

Károli Gáspár Református Egyetem
Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola

AZ EMBERIESSÉG ELLENI BŰNCSELEKMÉNYEK A HUMANITÁRIUS NEMZETKÖZI BÜNTETŐJOG RENDSZERÉBEN

PhD értekezés

(műhelyvitára készített változat)

Készítette: dr. Papp Petra LL.M.
Témavezető: Prof. Dr. Domokos Andrea PhD,
intézetvezető, egyetemi tanár
A doktori Iskola vezetője: Prof. Dr. Jakab Éva DSc.,
egyetemi tanár, MTA doktora

A kézirat lezárásának időpontja: 2023. 04. 30.

Budapest,
2023.

TÉMAVEZETŐI AJÁNLÁS

dr. Papp Petra

AZ EMBERIESSÉG ELLENI BŰNCSELEKMÉNYEK A HUMANITÁRIUS NEMZETKÖZI BÜNTETŐJOG RENDSZERÉBEN

c. PhD értekezéséhez

Papp Petra munkája jól illeszkedik a keresztyén egyetem jogi doktori iskolájának tematikájába. A béke és az igazságosság éppúgy a protestáns etika kívánalmái, ahogy azt a nemzetközi büntetőjog is kidolgozta és védendő értéként jelölte meg.

Papp Petra önálló kutatói munkáját fémjelzik a kutatása során folyamatosan megjelentetett publikációi, melyeket áttekintve meggyőződhetett a szakmai közönség is a szerző munkásságának legújabb eredményeiről.

2019-ben a XXXIV. Országos Tudományos Diákköri Konferencián az Állam- és Jogtudományi Szekció Nemzetközi jogi alszekciójában elismerő oklevelet kapott „Emberiség vagy emberiesség? Az emberiesség elleni bűncselekmények nemzetközi és magyar jogi szabályozása.” című pályamunkájáért.

Kiemelem továbbá a „Keresztény tanítások a nemzetközi büntetőjogban, különös tekintettel a népirtásra, a háborús és az emberiesség elleni bűncselekményekre” című, a Glossa Iuridicában, 2022-ben megjelentett művét. Hasonlóképpen fontosnak ítélem meg a „History and existing provisions of substantive legislation on crimes against humanity in Hungary.” című, angol nyelvű írását, amelyet a Karoli Mundusban publikált 2022-ben. Ötéves kutatómunkájának fontos állomása volt „Az emberiesség elleni bűncselekmény anyagi jogi szabályozásának története és hatályos rendelkezése.” című, a Jogelméleti Szemlében megjelent összegző jellegű tanulmánya. Számos konferencián tartott előadást az emberiesség elleni bűncselekmények témájában, így például országos doktorandusz-konferenciákon. A XXIV. Tavasz Szél konferencián a Büntetőjogi alszekcióban különdíjat kapott „Az emberiesség elleni bűncselekményekkel kapcsolatos nemzetközi bűnmegelőzési kötelezettségek” című előadása. 2021-ben a Rendészet-Tudomány- Aktualitások című konferencián az Állam- és Jogtudományi Szekció legjobb előadói minősítést nyerte el előadásával, amelyben a Nemzetközi Büntetőbíróság és az Európai Unió bűnmegelőzési tevékenységét méltatta.

Papp Petra munkahelyi vitára készített dolgozata a nemzetközi és hazai irodalmat teljes mértékben igyekszik feldolgozni, amit az is igazol, hogy 362 szakirodalmi forrást jelöl meg és 761 lábjegyzetet készített az értekezésében. A vonatkozó jogi háttérrel precízen ismerteti, a hazai jogszabályok, miniszteri indoklások, AB határozatok mellett az összes releváns nemzetközi anyagot is áttekinti, értelmezi. A joggyakorlatot a nemzetközi büntetőbíróságok peranyagának feldolgozása útján mutatja be. A doktori értekezés célja három részre osztható: elsőként azt vizsgálja, hogy a nürnbergi per ex post facto jogalkotásnak tekinthető-e, és sérül-e ezzel a nullum crimen sine lege elve. Második célként az egyén nemzetközi büntetőjogi felelősségét elemzi az emberiség elleni bűncselekmények esetében. Harmadik célkitűzésként azt kutatja, hogy létezik-e kötelezettség az emberiség elleni bűncselekmények megelőzésére. A kutatásának eredményeit számos nemzetközi és hazai forrásból merítette, beleértve a nemzetközi szerződéseket, az egyes nemzetközi és hazai bírói döntéseket és más nemzetközi dokumentumokat. A hipotézisek a nemzetközi büntetőjog meghatározására, a nemzetközi bűncselekmények fogalmának körülhatárolására és a prevenció jelentőségére fókuszálnak. Ezenkívül vizsgálják az egyének nemzetközi büntetőjogi felelősségének hatásait az emberiség elleni bűncselekmények terén, valamint a Nemzetközi Büntetőbíróság szerepét az ilyen bűncselekmények megelőzésében.

Összegző gondolataiból kiemelendők az alábbiak: A nullum crimen sine lege elve a nemzetközi jogban is releváns. Az egyének nemzetközi felelősséget vállalnak magatartásukért, ha az említett magatartás a nemzetközi jog szerint jogellenes, függetlenül a nemzeti jog rendelkezéseitől. A nemzetközi humanitárius jog súlyos megsértésének meghatározott esetei háborús bűncselekményeknek minősülnek. A „nürnbergi jog” megteremtette az egyén nemzetközi büntetőjogi felelősségét, olyan nemzetközi bűntettekért, amelyek az egész emberiséget és a világ békéjét veszélyeztetik. A Nemzetközi Büntetőbíróság (ICC) kulcsfontosságú szerepet játszik a nemzetközi jogi bűncselekmények megelőzésében. Az emberiség elleni bűncselekmények megelőzésével kapcsolatban az erga omnes kötelezettség a nemzetközi szokásjogból eredeztethető.

Témavezetőként nyilatkozom arról, hogy Papp Petra kutatása újszerűen közelít az emberiség elleni bűncselekmények témájához, a humanitárius nemzetközi büntetőjog területén új összefüggésekre mutat rá. Munkahelyi vitára elkészített értekezése mind tartalmilag, mind formailag mindenben megfelel a Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola által támasztott követelményeknek.

TARTALOMJEGYZÉK

TÉMAVEZETŐI AJÁNLÁS	2
I. BEVEZETÉS.....	6
I.1. A doktori értekezés témájának elhelyezése a vallás és a jogtörténet talaján	6
I.2. A doktori értekezés célja és egyben a kutatás kérdései	14
I.3. A kutatás során alkalmazott módszerek, a doktori értekezés forrásai, szerkezeti felépítése és a hipotézisek	14
II. A NEMZETKÖZI BÜNTETŐJOG ESZMÉJE, KIALAKULÁSA, MÉRFÖLDKÖVEI	16
II.1. Bevezető gondolatok.....	16
II.2. A nemzetközi bűnügyi együttműködés fejlődése dióhéjban	17
II.3. A nemzetközi bűncselekményé nyilvánítás fejlődése és a nemzetközi bűncselekmény fogalmi aspektusai	22
II.4. A nemzetközi büntetőbíráskodás előképei és annak fejlődése, út az állandó nemzetközi büntetőbíróságig	28
II.5. A nemzetközi büntetőjog rendszertana és fogalmai	35
II.6. A nemzetközi büntetőjog sommás jogelméleti vizsgálata a nürnbergi per tükrében	42
III. AZ EMBERIESSÉG ELLENI BŰNCSELEKMÉNYEK JOGTÖRTÉNETI ÉS JOGDOGMATIKAI SZEMPONTBÓL	45
III.1. Bevezető gondolatok	45
III.2. Az emberiesség elleni bűncselekmények elhatárolása a népiirtás büntetettől és az etnikai tisztogatástól	47
III.3. Az emberiesség elleni bűncselekmények elhatárolása a háborús bűncselekményektől	50
III.4. Az emberiesség elleni bűncselekmények az ad hoc és az állandó nemzetközi büntetőbíróságok statútumaiban.....	59
III.5. Az emberiesség elleni bűncselekmények magyar jogi interpretációja, implementálása	64
III.5.1. A sortűzperek problematikája	64
III.6. Az emberiesség elleni bűncselekmény fogalma az új Btk.-ban a Római Statútum nyomán.....	72
III.6.1. Az emberiesség elleni bűncselekmények egyes elkövetési magatartásainak sajátosságai.....	75

IV. AZ EMBERIESSÉG ELLENI BŰNCSELEKMÉNYEKÉRT VALÓ FELELŐSÉGTANI ÉS BŰNMEGELŐZÉSI VIZSGÁLATA.....	92
IV.1. Bevezető gondolatok.....	92
IV.2. A felelősség ideája a nemzetközi büntetőjogban.....	99
IV.3. A magánszemély (az egyén) nemzetközi (büntető) jogi felelőssége	101
IV.4. A bűnmegelőzés nemzetközi és EU-jogi kitekintésben	109
IV.5. A bűnmegelőzés a Nemzetközi Büntetőbíróság vonatkozásában	111
IV.6. Az emberiesség elleni bűncselekmények megelőzéséről és megbüntetéséről szóló kódextervezet sommás bemutatása	112
V. CONCLUSIO.....	121
V.1. A doktori értekezés témájának összegzése a vallás és a jogtörténet tanulságai alapján	121
V.2. A doktori értekezés kutatás kérdéseinek és a hipotézisek összegző értékelése	125
SUMMARY	128
<i>Essential summary of the Doctoral Thesis</i>	128
<i>Summary Evaluation of Research Questions and Hypotheses in the Doctoral Dissertation</i>	129
FORRÁSJEGYZÉK	131
SZAKIRODALMI JEGYZÉK	131
JOGFORRÁSOK	162
BÍRÓI DÖNTÉSEK JEGYZÉKE	169
EGYÉB IRODALMI JEGYZÉK, HIVATKOZÁS	171
A JELÖLT PUBLIKÁCIÓSJEGYZÉKE A DISSZERTÁCIÓHOZ KAPCSOLÓDÓAN	174

I. BEVEZETÉS

„Teremjenek a hegyek
békességet a népnek, és a
halmok igazságot.”¹

I.1. A doktori értekezés témájának elhelyezése a vallás és a jogtörténet talaján

Az emberiség kipusztulásának önmagunk által kreált lehetősége és veszélye sajátos jellegzetessége fajunknak.² A kereszténység korai tanításaiban a háború bizonyos feltételek mellett elfogadott volt, ennek fényében kristályosodott ki az igazságos háború doktrínája.³ A nemzetközi büntetőjog relatíve új jogterületnek tekinthető, hiszen a második világháborút követő perek (az úgynevezett nürnbergi perek) teremtették meg szabályozott anyagát.⁴ Ennek ellenére már 1625-ben megjelent Hugo Grotiusnak a „*De iure belli ac pacis*” (a háború és béke joga) című műve, melyben lefektette a nemzetközi bűnügyi együttműködés (egyik) alaptételét: „*aut dedere, aut punire*” (vagy kiadni, vagy büntetni) elvet.⁵ Ennek az elvnek a betartása minden államnak alapvető kötelessége, hiszen a nemzetközi közösség csak így védhető meg hatékonyan, és csak így biztosítható az, hogy a nemzetközi jogi bűncselekmények ne maradjanak megtorlatlanul.⁶ A nemzetközi bűnügyi együttműködéshez elengedhetetlen volt a szuverén állam megjelenése, ezzel a társadalmi-gazdasági fejlődés olyan pontra ér, amely nemcsak lehetségessé, hanem szükségessé teszi a nemzeti államok jogilag szabályozott együttműködését nemzetközi büntetőügyekben.⁷ A nemzetközi büntetőjog ebben a kezdeti szakaszában hangsúlyt az elmélet művelőitől kapott, majd a nagy francia forradalom után nyert gyakorlati relevanciát.⁸ Mindezek alapján, röviden a kialakulása a bűnözés nemzetközivé válására vezethető vissza.⁹ Ez idő tájt a háború a jog

¹ SZENT BIBLIA, Károli Gáspár revidált fordítása, Zsoltárok könyve, 72. zsoltár, 3 vers. A további lábjegyzetekben is ebben a fordításban hivatkozom.

² SOMFAI Béla: *Háború és béke a Katolikus Egyház tanításának fényében*. Szeged, 1992. <http://web.295.ca/gondolkodo/talalkozo/irasok/Somfai1HU04.html> (2021. 05. 01.)

³ „*Si vis pacem, para bellum*” – Ha békét akarsz, készülj háborúra! idézi PATSCH Ferenc: Légy béketeremtő!: Mai megfontolások az "igazságos háború" elméletéről, *VIGILIA*, 2023/1., 13.

⁴ HLA VATHY Attila: *A magyar nemzetközi büntetőjog, különös tekintettel a jogsegély típusú szerződéseinkre*. BM Könyvkiadó, 1987, 23.

⁵ WIENER A. Imre: *Nemzetközi bűnügyi jogsegély*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, MTA Állam- és Jogtudományi Intézet, 1993, 28.

⁶ GROTIUS, Hugo: *A háború és béke jogáról, II. kötet*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1960, 460.

⁷ POLT Péter: A nemzetközi büntetőjog fejlődésének néhány kérdése, *Jogtudományi Közlemény*, 1987/4., 173. http://real-j.mtak.hu/2249/1/JogtudomanyiKozlony_1987.pdf (2018. 10. 02.)

⁸ Uo.

⁹ M. NYITRAI Péter: *Nemzetközi és európai büntetőjog*. Budapest, Osiris Kiadó, 2006, 11.

által szabályozott volt, kialakultak az erőszak olyan formái, amelyeket háborúval nem járó ellenséges intézkedéseknek neveztek.¹⁰ Ám, tudjuk, hogy az emberiség nemcsak területért és élelemért küzdött, hanem ideológiai okok miatt is összeütközésbe kerültek egymással, ami a történelem folyamán nem egyszer az egyének, törzsek, nemzeti vagy faji csoportok pusztulásához is vezetett. Az emberiség a saját jövőjét is alá tudja ásni, nemének tagjait el tudja pusztítani. Ez a tény minden bizonnyal az eredeti bűnnek egyik jellegzetes sajátossága vagy következménye.¹¹

Ha Talaat Pasha¹², Adolf Hitler¹³, Josef Stalin¹⁴, Mao Ce-tung¹⁵, Pol Pot¹⁶ vagy Jean Kambanda¹⁷ szervezett mészárlására gondolunk, két kérdés merülhet fel bennünk: „*Hogy tehetették? És miért nem állította meg őket senki?*”

E személyek által szervezeten végbement kegyetlenkedések nemcsak a katonákat, kombattánsokat sújtotta, hanem a polgári lakosságot is. Sőt, olykor egy-egy katonai hadművelet kifejezett célja az volt, hogy a polgári lakosságot támadják, különböző ideológiai aspektusokból.

Végül, a hosszú évszázadok különböző kegyetlenkedései vezették el a nemzetközi közösséget oda, hogy 1998-ban létrehozzanak egy nemzetek felett álló büntetőbíróságot, melynek kettős célja van: az egyén felelősségre vonása és a bűnmegelőzés.¹⁸

Az egyiptomi szolgálazadásból¹⁹ megszületett a zsidó népszövetség²⁰. Az elnyomás elleni küzdelemnek és a jogos háborúnak a gondolata mélyen megjelent a keresztény vallás egész lelkületében.²¹

¹⁰ SHAW, N. Malcolm: *Nemzetközi jog*. Budapest, Osiris, 2002, 679.

¹¹ SOMFAI i.m.

¹² Lásd erről részletesebben például: AKÇAM, Taner: *Killing Orders: Talat Pasha's Telegrams and the Armenian Genocide*. Basingstoke, Palgrave Macmillan, 2018.

¹³ Lásd erről részletesebben például: KLEIN, Gary A.: *The American Press and the Rise of Hitler, 1923-1933*. Dissertation submitted for the degree of Doctor of Philosophy. The London School of Economics and Political Science, 1997. <https://etheses.lse.ac.uk/1459/1/U105259.pdf> (2021. 03. 19.)

¹⁴ Lásd erről részletesebben például: POLANO, Michael David: *The Great Terror: Violence, Ideology, And The Building Of Stalin's Soviet Empire*. Wayne State University Theses, 2017, 583. http://digitalcommons.wayne.edu/oa_theses/583 (2021. 03. 19.)

¹⁵ Lásd erről részletesebben például: FORGÁCS Balázs: Mao Ce-tung. In: GÖCZE István (szerk.): *Állam és katona*. Budapest, Dialóg Campus Kiadó, 2017, 195-207.

¹⁶ Lásd erről részletesebben például: GOUGH, Kathleen: Roots of the Pol Pot Regime in Kampuchea, *Contemporary Marxism, SOUTHEAST ASIA*, No. 12/13, (Spring 1986), 14-48.

¹⁷ ICTR 97-23-A, Jean Kambanda v. The Prosecutor, Judgement, 19 October 2000.

¹⁸ KUSSBACH Erich: *Nemzetközi és európai büntetőjog*. Budapest, Szent István Társulat, 2005, 68-69.

¹⁹ FITZMYER, Joseph A.: Pompeiustól Bar-Kochbáig. In: Addison G. Wright, S.S. – Roland E. Murphy, O.Carm. – Joseph A. Fitzmyer, S.J.: *Izrael története*. 75:145-193. <http://www.biblia-tarsulat.hu/biblia/komm3/75izrae.pdf> (2021. 03. 19.)

²⁰ Uo.

²¹ GRÜLL Tibor: „Kitérők és betérők” – Zsidó és keresztény vallási misszió az ókorban. In: HORVÁTH Zita – SZ. HALÁSZ Dorottya (szerk.): *Zsidók és keresztények az évszázadok sodrában – Interpretációk egy témára*. Miskolc, Miskolci Egyetemi Kiadó, 2015, 13-21. <https://mek.oszk.hu/14600/14616/14616.pdf> (2021. 03. 15.)

A szent háború – fogalma a középkori keresztes háborúk és a spanyol *reconquista* idejéből származik, a keresztesek definiálták így hadjárataikat, küzdelmüket, melyek célja Jeruzsálem és a Szentföld visszafoglalása volt a „szaracénoktól”, míg Hispániában az Ibériai-félsziget felszabadítása volt a „mór” uralom alól²² – eszméje és a hadviselő Isten képe, aki népe mellett áll küzdelmeikben, nagy szerepet játszottak a zsidó vallás történelmében, különösen a pusztai vándorlás²³ és a királyság korában²⁴. Erről tanúskodnak a Kivonulás, a Bírák és a Királyok könyvei, de a Szentírás más történeti könyveiben, valamint a próféták írásaiban és a zsoltárokból is gyakran találunk utalásokat erre a felfogásra²⁵. A Szövetség Istene²⁶ legyőzi népének ellenségeit, békét és igazságot biztosít a választott nép számára mindaddig, amíg hűségesek maradnak a Sinai pusztában kötött szövetséghez.²⁷ A vesztés háború és az elnyomás a hűtlenség isteni büntetésének számítottak. A hadviselés kötelessége a Szövetség ideológiai tisztaságának védelmében és a bálványimádás veszélyének elkerülésében gyökerezett.²⁸ A hadviselő Isten képe azonban hasonlat is volt, különösen a Zsoltárokból és a prófétai írásokban, annak a meggyőződésnek a kifejezésére, hogy Isten népe életében társul szegődött, számukra jövőt és biztonságot teremtett. Amint Jézus és követőinek magatartásából tudjuk, túlzás lenne azonban azt állítani, hogy ez a lelki-szellemi beállítottság uralkodó gondolattá vált a zsidóság későbbi történelmében. Gondoljunk csak a Makkabeus testvérek harcára és annak vallásos értelmezésére, vagy azokra a nehézségekre, amelyekkel Jézus követőinek kellett megküzdeni ahhoz, hogy az Isten Országának politikától mentes jellegét valamilyen módon felfogják.²⁹ A háború kikerülhetetlen tapasztalata arra is figyelmeztette Izrael népét, hogy az igazi béke csak a messiási idők tulajdonsága lehet. A Messiás Király országában „(...) Igazság és hűség találkoznak, és az igazságosság és békecsókot vált.”³⁰

A szentírási hagyományokon alapuló rabbinisztikus törvénytárgyarázat kétféle háborút különböztetett meg:

1.) a hadviselés nem kötelező esetei olyankor adódnak, amikor a küzdelem célja a mások általi támadás megelőzése vagy megakadályozása;

²² BANAI Tibor Péter: *Dzsihárad Terrorizmus, vagy szabadságharc? A fogalom multidiszciplináris vizsgálata. Doktori értekezés.* Budapest, Corvinus Egyetem, 2018, 12. http://phd.lib.uni-corvinus.hu/1072/1/Banai_Tibor_Peter_dhu.pdf (2021. 03. 19.)

²³ 2Móz 15,22-27; 16,1-7.

²⁴ 1Kir 17 - 2Kir 13.

²⁵ pl. MTörv 1,30; 20,4; Józs 2,24; Bír 3,28.

²⁶ 2Móz 19,3-6.

²⁷ SOMFAI i.m.

²⁸ Uo.

²⁹ Uo.

³⁰ Zsolt 85,11.

2.) a hadviselés mindenkire kötelező eseteit viszont a megtörtént katonai támadás elleni védekezés teremti meg. A rabbinikus hagyomány meglehetősen nehezen barátkozott meg a hadviselés nem kötelező eseteinek megengedhetőségével, és a mindenkire kötelező védekező háború módját is igyekezett szabályokkal korlátozni.³¹

Az igazságos háború doktrínája a Római Birodalom krisztianizálásának nyomán jelent meg, amikor a keresztények fokozatosan lemondtak a pacifizmus elveiről. Az erőszak alkalmazása megengedett volt, ha megegyezett az isteni akarattal³². Az igazságos háború fogalma a görög és a római filozófia elemeit is magába foglalta, és társadalmi rend fenntartásának érdekében, végső megoldásként alkalmazták.³³

Szent Ágoston szerint: „Nem azért keressük a békét, hogy háborút viseljünk, hanem háborút kell viselnünk, hogy békét szerezzünk. Légy tehát harcolva békeszerető, hogy akik ellen harcolsz, azokat győztesen a béke hasznos javára vezesd el.”³⁴ A háborút a rosszak megbüntetése érdekében indították, melynek célja a békés status quo helyreállítása volt.³⁵

Később Aquinói Szent Tamás bővítette az igazságos háború fogalmát, szerinte a jogsértő szubjektív bűnét kell inkább büntetni, mintsem az objektíve rossz cselekedetét, illetve a háború akkor igazolható, ha azt a szuverén hatalom igazságos ügy érdekében indítja, példának okáért a jogsértők megbüntetése érdekében.³⁶

Grotius az igazságos háborút az önvédelemnek, a tulajdon védelmének, illetve egy adott állam polgárai által elszenvedett jogtalanság megbüntetésének összefüggésében értelmezte

³¹ SOMFAI i.m.

³² BARRICK, William D.: THE CHRISTIAN AND WAR, *The Master's Seminary Journal*, 11/2 (Fall 2000) pp. 216-217.

³³ EPPSTEIN, John: *The Catholic Tradition of the Law of Nations*, 1935. The Lawbook Exchange, Ltd.; Reprint of sole edition, 2008, 65. skk.

³⁴ „*Non enim pax quaeritur, ut bellum excitetur, sed bellum geritur, ut pax adquiratur. Esto ergo etiam bellando pacificus, ut eos, quos expungnas, ad pacis utilitatem vincendo perducas.*” Augustinus: Epistola 189. 6. Ad Bonifacium. PL 33. 856.

³⁵ Szent Ágoston a következő műveiben szól a háborúról: 398-ban írta *Contra Faustum Manichaeum* c. munkáját, amelyben Izrael háborúi kapcsán kifejti, hogy Isten nem parancsolhatott bűnös dolgot, ezért a háború sem lehet rossz. (L. XXII. n. 74—77. P. L. 42, 447—450.) Különböző időkből valók levelei, amelyek egyes felvetett lelkiismereti kérdéseket oldanak meg. 412: Ep. 138. ad Marcellinum (33, 525—535.), 418: Ep. 189. ad Bonifatium (33, 854—857.), 429: Ep. 229. ad Darium (33, 1019—1020.). A 413—423-ig írt nagy munkájában, a *De Civitate Dei* 19. könyvében szól témaszerűen főleg a békéről (c. 7—15. 41, 633—644.). Ezekből a munkáiból idéznek legtöbbször a középkorban. Említést tesz a katonáskodásról Szent Lőrinc vértanúról mondott ünnepi beszédében (*Sermo* 302. C. 16. 38, 1391.) és igen fontos Izrael háborúival kapcsolatban az a kijelentése, amely a békés átvonulás jogosságáról szól. (*Quaestiones in Heptateuchum*, 1. IV. n. 44. 34, 739.) József könyvéhez írt magyarázatában adja a háborúnak azt a meghatározását, amely Gratianus törvénygyűjteménye nyomán közkeletűvé vált a középkorban. (*Quaest. in Hept. 1. VI. c. 10. 34, 781.*)

³⁶ Saint AQUINAS, Thomas: *Summa Theologica*, 1812-1817. <https://d2y1pz2y630308.cloudfront.net/15471/documents/2016/10/St.%20Thomas%20Aquinas-Summa%20Theologica.pdf> (2021. 04. 13.) és FRENÝÓ Zoltán: A keresztény katona. Egy eszme a történelemben, *Valóság*, 2019, 2-3.

újra.³⁷ A 17. század közepétől pedig az államok egyenlőek és szuverének lett, az igazságos háború elvét felváltotta a viták békés rendezésének az elve.³⁸ A háborúnak kialakult a szabályozott joga, illetve az erőszak olyan formái, amelyek nem minősültek háborúnak.³⁹ Majd az első és a második világháború ezt a világrendet teljesen felborította. A háborúnak, az erőszaknak, a kegyetlenkedésnek egy teljesen más oldalát ismerte meg az emberiség. A háború igazságtalansága megkérdőjelezhetetlen volt.⁴⁰

A II. Vatikáni Zsinat *Gaudium et spes* (latin, magyarul: öröm és reménység) elfogadta a háború jogszerűségét, a védekezés jogát, elítéli „a háború embertelenségét”⁴¹ különbséget tesz a népek igazságos védelme és annak leigázása között.⁴² II. János Pál pápa szerint a béke kudarca a háború, „csapás”⁴³, mely sohasem megfelelő eszköz azoknak a problémáknak az alkalmas megoldására, amelyek a nemzetek között felmerülnek: „Sohasem volt az, soha nem lesz az”,⁴⁴ mert csak újabb és még összetettebb konfliktusokat vált ki.⁴⁵ Ha kirobban, a háború „értelmetlen vérfürdővé” lesz,⁴⁶ „kalanddá válik, ahonnan nincs visszaút”,⁴⁷ amely káros a jelenre, és az emberiség jövőjét is megsebzí: „*semmi sincs veszve a békével, de minden elveszhet egy háborúval*”.⁴⁸ A fegyveres konfliktus által okozott károk nem pusztán anyagi, hanem erkölcsi természetűek is.⁴⁹

³⁷ GROTIUS, Hugo: *A háború és béke jogáról, II. kötet*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1960, 185.,240.

³⁸ SÜLYÖK GÁBOR: A békéhez való jogról. In: *Rendszerváltás, demokrácia és államreform az elmúlt 25 évben: Ünnepi kötet Verebélyi Imre 70. születésnapja tiszteletére*. Akadémiai Kiadó, 2014, 508.

³⁹ HOFFMANN Tamás: Háború vagy béke? Az államközi erőszak alkalmazásának nemzetközi jogi kérdései az orosz-ukrán konfliktusban, *Közjogi Szemle*, 2022/3., 1-2. <http://real.mtak.hu/155759/1/Hoffmann-HaboruvagybekeKozjogiSzemle.pdf> (2023. 04. 29.)

⁴⁰ SHAW 2002, 678-679.

⁴¹ II. Vatikáni Zsinat, *Gaudium et spes* lelkipásztori konstitúció, 77: AAS 58 (1966) 1100; vö. A Katolikus Egyház Katekizmusa, 2307-2317.

⁴² II. Vatikáni Zsinat, *Gaudium et spes*, AZ EGYHÁZ A MAI VILÁGBAN kezdetű konstitúciója, a háború elkerülése, 1965. <http://tarsadalomformalas.kife.hu/a-ii-vatikani-zsinat-gaudium-et-spes/> (2021. 04. 03.)

⁴³ XIII. Leó, *Allocuzione al Collegio dei Cardinali*, Acta Leonis XIII, 19, 1899, 270-272.

⁴⁴ II. János Pál, *Incontro con gli Officiali del Vicariato di Roma* (1991. január 17.): *Insegnamenti di Giovanni Paolo II*, XIV, 1 (1991) 132; vö. uo., *Discorso ai Vescovi di Rito Latino della Regione Araba* (1990. október 1.), 4: AAS 83 (1991) 475.

⁴⁵ Vö. VI. Pál, *Discorso ai Cardinali* (1965. június 24.): AAS 57 (1965) 643-644.

⁴⁶ XV. Benedek, *Appello ai Capi dei popoli belligeranti* (1917. augusztus 1.): AAS 9 (1917) 423.

⁴⁷ II. János Pál, *Discorso all'Udienza Generale* (1991. január 16.): *Insegnamenti di Giovanni Paolo II*, XIV, 1 (1991) 121.

⁴⁸ XII. Piusz, *Rádióüzenet* (1939. augusztus 24.): AAS 31 (1939) 334; II. János Pál, *Üzenet a Béke Világnapjára*, 1993, 4: AAS 85 (1993) 433-434; vö. XXIII. János *Pacem in terris* kezdetű körlevele: AAS 55 (1963) 288.

⁴⁹ Vö. II. Vatikáni Zsinat, *Gaudium et spes* lelkipásztori konstitúció, 79: AAS 58 (1966) 1102-1103.

A háború végső soron „minden valódi humanizmus pusztulása”,⁵⁰ „mindig az emberiség veresége”:⁵¹ „soha többet egyik a másik ellen, soha többet, sohasem! (...) Soha többet háborút, soha többet háborút!”⁵²

Az első világháború után már felmerült az igény arra vonatkozóan, hogy a civil lakosságot védelmezzék a nemzetközi hadijogi szabályozással.⁵³

A második világháború az emberiség történetének legnagyobb katasztrófája, minden képzeletet messze felülmúlóan hatalmas tragikus esemény volt. A háború alatt a pusztítás arányainak kifejezésére hiányoznak a szavak.⁵⁴ A második világégés miatt a nemzetközi közösség létrehozott egy nemzetek feletti biztonsági rendszert⁵⁵, annak érdekében, hogy a legsúlyosabb jogtalanságok, a koncentrációs táborok, a tömeges kitelepítések, a terrorbombázások megismétlődését megakadályozza. A háború utáni szabálygyűjteményeknek feladata az volt, hogy akár háború esetén, akár békeidőben meghúzzanak egy határvonalat a civilizáció és a barbarizmus között.⁵⁶ Ennek eredményeként létrejött 1945-ben az Egyesült Nemzetek Szervezete (angolul: *United Nations*, angol rövidítése: UN, magyar rövidítése: ENSZ) mint kollektív biztonsági szervezet.⁵⁷ Az ENSZ Alapokmányának VII. fejezete rendelkezik olyan eljárásról, amikor egy állam a békét veszélyezteti.⁵⁸ Majd újabb nemzetközi dokumentumokat fogadtak el a béke fenntartásának érdekében. Elsőízben fontos kiemelni az 1948. évi a Népiirtás Büntetékének Megelőzéséről és Megbüntetéséről szóló Egyezményt, mely megteremtette a jogi alapját és jelentését a népiirtásnak. Később az 1949-es Genfi Egyezmények (négy

⁵⁰ II. János Pál, Üzenet a Béke Világnapjára, 1999, 11: AAS 91 (1999) 385.

⁵¹ II. János Pál, Discorso al Corpo Diplomatico (2003. január 13.), 4: AAS 95 (2003) 323.

⁵² VI. Pál, Discorso all'Assemblea Generale delle Nazioni Unite (1965. október 4.), 5: AAS 57 (1965) 881. AZ IGAZSÁGOSSÁG ÉS BÉKE PÁPAI TANÁCSA: Az Egyház társadalmi tanításának kompendiuma. ÖSZENTSÉGE II. JÁNOS PÁL PÁPÁNAK A TÁRSADALMI TANÍTÁS TANÍTÓMESTERÉNEK, AZ IGAZSÁGOSSÁG ÉS A BÉKE EVANGÉLIUMA TANÚSÁGTEVŐJÉNEK. Második rész, TIZENEGYEDIK FEJEZET A BÉKE TÁMOGATÁSA, III. alfejezet A BÉKE KUDARCA: A HÁBORÚ. https://www.vatican.va/roman_curia/pontifical_councils/justpeace/documents/rc_pc_justpeace_doc_20060526_compendio-dott-soc_hu.html (2021. 05. 01.)

⁵³ ZELLEI Gábor: Nemzetközi hadijogi szabályozás a civil lakosság védelme érdekében az I. világháború időszakában 10.17047/HADTUD.2016.26.1-2.65

⁵⁴ EISENHOWER, John S.D.: Előszó. In: MATANLE, Ivor (ford.: KÁLDOS Zsolt): *A második világháború*. Budapest, Etúd, 1994, 7.

⁵⁵ BOKORNÉ DR. SZEGŐ Hanna: *Nemzetközi jog*. Budapest, Tankönyvkiadó, 1989, 161.

⁵⁶ VALKI László: A második világháború hatása a nemzetközi jog fejlődésére. In: FÖLDES György – FEITL István (szerk.): *1945 a világtörténelemben. Milyen jövőt képzelt magának a világ? Tanulmányok*. Budapest, Napvilág Kiadó, 2005, 283.

⁵⁷ MOLNÁR Dóra: Az Egyesült Nemzetek Szervezete – kollektív biztonság. In: MOLNÁR Anna – MARSÁI Viktor – WAGNER Péter: *Nemzetközi biztonsági szervezetek*. Budapest, Dialóg, 2019, 19-20.

⁵⁸ Ld. itt <https://www.un.org/en/sections/un-charter/chapter-vii/index.html> (2020. 10. 27.), valamint Magyarország az ENSZ Alapokmányát az 1956. évi I. törvénnyel iktatta be a jogrendszerbe.

egyezményt fogadtak el, ezek az úgynevezett Genfi Egyezmények)⁵⁹ összefoglalták és továbbfejlesztették az államok közti háborúkban alkalmazott szabályokat, megkülönböztetve a hadviseléstől a jogellenes, bűnös cselekményeket.⁶⁰

A Nemzetközi Bíróság (angolul: *International Court of Justice*, röviden: ICJ⁶¹) a hágai és a genfi egyezmények kapcsán megállapította, hogy „[...] ezeket a szabályokat minden államnak figyelembe kell venni, attól függetlenül, hogy ratifikálták-e az azokat tartalmazó egyezményeket, vagy sem, mert a nemzetközi szokásjog áthághatatlan normáinak minősülnek.”⁶²

A nemzetközi humanitárius jogi szabályok *ius cogens* szabályok, amelyet (angolul: *International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia*, angol rövidítése: ICTY)⁶³ 2000-ben mondott ki, a Kupreškić-ügyben. Az ítélet 520. bekezdése szerint: „[...] a nemzetközi humanitárius jog legtöbb szabálya, különösen a háborús bűncselekményeket, emberiség elleni bűncselekményeket és a népiirtást tiltóak, szintén a nemzetközi jog feltétlen alkalmazást igénylő, azaz eltérést nem engedő és felsőbbrendű normáinak (*ius cogens*) számítanak.”

A nemzetközi humanitárius jog egyik alapelve az *emberiesség* elve. E szerint „az egyes ártó cselekményeket nem indokolhatnak semmilyen, még a háborús helyzetben legitimnek tekinthető okok sem.”⁶⁴

A jó módú nyugati államokban a nemzetközi humanitárius jog szabályai rendkívül jól tudtak érvényesülni, amint véget értek a gyarmati háborúk.⁶⁵ Példa erre az amerikai hadsereg tevékenysége Vietnámban⁶⁶, ahol a nemzetközi humanitárius jog több szabálya is sérült,

⁵⁹ 1977-ben két kiegészítő jegyzőkönyvvel módosították a Genfi Egyezményeket, amelyek a nemzetközi humanitárius jog rendszerét alkotják. Ezen egyezmények a hadviselésre vonatkozó szabályokat, de a nem harcolók védelmének a fontosságát is kihangsúlyozzák.

⁶⁰ Lásd ezzel kapcsolatosan még: Az Európai Unió iránymutatásai a nemzetközi humanitárius jog tiszteletben tartásának előmozdításáról (2005/C 327/04).

⁶¹ Ld. Nemzetközi Bíróság (angolul: *International Court of Justice*, röviden: ICJ) hivatalos weboldalát az alábbi linken keresztül: <https://www.icj-cij.org/en> (2023. 04. 29.)

⁶² *Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons, Advisory Opinion*, ICJ Reports 1996, 257. 79. bekezdés. <https://www.icj-cij.org/public/files/case-related/95/095-19960708-ADV-01-00-EN.pdf> (2023. 04. 29.)

⁶³ A törvényszéket az ENSZ BT 827. (1993) sz. határozata hozta létre. [https://undocs.org/S/RES/877\(1993\)](https://undocs.org/S/RES/877(1993)) (2020. 10. 02.) Magyarország az alapokmányainak az előírásait beillesztette a belső jogba, az együttműködés céljából megteremtette az 1996. évi XXXIX. törvényt. A törvényszék 2017 végén bezárt.

KIRS Eszter: *Demokratikus átmenet a háborús bűntettek árnyékában. A nemzetközi büntetőbíróságok és a tényfeltáró bizottságok szerepe az átmeneti igazságszolgáltatásban*. Miskolc, Bíbor Kiadó, 2012, 30-31.

⁶⁴ LATTMANN Tamás: A nemzetközi humanitárius jog. In: KENDE Tamás [et al.]: *Nemzetközi jog*. Budapest, Wolters Kluwer, 2014, 798-799.

⁶⁵ Lásd erről részletesebben például: SÜLYÖK Gábor: *A humanitárius intervenció elmélete és gyakorlata*. Budapest, Gondolat, 2004. és KARDOS Gábor: Carl Schmitt és az államközi konfliktusok kérdése, *Iustum Aequum Salutare*, 2012/1., 52-53.

⁶⁶ Lásd erről részletesebben például: KEMÉNY János: VIETNÁM HÁBORÚI ÉS BÉKÉJE 1945-TŐL NAPJAINKIG. Nemzeti Közszolgálati Egyetem, 2020. <https://nkerepo.uni-nke.hu/xmlui/bitstream/handle/123456789/16274/Vietnam%20haborui%20es%20bekeje%201945-tol%20napjainkig.pdf;jsessionid=2D7159C580CDE01F25006C6DB76EF286?sequence=1> (2023. 04. 29.)

szemben az Öböl-háborúval⁶⁷, ahol komoly erőfeszítéseket tettek arra, hogy ezeknek a normáknak megfeleljenek.⁶⁸

Sajnos, a konfliktusok áttevődtek a szegényebb területekre, ahol a kormányzatok, illetve lázadó erők rendszerint semmibe vették a jogi előírásokat. A hidegháború utáni időszakban pedig egyik jelentősebb nyugati hatalom sem volt érdekelt abban, hogy a harmadik világ konfliktusait kezeljék, megoldják.⁶⁹ A biztonsági rendszer felállítása, a szabálygyűjtemények megalkotása azt sugalmazták, hogy a háború utáni európai és észak-amerikai kormányzatok tanultak a leckéből, és megteremtették a megfelelő szabályokat arra az esetre, hogy ezeknek a szörnyűségeknek a lehetőségét, a puszta gondolatát megakadályozza. Majd e biztonsági rendszer az 1990-es évek elején szétesőfélben volt: visszatért a háború az európai kontinensre. Először a bosznia-hercegovinai háborúval⁷⁰, majd a ruandai népirtással⁷¹, és Csecsenföldön zajlott eseményekkel⁷² lazulni, mi több összeomlani kezdett. A háborúk áldozatai többnyire a polgári lakosság, ma minden tíz katonai áldozatra kilencven polgári halál jut. A témaválasztásomat többek között ezen események motiválták, bár számomra már történelem, azonban mások számára ma is fájó

⁶⁷ Lásd erről részletesebben például: PETRUSKA, Ferenc: Három elfeledett háború II.: Az Öböl-háború, *HADMÉRNÖK*, 2012/7., 265-270. http://hadmernok.hu/2012_1_petruska2.pdf (2023. 04. 29.)

⁶⁸ SULLYOK Gábor: *A humanitárius intervenció elmélete és gyakorlata. PhD értekezés.* Miskolci Egyetem, Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola, 2003, 190-191. http://193.6.1.94:9080/JaDoX_Portlets/documents/document_5742_section_992.pdf (2023. 04. 29.)

⁶⁹ GUTMAN, Roy – RIEFF, David: Bevezetés. In: GUTMAN, Roy – RIEFF, David (szerk.) [ford. LATTMANN Tamás – SÜLI István]: *Háborús Bűnök.* Budapest, Zrínyi 2002, 12.

⁷⁰ 1992: „[...] Európa a II. világháború óta nem látott ilyen erőszakot. A letarolt, vegyes etnikumú kis állam a szövetségesek bombázása után romokban heverő Németországot idézte. [E]tnikai tisztogatás semmibe vette a II. világháború tapasztalatait, melyeket a Genfi Egyezmények törvénybe is iktattak.” Vö. HARTMAN, Florence: Bosznia. In: GUTMAN, Roy – RIEFF, David (szerk.) [ford. LATTMANN Tamás – SÜLI István]: *Háborús Bűnök.* Budapest, Zrínyi 2002, 77.

⁷¹ 1994: „[...] Habyarimana elnök elleni sikeres merénylet utáni tizenhárom hétben mintegy 800.000 ember vesztette életét. A gyilkosok olyan gyorsasággal és eréllyel csaptak le a kisebbséget alkotó tutszikra, hogy sok megfigyelő és szakértő a törzsi erőszak újabb kitöréséről beszélt. A tények ismeretében azonban határozottan cáfolható, hogy az 1994 tavaszán bekövetkezett népirtás a gyűlölet természetes kitörése, ősi törzsi ellentétek eredménye lett volna. Ruanda tutszi lakosságának háromnegyede, és a genocídium ellen tiltakozó hutuk ezrei estek áldozatul az erőszaknak. A politikai elit az etnikai törésvonalakat kihasználva a többséget kiszámítottan a kisebbség ellen fordította, felhasználva az állam bürokratikus felépítését és jól olajozott gépezetét nagyszabású gyilkos tervei végrehajtására. Ez a genocídium Ruanda elitjének tudatos választása volt, amelyet a hatalom megtartása érdekében hajtott végre.” Ld. BIEDERMANN Zsuzsanna: *Genocídium és destabilizáció az afrikai Nagy Tavak régióban – Ajánlások a megelőzésre.* Budapesti Corvinus Egyetem, Nemzetközi Kapcsolatok Multidiszciplináris Doktori Iskola, Ph.D. értekezés, 2013, 112.

⁷² 1995: „Oroszország katasztrofális csecsenföldi háborúja nem volt egyéb, mint mészárlás és kegyetlenkedés, hevességében pedig a II. világháborút idézte. Tankokkal, tüzérséggel és légerővel rombolták füstölgő romhalmazzá a csecsen városokat. A megölték legtöbbször polgári személy volt. Az emberi jogok és a nemzetközi humanitárius jog mindkét fél számára ismeretlen volt. [...] Az orosz csapatok válogatás nélkül megtámadták falvakat, öltek és erőszakoltak meg polgári lakosokat, kifosztották és felgyújtották otthonaikat. A csecsen harcosok megölték foglyaikat és civil ellenükéket, élő pajzsként használták őket katonai akciókhoz és módszeresen elűzték a csecsenföldi orosz polgári lakosságot.” Ld. RENFREW, Barry: Csecsenföld, In: GUTMAN, Roy – RIEFF, David (szerk.) [ford. LATTMANN Tamás – SÜLI István]: *Háborús Bűnök.* Budapest, Zrínyi, 2002, 86-87.

emlékeket idéz elő. Az emberiség elleni bűncselekményeknek az elkövetése nem a múlté, hiszen fegyveres erőszakkal továbbra is fenyegetett a világ. A kínzás olykor fékezhetetlenné, a civilek gyilkolása pedig mindennapossá válik, a túlélők elűzése időnként a hadműveletek kifejezett célja, ezáltal gyakorivá válik a polgári lakosság tömeges mozgása.⁷³

I.2. A doktori értekezés célja és egyben a kutatás kérdései

I. A doktori értekezés első célja annak megállapítása, hogy ex post facto jogalkotásnak minősült-e a második világháborút lezáró perek ítélezése. A cél a nürnbergi per jogtörténeti, jogelméleti vizsgálata annak megállapítása érdekében, hogy egyrészt a retroaktív igazságszolgáltatással sérült-e a nullum crimen sine lege elve, másrészt minősülhet-e ez a fajta jogalkotás a természetjog újjászületésének.

II. A doktori értekezés második célja annak megállapítása, hogy az egyén milyen keretek között vált korábban és válhat jelenleg a nemzetközi büntetőjog alanyává, vagyis hogyan állapítható meg az egyén nemzetközi büntetőjogi felelőssége egy adott (jelen esetben emberiség elleni bűncselekmény vonatkozásában) nemzetközi bűncselekményért a felelőssége.

III. A doktori értekezés harmadik célja annak megállapítása, hogy létezik-e erga omnes kötelezettség az emberiség elleni bűncselekmények megelőzésére. A cél az ítélezési gyakorlat és a korábbi megelőzési kísérletek elemzése annak megállapítása érdekében, hogy a megelőzési kötelezettség már fennáll-e, vagy szükség van-e új egyezményre.

I.3. A kutatás során alkalmazott módszerek, a doktori értekezés forrásai, szerkezeti felépítése és a hipotézisek

A doktori értekezés megírása során alkalmazott kutatási módszer a kvalitatív kutatási módszer, azon belül is a deduktív logikájú kutatást folytattam. E kutatási módszer segítségével az ismert tudományos elméleteket, téziseket a téma releváns elméleti szakirodalmának megállapításaival vettem össze. Ennek a módszernek köszönhetően

⁷³ GUTMAN – RIEFF 2002, 15.

kialakult a kutatás „központi” eszköze is, mely a fogalomelemzés módszere volt. Így, a kutatás középpontjában a definíciók precíz meghatározásának kísérlete állt, amelynek eredményeként a disszertációban található fogalmak a teljesség igényével kerültek megfogalmazásra.

A disszertáció forrásait a releváns hazai és külföldi szakirodalom, nemzetközi szerződések, nemzetközi bírói döntések és egyéb nemzetközi dokumentumok alkotják; és mivel a téma jellegéből adódóan elsősorban angol nyelvű források állnak rendelkezésre, sok esetben saját magam fordítottam le a forrásokat. A kutatásom során nemcsak angol nyelvű szakirodalmat használtam fel, hanem francia, német és olasz nyelvűeket is, amelyeket szintén saját magam fordítottam le és építettem be a dolgozatba.

A disszertáció szerkezeti felépítését nézve öt fejezetre bontható: bevezetésre, három fejezetről álló tárgyalásra és befejezésre; továbbá mindhárom ‘érdemi’ fejezet további hat-hat alfejezetre oszlik.

A doktori értekezés hipotézisei a következők:

H1. A nemzetközi büntetőjog alatt olyan összetett jogi diszciplína értendő, amely magába foglalja a nemzetközi bűnügyi jogsegélyt és a nemzetközi bűncselekményeket.

H2. A nemzetközi bűncselekmények fogalmi tereuma egy hosszú jogfejlődés eredményeként jött létre, melynek eredményeként ma jól körülhatárolható a Nemzetközi Büntetőbíróság Alapokmánya alapján.

H3. A nemzetközi bűncselekményeket nem absztrakt entitások, hanem konkrét személyek követik ki, különösen fontos a (konkrét) személy (nemzetközi) büntetőjogi felelősségre vonása.

H4. Az emberiség elleni bűncselekmények megelőzésére vonatkozó törekvések célbaéréséhez kiemelten fontos az, hogy a prevenció egy nemzetközi egyezmény szintjére lépjen.

H5. A Nemzetközi Büntetőbíróság pusztán léte kevés az emberiség elleni bűncselekmények megakadályozásában.

II. A NEMZETKÖZI BÜNTETŐJOG ESZMÉJE, KIALAKULÁSA, MÉRFÖLDKÖVEI

„[...] Én fölnéztem az est alól az egek fogaskerekére - csilló véletlen szálaiból törvényt szőtt a mult szövőszéke és megint fölnéztem az égre álmaid gözei alól s láttam, a törvény szövedéke mindig fölfeslik valahol. [...]”⁷⁴

II.1. Bevezető gondolatok

A modern nemzetközi büntetőjogot a római és kánonjogi rendelkezésekre nem lehet közvetlenül visszavezetni.⁷⁵ A nemzetközi büntetőjognak több jogi materiához hasonlóan fellelhetők gyökerei, kezdetleges csirái az ókorban (például a kalózok elleni fellépés⁷⁶), de ténylegesen a középkortól voltak hatályban olyan normák, melyek legalább részben megfelelnek annak, amit ma nemzetközi büntetőjog alatt értünk. A középkori itáliai jogászok tanításaiból pedig a *ius commune* értékelhető egyfajta előzményként, a joghatóságra vonatkozó rendelkezések szempontjából.⁷⁷

A nemzetközi büntetőjog relatíve új jogterületnek tekinthető⁷⁸, önálló szabályozásának kialakulása a XX. századra datálható, hiszen a második világháborút követő perek teremtették meg a modern értelemben vett nemzetközi büntetőjogot (angolul: *international criminal law*, németül: *Völkerstrafrecht*, franciául: *Droit international pénal*).⁷⁹

A nemzetközi büntetőjog már az elnevezéséből adódóan is legalább két jogág elemeit vegyíti: a nemzetközi jogét, illetve a büntetőjogét. Ezek az elemek azonban nem feltétlenül tiszta, eredeti formájukban jelennek meg, amikor nemzetközi büntetőjogról van szó.⁸⁰ A

⁷⁴ JÓZSEF Attila: *Eszmélet*. 1934.

⁷⁵ BAR, L.: *Das internationale Privat- und Strafrecht*. Hannover, Hahn'sche Hofbuchhandlung, 1862, 504.

⁷⁶ Ld. pl. bővebben: ERNSZT Ildikó: A kalózkodás és a nemzetközi jog. In: Csapó, Zsuzsanna (szerk.) Ünnepi tanulmánykötet Bruhács János professor emeritus 70. születésnapjára. Pécs, Pécsi Tudományegyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, 2009, 44-58.

⁷⁷ WIENER 2002, 3.

⁷⁸ KUSSBACH 2005, 45-48.

⁷⁹ SCHAACK, Beth Van – SLYE, Ron: *A Concise History of International Criminal Law*, Santa Clara Law, Santa Clara Law Digital Commons, Faculty Publications, 1-1-2007, 7.

⁸⁰ BLASKÓ Béla – POLT Péter A büntetőjog fejlődésének nemzetközi tendenciáiról. In: Prof. Dr. Ruzsonyi Péter (szerk.): *Tendenciák és Alapvetések a Büntügyi Tudományok Köréből*. Budapest, Nemzeti Közszolgálati Egyetem Rendészettudományi Kar, 2014, 41.

nemzetközi büntetőjog egy komplex jogi diszciplína⁸¹, s a komplexitása megjelenik a történelmi múltjában is. A nemzetközi büntetőjog története összefonódik a nemzetközi jog történetének bizonyos szegmenseivel.⁸² Így különösen az alábbi négy nemzetközi jogtörténeti aspektussal:

- 1.) a kalózkodás elleni tizenkilencedik századi tilalmakkal,
- 2.) a rabszolgaság és a rabszolga-kereskedelem későbbi szabályozásával,
- 3.) az igazságos háború egykor teológiai és későbbi világi elméletével, valamint
- 4.) a nemzetközi humanitárius joggal (angolul: *international humanitarian law*, németül: *Humanitäres Völkerrecht*, franciául: *Droit international humanitaire*) vagy másnéven „a háború törvényei, vagy a háború joga” (angolul: *laws of war*, németül: *Kriegsvölkerrecht*, franciául: *Droit de la guerre*).⁸³

Ezzel szoros összhangban a nemzetközi büntetőjog történetének anyagát két fő kategóriára lehet bontani. Az első kategória a nemzetközi büntetőjog pozitíválódása, ennek keretein belül helyezkedik el a nemzetközi bűnügyi együttműködés; a nemzetközi bűncselekményé nyilvánítás és a nemzetközi büntetőbíráskodás intézményesülésének folyamata. A második kategória a nemzetközi büntetőjog-tudományának a fejlődése, annak megalapozása és forradalma. Időben egy rendkívül hosszú jogfejlődésről van szó, melynek eredményeként fokozatosan kristályosodott ki a mai értelemben vett nemzetközi büntetőjog.⁸⁴

II.2. A nemzetközi bűnügyi együttműködés fejlődése dióhéjban

Az ókorban lévén, hogy sem a mai értelemben vett állam, sem pedig nemzetközi jog nem létezett, így nemzetközi bűnügyi együttműködésről sem beszélhetünk ez időtájt.⁸⁵

A középkorban az államok közötti bűnügyi együttműködés leginkább a bűncselekmények üldözésében nyilvánult meg, amely csak a politikai bűncselekményekre vonatkozott.⁸⁶ A nemzetközi büntetőjog tételeinek kimunkálásában elévülhetetlen érdemeket szerzett

⁸¹ SCHAACK – SLYE 2007, 7.

⁸² CHEAH, Wui Ling – CHOONG, Xun Ning: Introduction: Historical Origins of International Criminal Law. In: BERGSMO, Morten – CHEAH, Wui Ling – YI Ping (Eds.): *Historical Origins of International Criminal Law: Volume 1*. Brussels, Torkel Opsahl Academic EPublisher, 2014, 1-2.

⁸³ SCHAACK – SLYE 2007, 8.

⁸⁴ Kiindulópontként alkalmaztam M. NYITRAI Péter 2006-os (már korábban hivatkozott) könyvének kategorizálását.

⁸⁵ DINH, Nquyen Quoc – DAILLIER, Patrick – PELLETT, Alain – KOVÁCS Péter: *Nemzetközi közjog*. Budapest, Osiris Kiadó, 1998, 49. M. NYITRAI 2006, 34.

⁸⁶ WIENER A. Imre: A nemzetközi bűnügyi jogsegély. In: WIENER A. Imre (szerk.): *Büntetőjog Általános Rész*. Budapest, KJK- Kerszöv Jogi és Üzleti Kiadó Kft., 2002, 265.

Bartolus de Sassoferato (1314–1357)⁸⁷ és tanítványa Baldus de Ubaldis (1327–1400)⁸⁸, akik szerint ha külföldi személy belföldön követett el bűncselekményt, akkor vele szemben általában a belső jogot kell alkalmazni, kivéve ha az elkövető a büntető törvényt nem ismerte és tartózkodási helyét figyelembe véve nem is kellett ismernie.⁸⁹

Majd, amikor a nemzeti államok megalakulnak a XVII. században, kialakul valamiféle igény az együttműködésre nemzetközi büntetőügyekben.⁹⁰ 1625-ben jelent meg Hugo Grotius „*De iure belli ac pacis*” (a háború és béke joga) című műve, amelyben lefektette a nemzetközi bűnügyi együttműködés alapvető vezérgondolatát, az „*aut dedere, aut punire*” (vagy kiadni, vagy büntetni) elvét, amely minden államnak alapvető kötelessége, hiszen a nemzetközi közösség csak így védhető meg hatékonyan, és csak így biztosítható az, hogy bűncselekmény ne maradjon megtorlatlanul.⁹¹

Grotius szerint az államhatalom saját védelme érdekében alkalmazza büntetőhatalmát, amely az emberi közösség ellen irányuló bűncselekményekre terjed ki. A bűncselekmény elkövetőjének az elfogása még nem teremt jogot az elítélésre is. Az állam vagy megbünteti az elkövetőt, vagy kiadja annak az államnak, amely meg akarja büntetni (*aut dedere, aut punire*).⁹²

A nemzetközi büntetőjog és így a nemzetközi bűnügyi együttműködés e kezdeti szakaszában hangsúlyt az elmélet művelőitől kapott, majd a nagy francia forradalom után nyert gyakorlati relevanciát.⁹³ Egészen a XVIII. század közepéig a kooperáció a nemzetközi bűnügyi jogsegélyben⁹⁴, amely az uralkodó politikai célját szolgáló közigazgatási rendszer része volt⁹⁵, alkalmazása független volt az igazságszolgáltatástól.⁹⁶

A nemzetközi büntetőjog modern korszakában a társadalmi-gazdasági fejlődés során a határokat átlépő bűncselekmények száma jelentős mértékben emelkedett, s így a büntető jogviszonyba úgynevezett külföldi, illetve nemzetközi elem vegyült. Ennek eredményeként szükségessé vált az államok közötti érdekközösség és együttműködési készség kialakítása.⁹⁷

⁸⁷ MICELI, Augusto P.: Forum Juridicum: Bartolus of Sassoferrato, *Louisiana Law Review*, Vol. 37, No. 5, 1977, 1027-1036.

⁸⁸ WILSON, J. Dove: Baldus de Ubaldis, *The Yale Law Journal*, Vol. 12, No. 1, 1902, 8-20.

⁸⁹ LESAFFER, Randall: Peace treaties and the formation of international law. In: FASSBENDER, Bardo – PEETERS, Anne (Eds.): *The Oxford handbook of the history of international law*. Oxford University Press, 2012, 71-94.

⁹⁰ POLT 1987, 173.

⁹¹ GROTIUS 1960, 460.

⁹² Uo.

⁹³ POLT 1987, 173.

⁹⁴ HLAVATHY 1987, 101-102.

⁹⁵ M. NYITRAI 2006, 33.

⁹⁶ WIENER 2002, 265.

⁹⁷ M. NYITRAI 2006, 34.

Ez időszak a felvilágosodás korszaka, s e korszak a nemzetközi jogban hozott változást, hiszen a szuverén államok közötti együttműködés a nemzetközi jog alapvető irányelvévé vált.⁹⁸

A XIX. századig a nemzetközi bűnügyi jogsegélynek voltaképpen egyetlen intézményesült formája létezett: a kiadatás (angolul: *extradition*, németül: *Auslieferung*, franciául: *extradition*).⁹⁹ Majd, később önállósultak újabb kooperációs formák és szabályanyagok, létrejött a nemzetközi bűnügyi jogsegély (gyűjtő)kategóriája.¹⁰⁰ Így mára már a nemzetközi bűnügyi jogsegély és a nemzetközi bűnügyi együttműködés fogalma nem teljesen azonosítható, az utóbbi tágabb kategória, s ennek csak egy része a jogsegély.¹⁰¹

1904-ben SCHIFFLER Antal meghatározása szerint nemzetközi jogsegély alatt „(...) azt a segítséget értjük, amelyet a különböző államok igazságügyi hatóságai a jogszolgáltatás előmozdítása végett egymásnak nyújtanak (...)”¹⁰² E fogalom meghatározás napjainkban is helytálló.

1923-ban a bécsi kongresszus létrehozta a Bűnügyi Rendőrség Nemzetközi Bizottságát (angolul: *International Criminal Police Commission*), majd 1956-ben megalakult Bécsben a Nemzetközi Bűnügyi Rendőrség Szervezete (angolul: *International Criminal Police Organisation*), közismert nevén az Interpol.¹⁰³

A bűnügyi kooperációra vonatkozó normaanyag azt a célt szolgálja, hogy az állam büntetőhatalmának (*ius puniendi*¹⁰⁴) gyakorlását, a büntetőjogi felelősségre vonást, a büntetés mindenkor célját, illetve a bűnelkövetés megelőzését a társadalom (és az egyén) érdekeire tekintettel mind hatékonyabban segítse elő. A nemzetközi bűnügyi együttműködés intézményrendszere tulajdonképpen a büntető-igazságszolgáltatás eredményesebbé tételének fontos eszköze.¹⁰⁵

⁹⁸ M. NYITRAI Péter: Az együttműködési kötelezettség alapvető jellemzői a szuverén államok és a nemzetközi büntetőbíróóságok kapcsolatrendszerében, *Kül-Világ*, 2012/4., 15.

⁹⁹ BUDAHÁZI Árpád: A nemzetközi bűnügyi jogsegély. In: BLASKÓ Béla – BUDAHÁZI Árpád: *A nemzetközi bűnügyi együttműködés joga*. Budapest, Dialóg Campus, Wolters Kluwer, 2019, 87.

¹⁰⁰ M. NYITRAI 2006, 261.

¹⁰¹ M. NYITRAI Péter: *Nemzetközi bűnügyi jogsegély Európában*. Budapest, KJK-Kerszöv Jogi és Üzleti Kiadó Kft., 2002, 15-29.

¹⁰² SCHIFFLER Antal: Nemzetközi jogsegély. In: MÁRKUS Dezső (szerk.): *Magyar Jogi Lexikon, V. kötet*. Budapest, Pallas Rt., 1904, 547.

¹⁰³ COLITRE, Charles E.: INTERPOL: The International Criminal Police Organization, Federal Bureau of Investigation United States Department of Justice Washington, D.C., Vol. 53, No. 10, 1984, 1.

¹⁰⁴ Lásd erről részletesebben pl. BLASKÓ Béla: *Jogállamiság – Büntetőjog – Bűnösség. Kandidátusi disszertáció*. Budapest, 1994. vagy HORGOS Livia: *A ius puniendiről a honi büntetőjogban*. Budapest, Nemzeti Közszerzői Társaság, 2019.

¹⁰⁵ M. NYITRAI 2006, 258.

A nemzetközi bűnügyi együttműködés úgynevezett horizontális modell alapján folytatott segítségnyújtást jelent, amely során az államok egymás szuverenitásának tiszteletben tartása mellett fő szabályként saját területükön valósítanak meg ehhez szükséges cselekményeket.¹⁰⁶ A nemzetközi bűnügyi együttműködésben való részvételre egyik állam sem kényszeríthető. Az állam szuverenitása kizárólag önkéntes beleegyezésével, konszenzuson alapuló kötelezettségvállalásával korlátozható.¹⁰⁷

Ehhez képest főszabály az, hogy egy igazságügyi szerv csak egy másik igazságügyi szervet kereshet meg, a rendőri szervek pedig csak egymás között kooperálhatnak. Ebből adódóan problémák merülhetnek fel az államok közötti együttműködés során, hogy mely hatóságokat tekintik igazságügyi, rendőri, illetve bűnüldözési jogosítványokkal is felruházott közigazgatási szerveknek.¹⁰⁸

E problémák kiküszöbölésére hivatottak az együttműködés úgynevezett pozitív feltételei, ami mellett találhatóak negatív feltételek is. A nemzetközi bűnügyi együttműködés pozitív feltételei: a viszonosság és a kettős inkrimináció követelményei. A viszonosság az államok kötelezettségvállalása az együttműködésre. Ez történhet részlegesen (meghatározott különös bűncselekményekre nézve – részleges viszonosság), vagy teljeskörűen (meghatározott súlyú bűncselekményekre nézve – általános viszonosság). A kettős inkrimináció annak követelménye, hogy (a megkereső és a megkeresett állam joga szerint is) büntetendő cselekmény vagy büntethető cselekmény legyen a megkeresés alapjául szolgáló cselekmény. Előbbi esetben absztrakt, utóbbiban konkrét kettős inkriminációról beszélhetünk. A nemzetközi bűnügyi együttműködés akadályai az együttműködés negatív feltételei. Ezek lehetnek: a *ne bis in idem* nemzetközi érvényesülése, vagy a bűncselekmény jellege, illetve nemzetközi egyezményben meghatározott együttműködést kizáró ok.¹⁰⁹

Jelen értekezésnek nem feladata részleteiben bemutatni azon nemzetközi és európai dokumentumokat, amelyek tartalmazzák a *ne bis in idem* elvét, ennek ellenére utalnék arra, hogy a kétszeres eljárás tilalmát, mely nemzetközi és európai dokumentumok mondják ki: - az Emberi Jogok és Alapvető Szabadságok Védelméről szóló, Rómában 1950. november 4-én kelt egyezmény Hetedik Kiegészítő Jegyzőkönyv 4. cikk 1. pontja¹¹⁰;

¹⁰⁶ UO. 259.

¹⁰⁷ BLASKÓ Béla: A nemzetközi bűnügyi együttműködés. In: BLASKÓ Béla – BUDAHÁZI Árpád: *A nemzetközi bűnügyi együttműködés joga*. Budapest, Dialóg Campus, Wolters Kluwer, 2019, 17.

¹⁰⁸ M. NYITRAI 2006, 260.

¹⁰⁹ BLASKÓ 2019, 21-22.

¹¹⁰ Egyezmény az emberi jogok és alapvető szabadságok védelméről Róma, 1950. november 4. https://www.echr.coe.int/documents/convention_hun.pdf (2023. 04. 29.)

- a Schengeni megállapodás végrehajtási egyezményének (röviden: SVE) 54. cikke¹¹¹;
- az Alapjogi Charta 50. cikke¹¹²,
- a Római Statútum 20. cikke¹¹³, melynek értelmében az az ICC nem járhat el olyan ügyben, amelyben egy állam bírósága már jogerős döntést hozott.¹¹⁴

A nemzetközi bűnügyi együttműködésben különbség tehető aszerint, hogy a büntetőeljárásban, vagy azon kívüli a segítségnyújtás.¹¹⁵ E megkülönböztetés azért fontos, mert ezáltal a nemzetközi bűnügyi együttműködésnek különbözői formái vannak.¹¹⁶ Így, például a büntetőeljáráson kívüli segítségnyújtás egyik formájának és intézményének tekinthető Magyarországon a Nemzetközi Bűnügyi Együttműködési Központ (a továbbiakban: NEBEK).¹¹⁷ A NEBEK alaptevékenysége többek között például: nemzetközi szerződések és viszonyosság alapján kapcsolatot tart és együttműködik a külföldi, valamint a nemzetközi bűnüldözési szervezetekkel, és így tovább.¹¹⁸ A büntetőeljárásban való együttműködés az úgynevezett nemzetközi bűnügyi jogsegély.¹¹⁹

Napjainkra a kör szélesedett, ma már idetartozik: a kiadatás; a büntetőeljárás átadása, illetve átvétele; szabadságelvonással járó büntetés vagy ilyen intézkedés végrehajtásának átvétele, illetve átengedése; a vagyonelkobzás, az elkobzás vagy ezzel azonos hatású büntetés vagy intézkedés végrehajtásának átvétele, illetve átengedése; az elektronikus adat végleges hozzáférhetetlenné tétele vagy ezzel azonos hatású büntetés vagy intézkedés végrehajtásának átvétele, illetve átengedése; az eljárási jogsegély; feljelentés külföldi államnál.¹²⁰

¹¹¹ Schengeni megállapodás: [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/PDF/?uri=CELEX:42000A0922\(02\)](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/PDF/?uri=CELEX:42000A0922(02)) (2023. 04. 29.)

¹¹² Alapjogi Charta: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/PDF/?uri=CELEX:12012P/TXT> (2023. 04. 29.)

¹¹³ Rome Statute, Article 20.

¹¹⁴ A *ne bis in idem* elvről ld. részletesebben pl. POLT Péter: A *ne bis in idem* elv alkalmazása az Európai Unió Bíróságának ítélkezési gyakorlata alapján. In: CZINE Ágnes (szerk.): *Király Tibor emlékkötet*. Budapest, ORAC, 2022, 254-264.

¹¹⁵ POLT Péter: Nemzetközi bűnügyi együttműködés újabb fordulat előtt, *Miskolci Jogi Szemle*, 2019/14., különszám, 331-340. https://www.mjsz.uni-miskolc.hu/files/6603/31_poltpeter_t%C3%B6rdelt.pdf (2023. 04. 29.)

¹¹⁶ BLASKÓ 2019, 85.

¹¹⁷ NYESTE Péter: Hazánk a nemzetközi bűnüldözési együttműködés rendszerében, *Nemzetközi Bűnügyi Együttműködési Központ (NEBEK), Rendőrségi tanulmányok*, 2022/5., 152. https://epa.oszk.hu/04000/04093/00018/pdf/EPA04093_rendorsegi_tanulmanyok_2022_1_142-172.pdf (2023. 04. 29.)

¹¹⁸ Lásd erről részletesebben 329/2007. (XII. 13.) Korm. rendelet a Rendőrség szerveiről és a Rendőrség szerveinek feladat- és hatásköréről 10/B. § a)-h) pontjait.

¹¹⁹ M. NYITRAI 2002, 17.

¹²⁰ BLASKÓ 2019, 86. és az 1996. évi XXXVIII. törvény a nemzetközi bűnügyi jogsegélyről 4. § (1) bekezdése sorolja fel a bűnügyi jogsegély formáit.

2001-ben egy Igazságügyi Minisztérium (röviden: IM) tájékoztató szerint „nemzetközi jogsegélyen azok a jogcselekmények értendők, amelyeket valamely állam bírósága vagy más hatósága egy másik állam bírósága vagy más hatósága javára (...) végez.”¹²¹

A nemzetközi bűnügyi együttműködés legmagasabb foka a nemzetközi büntetőbíráskodásban csúcsosodik ki.

II.3. A nemzetközi bűncselekménnyé nyilvánítás fejlődése és a nemzetközi bűncselekmény fogalmi aspektusai

A nemzetközi védelemben részesítendő jogtárgyakat sértő vagy veszélyeztető cselekmények intenzív kriminalizációjára és kodifikációjára irányuló globális törekvések kezdetben eredménytelen, illetve ad hoc jellegű volt.¹²² A nemzetközi bűncselekménnyé nyilvánítás gyökerei a nemzetközi humanitárius jogban találhatók¹²³, ugyanis a kriminalizáció elsősorban az állami szuverenitás részeként felfogott háborúindításhoz való jog (*ius ad bellum*), illetve a háborúban alkalmazandó jogszabályok (*ius in bello*) fejlesztésének összefüggésében alakult.¹²⁴ A nemzetközi bűncselekmények kriminalizációs folyamatát nehezítette az a körülmény is, miszerint nem volt egyértelmű globális politikai álláspont a büntetendővé nyilvánítható cselekmények kritériumrendszerének vonatkozásában¹²⁵ Az egységes szempontrendszer kialakítását nehezítette az is, hogy a nemzetközi bűncselekménnyé nyilvánítást a nemzetközi jogi eszközök és források mellett, a nemzeti jogi kriminalizáció is befolyásolta.¹²⁶

A XIX. századig a nemzetközi bűncselekménnyé nyilvánítás folyamatában hegemóniát elsősorban a nemzetközi szokásjog jelentett, emellett pedig a nemzeti jog részeként fejlődött.¹²⁷ Lényeges változást az 1815. évi Bécsi Kongresszus hozott, ahol az elfogadott nyilatkozat a rabszolga-kereskedelem betiltásáról például hangsúlyozta, hogy a rabszolga-kereskedelmet „a felvilágosodott emberek minden korban a humanitás és az egyetemes

¹²¹ Lásd a 8001/2001. (IK. 4.) IM tájékoztató 21. pontját.

¹²² M. NYITRAI 2006, 40.

¹²³ International Committee of the Red Cross (ICRC): *International Humanitarian Law: Answers to your questions*. Geneva, 2002. https://www.icrc.org/en/doc/assets/files/other/icrc_002_0703.pdf (2022. 10. 26.)

¹²⁴ M. NYITRAI Péter: A nemzetközi bűncselekmény koncepciója. *Jog, állam, politika*, 2010/2., 3. <https://dfk-online.sze.hu/images/J%c3%81P/2010/1/Nyitrai.pdf> (2022. 10. 26.)

¹²⁵ BASSIOUNI, M. Cherif: *Introduction to International Criminal Law*. Ardsley, NY, Transnational Publishers, 2003, 111. 113.

¹²⁶ BASSIOUNI, M. Cherif: Universal Jurisdiction for International Crimes: Historical Perspectives and Contemporary Practice. *Virginia Journal of International Law*, Vol. 42, 2001, 83. <https://www.legal-tools.org/doc/052301/pdf/> (2022. 10. 26.)

¹²⁷ BASSIOUNI 2001, 83.

moralitás alapelvei számára gyűlöletesnek tekintették [...] végül a köz hangja, minden civilizált országban hangosan felkiáltott mihamarabbi eltörléséért”¹²⁸, mivel ezt követően a nemzetközi közösség olyan, különböző nemzetközi dokumentumokat fogadott el¹²⁹, amelyek nemzetközileg jogellenesnek tételezett cselekményt nem tartják egyben bűncselekménynek is.¹³⁰ E dokumentumok ugyanis a kriminalizáció szükségességére hívják fel figyelmet, majd sok esetben később egy bűncselekménnyé nyilvánítás alapjává váltak.¹³¹ Első nemzetközi bűncselekménynek a nemzetközi (köz-, és büntető-) jogi munkák jelentős része a *kalózkodást*¹³² tekinti.¹³³

Thuküdidész művében olvasható, hogy az ókori görögök¹³⁴ a kalózkodást pusztán egy sajátos életformának tekintették,¹³⁵ és az ennek keretében realizált cselekmény Arisztotelész megállapítása szerint nem volt több a politikai-gazdasági formák egy megnyilvánulásánál.¹³⁶ Az ókori rómaiaknál¹³⁷ felfigyeltek az „emberi nem ellenségeire” (*hostis humani generis*),¹³⁸ a kalózkodásra, ám Sundberg rámutat arra, hogy a helyes értelmezés szerint e jelző nem egy vonatkozó bűncselekményi tényállás elemeként volt értékelhető, ugyanis a római jog a

¹²⁸ Déclaration du Congrès de Vienne en date du 8 février 1815 au sujet de l’abolition de la traité des nègres d’Afrique, <https://mjp.univ-perp.fr/traites/1815vienne2.htm> (2022. 10. 28.), hivatkozva HOFFMANN Tamás: Az emberiség elleni bűncselekmények nemzetközi és magyar jogi szabályozása, *Allam- és Jogtudomány*, 2017/1., 32.

¹²⁹ Ld. pl. a kalózkodás elleni fellépést az 1856. évi párizsi tengerjogi nyilatkozatban. Vö. SCHAACK – SLYE 2007, 10. és BOKORNÉ 1989, 162.

¹³⁰ M. NYITRAI 2006, 40. és BASSIOUNI 2001, 107.

¹³¹ M. NYITRAI 2010, 4.

¹³² Kalóz szó jelentése: tengeri rabló, orvul támadó, védteleneget pusztító ellenség. Ld. KOVALOVSKY Miklós – O. NAGY Gábor – JUHÁSZ József – SZŐKE István (szerk.): *Magyar Értelmező Kéziszótár*. Budapest, Akadémia Kiadó, 1972, 639.

¹³³ BOAS, Gideon: *Public International Law. Contemporary Principles and Perspectives*. Cheltenham-Northampton, Edward Elgar, 2012, 36. és KARPEC, Igor Ivanoics: A nemzetközi jellegű bűncselekmények. II. kötet. Rendőrtiszt Főiskola, 1983, 244-245.

¹³⁴ Kalóz mint terminus a görög irodalomból ered. Először Homérosz műveiben, az Iliásban és az Odüsszeiában olvasható. Ld. BASSIOUNI 2001, 108. „[...] Kik vagytok? Merről járjátok a tengeri ösvényt? Dolgotok is van-e, vagy csak amúgy vaktába bolyongtok, mint a kalóznépség, mely a sós vizen erre meg arra lelkét kockáztatja, s a többi hajósra veszélyt hoz?” HOMÉROSZ: *Odüsszeia, Harmadik ének, Püloszban* (ford. DEVECSERI Gábor). <http://mek.niif.hu/00400/00408/html/01.htm#3> (2019. 06. 17.)

¹³⁵ THUKÜDIDÉSZ: *A peloponnészoszi háború, I. kötet* (ford. MURAKÖZY Gyula). Budapest, Osiris, 1999, 5-9. 23.

¹³⁶ ARISTOTLE: *Politics, vol 1.*, (trans. JOWETT, Benjamin). Orford, Clarendon Press, 1885, 1256a 7, 183. <https://archive.org/details/politicsaristot05arisgoog/page/n182> (2019. 06. 22.) és M. NYITRAI 2006, 41.

¹³⁷ BRADFORD, Alfred S.: Greek Piracy. In: *Flying the Black Flag: A Brief History of Piracy*. Westport, Praeger, 2007, 33-54. http://lux.e-reading.bz/bookreader.php/134822/Flying_the_black_flag_A_brief_history_of_Piracy.pdf (2019. 06. 22.)

¹³⁸ TUORI, Kaius: *Roman Jurists and the Idea of International Criminal Responsibility: Ulpian and the Cosmopolis*. In: BERGSMO, Morten and BUIS, Emiliano J. (ed.): *Philosophical Foundations of International Criminal Law: Correlating Thinkers*. Brussels, Torkel Opsahl Academic EPublisher, 2018, 108. <http://www.toaep.org/ps-pdf/34-bergsmo-buis> (2019. 05. 25.)

kalózkodást nem tekintette bűncselekménynek, e személyeket (a kalózokat) csupán törvényen kívülnek nyilvánították.¹³⁹

Az igény, hogy a háború minél kevesebb ember és anyagi érték pusztulásával járjon, már az ókori civilizációkban is megfogalmazódott.¹⁴⁰

Az ókori Kínában Sun-Zu „A hadviselés művészete” című munkájában már felhívta a figyelmet a humánus bánásmód gyakorlására az ellenséges haderő sebesültjeivel, betegeivel, illetve hadifoglyokkal s megszállt területek polgári lakosaival szemben, valamint a megszállt területek vallási intézményei iránti tisztelet tanúsítását irányozta elő.¹⁴¹

Az ókori Indiában Manu törvényei¹⁴² tilalmazták az elrejtett, a mérgezett, az égő vagy horgos fegyverek használatát. Rámájana¹⁴³ szintén a humanizmus ideáját helyezte előtérbe, mikor a tömegpusztító fegyverek alkalmazásának mellőzésére hívta fel a figyelmet. Ezzel párhuzamosan fejlődött ki a harcoló felek fegyveregyenlőségi elve is, amely szerint harci elefántot csak harci elefánttal szemben lehetett bevetni, illetve gyalogos alakulat csak gyalogos alakulattal szemben harcolhatott. A Mahábhárata¹⁴⁴ megemlíti, hogy az alvó ellenséget nem szabad megtámadni.¹⁴⁵

A humanizmus ideája az ókori Rómában is megjelent, bár Cicero arra a megállapításra jutott, hogy a jog hallgat a fegyverek között (*silent enim leges inter arma*).¹⁴⁶

Az ókori görög városállamok olyan jogszabályokat alkottak, amelyek tiltották a hadviselés bizonyos eszközeit, így a források és kutak megmérgezését.¹⁴⁷

Az ókori Hellaszban a hadviselés szabályaira vonatkozó normák különösen részletezőek voltak, a fegyveres összeütközések során pedig többek között Homérosz és Thuküdidész

¹³⁹ SUNDBERG, J. W. F.: *Piracy*. In: BASSIOUNI, M. Cherif: *Internaitonal Criminal Law* (Vol. 1, 2nd ed.). Ardsley, NY, Transnational Publishers, 1999, 803.

¹⁴⁰ M. NYITRAI 2006, 41.

¹⁴¹ TZU, Sun: *The Art of War* (trans. GRIFFITH, Samuel B.). Oxford University Press, 1963, 78. <http://www.kennethgeeslin.com/wp-content/uploads/2016/05/Sun-Tzu-The-Art-of-War-trans.-Griffith-Oxford-1963.pdf> (2019. 06. 22.)

¹⁴² Ld. erről pl.: BÜHLER, Georg: *The Laws of Manu*. Orford, Clarendon Press, 1886. <https://www.globalgreybooks.com/laws-of-manu-ebook.html> (2019. 06. 23.)

¹⁴³ Kr. e. 3. századból való Rámájana, hét kötetre osztható, szanszkrit nyelvű eposz. Ld. erről pl. bővebben: VEKERDI József (ford.): *Rámájana*. Budapest, Terebess kiadó, 1997. <http://mek.oszk.hu/00200/00228/00228.pdf> (2019. 06. 20.)

¹⁴⁴ Kr. u. 3. századból való Mahábhárata 12 kötetből álló, szanszkrit nyelvű eposz. Ld. erről bővebben angol nyelven pl.: ROY, Pratap Chandra (trans.): *The Mahabharata Complete Volume*. Vakya Books, 2015.

¹⁴⁵ ARMOUR, W. S.: Customs of Warfare in Ancient India. *Transactions of the Grotius Society*, Vol. 8, 1922, 71.; 77.; 81. https://www.jstor.org/stable/742713?read-now=1&refreqid=excelsior%3A70b5e7b26eef7ced9aeac8b9825aa178&seq=1#page_scan_tab_contents (2019. 06. 22.)

¹⁴⁶ CICERO, Marcus Tullius: *Válogatott perbeszédék* (ford. NÓTÁRI Tamás). Szeged, Lectum Kiadó, 2011, 428.

¹⁴⁷ A szent helyek immunitásának koncepciója pedig a későbbi menedékjog előzményeként fogható fel. Ld. M. NYITRAI 2006, 42.

írásainak alapján az esetek többségében kiemelkedő szerepet kapott a humanitás.¹⁴⁸ Így tartózkodni kellett az ellenség ivóvíz-utánpótlásának elvágásától, az ellenséges haderőnek lehetőséget kellett biztosítani, hogy hallottait eltemethesse, a hadifoglyok pedig váltságdíj fejében kiválthatók voltak.¹⁴⁹ Mindennek háttérében nagy valószínűséggel az azonos nemzethez tartozás, a hasonló kulturális hagyományok, valamint a közös vallás állt. A hadviselést rendező normák mindenesetre erőteljesen vallási alapokon nyugodtak, meghatározott ellenséggel szemben voltak alkalmazhatók.¹⁵⁰

Az ókori iszlám civilizációban is megjelent a harcoló felek között a humanitárius eszmék tiszteletben tartása.¹⁵¹ A muszlim hadviselő fél köteles volt tiszteletben tartani mind a harcoló, mind pedig a polgári személyek jogait, még akkor is, ha más vallásúak voltak.¹⁵²

A középkori Európában a lovagiasság szabályainak előtérbe helyezésével egyrészt erősödött a humanitárius értékrend, másrészt a XIV. századra kialakult az úgynevezett *ius militare*.¹⁵³ A *ius militare* szabályainak összefoglalása Christine de Pisan *Livre des Fays d'Armes et de Chivalerie*¹⁵⁴ című, 1407-ben megjelent művéhez köthető.¹⁵⁵

A nemzetközi bűncselekmények definíciója és kategorizálása az egyik legvitatottabb kérdése a nemzetközi büntetőjognak¹⁵⁶, illetve kodifikációja hosszú jogtörténeti fejlődés során kristályosodott ki. A fogalom és a releváns bűncselekményi kör meghatározására tett kísérlet komplex elemzést igényel. Ennek kapcsán a nemzetközi büntető jogtudomány művelőinek - rendkívül változatos - álláspontjára, a nemzetközi büntetőjog kodifikációjára hivatott testületek tervezeteire, illetve a nemzetközi büntetőbíróságok statútumaira és bírói gyakorlatára lehet támaszkodni.

Az AIDP szerint nemzetközi deliktum volna e tervzet alapján az igazságtalan háború megindítása és a nemzetközi törvények megsértése, de mindazok a bűncselekmények is,

¹⁴⁸ M. NYITRAI 2006, 42.

¹⁴⁹ GREEN, L. C.: *International Regulation of Armed Conflicts*. In: BASSIOUNI, M. Cherif: *Internaitonal Criminal Law* (Vol. 1, 2nd ed.). Ardsley, NY, Transnational Publishers, 1999, 357.

¹⁵⁰ M. NYITRAI 2006, 42.

¹⁵¹ Khaled Abou El Fadl, "The Rules of Killing at War: An Inquiry into Classical Sources", *The Muslim World*, Vol. 89, No. 2, 1999, 150.

¹⁵² AL-DAWOODY, Ahmed: Islamic law and international humanitarian law: An introduction to the main principles. In: AL-DAWOODY, Ahmed [et. al.] – HASANOVIĆ, Zuhdija (Ed.) – DELIBAŠI, Semir (trans.): *Islamic Law and International Humanitarian Law*. Sarajevo, Fakultet islamskih nauka Univerziteta, 2020, 10-11.

¹⁵³ M. NYITRAI 2006, 42.

¹⁵⁴ CIFARELLI, Paola: CHRISTINE DE PIZAN, Le Livre des fais d'armes et de chevalerie, *Studi Francesi*, 2022/2., 398-400. <https://journals.openedition.org/studifrancesi/49724>

¹⁵⁵ M. NYITRAI 2006, 43.

¹⁵⁶ SÁNTHA Ferenc: A nemzetközi bűncselekmény általános fogalmának hazai fejlődése, *Jog-Állam-Politika*, 2010/1., 173.

amelyek akár a tettes, akár a sértett külföldi honossága következtében nemzetközi jellegűnek tekinthető, mert a világ békéjét veszélyeztetik.¹⁵⁷

Irk Albert 1933-ban rámutatott arra, hogy a nemzetközi kriminálpolitika egységes kritériumainak kialakítását célzó minden törekvésnek arra az alapállásra kell helyezkednie, hogy a nemzetközi kötelezettségek megsértéséből [...] csak úgy lehet a nemzetközi bűncselekmény különféle tényálladékait kialakítani, ha a fennálló nemzetközi szabályokat a világ valamennyi népe egyformán tiszteli, ha azokat igazságosnak tartja és így az azokkal biztosított rendet valóban jogrendnek ismerheti el (...).¹⁵⁸

A nemzetközi jog nem az egyes államok által kezelni tudott, illetve nemzeti büntetőjogilag jelentős társadalmi viszonyok védelmét és nem is az államok közötti normális kapcsolatokat sértő bűncselekmények üldözését veszi át, hanem az egyetemes emberi társadalom különösképpen kiemelkedő, valamennyi államban értékesnek tekintett érdekeit vonja érdeklődése körébe, s így az úgy nevezett nemzetközi jogi bűncselekmény kategóriáját helyezi a középpontba.¹⁵⁹

Nemzetközi bűncselekménynek (*delicta iuris gentium, crimes against international law*) minősül minden olyan természetes személy által tanúsított jogellenes magatartás (aktív vagy passzív cselekmény, mulasztás), amely a nemzetközi közösség jogos érdekeit sérti vagy veszélyezteti é amelyet ezért a nemzetközi jog (szerződési vagy szokásjog) bűncselekménynek nyilvánít.¹⁶⁰

A nemzetközi jogi bűncselekmények alatt olyan kiemelkedő tárgyi súlyú deliktumok értendők, amelyek az egész emberiség közös érdekeit, illetve a nemzetközi békét és biztonságot sértik vagy veszélyeztetik. Ez utóbbi bűncselekményeket a jogirodalom *emberiség* elleni bűncselekményeknek nevezi, amelyek ma nemzetközi bűncselekményeknek (*core crimes*) minősülnek. E deliktumok a következők: a) az agresszió (*crime of aggression*), b) a népirtás (*genocide*), c) az emberiség elleni bűncselekmények (*crimes against humanity*), d) háborús bűncselekmények (*war crimes*).

Ez utóbbi kategóriának a kikristályosadásában releváns szerepet játszott a Nemzetközi Büntetőbíróság (angolul: *International Criminal Court*, angol rövidítés: ICC). A Nemzetközi Büntetőbíróság Statútumát (másnéven: Római Statútum) 1998. július 17-én Rómában az ENSZ Diplomáciai Konferenciáján fogadták el, mely 2002. július 1-jén lépett

¹⁵⁷ IRK Albert: *A nemzetközi bűncselekmény és a nemzetközi büntetőbíróság eszméje. Különlenyomat az „Angyal Pál Emlékkönyv”-ből (Büntetőjogi Tanulmányok)*. Budapest, 1933, 3.

¹⁵⁸ Uo. 7-8.

¹⁵⁹ M. NYITRAI 2010, 4.

¹⁶⁰ KUSSBACH 2005, 33.

hatályba.¹⁶¹ A Római Statútum szerint is ezek minősülnek nemzetközi bűncselekménynek, úgynevezett *core crimes*-nak.¹⁶²

A büntető igazságszolgáltatás nemzeti büntetőjogban fellelhető hagyományos jellemzői (bűncselekmény, szankció, a felelősségre vonás alanya és feltételrendszere, a releváns jogforrások stb.) sajátos formában, módon és közegben formálódnak át, s több esetben vissza is hatnak a nemzeti büntetőjogra.¹⁶³ Mindezen jelenség a nemzetközi jog közvetlen szerepvállalásához köthető, illetve az egyén közvetlenül a nemzetközi jogon alapuló felelősségéhez kapcsolható.¹⁶⁴

1863-ban Lincoln elnök rendeletben szabályozta az USA hadseregének háború idején tanúsítandó magatartását (angolul: *Instructions for the Government of Armies of the United States in the Field*).¹⁶⁵ A rendelet kidolgozójáról, Francis Lieber jogászprofesszorról Lieber-kódex néven vált közismertté, s kimondta, hogy büntetendő a megszállt területek lakossága ellen elkövetett minden önkényes erőszak (emberölés, erőszakos közösülés, csonkítás), valamint jogellenesnek minősítette a polgári javak megsemmisítését, illetve fosztogatását.¹⁶⁶ Az 1899. évi első hágai békekonferencián elfogadott II. egyezmény és az 1907. évi második hágai békekonferencián elfogadott IV. egyezmény a szárazföldi háború törvényeiről és szokásairól kialakította az úgynevezett hágai jogot.¹⁶⁷

1906-ban újabb genfi egyezmény született a szárazföldi háborúk sebesültjei és betegei sorsának megjavításáról. Az 1929-ben született genfi egyezmény a hadifoglyokkal való bánásmóddal kapcsolatban rögzítette a jogellenes magatartások körét. Ezt a joganyagot szokás genfi jognak nevezni.¹⁶⁸

¹⁶¹ Lásd a Római Statútumot a Nemzetközi Büntetőbíróság hivatalos weboldalán angol nyelven az alábbi linken keresztül: <https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/RS-Eng.pdf> (2022. 10. 26.). Emellett pedig lásd a T/4490. számú törvényjavaslatot az Egyesült Nemzetek Diplomáciai Konferenciája által, a Nemzetközi Büntetőbíróság Rómában, 1998. július 17-én elfogadott Statútumának kihirdetéséről. Magyar Közlöny, 2001/123. (2001. szeptember 7.)

¹⁶² SOLER, Christopher: *The Global Prosecution of Core Crimes under International Law*. Hague, Springer, 2019, 41. <https://link.springer.com/book/10.1007/978-94-6265-335-1> (2023. 04. 29.)

¹⁶³ HLAVATHY 1987, 15.

¹⁶⁴ KUSSBACH 2005, 37.

¹⁶⁵ A dokumentum angol nyelven elérhető az alábbi weboldalon keresztül: <https://ihl-databases.icrc.org/ihl/INTRO/110> (2022. 10. 26.)

¹⁶⁶ HOFFMANN 2014, 545.

¹⁶⁷ TEGHZE Gyula: *A háború és a nemzetközi jog*. Debreczen, Csáthy Ferencz Magyar Kir. Tudományegyetemi Könyvkereskedés és Könyvkiadóvállalat, Hoffmann és Kronovitz könyvnyomdája, 1916, 13-14. https://mtda.hu/books/teghze_gyula_a_haboru_es_a_nemzetkozi_jog.pdf (2022. 10. 26.)

¹⁶⁸ HENCKAERTS, Jean-Marie (ford.: VARGA Réka): *Szokásjog. Tanulmány a nemzetközi humanitárius szokásjogról*. Hozzájárulás a fegyveres összeütközések során alkalmazandó jogszabályok megértéséhez és tiszteletben tartásához, *Internaitonal Review of the Red Cross*, 2005/857., 2-3. https://www.icrc.org/en/doc/assets/files/other/hun-irrc_857_henckaerts.pdf (2023. 04. 30.)

II.4. A nemzetközi büntetőbíráskodás előképei¹⁶⁹ és annak fejlődése, út az állandó nemzetközi büntőbíróságig

Az általános vélekedés szerint a nemzetközi bűncselekmények elkövetése szempontjából a nemzetközi büntetőbíráskodás jelenti a leghatékonyabb eszközt a büntetlenség elleni küzdelemben.¹⁷⁰

Az ókorban és a középkorban a nemzetközi bűncselekményt elkövetők felelősségre vonása, valamint a nemzetközi büntetőjog intézményesülése nem volt jellemző, avagy hatékony.¹⁷¹

Természetesen a nemzetközi büntetőbíráskodásnak akadnak példái a történelemben.

Vannak szerzők¹⁷², akik Sir William Wallace perét (1305-ben kivégezték¹⁷³)¹⁷⁴ tartják az első nemzetközi büntetőeljárásnak. Wallace skót felkelőként¹⁷⁵ több kegyetlenséget elkövetett, többek között angol kolostorokat égetett, apácákat erőszakolt meg¹⁷⁶, mely a mai fogalmaink szerint emberiség elleni bűncselekménynek feleltethető meg, hiszen a polgári lakossággal szemben követett el súlyos bűncselekményeket.

S vannak szerzők, akik Peter von Hagenbach 1474-ben Breisach városában tartott perét tartják az első nemzetközi büntetőpernek.¹⁷⁷ E perben 28 különböző nemzet képviselőjében eljáró bíró („Szent Római Birodalom” területéről érkeztek¹⁷⁸) mondott ítéletet a polgári lakossággal szemben kegyetlenkedő (mai fogalmaink szerint emberiség elleni, illetve háborús bűntettet elkövető) Hagenbach,¹⁷⁹ Burgundia hercegének elzászi kormányzója

¹⁶⁹ Bővebben lásd a nemzetközi büntetőbíráskodásra vonatkozó *eszmék* megjelenését például: DOMOKOS Andrea: Nemzetközi büntetőbíráskodás eszméje, *Jog és Állam 7. Bűnügyi Oktatók Országos Találkozója (BOT) – 2004*. Budapest, Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 2005, 19-23.

¹⁷⁰ KIRS 2012, 16.

¹⁷¹ M. NYITRAI 2006, 52.

¹⁷² VAN SCHAACK, Beth – SLYE, Ron: A Concise History of International Criminal Law. *Santa Clara Law*, 2007. 19. <https://digitalcommons.law.scu.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1629&context=facpubs> (2020. 11. 20.)

¹⁷³ DAVIES, John Reuben: The execution of William Wallace: Saint Bartholomew's Eve, Monday 23 August 1305. *Breaking of Britain: Cross-Border Society and Scottish Independence 1216–1314*. 2013. 3. <http://eprints.gla.ac.uk/87808/7/87808.pdf> (2020. 11. 20.)

¹⁷⁴ FRASER, James E.: A Swan from a Raven: William Wallace, Brucean propaganda and the Gesta Annalia II. *Scottish Historical Review*, 2002/211., 1. <https://doi.org/10.3366/shr.2002.81.1.1> (2020. 11. 11.)

¹⁷⁵ TARJÁN M. Tamás: 1305. augusztus 5. William Wallace angol fogságba esik. *Rubiconline* http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/1305_augusztus_5_william_wallace_angol_fogsagba_esik/ (2020. 11. 11.)

¹⁷⁶ WALLACE, William in Lanark http://lanark.co.uk/sites/default/files/wallace_booklet.pdf (2020. 11. 20.)

¹⁷⁷ GORDON, Gregory S.: The Trial of Peter Von Hagenbach: reconciling history, historiography, and international criminal law. In: HELLER, Kevin Jon – SIMPSON, Gerry J. (ed.): *Untold Stories: Hidden Histories of War Crimes Trials*. Oxford, Oxford University Press, 2013. 13-16. <https://www.legal-tools.org/doc/5cd077/pdf> (2020. 11. 09.)

¹⁷⁸ CSAPÓ Zsuzsanna: II. Vilmos (nemzetközi) büntetőbíróság elé állításának megghiúsult terve az I. világháborút követően. *Jogelméleti Szemle*, 2019/1., 202. http://jesz.ajk.elte.hu/2019_1.pdf (2020. 11. 01.)

¹⁷⁹ Uo.

felett.¹⁸⁰ Az ad hoc nemzetközi büntetőbíróság halálra ítélte,¹⁸¹ melynek indokolása az volt, hogy Hagenbach „lábbal tiporta az isteni és az emberi törvényeket”¹⁸².¹⁸³

Akadnak olyan szerzők is, akik a kalózkodást¹⁸⁴ nemzetközi bűncselekménynek tekintik¹⁸⁵, s így a kalózkodás egy nemzetközi büntetőeljárás keretében felelősségre vonható.¹⁸⁶

Majd a 16-18. században elenyésző számban, de volt példa a nemzetközi büntetőperekre (nemzetközi bűncselekményekre). Ilyen volt például a bécsi udvar által elrendelt vizsgálatok a Buda felszabadítása (1686) során a Szent Liga csapatai által a lakosság soraiban elkövetett méészárlása, valamint az ottani zsidók, török asszonyok és gyerekek elhurcolásáért való felelősség megállapítása.¹⁸⁷

Végül a 19. század végén Gustav Moynier (a Vöröskereszt Nemzetközi Bizottságának¹⁸⁸ alapító tagja és későbbi elnöke) a franciaporosz háborúban (1870-71) elkövetett cselekmények elbírálására egy állandóvá váló törvényszék felállítását kezdeményezte.¹⁸⁹

Egy olyan bíróságot vizionált, amelyet időről-időre aktiválnának, ha a bíróságot felállító szerződés részes felei között fegyveres konfliktus törne ki.¹⁹⁰ Moynier felvázolt koncepciója nem nyert kellő támogatást, feledésbe is merült az idők során.¹⁹¹

Később volt újabb kísérlet a felelősségre vonásra: az Ottomán Birodalomban élő örmények deportálása és százezreinek megölése okán. 1915 tavaszán az Ottomán Birodalom területén

¹⁸⁰ KOVÁCS Péter: *Nemzetközi közjog*. Budapest, Osiris, 2011, 10, 204, 325, (37, 720, 1236. pontok).

¹⁸¹ DOMOKOS 2005, 21.

¹⁸² GRANT, Linda: Exhibit highlights the first international war crimes tribunal. *Harvard Law Today*, April 1, 2006. <https://today.law.harvard.edu/exhibit-highlights-the-first-international-war-crimes-tribunal/> (2020. 11. 11.)

¹⁸³ KUSSBACH Erik: *Nemzetközi büntetőjog*. Budapest, PPKE Jog- és Államtudományi Kar, 1999, 6. KIRS Eszter: A nemzetközi büntető bírászkodás története a második világháborút megelőzően. In: Miskolci Doktoranduszok Jogtudományi Tanulmányai 5/1. Miskolc, Bíbor Kiadó, 2004, 284-285.

¹⁸⁴ Kalózkodás, az emberi nem ellenségei (*hostis humani generis*). SELMAN-AYETAY, Julia: *Universal Jurisdiction: Conflict and Controversy in Norway*. In: HELLER, Kevin Jon – SIMPSON, Gerry (ed.): *The Hidden Histories of War Crimes Trials*. Oxford, Oxford University Press, 2013, 284. <https://0-library-oapen-org.catalogue.libraries.london.ac.uk/bitstream/handle/20.500.12657/33523/460250.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (2020. 11. 11.)

¹⁸⁵ BURGESS JR, Douglas R.: *Hostis Humanis Generis: Piracy, Terrorism and a New International Law*, *U. Miami Int'l & Comp. L. Rev.*, 2006/13., 298-299. <https://repository.law.miami.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1069&context=umiclr> (2020. 11. 20.)

¹⁸⁶ SHAW 2002, 412.

¹⁸⁷ KOVÁCS Péter: *Nemzetközi büntetőbírászkodás*. In: JAKAB András – FEKETE Balázs (szerk.): *Internetes Jogtudományi Enciklopédia* (Nemzetközi jog rovat, rovatszerkesztő: SÜLYÖK Gábor), 2018, [3] bekezdés. <http://ijoten.hu/szocikk/nemzetkozi-buntetobiraskodas> (2020. 11. 07.)

¹⁸⁸ Lásd erről részletesebben DUNANT, Henry: *Memory of Solferino*. Geneva, International Committee of the Red Cross, 1939, 1959. <https://www.icrc.org/en/doc/assets/files/publications/icrc-002-0361.pdf> (2020. 11. 09.)

¹⁸⁹ DURAND, Andre: The role of Gustave Moynier in the founding of the Institute of International Law (1873). *The War in the Balkans (1857–1878) The Manual of the Laws of War (1880)*. *International Law Review of the Red Cross*, 1994/303. <https://international-review.icrc.org/sites/default/files/S0020860400072818a.pdf>

¹⁹⁰ HALL, Christopher Keith: The first proposal for a permanent international criminal court. *International Review of the Red Cross*, 1998/322. 20. <https://www.icrc.org/eng/resources/documents/article/other/57jp4m.htm>

¹⁹¹ CSAPÓ 2019, 202.

az Antant szövetségeseinek tartott keresztény örmény lakossággal szemben pogromsorozatot hajtottak végre.¹⁹² Az atrocitások („a humanitás törvényeit súlyosan sértő cselekmények”¹⁹³) több százezer – egyes becslések szerint akár 1 500 000 – halálos áldozatot követeltek.¹⁹⁴

1915. május 24-én Franciaország, Nagy-Britannia és Oroszország közös nyilatkozatban jelentette ki, hogy az események az „emberiesség és civilizáció elleni új bűncselekménynek” minősülnek, amelyek elkövetőit büntetőjogi felelősség terheli.¹⁹⁵ Elsősorban éppen az örmények elleni atrocitások miatt az antanthatalmak által felállított bizottság, amely a háború felelőseinek megállapítására és a rájuk vonatkozó büntetőeljárás elveinek kidolgozására jött létre, azt javasolta, hogy a hadijog megsértése mellett a humanitás jogának megsértése miatt is büntetőeljárást kellene indítani egy erre a célra felállított nemzetközi büntetőtörvényszék előtt, és alkalmazandó jogként kifejezetten felhívta a Martens-klauszult¹⁹⁶.¹⁹⁷ Ez a javaslat azonban végül megbukott, mivel az amerikai és a japán képviselők azt az álláspontot képviselték, hogy a hadijogi jogsértések kriminalizálása *ex post facto* jogalkotásnak minősülne, így a *nullum crimen sine lege* elvbe ütközne¹⁹⁸.¹⁹⁹

1916-ban Hugh Bellot angol professzor a Grotius Társaságban tartott előadásán már a háború alatt hangsúlyozta a hadviselés szabályait durván megsértő személyek nemzetközi büntetőbíróság előtti felelősségre vonásának szükségességét.²⁰⁰

Az I. világháborút lezáró versailles-i békeszerződésben²⁰¹ pedig II. Vilmos német császárt kívánták felelősségre vonni²⁰² a „nemzetközi morál és szerződések szent tekintélyének

¹⁹² HOFFMANN Tamás: Az emberiesség elleni bűncselekmények nemzetközi és magyar jogi szabályozása, *Állam- és Jogtudomány*, 2017/1, 34.

¹⁹³ M. NYITRAI 2006, 55.

¹⁹⁴ Lásd bővebben DADRIAN, Vahagn: *The History of the Armenian Genocide: Ethnic Conflict from the Balkans to Anatolia to the Caucasus*. New York, Berghahn Books, 1995.

¹⁹⁵ United Nations War Crimes Commission: *History of the United Nations War Crimes Commission and the Development of the Laws of War*. London, His Majesty's Stationery Office, 1948. 35.

¹⁹⁶ TICEHURST, Rupert: The Martens Clause and the Laws of Armed Conflict. *International Review of the Red Cross*, 1997/317. <https://www.icrc.org/en/doc/resources/documents/article/other/57jnhy.htm> (2020. 11. 20.)

¹⁹⁷ „Commission on the Responsibilities of the Authors of War and on Enforcement of Penalties – Report Presented to the Preliminary Peace Conference” *American Journal of International Law*, 1920/1-2. 121-125.

¹⁹⁸ BOOT, Machteld: *Genocide, Crimes against Humanity, War Crimes: Nullum Crimen Sine Lege and the Subject Matter Jurisdiction of the International Criminal Court*. Antwerp, Intersentia, 2002. 458.

¹⁹⁹ Commission on the Responsibilities 1920. 141-144.

²⁰⁰ BELLOT, Hugh H. L.: War Crimes: Their Prevention and Punishment. Papers Read before the Society in the Year 1916. *Cambridge University Press*, 1916/2.,31-55. <https://www.jstor.org/stable/i229755> (2020. 11. 20.) és IRK Albert: *A nemzetközi bűncselekmény és a nemzetközi büntetőbíróság eszméje. Különlenyomat az „Angyal Pál Emlékkönyv”-ből (Büntetőjogi Tanulmányok)*. Budapest, 1933, 1.

²⁰¹ 227. cikk. Ld. <https://www.loc.gov/law/help/us-treaties/bevans/m-ust000002-0043.pdf> (2020. 11. 20.)

²⁰² BENCsik Péter: Az első világháború okairól. *Belvedere Meridionale*, 2015/4., 5-23. http://acta.bibl.u-szeged.hu/36032/1/belvedere_2015_004_005-023.pdf (2020. 11. 12.)

megsértése” okán,²⁰³ ma ezt az agresszió büntettének nevezzük.²⁰⁴ II. Vilmos császárt egy öt fős bírói testület²⁰⁵ előtt vonták volna felelősségre.²⁰⁶

Végül sem a versailles-i, sem a lausanne-i békeszerződés²⁰⁷ nem tartalmazott rendelkezést az állam saját lakossága ellen elkövetett bűncselekményekkel kapcsolatos felelősségre vonásra.²⁰⁸

Majd ezen eseményeket követte az ún. lipcei törvényszékek gyakorlata,²⁰⁹ a perektől a győztesek azt várták, hogy elrettentő hatásuk lesz a nemzetközi humanitárius jog jövőbeni megsértését illetően, ehelyett azonban nemzeti felháborodást keltettek.²¹⁰

1926-ban a Nemzetközi Büntetőjogi Társaság (*Association internationale de Droit Pénal*, AIDP) egy tervezetet dolgozott ki egy nemzetközi büntetőbíróság felállításáról.²¹¹

1937-ben pedig az AIDP elnöke, Vespasian Pella professzor közreműködésével egyezményt fogadtak el a terrorizmus tárgyában.²¹² Az egyezmény kilátásba helyezett egy nemzetközi büntetőtörvényszéket, azonban annak ratifikációja elmaradt.²¹³

1945. augusztus 8-án a négy nagyhatalom Londonban megkötöttek egy egyezményt, mellyel létrehozták a Nemzetközi Katonai Törvényszéket (angolul: *International Military Tribunal*, IMT).²¹⁴ A nürnbergi törvényszék joghatóságát, szervezeti rendjét és eljárási szabályait a Londoni Egyezményhez csatolt jegyzőkönyvben rögzített Statútum foglalta össze.²¹⁵ A Statútum megteremtette az egyén nemzetközi büntetőjogi felelősségét. Térbeli, időbeli és személyi joghatósága is korlátozott volt, kizárólag a náci Németország területén 1933-1945

²⁰³ HAJDÚ Gyula: A hadviselés nemzetközi jogi szabályai. In: BÚZA László – HAJDÚ Gyula: *Nemzetközi jog*. Harmadik átdolgozott kiadás (szerk.: HAJDÚ Gyula). Budapest, Tankönyvkiadó, 1961, 433.

²⁰⁴ RHEA, Harry M: The United States and International Criminal Tribunals: an historical analysis. *ILSA Journal of Int'l & Comparative Law*. 2009/16. 20. <https://core.ac.uk/download/pdf/80037725.pdf> (2020. 11. 20.)

²⁰⁵ 229. cikk szerint a felelősségre vonással érintett egyéb személyek felett főszabályként az érintett hatalom katonai bíróságai ítélték volna, s csak akkor került volna sor nemzetközi bírói fórum létrehozására, ha a bűncselekmények több hatalom polgárai ellen irányul, ez esetben pedig a testület az érintett államok nemzeti katonai bíróságából tevődött volna össze. Ehhez hasonló rendelkezést tartalmazott a trianoni békeszerződés 173. cikke, valamint a neulleyi szerződés 118. cikke. Ld. M. NYITRAI 2006, 55.

²⁰⁶ LEVIE, Howard S.: The History and Status of the International Criminal Court. *International Law Studies*, 2009/75., 248. <https://core.ac.uk/download/pdf/236321493.pdf> (2020. 11. 20.).

²⁰⁷ http://sam.baskent.edu.tr/belge/Lausanne_ENG.pdf (2020. 11. 20.)

²⁰⁸ HOFFMANN 2017, 34-35.

²⁰⁹ Ld. erről részletesebben pl. SZABÓ István: A lipcei ítélet, *Debreceni Jogi Műhely*, 2005/1. http://www.debrecenijogimuhely.hu/archivum/1_2005/a_lipcei_itelet/ (2020. 11. 20.) és M. NYITRAI 2006, 56-57.

²¹⁰ M. NYITRAI 2006, 57.

²¹¹ Uo.

²¹² <https://www.wdl.org/en/item/11579/> (2020. 11. 20.)

²¹³ M. NYITRAI 2006, 57.

²¹⁴ GELLÉR Balázs: A nemzetközi büntetőjog. In: BELOVICS Ervin [et al.] – BUSCH Béla (szerk.): *Büntetőjog Általános Rész, Ötödik, hatályosított kiadás*. Budapest: HVG-Orac, 2010a, 524-525.

²¹⁵ https://www.un.org/en/genocideprevention/documents/atrocities-crimes/Doc.2_Charter%20of%20IMT%201945.pdf (2020. 11. 20.)

között a nemzetsocialisták által elkövetett bűncselekményekre terjedt ki.²¹⁶ Majd a nürnbergi törvényszék mintájára 1946. január 19-én felállította, és ugyan ezen a napon kibocsátotta Douglas MacArthur tábornok a Távols-keleti Törvényszék (angolul: *International Military Tribunal for the Far East*, IMTFE) az alapokmányát.²¹⁷ Az büntetőeljárás 1946. április 29-től 1948. november 12-ig tartott²¹⁸, ennek keretében a japán háborús bűnösöket (politikai szempontok alapján választották ki a vádlottakat²¹⁹) vonták felelősségre.²²⁰ A nürnbergi törvényszékhez hasonlóan korlátozott joghatósága volt.²²¹

A katonai törvényszékek *kényszerrel* jöttek létre, ugyanis a legyőzött államok kénytelenek voltak beletörődni a joghatóság korlátozásba (*Victor's justice*²²²). A nürnbergi törvényszék esetében az a tény sem változtat, hogy volt mögötte ugyan nemzetközi szerződés, ám abban Németország nem volt részes fél, emiatt az érintett állam nem járult hozzá formálisan a bíróság felállításához.²²³

Az 1948. évi Népiirtás büntettének megelőzése és megbüntetése egyezmény VI. cikke népiirtás esetén utalásszerűen tett említést egy nemzetközi büntetőbíróság intézményéről.²²⁴ Az ENSZ BT kötelező határozata jogosult a korábbiakhoz hasonló bíróságot felállítani ún. *legitim kényszer* alapján.²²⁵ Erre két *ad hoc* büntetőtörvényszék példa: az első, a volt Jugoszlávia területén 1991 óta elkövetett, a nemzetközi humanitárius jogot súlyosan sértő cselekményekért felelős személyek megbüntetésére létrejött Nemzetközi Törvényszék.²²⁶

²¹⁶ Ehhez kapcsolódóan lásd részletesebben pl. M. NYITRAI 2006, 59-63.

²¹⁷ https://www.un.org/en/genocideprevention/documents/atrocity-crimes/Doc.3_1946%20Tokyo%20Charter.pdf (2020. 11. 20.)

²¹⁸ SIPOS Péter: A távol-keleti perek, *História*, 1994/1., 18.

²¹⁹ M. NYITRAI 2006, 63.

²²⁰ RÖLING, B. V. A – RÜTER, C. F. (ed.): *The Tokyo Judgment. The International Military Tribunal for the Far East (I.M.T.F.E.), 29 April 1946-12 November 1948*. APA—University Press Amsterdam, 1977.

²²¹ SZABÓ Adrienn: A nürnbergi, a jugoszláv, illetve a ruandai nemzetközi büntetőtörvényszékek joghatósága. *Sectio Juridica et Politica*, Miskolc, Tomus XXIV, 2006. 134. https://matarka.hu/koz/ISSN_0866-6032/tomus_24_2006/ISSN_0866-6032_tomus_24_2006_133-151.pdf (2020. 11. 20.)

²²² BEN-NUN, Gilad: Victor's Justice? Cultural Transfer and Public Imagery from Nuremberg to The Hague. *Pólemos*, 2019/13. <https://www.degruyter.com/view/journals/pol/13/1/article-p7.xml?language=en> (2020. 11. 20.)

²²³ LATTMANN Tamás: A nemzetközi büntetőbírói fórumokkal való együttműködés lehetősége vagy lehetetlensége a magyar jogi előírások alapján – különös tekintettel a Nemzetközi Büntetőbíróságra, *Kül-Világ*, 2011/1-2.,

²²⁴ https://www.un.org/en/genocideprevention/documents/atrocity-crimes/Doc.1_Convention%20on%20the%20Prevention%20and%20Punishment%20of%20the%20Crime%20of%20Genocide.pdf (2020. 11. 20.)

²²⁵ HÁRS András: Nemzetközi szervezetek határozatai. In: JAKAB András – FEKETE Balázs (szerk.): *Internetes Jogtudományi Enciklopédia* (Nemzetközi jog rovat, rovat szerkesztő: SÜLYÖK Gábor), 2018. [4] bekezdés. <http://joten.hu/szocikk/nemzetkozi-szervezetek-hatarozatai> (2020. 11. 20.)

²²⁶ VARGA Réka: *Challenges of domestic prosecution of war crimes with special attention to criminal justice guarantees. Dissertatio*n. Budapest, Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog-és Államtudományi Doktori Iskola, 2012, 7. http://real-phd.mtak.hu/161/19/Varga%20R%C3%A9ka_PhD_V%C3%89GLEGES.pdf (2023. 04. 30.)

A második, a Ruanda területén elkövetett népirtásért és a nemzetközi humanitárius jog egyéb súlyos megsértéséért felelős személyek, illetve a szomszédos államok területén elkövetett népirtásért és egyéb hasonló jogsértésekért felelős ruandai állampolgárok megbüntetésére létrejött Nemzetközi Büntetőtörvényszék (angolul: *International Criminal Tribunal for Rwanda*, angol rövidítése: ICTR).²²⁷

E törvényszékekben az államok által átadott hatáskörök jelennek meg, amelyeket a BT gyakorol, valamint ezek a bírói fórumok elsőbbséget élveznek az érintett államok bírói fórumaival szemben, azaz az általuk tárgyalni kívánt büntető eljárásokat kötelesek e bírói fórumok elé utalni, valamint teljes mértékben együttműködni.²²⁸

Nemzetközi büntetőbíróság létrejöhet *nemzetközi szerződéssel* is.²²⁹ Ilyenkor a nemzetközi szerződéssel létrejön maga az intézmény, valamint annak státútuma, s az jellemzően magába foglalja az anyagi jogon túl (pl. mely cselekmények minősülnek bűncselekményeknek), az eljárásjogot is (pl. a büntetőeljárási jogra jellemző speciális alapelvek).²³⁰ Nemzetközi szerződéssel két módon jöhet létre egy nemzetközi büntetőbíróság. Az első esetkör, amikor az ENSZ és az érintett állam között létrejön erre vonatkozóan egy *szerződés*, a másik, amikor *az államok egymás közötti jogviszonyukban* alakítanak ki egy nemzetközi büntetőjogi fórumot.²³¹ Az ENSZ és az érintett állam együttműködésével létrehozott bírói fórumok nem is tisztán nemzetköziek, hanem ún. *vegyes* („hibrid” vagy *nemzetközisített*) bírói fórumok, ami azt jelenti, hogy keverednek a nemzetközi és a belső elemek.²³² Ilyen bíróság a 2002-ben létrehozott Sierra Leone Különleges Bíróság (angolul: *Special Court for Sierra Leone*, angol rövidítése: SCSL),²³³ de hasonlóképpen jöttek létre bírói fórumok Kelet-Timor²³⁴ és Kambodzsa²³⁵ esetében is.

²²⁷ A Ruanda-törvényszéket az ENSZ BT. 955. számú határozata hozta létre. [https://undocs.org/S/RES/891\(1993\)](https://undocs.org/S/RES/891(1993)) (2020. 10. 02.) Magyarországon kihirdette az 1999. évi CI. tv. Az első népirtás tárgyában született elmarasztaló ítélet 1998-ban volt, amikor Jean Paul Akayesu (ICTR-96-4-T) vonta felelősségre a Törvényszék tetteiért. Ld. ICTR, Prosecutor v. Jean-Paul Akayesu, Judgment, 23 Nov. 2001, Case No. ICTR-96-4-T. <https://unictr.irmct.org/en/cases/ict-96-4> (2020. 10. 02.) A Törvényszék 2015 végén bezárt.

²²⁸ LATTMANN 2011, 41. és VARGA 2012, 19.

²²⁹ LATTMANN 2011, 41.

²³⁰ UO. 47.

²³¹ UO. 48.

²³² HOFFMANN Tamás: Nemzetközi büntetőjog. In: KENDE Tamás [et al.]: *Nemzetközi jog*. Budapest, Wolters Kluwer, 2014, 564.

²³³ A bíróságot az ENSZ BT 1315. (2000) sz. határozata után a szervezet és Sierra Leone között 2002. január 16-án megkötött szerződés hozta létre. [https://undocs.org/S/RES/1385\(2001\)](https://undocs.org/S/RES/1385(2001)) (2020. 10. 02.)

²³⁴ KIRS Eszter: Az ENSZ szerepe a Kelet-Timorban zajló békéltetési folyamatban, *Sectio Juridica et Politica*, Miskolc, Tomus XXIII/2. 2005, 303-318.

²³⁵ SCHABAS, William A.: *An introduction to the International Criminal Court, Third Edition*. Cambridge, Cambridge University Press, 2010, 341.

Speciális jelenség a nemzetközi bírói fórumok körében a Libanon Különleges Törvényszék (angolul: *Special Tribunal for Lebanon*, angol rövidítése: STL),²³⁶ amelyet a libanoni miniszterelnök ellen elkövetett terrorista merénylet végrehajtói megbüntetésére hoztak létre.²³⁷

Ezekről a bíróságokról elmondható, hogy csak meghatározott események, deliktumok tekintetében bírnak joghatósággal, tevékenységük térben és időben is korlátozott.²³⁸

A nemzetközi büntetőbíráskodás kérdése a jogtudomány fókuszában volt már az 1950-es évektől.²³⁹ Ennek ellenére az 1990-es években indult meg az a (hosszú) folyamat, amely elvezetett az állandó nemzetközi büntetőbírósághoz.²⁴⁰

*Nemzetközi szerződéssel, közvetlenül az államok által felállított büntetőbírói fórum egy van: a Nemzetközi Büntetőbíróság (ICC). 1998-ban Rómában fogadták el az ICC Statútumát.*²⁴¹ Miután a hatvanadik állam is letétbe helyezte a ratifikációs okmányt 2002-ben hatályba lépett és megkezdte működését.²⁴² Az ICC független, célja: a tárgyi joghatósága alá tartozó (népirtás, emberiség elleni bűncselekmények, háborús bűncselekmények, agresszió büntette²⁴³) súlyos bűncselekmények elkövetésének megelőzése, a nemzetközi humanitárius jog és az emberi jogok tiszteletben tartása, valamint hozzájárulni a szabadság, a biztonság, az igazságosság, a jogállamiság megteremtéséhez és fenntartásához, a béke megőrzéséhez és a nemzetközi biztonság erősítéséhez.²⁴⁴ A bíróság joghatósága a Római Statútum hatályba

²³⁶ A törvényszéket az ENSZ BT 1664. (2006) sz. határozata után a szervezet és Libanon között megkötött szerződés hozta létre, amelyet az ENSZ BT 1757. (2007) sz. határozat erősített meg. <http://unscr.com/en/resolutions/1664> <http://unscr.com/en/resolutions/1757> (2020. 11. 22.)

²³⁷ HOFFMANN 2014, 565.

²³⁸ BASSIOUNI, M. Cherif: *Crimes Against Humanity: Historical Evolution and Contemporary Application*. Cambridge, Cambridge University Press, 2011, 218-263.

²³⁹ Lásd erről részletesebben M. NYITRAI 2006, 64-66.

²⁴⁰ Lásd erről részletesebben UO. 66-73.

²⁴¹ <https://www.icc-cpi.int/nr/rdonlyres/add16852-ae9-4757-abe7-9cdc7cf02886/283503/romestatuteng1.pdf> (2020. 11. 11.)

²⁴² A Magyar Köztársaság Országgyűlése 2001. november 7-én határozott az ICC Statútumának megerősítéséről a 72/2001. (XI. 7.) OGY. határozattal. Ld. SÁNTHA Ferenc: A Nemzetközi Büntetőbíróság joghatóságába tartozó nemzetközi bűncselekmények vázlatja. In: CSEMÁNÉ VÁRADI Erika [et al.]: *Tanulmányok a bűnügyi tudományok köréből* Miskolc, Gazdász-Elasztik Kft. 2013. 171. Ennek ellenére Magyarország a Statútumot nem implementálta a jogrendszerébe. Ld. erről részletesebben pl. KOVÁCS Péter: Miért nincs még kihirdetve a Római Statútum? Gondolatok a Római Statútum és az Alaptörvény összeegyeztethetőségének egyszerűségéről. *Állam- és Jogtudomány*, 2019/1. <https://jog.tk.mta.hu/uploads/files/2019-01-KOVACS.pdf> (2019. 11. 06.)

²⁴³ Rome Statute Article 5.

²⁴⁴ Understanding the International Criminal Court. Published by the International Criminal Court. The Hague. 2009. 3. <https://www.icc-cpi.int/iccdocs/pids/publications/uicceng.pdf> (2020. 11. 19.)

lépése után²⁴⁵, a részes államok területén elkövetett bűntettekre terjed ki²⁴⁶.²⁴⁷ Az ICC joghatóságát csak akkor gyakorolja, ha az államok, amelyek a Statútumot elfogadták nem kívánnak vagy nem képesek büntetőeljárást indítani.²⁴⁸ Az ICC joghatósága térben és időben rendkívül tág, ellenben az *ad hoc*, illetve a *hibrid* bírói fórumokkal.²⁴⁹ Az ICC rendszere egy olyan rendszer, amely egyesíti a világ különböző jogrendszereinek elemeit, különösen a *common law* és a polgári jogi rendszer elemeit.²⁵⁰

II.5. A nemzetközi büntetőjog rendszertana és fogalmai

Wiener A. Imre megállapítása napjainkban is igaz: „[...] amennyire megértés alakult ki a jogtudományban arra nézve, hogy mit kell büntetőjog és nemzetközi jog alatt érteni, annyira eltérnek a nézetek [...] a tekintetben, hogy mi is az a nemzetközi büntetőjog.”²⁵¹

A nemzetközi büntetőjog fogalmán – a XX. század első felének uralkodó irányzata szerint – azon nemzetközi szabályoknak, elveknek összességét értették, melyeket az egyes államoknak a büntetőhatalom gyakorlása során szem előtt kellett tartaniuk.²⁵²

Szondy Viktor szerint „a nemzetközi büntetőjog azoknak az általános elveknek az összességét foglalja magában, amelyeket az államoknak a büntetőhatalom gyakorlásánál arra való tekintettel kell szem előtt tartaniuk, hogy a büntetőhatalmat nem elszigetelten, hanem az államok közösségében élve és egymás segítségére utalva gyakorolják.”²⁵³

Angyal Pál a nemzetközi bűncselekmények jogát a nemzetközi büntetőjog kiemelt tárgykörékként határozta meg, s szerinte a nemzetközivé vált büntetőjog két szabálycsoportot foglal magába. Az első csoportba tartozó jogszabályok a nemzeti büntetőjog normáit az állam területén kívülre terjesztik ki, ezek a közjogi szabályok nemzetközi jogi társat kaphatnak, ha egyes államok megegyeznek abban, hogy a bűntettet kiadja a másíknak. A második csoportba tartozó szabályok tisztán nemzetközi jogiak, amelyek közös erővel

²⁴⁵ Rome Statute Article 11. 1.

²⁴⁶ Understanding the International Criminal Court 2009. 2.

²⁴⁷ BÉRES Nóra: Gondolatok a Nemzetközi Büntetőbíróság joghatóságának vitás kérdéseiről, *Publicationes Universitatis Miskolcensis Sectio Juridica et Politica*, Tomus XXXIII, 2015., 203-212. <http://midra.uni-miskolc.hu/document/22047/16376.pdf> (2020. 11. 18.)

²⁴⁸ Rome Statute Article 12., 13.

²⁴⁹ HOFFMANN 2014, 562.

²⁵⁰ Lásd erről részletesebben pl. BITTI, Gilbert: Two Bones of Contention Between Civil and Common Law: The Record of the Proceedings and the Treatment of a Concursum Delictorum. *ICC Legal Tools Databased*, 2001. 273-275. <https://www.legal-tools.org/doc/b7b81a/pdf/> (2020. 11. 22.)

²⁵¹ WIENER A. Imre: Nemzetközi büntetőjog – nemzetközi bűncselekmények, *Jogtudományi Közlöny*, 1986, 258

²⁵² NAGY Ferenc: *A magyar büntetőjog általános része*. Budapest, 2008, 84.

²⁵³ SZONDY Viktor: *Nemzetközi büntetőjog, I. kötet*. Budapest, Centrum, 1933, 7.

üldözendő, megtorolandó bűncselekmények, valamint az államok nemzetközi jog által védett érdekeit sértik.²⁵⁴

A nemzetközi büntetőjog főbb aspektusait Georg Schwarzenberger foglalta össze, miszerint hat különböző dimenziója, jelentéstartalma van a nemzetközi büntetőjognak.

Így, fel lehet fogni a nemzetközi büntetőjogot:

- a belső (nemzeti) büntetőjog területi hatályának értelmében (angolul: *the territorial scope of the municipal criminal law*);
- a nemzetközileg előírt belső büntetőjog értelmében (angolul: *internationally prescribed municipal criminal law*);
- a nemzetközileg feljogosított belső büntetőjog értelmében (angolul: *internationally authorised municipal criminal law*);
- a belső büntetőjog civilizált nemzetek szerinti közös értelmében (angolul: *municipal criminal law common to civilised nations*);
- a bűnüldözésben folytatott nemzetközi együttműködés értelmében (angolul: *international co-operation in the administration of municipal criminal justice*);

valamint a szó anyagi értelmében (angolul: *in the material sense of the word*).²⁵⁵

Lech Gardocki a nemzetközi büntetőjog tárgykörébe sorolta a büntető joghatóság szabályait, a nemzetköz bűnügyi együttműködésre irányadó normákat, a multilaterális nemzetközi egyezményekben foglalt olyan előírásokat, amelyek az államokat bizonyos kiemelkedő súlyú cselekmények kriminalizációjára és üldözésére kötelezi, illetőleg a nemzeti jogi, nemzetközi szerződési és szokásjogi szabályokat, amelyek a nürnbergi jog szerinti felelősség kérdéseit rendezik, valamint az emberi jogok egyetemes védelmének a büntetőjog területén figyelembe veendő minimum-sztenderdjeit biztosító normákat.²⁵⁶

Edward M. Wise a nemzetközi büntetőjogot pedig három nagy területre bontotta. A három terület közül a legfontosabb a büntető joghatóság és a nemzetközi bűnügyi együttműködés szabályai, mivel ezek alkotják álláspontja szerint a nemzetközi büntetőjog eredeti jelentéstartalmát.²⁵⁷

²⁵⁴ ANGYAL Pál: *A nemzetközi büntetőjog alaptanai*. Budapest, Különlenyomat, 1941, 1-2.

²⁵⁵ SCHWARZENBERGER, Georg: The Problem of an International Criminal Law, *Current Legal Problems*, 1950, Vol. 3. Iss. 1., 263.

²⁵⁶ GARDOCKI, Lech: Über den Begriff des internationalen Strafrechts. *Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft*, 1986, Band 98. Heft 3., 703-704.

²⁵⁷ WISE, Edward M.: Perspectives and Approaches. In: BASSIOUNI, M. Cherif: *International Criminal Law*. Vol. I. New York, Transnational Publishers, 1999, 284.

Ezek alapján megállapítható, hogy az egyes jogtudósok szubjektív véleményére helyeződött a hangsúly, s lényegében a nemzetközi büntetőjogot általánosan, egységesen nem definiálták.

A büntetőjog jogrendszerbeli elhelyezkedése nem vet fel különösebb problémát, szemben a több jogágot is felölelő, normaanyagában heterogén nemzetközi büntetőjoggal, amelynek esetében vizsgálat tárgyát képezi a jogrendszerbeli elhelyezkedése, ami számos, egyéb problémához vezet.²⁵⁸

Az imént említett Schwarzenberger-féle megközelítés alapján a nemzetközi büntetőjog kifejezés alatt nem a nemzetközi (köz)jog keretében elhelyezkedő büntetőjogot kell érteni, hanem a nemzetközi jog büntető aspektusait építik be a belső büntetőjogba, s így a büntetőjog nemzetközi jogi tartalmát a nemzeti büntetőjog szabályanyaga közvetíti.²⁵⁹ Az is megállapítható Schwarzenberger nyomán, hogy a nemzetközi büntetőjog a nemzeti büntetőjog relatíve önálló, az anyagi, eljárási és végrehajtási jog mellett a negyedik szabályozási materiájaként, a büntetőjog részét képező jogterületként fogható fel.²⁶⁰ Ámde, nem szabad figyelmen kívül hagyni az egyének nemzetközi jogon alapuló közvetlen felelősségét és az államok feletti büntetőbíráskodást sem, aminek köszönhetően a nemzetközi büntetőjog megszűnt kizárólag a belső jog részét képező joganyag lenni, s ezzel kizárólagos besorolása is megkérdőjeleződött a büntetőjog jogágába.²⁶¹ Mindemellett a nemzetközi büntetőjogot csupán jogforrástani alapon nem lehet nemzetközinek minősíteni, hanem a szabályozás tartalma a meghatározó tényező.²⁶²

A nemzetközi büntetőjog joganyagát eltérő társadalmi tartalmú és jogi formájú jelenségek alkotják, melyek között nem mindig jön létre szerves kapcsolat, s a jogági hovatartozás kérdése az egyes részterületek fogalmi elhatárolásának fényében, nem pedig egy közös gyűjtőfogalom keretében válaszolható meg egyértelműen.²⁶³ Így a belső büntetőjog részeként értelmezhetők a büntető joghatóságra, a nemzetközi bűnügyi együttműködésre és a transznacionális bűncselekmények üldözésére vonatkozó szabályok.²⁶⁴ Míg a közvetlenül a nemzetközi jogon alapuló felelősség és az államok fölötti büntetőbíráskodás intézményrendszere a nemzetközi jog része.²⁶⁵

²⁵⁸ KUSSBACH 2005, 27.

²⁵⁹ M. NYITRAI 2006, 12.

²⁶⁰ UO.

²⁶¹ UO.

²⁶² GELLÉR Balázs József: *Nemzetközi büntetőjog Magyarországon, Adalékok egy vitához, (Egyes jellemzők leírása és diagnózis kísérlet)*. Budapest, Tullius, 2010b, 11.

²⁶³ M. NYITRAI 2006, 15.

²⁶⁴ UO.

²⁶⁵ UO.

Az emberi jogok nemzetközi vonatkozású büntetőügyekben történő érvényesítésének lehetőségei és mechanizmusai a nemzetközi jog és az alkotmányjog területének terebélyesébe illeszkednek.²⁶⁶ Ennek fényében megállapítható, hogy a nemzetközi büntetőjog nem önálló jogág, hanem több jogág és ezeken belül számos jogterület funkcionális együttese révén létrejött joganyag.²⁶⁷

A nemzetközi büntetőjog egyedi jog, mert normaanyag struktúrája meglehetősen komplex, viszont nem keresztben fekvő jogágról van szó, hiszen hiányzik az elemeinek tartalmi, alanyi, módszertani és értékösszhangja.²⁶⁸ Mindezek ellenére a nemzetközi büntetőjog létezik, kiformalódott, de mégis folyamatosan fejlődésben lévő, speciális tartalmú szabályok és elvek halmaza, amelyeknek azonos célja van: a nemzetközi büntető igazságszolgáltatási rendszer működtetése, a nemzetközi bűnmegelőzés és bűnüldözés.²⁶⁹

A nemzetközi büntetőjog fenomenológiájánál is különböző nézetek alakultak ki arra nézve, hogy mi tekinthető nemzetközi büntetőjognak, úgy az általános definícióját kutatók által is eltérő fogalmak születtek. A definícióalkotás szükségességét is alá támasztja az, hogy különböző nézetek mentén határozták meg a nemzetközi büntetőjog fogalmát, e tekintetben két nagy csoport különíthető el egymástól: az első a terminológiai különbségtételt célzó fogalmak, a második pedig az egységesítő elméletek, amelyek a túlkomplikáló, s magyarázó fogalmakat kívánták egyszerűsíteni a könnyebb használhatóság érdekében.²⁷⁰

Az első csoporthoz Hans-Heinrich Jescheck és Thomas Weigend közös álláspontja fűződik; a nemzetközi büntetőjog (németül: *internationales Strafrecht*) terminusa szoros értelemben használandó, s két alapvető fogalmi összetevőből áll: a nemzeti büntetőjogok joghatóságra vonatkozó rendelkezéseit takarja (németül: *der internationale Geltungsbereich*), ezen belül pedig azon szabályok tartoznak ide, amelyek a büntetőjog területére esnek, nemzetközi elemet tartalmazó tényállások a hazai jog hatókörébe esnek (németül: *Strafgewalt*). A másik összetevő pedig az európai büntetőjog (németül: *Europäisches Strafrecht*), amely specializált joganyaga révén hatással bír a nemzetközi büntetőjogra.²⁷¹ A szerzők a nemzetközi büntetőjog fogalmától elhatároltan elemzik a nemzetközi jogon alapuló kiváltságok és mentességek kérdését (németül: *völkerrechtlichen Privilegien*), valamint

²⁶⁶ UO.

²⁶⁷ UO.

²⁶⁸ UO.

²⁶⁹ UO. 16.

²⁷⁰ KUSSBACH 2005, 36.

²⁷¹ KARSAI Krisztina: Európai büntetőjog. In: JAKAB András – KÖNCZÖL Miklós – MENYHÉRD Attila – SÜLYÖK Gábor (szerk.): *Internetes Jogtudományi Enciklopédia* (Büntetőjog rovat, rovatszerkesztő: SZOMORA Zsolt). 2023, [1] bekezdés. <http://ijoten.hu/szocikk/europai-buntetojog> (2023. 04. 30.)

kialakítják az úgynevezett büntető nemzetközi jog kategóriáját (németül: *Völkerstrafrecht*).²⁷² Ennek fogalmi körébe tartozik az egyének nemzetközi jogon közvetlenül alapuló felelősségének kérdése, illetve a nemzetközi jog belső büntetőjog fölötti szupremáciája, azaz a nemzetközi büntetőbíráskodás intézményesítése. Külön foglalkoznak az állami büntető joghatóság nemzetközi jogon alapuló korlátaival (németül: *völkerrechtliche Schranke der staatlichen Strafgewalt*), melyeket a nemzetközi szokásjog szabályaként, illetve kizárólag a nemzetközi szerződési jogi részeként határoznak meg.²⁷³

Dietrich Oehler a nemzetközi büntetőjog fogalmát tág értelemben használja: az állami büntető igény megalapozására, gyakorlására és korlátozására hivatott, az államok közötti vagy államok feletti (jogi) feltételek által meghatározott normákat ölel fel.²⁷⁴ Oehler nemzetközi büntetőjog fogalmának az elemei a következők:

- az állami büntető joghatóságra vonatkozó rendelkezések, illetve a nemzetköz büntetőjog normái alkalmazhatóságának területi és személyi hatálya (németül: *Strafanwendungsrecht*);
- az úgynevezett anyagi nemzetközi büntetőjog (németül: *Materielles internationales Strafrecht*), amely az államok közös vagy akár az egész emberiség érdekeit sértő cselekmények kriminalizációját fókuszálja;
- az úgynevezett szupranacionális büntetőjog (németül: *supranationales Strafrecht*), amely a büntetőhatalom államok feletti intézményeinek létét, működését takarja;
- a nemzetközi bűnügyi jogsegély (németül: *Rechtshilfe*), amely a szuverén államok igazságügyi hatóságai (bíróóságok, ügyészségek) közötti kooperáció szabályanyagát jelenti.²⁷⁵

Márkus Ferenc szerint a nemzetközi büntetőjog fogalma kettős jelentésű. Egyfelől jelenti az olyan belső szabályokat, amelyek külföldi elemeket tartalmazó tényállások és helyzetek megoldására irányulnak a büntetőjog körében. Ezen szabályok lehetnek kizárólag a belső jog szabályai, de alapulhatnak nemzetközi szerződéseken is. Másfelől a nemzetközi büntetőjog magában foglalja a büntetőjog körébe tartozó nemzetközi jogi szabályokat, amelyek megsértése büntetőjogi büntetést von maga után.²⁷⁶

²⁷² KUSSBACH 2005, 36.

²⁷³ JESCHECK, Hans-Heinrich – WEIGEND, Thomas: *Lehrbuch des Strafrechts: Allgemeiner Teil*. Berlin, Duncker & Humblot, 1996. és KARSAI 2023, [2] bekezdés. és KARSAI Krisztina: *Az alapelvek rendszere az európai büntetőjogban. MTA doktori értekezés*. Szeged, 2015, 11. http://real-d.mtak.hu/887/7/dc_964_14_doktori_mu.pdf (2023. 04. 30)

²⁷⁴ OEHLER, Dietrich: *Internationales Strafrecht*. Köln, Carl Heymanns Verlag KG, 1973, 109.

²⁷⁵ UO.

²⁷⁶ MÁRKUS Ferenc: Nemzetközi büntetőjog. In: SZABÓ Imre (szerk.): *Állam- és Jogtudományi Enciklopédia. II.* Budapest, Akadémiai, 1980, 1182.

Wiener A. Imre különbséget tesz a külföldi szerzők nyomán a nemzetközi büntetőjog és a büntető nemzetközi jog között. Az előbbi felöleli a hazai büntetőjog nemzetközi vonatkozásait, az utóbbi pedig a nemzetközi bűncselekmények kodifikálásának rendjét, a nemzetközi bűncselekmények miatti felelősség rendszerét, és az irányadó szankciók mibenlétét és alkalmazásának mikéntjét takarja.²⁷⁷

Nagy Ferenc azon álláspontot képviseli, miszerint a nemzetközi büntetőjog fogalma az úgynevezett transznacionális büntetőjogot, és a nemzetközi bűncselekmények jogát foglalja magába. Az előbbi az az állami büntető joghatóság szabályait jelenti, az utóbbi pedig közvetlenül a nemzetközi jogon alapuló felelősség problémakörét és a nemzetközi jogi bűncselekmények tényállástani dilemmáit, valamint a nemzetközi büntetőbíráskodás intézményére vonatkozó normákat takarja. Nagy Ferenc arra a következtetésre jutott, hogy a transznacionális büntetőjog a nemzetközi büntetőjog Általános Részének is tekinthető, míg a nemzetközi bűncselekmények joga pedig a nemzetközi büntetőjog Különös Részeként is értelmezhető.²⁷⁸

Hollán Miklós kifejtette, hogy ezen álláspont nem szerencsés, lévén a fogalmak a belső büntetőjog hagyományaiból és működési struktúrájából fakadóan azt sugallják, hogy a nemzetközi büntetőjog szóban forgó két rendszere nem működhet egymás nélkül, ez pedig nyilvánvalóan nem helytálló.²⁷⁹

A nemzetközi büntetőjog Általános és Különös Része mint fogalom a nemzetközi bűncselekmények joga keretében alkalmazható, s a nemzetközi büntetőbíráskodás intézményrendszerének működéséhez köthető.²⁸⁰ Így a kettő között fent áll a szoros kapcsolat: az Általános Rész a nemzetközi jogi bűncselekmények miatti szupranacionális felelősség szabályait, a Különös Rész az államok feletti felelősségre vonás tárgyát képező bűncselekmények tényállási elemeit és értelmezési dilemmáit fókuszálja.²⁸¹

M. Cherif Bassiouni erre van figyelemmel, amikor a nemzetközi büntetőjog fogalmának meghatározásakor a nemzetközi büntetőjog Általános és Különös Részének nevezett terminusokat a nemzetközi jog büntető szempontjai (angolul: *the penal and procedural*

²⁷⁷ WIENER 1986, 262.

²⁷⁸ NAGY Ferenc: *A magyar büntetőjog általános része*. Budapest, Korona, 2001, 102-103.

²⁷⁹ HOLLÁN Miklós: Globalisation and Conceptualisation in the Sphere of International Criminal Law. *Acta Juridica Hungarica*, 2000/3-4., 230-232.

²⁸⁰ M. NYITRAI 2010, 16.

²⁸¹ UO. 17.

aspects of international law) körébe vonja, s kizárólag a nemzetközi (jogi) bűncselekmények miatti felelősségre vonásra vonatkoztatja.²⁸²

A nemzeti büntetőjog nemzetközi szempontjai közé (angolul: *the international procedural aspects of national criminal law*²⁸³) csupán a Nagy-féle transznacionális büntetőjog nemzetközi bűnügyi együttműködésre és területen kívüli joghatóságra vonatkozó szabályait sorolja.²⁸⁴ Bassiouni nemzetközi büntetőjog fogalma alatt helyezi el a nemzetközi büntető anyagi jog és nemzetközi büntetőeljárás jog kategóriát. A nemzetközi büntető anyagi jog a nemzetközi büntetőjog Általános és Különös Részének gyűjtőkategóriái. A nemzetközi büntető eljárási jog pedig magába foglal minden eljárási vonatkozású szabályt, így a nemzetközi büntetőbíróságok eljárási szabályait és az államközi bűnügyi együttműködés normaanyagát.²⁸⁵

Legtágabb értelemben a nemzetközi büntetőjogba azok a bűncselekmények tartoznak, amelyeknek határon túlnyúló relevanciája van, ez az úgynevezett kiterjesztett büntetőjog.²⁸⁶ Szűkebb értelemben pedig azt a szabályozási területet értjük alatta, ahol a büntetőeljárás lefolytatásához más államok fórumaival való együttműködés szükséges, ez az úgynevezett büntetőügyekben folytatott nemzetközi együttműködés.²⁸⁷

Ma a nemzetközi jogászok többsége a fogalma alatt azt a nemzetközi bűncselekménnyel foglalkozó jogterületet értik, amely a bűncselekmény tényállásának meghatározása és az elkövetők felelősségre vonásának kötelezettsége közvetlenül a nemzetközi szokásjogból ered, vagyis az egyéni büntetőjogi felelősség állami aktusok hiányában is a nemzetközi jogból származik.²⁸⁸

Összefoglalva, a tág értelemben vett nemzetközi büntetőjog magában foglalja a nemzetközi bűncselekmények jogát, és a nemzetközi bűnügyi jogsegély jogát is.²⁸⁹

A szűk értelemben vett nemzetközi büntetőjog egyenlő a nemzetközi bűncselekmények jogával, melyet nemzetközi anyagi büntetőjognak is neveznek.²⁹⁰

²⁸² BASSIOUNI, M. Cherif: *Nemzetközi Büntető Kódex Tervezet* (ford.: BITTÓ Márta). Igazságügyi Minisztérium, Tudományos és tájékoztatási főosztály kiadványai, tanulmánykötet 14., 1986, 13-18.

²⁸³ McDONALD, Gabrielle Kirk – SWAAK-GOLDMAN, Olivia (ed.): *Substantive and Procedural Aspects of International Criminal Law*. Documents and Cases (Volume II). Brill, 2000, E-book.

²⁸⁴ M. NYITRAI 2006, 20.

²⁸⁵ BASSIOUNI 1986, uo.

²⁸⁶ HOFFMANN 2014, 543.

²⁸⁷ Uo.

²⁸⁸ Uo.

²⁸⁹ BASSIOUNI, M. Cherif: *The Penal Characteristics of Conventional International Criminal Law*. *Case Western Reserve Journal of International Law*, 1983, Vol. 15. Iss. 1., 27.

²⁹⁰ Uo.

II.6. A nemzetközi büntetőjog sommás jogelméleti vizsgálata a nürnbergi per tükrében

A nürnbergi per ítélete számos okból kritizálható, s kritikái sokrétűek.²⁹¹ Ami a legkevésbé megkérdőjelezhető, az az a tény, hogy ez volt az első jogi momentuma a nemzetközi büntetőjogi felelősségre vonásnak,²⁹² s ezzel megalapozva a jogfejlődését a nemzetközi büntetőjognak.²⁹³ A leggyakoribb kritikái a törvényesség alapelvének (angolul: *principle of legality*), különösen az *ex post facto* szabályának²⁹⁴ a megsértéséből fakadnak,²⁹⁵ és abból a tényből, hogy a nürnbergi törvényszék egy *ad hoc* bíróság volt, melyet a győztes hatalmak kreáltak, így a győztesek igazságszolgáltatását reprezentálta.²⁹⁶

Meg kell említeni e körben a *nullum crimen sine lege* és a *nulla poene sine lege* elvét, amely szerint az egyént csak azért lehet büntetőjogi felelősségre vonni, és csak olyan büntetéssel lehet büntetni, amelyeket a jog az elkövetés pillanatában egyértelműen előírt. Ezen alapelv alkalmazása a nemzetközi jogban nehézségekbe ütközik, melynek oka a nemzetközi bűncselekmények fogalmának bizonytalanságából ered. A nürnbergi pert legfőképpen azért érte kritika, hogy *ex post facto* alkalmazta a nemzetközi jogot olyan cselekményekre, amelyek nem voltak határozottan tiltottak abban az időben, mikor elkövették őket. A nürnbergi törvényszék azzal védekezett, hogy a *nullum crimen sine lege maxima* általában véve az igazságszolgáltatás egyik alapelve, viszont megengedi azon tettek megbüntetését, amelyeket a jog *explicit verbis* nem tiltott az elkövetésük idején, azonban végtelenül igazságtalan lenne e cselekmények büntetlenül hagyása.²⁹⁷

Ezen kritikák kapcsán merül fel a jog és az erkölcs kapcsolata,²⁹⁸ melynek leginkább látványos konfliktusa, amikor olyan személyek felelősségre vonását kívánják, akik korábban

²⁹¹ DONDÉ-MATUTE, Javier: *International Criminal Responsibility as a Founding Principle of International Criminal Law*. In: BERGSMO, Morten and BUIS, Emiliano J. (ed.): *Philosophical Foundations of International Criminal Law: Foundational Concepts*. Brussel, Torkel Opsahl Academic EPublisher, 2019, 140. <http://www.toaep.org/ps-pdf/35-bergsmo-buis> (2019. 05. 28.)

²⁹² Ezzel megteremtve az egyén felelősségét a nemzetközi jogban, hiszen a bűncselekményeket nem absztrakt entitások követik el, hanem emberek. „[...] *Crimes against international law are committed by men, not by abstract entities. [...] Crimes always are committed only by persons...*” Ld. BASSIOUNI 1983, 151-152.

²⁹³ DONDÉ-MATUTE 2019, 140-141.

²⁹⁴ GELLÉR 2010a, 537-538.

²⁹⁵ SELLARS, Kristen: Imperfect Justice at Nuremberg and Tokyo. *European Journal of International Law*, Vol. 21, Iss. 4, Nov. 2010, 1089. <https://academic.oup.com/ejil/article/21/4/1085/418156#6183069> (2019. 05. 27.)

²⁹⁶ DONDÉ-MATUTE 2019, 141.

²⁹⁷ TOMUSCHAT, Christian: The Legacy of Nuremberg. *Journal of International Criminal Justice* 4, 2006, 834-837. <https://pdfs.semanticscholar.org/73dc/c55d3a1ccadf9f8bb2202e5739c9cfd982b8.pdf> (2019. 06. 08.)

²⁹⁸ Ld. erről részletesebben pl.: POKOL Béla: Jog és morál. *AUSz: Forum Acta Juridica et Politica*, 2011/1, 2. http://acta.bibl.u-szeged.hu/29292/1/juridpol_forum_001_002_109-155.pdf (2019. 03. 8.) vagy BÓDIG Mátyás: A jog és az erkölcs közötti viszony a konceptuális jogelmélet szempontjából. *Miskolci Jogi Szemle*, 2007/2. http://www.mjsz.uni-miskolc.hu/200702/3_Bodig.pdf (2019. 05. 02.) KROKOVAY Zsolt: *Erkölcs – Jog – Szabadság*. In: CS. KISS Lajos: *Herbert L. A. Hart jogtudománya kritikai kontextusban*. Budapest, ELTE

a hatályos jognak megfelelően cselekedtek, azonban a magatartásuk alapjául szolgáló normák később elveszítették legitimációs bázisukat.²⁹⁹ E látványos konfliktus egyik kiemelkedő esete a nürnbergi per, ahol a természetjog és a jogpozitivizmus³⁰⁰ vívott harcot egymással. A diszkusszió középpontjában nemzeti és nemzetközi szinten is a mai napig azon elméleti keretek között mozog, amelyet Radbruch, Hart és Fuller teremtettek meg eszmetörténeti értékű vitájukkal³⁰¹ a Harmadik Birodalom jogrendjének érvényességéről.³⁰²

Eötvös Kiadó, 2014, 473-481. VARGA Csaba: *A jog és belső erkölcsisége*. In: VARGA Csaba: *A jog társadalomelmélete felé*. Budapest, 1999, 231-241. <http://mek.oszk.hu/15300/15303/15303.pdf> (2018. 11. 06.)

²⁹⁹ FILÓ Mihály: Radbruch naivitása. Herbert L. A. Hart a visszaható hatály tilalmáról, *Világosság*, 2010 tavasz, 146. https://epa.oszk.hu/01200/01273/00056/pdf/Vilagosság_2010_tavasz_143-156.pdf (2019. 05. 03.)

³⁰⁰ Ld. erről részletesebben TAKÁCS Péter: *A jogi pozitívizmus*. In: TAKÁCS Péter: *John Austin és a klasszikus analitikus iskola jogelmélete*. Budapest, 2010, 1-2. <http://real.mtak.hu/81420/1/a%20AUSTIN%20%202010%20a%20.pdf> (2019. 05. 08.)

³⁰¹ Ld. GYÖRFI Tamás: *A pozitívizmus-probléma*. In: BÓDIG Mátyás – GYÖRFI Tamás – SZABÓ Miklós (szerk.): *A Hart utáni jogelmélet alapproblémái*. Miskolc, Bíbor Kiadó, 2004, 11. A tézis klasszikus megfogalmazását is Herbert Hart adta. Ld. HART, Herbert L. A.: *A jog fogalma* (ford. TAKÁCS Péter). Budapest, Osiris, 1995, 215-216. A szeparabilitási tézis átfogóan megfogalmazva annyit jelent, hogy a jogot és az erkölcsöt egymástól fogalmilag elválaszthatónak tartjuk. E tézis alapján a jogi normáknak (direktíváknak, indokoknak), ahhoz, hogy jogi minőségre tegyenek szert, nem kell szükségképpen összhangban lenniük az erkölcs mércéivel. Ld. FILÓ i. m. 7. Az elválasztási tétel előzményei már megjelentek Hume-nál és Benthamnál, de a jogelméleti emlékezet John Austin munkásságához kapcsolja. Ld. SZILÁGYI Péter: *Az elválasztási tétel Austin, Hart és a naiv Radbruch jogbölcseletében*. In: Cs. KISS Lajos: *Herbert L. A. Hart jogtudománya kritikai kontextusban*. Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2014, 457. Hart elméletével szemben állt Radbruch, valamint Lon L. Fuller. Radbruch kiinduló tétele szerint léteznek olyan magasabb rendű erkölcsi elvek, amelyek mint az igazságosság elvei magasabb rendűek minden tételes jognál, és amelyeket a természetjog (észjog) foglal magába. Ezen elvek azonban nem egyedüli értékei a jognak; a jog az igazságosság mellett a célszerűséget (hasznosságot) és a jogbiztonságot is érvényre kell, hogy juttassa. Radbruch szerint a legkevésbé fontos a célszerűség (hasznosság), mert célszerű (hasznos) a jog akkor lehet, ha nem sérti meg a jogbiztonságot és az igazságosságot. A jogbiztonság a jog kiszámíthatóságával egyenlő. Az igazságosság pedig egy formális előírás. Ha a jogbiztonság (a pozitív jog betartásának kötelezettsége) és az igazságosság (egyenlőség eszméje) ütközik, akkor mindaddig a jogbiztonságot kell érvényre juttatni, ameddig az igazságtalanság nem nyilvánvaló, ugyanis maga a jogbiztonság (a kiszámíthatóság) is az igazságosság egyfajta (korlátozott) megnyilvánulása, hiszen az egységes jogalkalmazás, a jog szerinti, mindenkivel szemben azonos módon történő eljárás a formális igazságosság követelményének érvényre juttatását jelenti. Ha azonban a tételes jogszabály oly mértékben ellenkezik az igazságossággal, hogy ezen ellentét nyilvánvaló, vagyis az annyira elviselhetetlen, hogy a törvény következetes érvényre juttatása meg kell, hogy hátráljon az igazságossággal szemben. A náci jog ellenkezett az egyenlőség eszméjével, és tagadta az alapvető emberi jogokat, ezért az nem tarthat igényt a jog elnevezésére, az pusztán törvény, mely annyira nyilvánvalóan igazságtalan volt, hogy nélkülözötte a jogi jelleget. Az ilyen törvényekkel szemben (mivel az nem jog) az engedelmességet meg lehet, sőt meg kell tagadni: a természetjog a tételes jog felett áll, és az igazságosság érdekében az állam által alkotott és hatalmi eszközökkel is kikényszerített törvényt nem kell, és nem szabad betartani. Vagyis Radbruch szerint az alapvető erkölcsi-igazságossági elvekkel szembenálló normaszöveg nem jog, csak pusztán törvény, és a neki való engedelmeskedést természetjogi alapon meg lehet, sőt meg kell tagadni (illetve ha valaki mégis a természetjoggal ellentétes törvények szerint járt el, noha tudnia kellett, hogy azok nyilvánvalóan igazságtalanok, úgy a későbbi jogállami tételes jog a természetjogi elvárásokkal ellentétes ezen korábbi magatartást - mint jogellenes cselekményt - utólag szankcionálhatja. Ez az úgy nevezett *radbruchi formula* lényege. Ld. TÓTH i. m. 134-136. és Ld. RADBRUCH, Gustav: *Gesetzliches Unrecht und übergesetzliches Recht*. *Süddeutsche Juristenzeitung*, Jahrg. 1, Nr. 5, August 1946, 105-108. Ezzel szemben Hart szerint a jog és az erkölcs szigorú elválasztása nem engedi meg, hogy egy jogszabály érvényességét morális kérdésektől tegye függővé. Ld. bővebben HART, Herbert L. A.: *Der Positivismus und die Trennung von Recht und Moral*. In: HOERSTER, Norbert (Hrsg.): *Recht und Moral: drei Aufsätze*. Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht Verlag, 1971, 14-49. Ld. még FULLER, Lon L.: *Positivism and Fidelity to Law – A Reply to Professor Hart*. *Harvard Law Review* 71/4, 630.

³⁰² FILÓ i. m. 147-153.

A II. világháború embertelenségei alapjaiban rengették meg a jogpozitivizmus uralkodó paradigmáját. A pozitív jog szerint megfelelő eljárásban meghozott jogszabály lehet embertelen is, mint ahogyan azt a történelem megmutatta, mégpedig az emberi méltóságot – és az alapvető igazságosságot – sárba tipró törvény nem érdemli meg a törvény nevet. Herbert Hart tanítása a jog és az erkölcs elválaszthatóságáról szól, ez az úgynevezett *separation thesis* vagy *Trennungsthese*³⁰³, ezt tanítja a természetjogi eszmeiség³⁰⁴ és tudományos gondolkodás immáron több ezeréves hagyománya.³⁰⁵ E korszak embertelenségeinek okai jóval szerteágazóbbak és bonyolultabbak, hiszen a jogalkalmazói szférának is jelentős szerepe volt – a generálklauzulákon keresztül³⁰⁶ – a náci világnézet érvényre juttatásában.³⁰⁷ A náci korszak előtt hozott és a továbbiakban is érvényes jogszabályokba (a pozitív jog bizonyos részébe) a generálklauzulák nyitott ajtaján benyomulhatott a jogfelettség (a náci világnézet, a Führer-parancs). Ezen az ajtón keresztül az egész jogrend népi természetjoggá (völkisches Naturrecht³⁰⁸) alakulhatott. Ezt a vérből és rögből (Blut und Boden³⁰⁹) összeragasztott jogot Dietze (1936) természetjogként alapozta meg. Röviden azt mondhatjuk, hogy a náci korszakban a jogalkalmazás elsősorban a bírák politikai, társadalmi felfogásától függött, s csak másodlagosan a jog szövegétől. Sokkal inkább a náci világnézet, s nem a törvényekhez való kötöttség határozta meg döntéseiket.³¹⁰

³⁰³ KARÁCSONY András: A jogászi érzület, természetjog vagy jogpozitivizmus? *Világosság*, 1994/11, 21. 25.

³⁰⁴ „A természeti törvény és az emberi természet teleologikus rendjéből fakad tehát az, hogy az ember nem csupán felismerni képes az említett törvénynek megfelelő magatartás- és cselekvésformákat, valamint erkölcsi tartalmakat, hanem e kognitív szférán túl egy másként működő törvényszerűség is hat az emberben, ami természetes módon a jó felé ösztönöz, és eltávolít a rossztól.” Ha ez nem így lenne, akkor nemigen hivatkozhatnánk arra, hogy a természeti törvény „nem ismerete” nem mentesít, különösen nem a legsúlyosabb erkölcsi kérdésekben: gondoljunk itt a nürnbergi perre. Ld. FRIVALDSZKY János: *Természetjog a XX. század első felében*. In: FRIVALDSZKY János: *TERMÉSZETJOG, Eszmetörténet* (szerk.: VARGA Csaba). Budapest, Szent István Társulat, 2001, 2. [https://people.inf.elte.hu/fodtaai/anett_2/Termeszeti_jogeszmetortenet\(1\).pdf](https://people.inf.elte.hu/fodtaai/anett_2/Termeszeti_jogeszmetortenet(1).pdf) (2019. 03. 08.)

127.

³⁰⁵ Uo. 307-308.

³⁰⁶ Ld. erről pl. WRIGHT, Quincy: Legal Positivism and the Nuremberg Judgment, *The American Journal of International Law*, Vol. 42, No. 2, Apr. 1948, 405. https://www.jstor.org/stable/2193683?seq=1#metadata_info_tab_contents (2019.05. 25.)

³⁰⁷ Ezt a helyzetet ismerték fel a győztes hatalmak (és a Törvényszék) az első nürnbergi per befejezéséhez közel. A náci katonai, politikai és gazdasági vezetők a társadalom bizonyos szegmenseinek (pl. bírák, ügyvédek, orvosok, stb.) az együttműködésével hajtották végre a bűncselekményeket. Ld. FERENCZ, Benjamin B.: International Criminal Courts: The Legacy of Nuremberg, *Pace International Law Review*, Vol. 10, Iss. 1, June 1998, 213. <https://core.ac.uk/download/pdf/46711856.pdf> (2019. 05. 25.)

³⁰⁸ Ld. DIETZE, H. H.: *Naturrecht in der Gegenwart*. Bonn, 1936. és STOLLEIS, Michael (translated by DUNLAP, Thomas): *A History of Public Law in Germany 1914-1945*. New York, Oxford University Press, 2004, 416.

³⁰⁹ WITTECK, Fabian: *Nationalsozialistische Rechtslehre und Naturrecht, Affinität und Aversion*. Tübingen, Mohr Siebeck, 2008, 40-41. és LOVIN, Clifford R.: Blut und Boden: The Ideological Basis of the Nazi Agricultural Program. *Journal of the History of Ideas*, Vol. 28, No. 2, Apr. - Jun. 1967, 282-288. https://www.jstor.org/stable/2708423?read-now=1&refreqid=excelsior%3A6c6f9b9ab8f497055b18c10cfbd4b75d&seq=1#page_scan_tab_contents (2019. 06. 19.)

³¹⁰ KARÁCSONY 2000, 25.

A jogpozitivizmus, illetőleg a törvénypozitivizmus uralkodása után szükségessé vált tehát ismételt a törvény és a jog fogalmi megkülönböztetése, mivel a náci jog³¹¹ által indukált jogtíprásból az egyik kiút volt a természetjogi elméletek rehabilitálása. Az újjáéledt természetjog esetében nem csupán a jogpozitivizmus erkölcsi elemekkel való integrálásáról van szó, hanem többé-kevésbé koherens filozófiai eszmerendszerek keretében megfogalmazott jogfilozófiákról. A természetjog e formája a klasszikus értelemben vett természetjogi gondolati hagyomány alapvető elveinek s lényegi elemeinek semmiben sem felelt meg, valamint a józan értelemben vett jog fogalmának sem. Nagyon hamar eltűnt a természetjog világából, csupán néhány általános természetjogi elvet³¹² fektetett le.³¹³

III. AZ EMBERIESSÉG ELLENI BŰNCSELEKMÉNYEK JOGTÖRTÉNETI ÉS JOGDOGMATIKAI SZEMPONTBÓL

„Nem így járnak a bűnösök, hanem úgy, mint a polyva, amelyet szétszór a szél. Ezért nem állhatnak meg a bűnösök az ítélet idején és a vétkesek az igazak közösségében. Mert ismeri az Úr az igazak útját, a bűnösök útja pedig semmibe vész.”³¹⁴

III.1. Bevezető gondolatok

Az emberiség elleni bűncselekmény a nemzetközi és a hazai jogi szabályozásban egyaránt relatíve fiatal deliktumnak tekinthető, annak okán, hogy jogi definiálására a második világháború után került sor.³¹⁵ Az, azonban nem világos, hogy az „emberiség elleni bűncselekmények” (*crimes contre l’humanité / crímenes de les a humanidad / Verbrechen gegen die Menschlichkeit / crimes against humanity*) kifejezést először milyen

³¹¹ Ld. erről részletesebben: MICHALCZYK, John J. (ed.): *Nazi Law: From Nuremberg to Nuremberg*. Bloomsbury Academic, 2017.

³¹² MERKL, Adolf: Einheit oder Vielheit des Naturrechts? *Österreichische Zeitschrift für Öffentliches Recht*, 1954, 310.

³¹³ FRIVALDSZKY 2001, 308-309.

³¹⁴ Zsolt 1, 4-6.

³¹⁵ HOFFMANN 2014, 551-552. és HOFFMANN 2017, 29.

összefüggésben dolgozták ki. Egyes tudósok rámutatnak arra, hogy ezt a kifejezést (vagy nagyon hasonló kifejezéseket) már a tizenharmadik század végén és a tizenkilencedik század elején használták, különösen a rabszolgaság és a rabszolga-kereskedelem összefüggésében, valamint Afrikában az európai gyarmatosítással kapcsolatos atrocitások kapcsán és másutt is, mint például II. Lipót belga király által a kongói szabad államban elkövetett atrocitások folytán.³¹⁶

Más tudósok rámutatnak arra³¹⁷, hogy az emberiség elleni bűncselekmény terminológia eredete az 1915. évi francia, brit, orosz kormányok [az ún. szövetséges kormányok (*Allied governments*)] által kiadott közös deklarációra vezethető vissza³¹⁸, amelyben az Ottomán Birodalmat kívánták felelősségre vonni az örmény lakosság mészárlása miatt.³¹⁹

A nemzetközi jog implementálása a nemzeti jogba komoly fejlődésen ment át az elmúlt három évtizedben. Így az emberiség elleni bűncselekmények szabályozásának útja is göröngyös.³²⁰ Magyarországgal szemben fennálló nemzetközi kötelezettségek révén a büntetőjogban is elismert a nemzetközi jog jogforrási szerepe [Magyarország Alaptörvénye (2011. április 25.) Q cikk]. Noha, ez nem mindig volt így, hiszen a nemzetközi jog és a belső jog viszonyának szabályozása, másképpen megközelítve, a nemzetközi kötelezettségek államon belüli érvénye és hatálya, a magyar alkotmányfejlődésében mindvégig háttérbe szorult, negligáltatott.³²¹ Jelenleg az Alaptörvény Q) cikke rendezte ezt a kérdést.

³¹⁶ Ld. pl. SCHABAS, William: *Unimaginable Atrocities – Justice, Politics, and Rights at the War Crimes Tribunals*. Oxford, Oxford University Press, 2012, 51-53.

³¹⁷ Ld. pl. BASSIOUNI, M. Cherif: *Crimes Against Humanity in International Criminal Law*. Hague, Kluwer Law International, 1999, 62.

³¹⁸ „[...] mivel Törökország ilyen új bűncselekményeket követett el az emberiség és a civilizáció ellen, a szövetséges Kormányok nyilvánosan tudtára adják a Fenséges Portának, hogy személyes felelősséggel tartoznak majd ezen említett bűncselekményekért mindazon tagjai az ottomán kormánynak és ezek képviselői, akikről kiderül, hogy részük volt ezekben a mészárlásokban.” Ld. GELLÉR 2010a, 524.

³¹⁹ Ld. pl. DADRIAN 1995.

³²⁰ Ld. pl. bővebben: SÁRI János: A Népköztársaság Elnöki Tanácsa. In: SCHMIDT Péter (szerk.): *Magyar alkotmányjog*. Budapest, BM Tanulmányi és Propaganda Csoportfőnökség, 1976. KUKORRELI István – TAKÁCS Imre: A magyar alkotmány története. Az alkotmányosrendszerváltozás jellemzői. In: KUKORRELI István (szerk.): *Alkotmánytan I*. Budapest, Osiris, 2003. SÜLYOK Gábor: A nemzetközi jog és a belső jog viszonya: a fontosabb elméletek és a hazai gyakorlat, *Leviatán*, Tom. 3., 2005. LAMM Vanda: Megjegyzések a hazai jogrendszeréről. In: SZENTPÉTERI József – TEPLÁN István – VIZI E. Szilveszter (szerk.): *Előmunkálatok a társadalmi párbeszédhez*. Budapest, Gazdasági és Szociális Tanács, 2006. SÜLYOK Gábor: Visszatérés a nemzetközi jog és a belső jog viszonyának alaptörvényi szabályozására, *Jog – Állam – Politika*, 2012/4., 18-19. <https://dfk-online.sze.hu/images/J%20C3%81P/2012/4/sulyok.pdf> (2020. 10. 01.) MOLNÁR Tamás: A nemzetközi jog és a magyar jog viszonya. In: JAKAB András – FEKETE Balázs (szerk.): *Internetes Jogtudományi Enciklopédia*, (Alkotmányjog rovat, rovatszerkesztő: BODNÁR Eszter – JAKAB András), 2018. <http://joten.hu/szocikk/a-nemzetkozi-jog-es-a-magyar-jog-viszonya> (2020. 10. 02.)

³²¹ BODNÁR László: A nemzetközi jog magyar jogrendszerbeli helyének alkotmányos szabályozásáról, *Acta Universitatis Szegediensis Acta Juridica et Politica*, Tomus XLVII. Fasciculus 10., 1996, 20. http://acta.bibl.u-szeged.hu/6820/1/juridpol_047_019-036.pdf (2020. 10. 01.).

A 2012. évi C. törvény, az ún. új Büntető Törvénykönyv (a továbbiakban: új Btk.) és a Nemzetközi Büntetőbíróság alapító okmányában (más néven, a továbbiakban: Római Statútum) az emberiség elleni bűncselekményekre vonatkozó rendelkezései összhangba kerültek. Így megállapítható egyrészt az, hogy a magyar büntetőjog történetében először került szabályozásra önálló deliktumként az emberiség elleni bűncselekmény (új Btk. 143. §), illetőleg az is, hogy a magyar büntetőjogi kódex összhangba került Magyarország nemzetközi kötelezettségeivel. A megoldás csupán látszólagos, ugyanis ennek ellenére további problémákat okoz(hat)³²² az, hogy Magyarország jelenleg még mindig nem építette be formálisan a jogrendszerébe, azaz törvénnyel nem hirdette ki a Római Statútumot. A szokásjog alapján természetesen a magyar jogrendszer részét képezik nemzetközi bűncselekményi tényállások³²³, illetve számos Magyarország által kihirdetett nemzetközi egyezmény is tartalmaz kapcsolódó rendelkezéseket³²⁴, de ez nem mentesíti a jogalkotót a kihirdetés kötelezettségétől.³²⁵

III.2. Az emberiség elleni bűncselekmények elhatárolása a népirtás büntetettétől és az etnikai tisztogatástól

A különböző népcsoportok brutális elpusztítása a történetírás kezdeteitől fogva dokumentált, ámde számos szerző szerint a XX. század volt a „népirtások évszázada”.³²⁶

Churchill úgy vélte, hogy a második világháborúig a népirtás „*a crime without a name*” – név nélküli bűn – volt.³²⁷ A második világháború eseményeinek hatására számos nemzetközi jogász foglalkozni kezdett a kérdéskörrel, majd megkezdődött kriminalizálása. 1948-ban elfogadásra került az ENSZ égisze alatt a Népiirtás Büntetettének Megelőzéséről és Megbüntetéséről szóló Egyezmény, ez az ún. Genocídium-egyezmény. Az elfogadása óta

³²² „A Római Statútum kihirdetésének akadályozása és halogatása nyomán olyan jogrendszerbeli koherenzavarok álltak elő, amelyek a Nemzetközi Büntetőbírósággal való napi, jogsegélyügyi természetű együttműködést veszélyeztethetik, különös tekintettel arra, hogy a büntető törvénykönyvnek és a büntetőeljárásról szóló törvénynek számos olyan cikke van, amely 'a nemzetközi büntetőbíróság alapokmányát kihirdető, illetve alapokmányából fakadó kötelezettségek végrehajtásáról szóló törvény' előírásaitól tesz függővé bizonyos intézményeket, bizonyos lépéseket.” Ld. KOVÁCS 2019, 69.

³²³ Lásd erről részletesebben például HOFFMANN Tamás: A nemzetközi szokásjog szerepe a magyar büntetőbíróságok joggyakorlatának tükrében, *Jogelméleti Szemle*, 2011/4. http://jesz.ajk.elte.hu/hoffmann48.html#_edn1 (2020. 11. 01.)

³²⁴ Lásd például 1955. évi 16. törvényerejű rendeletet a népirtás büntetettének megelőzése és megbüntetése tárgyában 1948. évi december 9. napján kelt nemzetközi egyezmény kihirdetéséről.

³²⁵ KOVÁCS 2019, 71.

³²⁶ WEITZ, Eric D.: *A Century of Genocide: Utopias of Race and Nation*. Princeton University, 2003.

³²⁷ CHURCHILL, Winston: *A Little Matter of Genocide: Holocaust and Denial in the Americas, 1492 to the Present*. San Francisco, City Lights Books, 1997. CHURCHILL, Winston: *Acts of Rebellion: A Ward Churchill Reader*. London, Routledge, 2003.

több alkalommal népirtások zajlottak szerte a világban, pl. Bangladesben, Indonéziában, Kambodzsában, stb. A bűncselekmény elnevezése Raphael Lemkin nevéhez köthető, aki zsidó származású, lengyel jogász volt. 1944-ben kiadott könyvében a nácik által elkövetett bűncselekmények megjelölésére a görög „*genos*” (nép) és a latin „*caedere*” (ölni) szavak összevonásából megalkotta a genocídium kifejezést.³²⁸ Genocídium definíciója az egyezmény értelmében:

„[...] népirtás alatt a következő cselekmények bármelyikének, valamely nemzeti, népi, faji vagy vallási csoport, mint olyan, teljes vagy részleges megsemmisítésének szándékával való elkövetését érti:

- a) a csoport tagjainak megölése;
- b) a csoport tagjainak súlyos testi vagy lelki sérelem okozása;
- c) a csoportra megfontolva oly életfeltételek ráerőszakolása, melyeknek célja a csoport teljes vagy részleges fizikai elpusztulásának előidézése;
- d) oly intézkedések tétele, amelyek célja a csoporton belül a születek meggátolása;
- e) a csoport gyermekeinek más csoporthoz való erőszakos átvitele.”³²⁹

Az imént leírt fogalom alapján a bűncselekmény csak rendkívül szűk körben valósul meg: taxatív felsorolt öt elkövetői magatartás megvalósulása esetén és kizárólag a felsorolt védett csoportok esetében. Ez azt jelenti, hogy más (pl. politikai vagy társadalmi) csoportok ellen irányuló erőszak nem minősül népirtásnak.³³⁰ A speciális szándéknak (*dolus specialis*) kiemelt jelentősége van, ugyanis ennek hiányában az elkövetett bűncselekmény „csak” emberiség elleni vagy háborús bűncselekménynek minősülhet.³³¹ Sok nemzetközi jogász élt negatív kritikával a Genocídium-egyezmény ellen, hiszen az elkövetői magatartások, valamint a védett csoportok köre szűk, a fogalma pedig restriktív, ezáltal a deliktum megelőzése, valamint a már megtörtént bűncselekmény elbírálása nem megfelelő.³³² Mindezek mellett a Genocídium-egyezmény nem védi az egész polgári lakosságot, következésképpen nem írja felül az emberiség elleni bűncselekmények relevanciáját, mert nem ugyanaz a két tényállás által védett személyek, valamint a tiltott cselekmények köre.³³³

³²⁸ LEMKIN, Raphael: *Axis Rule in Occupied Europe of Occupation - Analysis of Government - Proposals for Redress*. Washington, D.C.: Carnegie Endowment for International Peace 1944, 79.

³²⁹ Magyarországon az 1955. évi 16. törvényerejű rendelettel lett kihirdetve az egyezmény és a tvr. II. cikke tartalmazza a fogalom magyar megfelelőjét, hűen az egyezmény eredeti szövegéhez.

³³⁰ BASSIOUNI 2011, 209.

³³¹ Az utóbbira példa a boszniai polgárháború során elkövetett etnikai tisztogatások, ahol a szembenálló felek célja az esetek többségében egy etnikailag homogén zóna létrehozása volt.

³³² BIEDERMANN 2013, 21-23.

³³³ BASSIOUNI 2011, 209.

Sok esetben a népirtás szinonimájaként kezelik – helytelenül – az etnikai tisztogatás kifejezését. Az etnikai tisztogatás mint kifejezést, először a második világháború során használták a szerbek ellen elkövetett atrocitásokra.³³⁴ Az etnikai tisztogatásnak nincs általánosan elfogadott fogalma³³⁵, átfogó fogalom, amely röviden úgy fogalmazható meg, hogy egy etnikai vagy vallási csoport erőszakos és céltudatos kiűzése egy területről az adott régió etnikai összetételének megváltoztatása érdekében. Konkrétan nem takar semmiféle meghatározott bűncselekményt, gyakorlata azonban rengeteg bűntettet foglalhat magába. Az ENSZ szakértői bizottsága 1993. januári jelentésében a Biztonsági Tanács számára úgy határozta meg fogalmát, mint „egy térség etnikailag homogénné tétele adott csoportok tagjainak a térségből erőszak vagy megfélemlítés által való eltávolításával”. Egy szóval: tömeges kitelepítés. Erre példa volt, Jugoszlávia, vagy amikor Törökországból a görögöket és fordítva, Görögországból a törököket, a fasiszta Horvátországból 1941-1945 között a szerbeket, Hitler idején zsidókat Európából, a németeket a háború utáni Csehszlovákiából, a palesztinokat az Izrael által megszállt területekről telepítettek ki.³³⁶ Az etnikai tisztogatás és a népirtás közti különbségek: az egyik, hogy utóbbiról szól külön nemzetközi egyezmény, külön nevesített bűncselekmény. A másik nagy különbség a szándék. Egy adott népcsoport deportálása nem egyenlő annak kiirtásával, célja, az adott területről való eltávolítás. Amennyiben erről van szó, akkor ez az adott népcsoport folytathatja máshol életét, ott a területszerzés volt releváns. Amennyiben az etnikai tisztogatás az adott népcsoport kiirtás céljával történik, népirtás büntette valósul meg.³³⁷

Sok esetben a népirtás szinonimájaként kezelik – helytelenül. Az etnikai tisztogatást mint kifejezést, először a második világháború során használták a szerbek ellen elkövetett atrocitásokra.³³⁸ Az etnikai tisztogatásnak nincs általánosan elfogadott definíciója, átfogó fogalom, amely röviden úgy fogalmazható meg, hogy egy etnikai vagy vallási csoport erőszakos és céltudatos kiűzése egy területről az adott régió etnikai összetételének megváltoztatása érdekében.³³⁹ Konkrétan nem takar semmiféle meghatározott

³³⁴ BIEDERMANN 2013, 41.

³³⁵ Uo. 42.

³³⁶ COHEN, Roger: Etnikai tisztogatás. In: GUTMAN, Roy – RIEFF, David (szerk.) [ford. LATTMANN Tamás – SÜLI István]: *Háborús Bűnök*. Budapest, Zrínyi 2002, 106.

³³⁷ BIEDERMANN Zsuzsanna: Mobutu bukása, a ruandai hutu menekültek ellen elkövetett atrocitások és a kelet-zairei instabilitás regionális hatása, *Kül-Világ*, 2013/3-4., 45.

³³⁸ HARTMAN, Florence: Bosznia. In: GUTMAN, Roy – RIEFF, David (szerk.) [ford. LATTMANN Tamás – SÜLI István]: *Háborús Bűnök*. Budapest, Zrínyi 2002, 77-84.

³³⁹ GAZDAG Ferenc – REMEK Éva: *A biztonsági tanulmányok alapjai* (szerk. HAUZINGER Zoltán). Budapest, Dialóg Campus, 2018, 172. https://nkerepo.uni-nke.hu/xmlui/bitstream/handle/123456789/12604/web_PDF_EKM_Biztonsagi_tanulmanyok_alapjai.pdf?sequence=1 (2023. 04. 30.)

bűncselekményt, gyakorlata azonban több büntettet foglalhat magába.³⁴⁰ Az ENSZ szakértői bizottsága 1993. januári jelentésében a BT számára úgy határozta meg fogalmát, mint „egy térség etnikailag homogénné tétele adott csoportok tagjainak a térségből erőszak vagy megfélemlítés által való eltávolításával”.³⁴¹ Egy szóval: tömeges kitelepítés. Erre példa volt, Jugoszlávia, vagy amikor Törökországból a görögöket és fordítva, Görögországból a törököket, a fasiszta Horvátországból 1941-1945 között a szerbeket, Hitler idején zsidókat Európából, a németeket a háború utáni Csehszlovákiából, a palesztinokat az Izrael által megszállt területekről telepítettek ki.³⁴² Az etnikai tisztogatás és a népirtás közti különbségek: az egyik, hogy az utóbbiról szól külön nemzetközi egyezmény, külön nevesített bűncselekmény. A másik nagy különbség a szándék. Egy adott népcsoport deportálása nem egyenlő annak kiirtásával, célja, az adott területről való eltávolítás. Amennyiben erről van szó, akkor ez az adott népcsoport folytathatja máshol életét, ott a területszerzés volt releváns. Amennyiben az etnikai tisztogatás az adott népcsoport kiirtás céljával történik, népirtás büntette valósul meg.³⁴³

III.3. Az emberiség elleni bűncselekmények elhatárolása a háborús bűncselekményektől

Az igazságos háború (*bellum iustum*³⁴⁴) doktrínája a Római Birodalom krisztianizálásának nyomán jelent meg, amikor a keresztények fokozatosan lemondtak a pacifizmus elveiről.³⁴⁵ Az erőszak alkalmazása megengedett volt, ha megegyezett az isteni akarattal.³⁴⁶ Az igazságos háború fogalma a görög és a római filozófia elemeit is magába foglalta, és a társadalmi rend fenntartásának érdekében, végső megoldásként alkalmazták.³⁴⁷

³⁴⁰ KRAUSZ Tamás: Az új nemzetállamok Kelet-Európában: az etnikai tisztogatás mint legitimáció? In: JUHÁSZ József – KRAUSZ Tamás (szerk.): *Az új nemzetállamok és az etnikai tisztogatások Kelet-Európában 1989 után*. Budapest, L'Harmattan Kiadó, ELTE BTK Kelet-Európa Története Tanszék, 2009, 15-16.

³⁴¹ Resolution 819 (1993) / adopted by the Security Council at its 3199th meeting, on 16 April 1993., UN. Security Council (48th year : 1993). <https://digitallibrary.un.org/record/164939#record-files-collapse-header> (2023. 04. 30.)

³⁴² COHEN 2002, 108.

³⁴³ BIEDERMANN 2013, 42.

³⁴⁴ Lásd erről részletesebben pl. DE QUIROGA, Pedro López Barja: Cicero: *Bellum Iustum and the Enemy Criminal Law*. In: BERGSMO, Morten – BUIS, Emiliano J. (ed.): *Philosophical Foundations of International Criminal Law: Correlating Thinkers*. Brussels, Torkel Opsahl Academic EPublisher, 2018, 57-84. <https://www.legal-tools.org/doc/fbe7a2/pdf/> (2021. 05. 03.)

³⁴⁵ HALDON, John: Byzantium at war ad 600-1453, *Hadtörténeti Szemle*, 2017/1, 229. http://www.epa.hu/00000/00018/00045/pdf/EPA00018_hadtortenelmi_2017_1_227-230.pdf (2021. 05. 03.)

³⁴⁶ BARRICK, William D.: THE CHRISTIAN AND WAR, *The Master's Seminary Journal*, 11/2, 216-217.

³⁴⁷ UJHÁZI Lóránd: Az „igazságos háború” tan elemeinek tovább élése a jelenkori fegyveres konfliktusoknál. In: Gőcze István (szerk.): *Az igazságos háború elvétől az igazságos békéig*. Budapest, Dialóg Campus Kiadó, 2017, 24-26. http://meot.hu/dokumentumok/2017szocet/Gocze_Istvan_Az_igazsagos_h_konfkia2017.pdf (2021. 05. 03.)

Szent Ágoston szerint az igazságos háború egyenlő az elszenvedett károkkal kapcsolatos jogos elégtétellel, ha a bűnös fél megtagadja a jóvátételt. Ezek alapján a háborút a rosszak megbüntetése érdekében indították, melynek célja a békés *status quo* helyreállítása volt.³⁴⁸

Később, Aquinói Szent Tamás bővítette az igazságos háború fogalmát, aki szerint a jogsértő szubjektív bűnét kell inkább büntetni, mintsem az objektíve rossz cselekedetét, illetve a háború akkor igazolható, ha azt a szuverén hatalom igazságos ügy érdekében indítja, példának okáért a jogsértők megbüntetése érdekében.³⁴⁹

Grotius az igazságos háborút az önvédelemnek, a tulajdon védelmének, illetve egy adott állam polgárai által elszenvedett jogtalanság megbüntetésének összefüggésében értelmezte újra.³⁵⁰ A XVII. század közepétől pedig az államok egyenlők és szuverének lettek³⁵¹, az igazságos háború elvét felváltotta a viták békés rendezésének az elve.³⁵² A háborúnak kialakult a szabályozott joga, illetve az erőszak olyan formái, amelyek nem minősültek háborúnak.³⁵³ Mindezek alapján elmondható, hogy a XX. századig a nemzetközi jog érdemben nem korlátozta az államok közötti erőszak alkalmazását.³⁵⁴ A nemzetközi jog fejlődése során két terület formálódott a háború jogával kapcsolatosan. Az egyiket a háborúindítás jogának (*ius ad bellum*), míg a másikat a hadviselés jogának (*ius in bello*) nevezzük.³⁵⁵ E két terület tulajdonképpen gyűjtőkategória. A háborúindításhoz való jog az államok szuverén előjoga volt.³⁵⁶ S a nemzetközi jog azon területe, amely az államok közötti

³⁴⁸ EPPSTEIN 2008, 65.

³⁴⁹ SAINT AQUINAS, Thomas: Summa Theologica, 1812-1817. <https://d2y1pz2y630308.cloudfront.net/15471/documents/2016/10/St.%20Thomas%20Aquinas-Summa%20Theologica.pdf> (2021. 05. 03.)

³⁵⁰ GROTIUS, Hugo: De Jure Belli ac Pacis. Kitchener, Batoche Books, 2001. <https://socialsciences.mcmaster.ca/econ/ugcm/3ll3/grotius/Law2.pdf> (2021. 05. 03.)

³⁵¹ E két fogalmat az ENSZ Alapokmánya az 1943. októberi moszkvai négyhatalmi nyilatkozat kapcsán kapcsolta egymáshoz, mivel az államok szuverenitásának mértéke nemzetközi jogi szempontból egyenlő. A szuverenitás lényege, hogy az állam más államnak nemzetközi jogilag nem alárendelt, és joga van arra, hogy – autonóm módon eljárva – államterülete fölött területi és állampolgárai felett személyi főhatalmat gyakoroljon, továbbá nemzetközi kapcsolatokra lépjen. Az egyenlőség nemzetközi jogi egyenlőség, tehát formális, nemzetközi jogi értelemben minden állam főhatalma, jogai és kötelezettségei egyenlők. A lényeg a kompetenciák, jogkörök államok közötti – absztrakt, a hatalmi viszonyoktól független – elosztása. Vö. KARDOS Gábor: Az államok szuverén egyenlősége. In: JAKAB András – FEKETE Balázs (szerk.): *Internetes Jogtudományi Enciklopédia, Nemzetközi jog rovat* (rovatszerkesztő: SÜLYÖK Gábor), 2018, [1] bekezdés. <http://joten.hu/szocikk/az-allamok-szuveren-egyenlosege> (2021. 05. 03.)

³⁵² CRAWFORD, James R.: *Brownlie's Principles of Public International Law* (8th Edition). Oxford, Oxford University Press, 2019, 211. [https://auraleague.com/lpdf/international_law/James%20Crawford%20-%20Brownlie%E2%80%99s%20Principles%20of%20Public%20International%20Law-Oxford%20University%20Press%20\(2012\)%20\(1\)%20-%20Rajas%20Salpekar.pdf](https://auraleague.com/lpdf/international_law/James%20Crawford%20-%20Brownlie%E2%80%99s%20Principles%20of%20Public%20International%20Law-Oxford%20University%20Press%20(2012)%20(1)%20-%20Rajas%20Salpekar.pdf) (2022. 02. 22.)

³⁵³ VALKI László: Háború, erőszak, agresszió. In: KENDE Tamás – NAGY Boldizsár – SONNEVEND Pál – VALKI László: *Nemzetközi jog*. Budapest, Wolters Kluwer Kft., 2014, 723-724.

³⁵⁴ HOFFMANN Tamás: Contra aggressionem? Az agresszió bűncselekményével kapcsolatos nemzetközi jogi dilemmák, *Állam- és Jogtudomány*, 2019/1, 36. <http://real.mtak.hu/93593/> (2022. 02. 19.)

³⁵⁵ BLUM, Gabriella: On a Differential Law of War, *Harvard International Law Journal*, Vol. 52., 2011, 168.

³⁵⁶ NAGY Károly: *Nemzetközi jog*. Budapest, Püski, 1999, 91.

erőszak alkalmazásának szabályait rendezi.³⁵⁷ Ehhez kapcsolódnak a béke elleni bűncselekmények, így különösen az agresszió büntette.³⁵⁸ A hadviselés jogához pedig a hadviselés törvényeinek és szokásainak megsértésével járó cselekmények, melyek a háborús bűncselekmények.³⁵⁹ Az államok bármikor kinyilváníthatják hadviselési szándékukat hadüzenet vagy ultimátum (*animus belligerendi*) formájában, amelyet elsősorban békeszerződés kötésével szüntethettek meg.³⁶⁰ A háború fennállása alapvetően az *animus belligerendi* kinyilvánításától függött, amellyel a hadviselő állam értesítette a többi államot a hadiállapot³⁶¹ létrejöttéről.³⁶² Ennek megfelelően az államok közötti ellenségeskedések tényleges fennállta és a formálisan elismert hadiállapot el is válhatott egymástól. Ezek alapján az államok közötti fegyveres összecsapások nem feltétlenül minősültek háborúnak, illetve a hadiállapothoz sem mindig kapcsolódtak harcok.³⁶³ A formális háborúkonceptió mellett azonban az államok alkalmanként elismerték, hogy az állami irányítás alatt álló fegyveres erők közötti összecsapások anélkül is háborúnak minősülnek, hogy bármelyik fél hadat üzent volna (úgynevezett *de facto* hadiállapot).³⁶⁴ A háború jogintézménye mellett a nemzetközi jog ismert háborúnak nem minősülő, úgynevezett kényszerrel végrehajtott vitarendezési módokat (angolul több elnevezéssel megtalálható a szakirodalomban: *forcible or coercive or compulsive methods of settlement of disputes*) is, ilyenkor bármely állam alkalmazhatott fegyveres erőszakot megtorlás (angolul: *retorsion*), represszália

³⁵⁷ Ma az Egyesült Nemzetek Alapokmányának 2. cikke szabályozza ezt a kérdést. Magyarország az ENSZ Alapokmányát az 1956. évi I. törvénnyel iktatta be a magyar jogrendszerbe.

³⁵⁸ A Nemzetközi Büntetőbíróság joghatósága alá tartozó nemzetközi bűncselekmény az agresszió büntette (*crime of aggression*). Vö. Római Statútum 8a. cikk.

³⁵⁹ M. NYITRAI 2006, 175.

³⁶⁰ KAJTÁR Gábor: Az erőszak tilalma. In: JAKAB András – FEKETE Balázs (szerk.): *Internetes Jogtudományi Enciklopédia, Nemzetközi jog rovat* (rovatszerkesztő: SÜLYÖK Gábor), 2018, [4]. bekezdés. http://real.mtak.hu/83265/1/az_eroszak_tilalma_u.pdf (2022. 02. 22.)

³⁶¹ Ha egy állam fegyveres erővel szándékozik megoldani konfliktusát egy másik szuverén állammal, hivatalos diplomáciai úton – legtöbbször szóbeli jegyzék átadásával – hadat üzen. Katonai konfliktus keletkezhet hadüzenet nélkül is, például nem állami szereplők elleni fellépéssel, illetve ENSZ-felhatalmazásra végrehajtott intervencióval, a hadiállapot pedig nem jelent feltétlenül és azonnal fegyveres konfliktust. A hadüzenetet gyakran megelőzi ultimátum átnyújtása, melyben egy állam kilátásba helyezi a legerősebb szankciót is, amennyiben követelése nem teljesül. Vö. BABA Iván (szerk.): *Diplomáciai Lexikon. A nemzetközi kapcsolatok kézikönyve*. Budapest, Éghajlat Könyvkiadó, 2018, 593. http://real.mtak.hu/80560/1/diplomaciai_lexikon.pdf (2022. 02. 22.)

³⁶² HOFFMANN 2019, 37.

³⁶³ Uo.

³⁶⁴ 1872-ben a Privy Council a Teutonia-ügyben hangsúlyozta, hogy „háború *de facto* létezhet hadüzenet nélkül is, de ehhez az összeütközések tényleges fennállása szükséges” (*'a war may exist de facto without a declaration of war, yet it appears [...] that this can only be affected by an actual commencement of hostilities.'*). 1872 LR, 4 PC, 179. Vö. HOFFMANN, Tamás: Post-Second World War Hungarian Criminal Justice and International Law: The Legacy of the People's Tribunals. In: BERGSMO, Morten – CHEAH, Wui Ling – YI, Ping (ed.): *Historical Origins of International Criminal Law: Volume 2*. Brussels, Torkel Opsahl Academic EPublisher, 2014, 744.

<https://www.toaep.org/ps-pdf/21-bergsmo-cheah-yi> (2022. 06. 02.)

(angolul: *reprisals*), embargó (angolul: *embargo*), békés blokádnak (angolul: *pacifíc blockade*) vagy beavatkozás (angolul: *intervention*) keretében.³⁶⁵ A klasszikus nemzetközi jog az első világháború kitöréséig szinte teljesen az államok diszkréciójára bízta az erőszak alkalmazását, a háború jogintézményét csupán formális, alapvetően procedurális előírások korlátozták, az államközi erőszak egyéb, háborúnak nem minősülő módozatainál pedig a legfontosabb korlát az arányosság alapelve volt.³⁶⁶ Így jogszerűnek minősült más államok pusztán területszerzési céllal történő meghódítása is.³⁶⁷ Minimális korlátot az 1907. évi II. hágai egyezmény³⁶⁸ jelentett, amelyben a szerződő felek kötelezték magukat arra, hogy nem folyamodnak fegyveres erőszakhoz szerződési kötelezettség teljesítésének kikényszerítése érdekében, kizárólag akkor, ha az adós állam nem utasította el a választott bírósághoz fordulás lehetőségét, valamint az államok által kötött semlegességi és meg nem támadási egyezményeket.³⁶⁹ 1919-ben hozták létre az első világszervezetet³⁷⁰, a Nemzetek Szövetségének egyezségokmánya korlátozta a háborúindítás jogát, hiszen a rendelkezései szerint tiszteletben kellett tartani minden tagállam „területi épségét és jelenlegi politikai függetlenségét”, a vitás kérdéseket békés úton kellett rendezni, az Állandó Nemzetközi Bíróság vagy a szervezet Tanácsa előtt.³⁷¹ Az agresszió háború tilalmát általános érvénnyel kimondó nemzetközi dokumentum az 1928. évi párizsi paktum, vagy másnéven Kellogg-Briand paktum³⁷² volt.³⁷³ E paktum értelmében az államok lemondanak a háborúról, mint a nemzetközi politika eszközéről, elítélik a háborúnak a nemzetközi viszályok céljából való igénybevételét és a jövőben minden, közöttük felmerülő vitát békés eszközökkel oldanak meg. Az egyezmény azonban nem tartalmazott a szerződést szegő állammal szembeni

³⁶⁵ Lásd pl. OPPENHEIM, Lassa: *International Law – A Treatise*. London, Longmans, Green and Co., 1905–1906, 29-54.

³⁶⁶ HOFFMANN 2019, 37.

³⁶⁷ Uo. 38.

³⁶⁸ Lásd bővebben pl. EÖTTEVÉNYI Nagy Olivér: *A hágai két békekonferencia*. Kassa, 1909, 58. oldaltól http://misc.bibl.u-szeged.hu/46155/1/xb_149215.pdf (2022. 06. 02.)

³⁶⁹ 1902-ben Németország, Olaszország és Anglia flottája Venezuela egyik kikötőjét blokádnak alá vette és ágyúval lőtte, annak érdekében, hogy az országot adósságának megfizetésére kényszerítse. Ekkor fogalmazta meg Drago argentin külügyminiszter az ún. Drago-elvet, miszerint pénztartozás behajtása céljából tilos fegyveres erőt alkalmazni. Az 1907. évi hágai konferencián az USA és az Argentin képviselők egy egyezménytervezetet terjesztettek elő, amit a konferencián elfogadtak. Ez volt az ún. Drago-Porter egyezmény, amely a Drago-elv szerződésbe foglalását jelentette. Az elv szerint tilos az adós állam megtámadása és az adósság fegyverrel történő kikényszerítése, a vitát döntőbíró elé kell vinni, fegyvert csak akkor lehet alkalmazni, ha az adós nem fogadja el a bíróság fizetési kötelezettségét és az alapján sem fizet. Vö. NAGY 1999, 91.

³⁷⁰ IRK Albert: *A Nemzetek Szövetsége, II. kiadás*. Danubia, 1926, 20. http://real-eod.mtak.hu/8959/1/MTA_TudomanyosGyujtemenyDanubia_024.pdf (2022. 06. 02.)

³⁷¹ VALKI 2014, 724.

³⁷² A dokumentumot angolul lásd az alábbi linken keresztül: https://avalon.law.yale.edu/subject_menus/kbmenu.asp (2022. 06. 02.)

³⁷³ NAGY 1999, 92.

szankciókat, emiatt nem volt gyakorlatilag hasznos. Ennek ellenére az egyezmény a nemzetközi (büntető)jog számára igen fontosnak tekinthető, hiszen a második világháború után a nürnbergi perekben a náci háborús főbűnöseknek ennek megsértésére hivatkozva vádoltak. Az erőszak tilalmát általános jelleggel és szankcióval is ellátva először az: ENSZ az Alapokmánya mondta ki, mely tiltja a fegyveres támadást, az erőszakot és azzal való fenyegetést is.³⁷⁴ Fontos megemlíteni a 3314/1974. évi ENSZ közgyűlési határozatot³⁷⁵, valamint az 1970. évi ENSZ határozatot³⁷⁶, melyek részletesen felsorolják, hogy mely magatartások tiltottak, így többek között (a teljesség igénye nélkül) tiltott a támadó háború, a háborús propaganda, az erőszak alkalmazásával járó represszália, a népeknek az önrendelkezési joguktól való megfosztása és így tovább.³⁷⁷ Érdekes tény véleményem szerint az, hogy a nemzetközi jog a háború fogalmát soha nem határozta meg.³⁷⁸ A köznyelvben a háború azt jelenti, hogy két vagy több szervezett emberi közösség (tehát nem feltétlenül állam) nagyobb területre kiterjedő, hosszabb ideig tartó, súlyos emberi és anyagi veszteségekkel járó fegyveres konfliktusa.³⁷⁹ A háborúk céljuk és jellegük tekintetében különbözőek, ebből adódóan számos háború típus van.³⁸⁰ A nemzetközi jog ehelyütt a (nemzetközi) fegyveres összeütközés vagy konfliktus fogalmát használja.³⁸¹ A háborús bűncselekmény fogalmát először az úgynevezett Londoni Egyezmény³⁸² definiálta, majd az 1949. évi Genfi Egyezmények³⁸³, az 1977. évi I. kiegészítő jegyzőkönyv *explicit*

³⁷⁴ Vö. 1956. évi I. törvény, valamint ld. angolul az alábbi weboldalon: <https://www.un.org/en/about-us/un-charter> (2022. 06. 02.)

³⁷⁵ Ld. angolul az alábbi weboldalon: <http://hrlibrary.umn.edu/instrree/GAres3314.html> (2022. 06. 02.)

³⁷⁶ Ld. angolul az alábbi weboldalon: <https://www.un.org/ruleoflaw/files/3dda1f104.pdf> (2022. 06. 02.)

³⁷⁷ NAGY 1999, 92-93.

³⁷⁸ VALKI 2014, 720.

³⁷⁹ Uo.

³⁸⁰ Így a teljesség igénye nélkül például megkülönböztetünk hódító háborúkat (lásd Irak 1990-ben indított háborúját Kuvait ellen), önvédelmi vagy honvédő háborút (lásd Lengyelország háborúját 1939-ben a náci Németország ellen), korlátozott háborút (ilyet a NATO 1999-ben folytatott, 76 napig tartó légitámadás-sorozata Jugoszlávia ellen abból a célból, hogy Milosevic fegyveres erőit Koszovóból távozásra kényszerítse). Vö. VALKI 2014, 720.

³⁸¹ Fegyveres konfliktus, ha egy államon belül két vagy több fegyveres csoport részvételével zajlik a konfliktus. Nemzetközi fegyveres konfliktus, ha két vagy több állam fegyveres erőinek részvételével zajló konfliktus más, nem állami fegyveres csoportok részvételével vagy anélkül zajlik. Vö. VALKI i.m. 721-722.

³⁸² II. rész (b) pont: <https://www.sahistory.org.za/sites/default/files/archive-files/London%20Agreement%20by%20United%20Nations%2C%208%20August%201945.pdf> (2021. 03. 27.)

³⁸³ 1949-ben Genfben négy egyezményt fogadtak el: 1. a hadra kelt fegyveres erők sebesültjei és betegei helyzetének javításáról; 2. a tengeri haderők sebesültjei, betegei és hajótöröttjei helyzetének javításáról; 3. a hadifogyokkal szembeni bánásmód; 4. a polgári lakosság háború idején való védelméről. Magyarországon a Genfi Egyezményeket kihirdette az 1954. évi 32. törvényerejű rendelet. Az alábbi linken olvasható angolul valamennyi genfi egyezmény: <https://www.icrc.org/en/doc/assets/files/publications/icrc-002-0173.pdf> (2021. 03. 27.)

rendelkezést tartalmaztak a háborús bűncselekményekkel kapcsolatban.³⁸⁴ A háborús bűncselekményekre vonatkozó szabályozás olyan másodlagos normák összessége, amely kriminalizálja a nemzetközi humanitárius jog elsődleges szabályainak a megsértését. A nemzetközi humanitárius jogi szabályok *ius cogens* szabályok, amelyet a Jugoszláv törvényszék mondott ki 2000-ben, a Kupreškić-ügyben. Az ítélet 520. bekezdése: „[...] a nemzetközi humanitárius jog legtöbb szabálya, különösen a háborús bűncselekményeket, emberiség elleni bűncselekményeket és a népirtást tiltóak, szintén a nemzetközi jog feltétlen alkalmazást igénylő, azaz eltérést nem engedő és felsőbbrendű normáinak (*ius cogens*) számítanak.” A nemzetközi humanitárius jog egyik alapelve az emberiség elve. E szerint „az egyes ártó cselekményeket nem indokolhatnak semmilyen, még a háborús helyzetben legitimnek tekinthető okok sem.”³⁸⁵ A Genfi Egyezmények és az I. kiegészítő jegyzőkönyv tilalmazza az egyezmények „súlyos megsértését” (*grave breaches*)³⁸⁶. Fontos hangsúlyozni, hogy a szóban forgó egyezmények különbséget tesznek *súlyos és egyszerű jogsértések* között, és ez alapján kizárólag a súlyos jogsértések jelentenek háborús bűncselekményt.³⁸⁷ Annak megállapítására, hogy *melyik nemzetközi humanitárius jogi szabálysértés minősül háborús bűncselekménynek és így annak súlyos megsértésének*, a Jugoszlávia-törvényszék a Tadić-ügyben hozott ítéletében³⁸⁸ *négy alapvető feltételt* állapított meg:

- 1.) a kérdéses cselekménynek meg kell sértenie a humanitárius nemzetközi jog valamelyik szabályát;
- 2.) e szabálynak meg kell felelnie a *nullum crimen sine lege* elv követelményeinek³⁸⁹, vagyis szerepelnie kell a nemzetközi szokásjogban vagy az ügyben alkalmazható nemzetközi szerződésben;

³⁸⁴ MOLNÁR Gábor Miklós: Háborús bűncselekmények. In: BUSCH Béla (szerk.): *Büntetőjog II., Különös rész.* Budapest, HVG-Orac Lap- és Könyvkiadó, 2014, 35.

³⁸⁵ LATTMANN Tamás: A nemzetközi humanitárius jog. In: KENDE Tamás – NAGY Boldizsár – SONNEVEND Pál – VALKI László: *Nemzetközi jog.* Budapest, Wolters Kluwer Kft., 2014, 798-799.

³⁸⁶ HOFFMANN 2014, 550.

³⁸⁷ M. NYITRAI 2006, 177.

³⁸⁸ FELDE, Kitty – HOFFMAN, Paul – McDONALD KIRK, Gabrielle – TIEGER, Alan – WIADIMIROF, Michail: The Prosecutor v. Dusko Tadic, *American University International Law Review* 13, no. 6., 1998, 1441-1468. <https://core.ac.uk/download/pdf/235402117.pdf> (2021. 03. 27.) PROSECUTOR v. DUSKO TADIC a/k/a "DULE" DECISION ON THE DEFENCE MOTION FOR INTERLOCUTORY APPEAL ON JURISDICTION

Decision of: 2 October 1995. https://www.mpil.de/files/pdf1/vrstraf0910_090911.pdf (2021. 03. 27.)

³⁸⁹ Lásd erről részletesebben pl. BLUTMAN László: *A nemzetközi jog érvényesülése a magyar jogban: fogalmi keretek. MTA doktori értekezés.* Szeged, 2015, 125. http://real-d.mtak.hu/835/7/dc_1052_15_doktori_mu.pdf (2021. 03. 28.)

3.) a jogsértés attól súlyos, hogy a megszegett szabály alapvető értéket véd és a normasértés jelentősen hátrányos következménnyel jár a sértett félre nézve;

4.) a szabály megsértéséhez a nemzetközi jog egyéni büntetőjogi felelősséget kapcsol.³⁹⁰ Mindezek alapján háborús bűntettnek minősül a humanitárius jog minden olyan rendelkezésének *súlyos megszegése*, amely a nemzetközi közösség által védett értékeket fogalmaz meg.³⁹¹

Georges ABI-SAAB professzor (a Jugoszlávia-törvényszék korábbi fellebbviteli bírója), hasonlóképpen írja le a háborús bűncselekményt, mint „*a ius in bello szabályának megsértését*”, amely „*az azt elkövető személy büntetőjogi felelősségének különleges joghatával jár*”.³⁹²

A Genfi Egyezmények alapján *súlyos jogsértésnek* minősül, ha az egyezményben foglalt cselekmények bármelyikét az egyezmény által *védett személyek vagy dolgok ellen* követik el, bizonyos esetekben az egyezmény kivételt tesz a *nem védett személyek* vonatkozásában is megállapítható háborús bűncselekmény. Így például háborús bűntettnek minősül, ha a polgári lakosság ellen szándékos támadást intéznek, s az halált, súlyos testi sértést vagy súlyos egészségkárosodást okoz stb. Mind a Jugoszláv-törvényszék mind a Ruanda-törvényszék egyrészt interpretálta az elkövetési magatartásokat, másrészt a törvényszékek ítélkezési gyakorlata tovább értelmezte és így fejlesztette a Genfi Egyezményekben foglaltakat.³⁹³ A Nemzetközi Büntetőbíróságot (ICC) 1998-ban állították fel Rómában. Miután a hatvanadik állam is letétbe helyezte a ratifikációs okmányt 2002-ben hatályba lépett és megkezdte működését.³⁹⁴ Az 1998. évi Római Statútum stabilizálta a természetes személyeknek a nemzetközi jog megsértése miatti büntetőjogi felelősségét *négy bűncselekmény* elkövetésének esetében, szubszidiárius jelleggel, azaz elsősorban a nemzeti bíróságok feladatává téve az ítélkezést.³⁹⁵ A Római Statútum preambuluma rögzíti, hogy ezek

³⁹⁰ M. NYITRAI 2006, 181.

³⁹¹ HOFFMANN 2014, 550.

³⁹² ABI-SAAB, Georges: The Concept of “War Crimes”. In: YEE, Sienho – TIEYA, Wang (eds.): *International Law in The Postcold War World: Essays in memory of Li Haopei*. London, Routledge, 2001, 69, 112.

³⁹³ Vö. pl. Kunarac-ügy IT-96-23&IT-96-23/1-A. <https://www.icty.org/x/cases/kunarac/acjug/en/kun-aj020612e.pdf> (2021. 03. 27.) Blaškić-ügy IT-95-14 https://www.icty.org/x/cases/blaskic/tjug/en/000303_summary_en.pdf (2021. 03. 27.)

³⁹⁴ A Magyar Köztársaság Országgyűlése 2001. november 7-én határozott az ICC Statútumának megerősítéséről a 72/2001. (XI. 7.) OGY. határozattal. Ld. SÁNTHA Ferenc: A Nemzetközi Büntetőbíróság joghatóságába tartozó nemzetközi bűncselekmények vázlatja. In: CSEMÁNÉ Váradi Erika [et al.]: *Tanulmányok a bűnügyi tudományok köréből*. Miskolc, Gazdász-Elasztik Kft. 2013, 171.

³⁹⁵ *Rome Statute of The International Criminal Court Article 5*: „Crimes within the jurisdiction of the Court The jurisdiction of the Court shall be limited to the most serious crimes of concern to the international community as a whole. The Court has jurisdiction in accordance with this Statute with respect to the following crimes: (a) The crime of genocide; (b) Crimes against humanity; (c) War crimes; (d) The crime of aggression.” <https://www.icc-cpi.int/resource-library/documents/rs-eng.pdf> (2021. 03. 22.)

a bűncselekmények olyan kiemelkedő tárgyi súlyú deliktumok, amelyek az egész emberiség (a nemzetek közösségének) legalapvetőbb értékeit, illetve érdekeit, a nemzetközi békét és biztonságot sértik vagy veszélyeztetik.³⁹⁶ A cselekmények bűncselekményként történő minősítése nem függ a nemzeti jogtól, büntetendőségük közvetlenül a nemzetközi jogon alapul, az elkövető (egyéni) büntetőjogi felelőssége közvetlenül a nemzetközi jog szabályaiból ered.³⁹⁷ E deliktumokat a jogirodalom átfogóan *emberiség elleni bűncselekményeknek* nevezi, melybe az alábbi négy *bűncselekmény* tartozik³⁹⁸: a) az *agresszió (crime of aggression)*; b) a *népirtás (genocide)*; c) az *emberiesség elleni bűncselekmények (crimes against humanity)*; d) *háborús bűncselekmények (war crimes)* [e felsorolás az ICC *tárgyi joghatóságával* megegyező].³⁹⁹ Az 1998. évi Római Statútum szemben a törvényszékek alapokmányával sokkal részletesebb rendelkezéseket rögzít a háborús bűncselekmények fogalmi köréről. E deliktumcsoport *négy kategóriáját* határozza meg, kettő a nemzetközi fegyveres összeütközés esetéhez, kettő pedig a nem nemzetközi fegyveres konfliktushoz kapcsolódik. Fontos kiemelni azt is, hogy a Nemzetközi Büntetőbíróság joghatósága a szóban forgó bűncselekmény tekintetében akkor állapítható meg, ha ezeket a bűncselekményeket *tervszerűen vagy meghatározott politika részeként* követik el, illetőleg ilyen *bűntettek tömeges elkövetésének* részei.⁴⁰⁰ Az 1998. évi Római Statútum alkalmazásában, az egyes bűncselekmények értelmezésében segít a *Bűncselekmények tényállási elemei* (angolul: *Elements of Crimes*) című dokumentum.⁴⁰¹

Római Statútum 7-8. cikke alapján	Emberiesség elleni bűncselekmény	Háborús bűncselekmény
Védett jogi tárgy		

³⁹⁶ Rome Statute of the International Criminal Court Preamble: „(...) the most serious crimes of concern to the international community as a whole”, which „threaten the peace, security and well-being of the world” and which „deeply shock the conscience of humanity”. <https://www.icc-cpi.int/resource-library/documents/rs-eng.pdf> (2021. 03. 22.) MARCHU, Iryna: *The Concept of Crime in International Criminal Law*. Berlin Heidelberg, Springer-Verlag, 2014, 70. <https://www.corteidh.or.cr/tablas/r32691.pdf> (2021. 03. 22.)

³⁹⁷ KARSAI Krisztina: Nemzetközi együttműködés a büntetőjog területén. In: FEJES Zsuzsanna – SZALAI Anikó (szerk.): *Államközi kapcsolatok*. Szeged, Iurisperitus Kiadó, 2019, 230.

³⁹⁸ ÁDÁNY Tamás Vince: *A Nemzetközi Büntetőbíróság joghatósága: Előzmények, tendenciák és előfeltételek*. Budapest, Pázmány Press, 2014, 97. http://real.mtak.hu/13960/1/adany_nemzetkozi_buntetobirosag_kefe_korr2.pdf (2021. 03. 28.)

³⁹⁹ Rome Statute of The International Criminal Court Article 5.

⁴⁰⁰ M. NYITRAI 2006, 182.

⁴⁰¹ *Elements of Crimes*, Published by the International Criminal Court, 2011. <https://www.icc-cpi.int/NR/rdonlyres/336923D8-A6AD-40EC-AD7B-45BF9DE73D56/0/ElementsOfCrimesEng.pdf> (2021. 03. 27.)

	az emberiség ⁴⁰²	a nemzetközi humanitárius jog szabályai
Tárgyi oldal		
Passzív alanyi kör	a polgári lakosság	a Genfi Egyezmények alapján a védett és bizonyos esetekben a nem védett személyek, tulajdon
Elkövetési magatartás	a római státútum alapján 11	a 4 genfi egyezmény alapján 50
Elkövetés ideje	béke és háború idején a polgári lakosság elleni széleskörű vagy módszeres támadás	háború idején
Alanyi oldal		
Célzat	nem katonai, hadműveleti	katonai, hadműveleti
Motívum	politikai, vallási vagy etnikai töltetű ellenségeskedés, gyűlölet	<i>ius in bello</i> részeként realizálódik
A bűncselekmény alanya tettesként	bárki	kombattáns, polgári személyek

(A táblázatot a szerző készítette.)

Ha az ICC esetjogát nézzük, akkor öt lezárt ügyben a vád mind a két deliktum volt:

- Abu Garda-ügyében⁴⁰³;

⁴⁰² Lásd erről bővebben pl. ATADJANOV, Rustam: *Humanness as a Protected Legal Interest of Crimes Against Humanity. Conceptual and Normative Aspects*. The Hague, T.M.C. Asser Press, 2019, 1-324. és SÁNTHA Ferenc: Az emberiség elleni bűncselekmények, *Miskolci Jogi Szemle*, 2008/1., 50.

https://www.mjsz.uni-miskolc.hu/files/egyeb/mjsz/200801/5_santha.pdf (2021. 03. 27.)

⁴⁰³ The Prosecutor v. Bahr Idriss Abu Garda, ICC-02/05-02/09 <https://www.icc-cpi.int/darfur/abugarda> (2021. 03. 25.)

- Bemba-ügyben⁴⁰⁴;
- Kenyatta-ügyben⁴⁰⁵;
- Mbarushimana-ügyében⁴⁰⁶;
- Ruto és Sang-ügyében⁴⁰⁷.

III.4. Az emberiség elleni bűncselekmények az ad hoc és az állandó nemzetközi büntetőbíróságok statútumaiban

Az emberiség elleni bűncselekmény *terminus technicus*-át 1945-ben a nürnbergi Nemzetközi Katonai Törvényszék (angolul: *International Military Tribunal at Nuremberg*) alapokmánya teremtette.⁴⁰⁸ A Statútumának 6. cikk c) pontja fogalmazta meg első ízben az emberiség elleni bűncselekményét, mely definíció megalkotásának kifejezett szándéka a náci háborús bűnösök felelősségre vonhatósága:⁴⁰⁹

„[...] emberölés, kiirtás, rabszolgaságba taszítás, kitelepítés, vagy más, a polgári lakosság ellen elkövetett embertelen cselekmények a háború alatti vagy előtti időszakban; vagy politikai, faji vagy vallási alapon való üldözés a törvényszék hatáskörébe tartozó bármelyik cselekménnyel kapcsolatban, függetlenül attól, hogy az elkövetés országának törvényei szerint miként értékelendő.”⁴¹⁰

Ezt a definíciót használta a többi nemzetközi büntetőbíróság is. Kezdetben a tokiói Nemzetközi Katonai Törvényszék (IMTFE)⁴¹¹, majd a Szövetséges Ellenőrző Bizottság (angolul: *Allied Control Council*) 10. számú rendelete is,⁴¹² mely alapján, a szövetségesek a saját megszállt zónáikban emeltek vádat a németekkel szemben. Végül a Jugoszláv-

⁴⁰⁴ The Prosecutor v. Jean-Pierre Bemba Gombo, ICC-01/05-01/08 https://www.icc-cpi.int/courtrecords/cr2016_02238.pdf (2021. 03. 25.)

⁴⁰⁵ The Prosecutor v. Uhuru Muigai Kenyatta, ICC-01/09-02/11 <https://www.icc-cpi.int/kenya/kenyatta> (2021. 03. 25.)

⁴⁰⁶ The Prosecutor v. Callixte Mbarushimana, ICC-01/04-01/10 <https://www.icc-cpi.int/drc/mbarushimana> (2021. 03. 25.)

⁴⁰⁷ The Prosecutor v. William Samoei Ruto and Joshua Arap Sang, ICC-01/09-01/11 <https://www.icc-cpi.int/kenya/rutosang> (2021. 03. 25.)

⁴⁰⁸ IMT Charter Article 1., 6. https://www.un.org/en/genocideprevention/documents/atrocity-crimes/Doc.2_Charter%20of%20IMT%201945.pdf (2020. 10. 03.)

⁴⁰⁹ DOMOKOS 2005, 25.; HOFFMANN 2014, 551.

⁴¹⁰ BASSIOUNI, M. Cherif: Emberiség elleni bűncselekmények. In: GUTMAN, Roy – RIEFF, David (szerk.) [ford. LATTMANN Tamás – SÜLI István]: *Háborús Bűnök*. Budapest, Zrínyi, 2002, 104.

⁴¹¹ IMTFE Charter Article 1., 5. https://www.un.org/en/genocideprevention/documents/atrocity-crimes/Doc.3_1946%20Tokyo%20Charter.pdf (2020. 10. 03.)

⁴¹² Lásd angol nyelven itt: <https://www.legal-tools.org/doc/ffda62/pdf/> (2023. 04. 29.) és BASSIOUNI, M. Cherif: *Crimes Against Humanity: Historical Evolution and Contemporary Application*. New York, Cambridge University Press, 2011, xxxi.

törvényszék (ICTY)⁴¹³, a Ruanda-törvényszék (ICTR)⁴¹⁴, a Nemzetközi Büntetőbíróság (ICC)⁴¹⁵, valamint a hibrid bíróságok is, például a Sierra Leone Különleges Bíróság (SCSL)⁴¹⁶ és a kambodzsai bíróság (angolul: *Extraordinary Chambers in the Courts of Cambodia*, angol rövidítése: ECCC).⁴¹⁷

A tokiói törvényszék statútumának az 5. cikk c) pontja szól az emberiség elleni bűncselekményről. A nürnbergi törvényszék alapokmányához hasonlítva, két eltérés található. Az első az, hogy a tokiói-törvényszék alapító okiratában foglalt cselekmények minden esetben a béke ellen irányuló bűncselekményeknek számítanak.⁴¹⁸ A 6. cikk kimondja továbbá, hogy sem a vádlott hivatali beosztása, sem parancsra végrehajtott cselekedet nem mentesít a büntetőjogi felelősség alól, legfeljebb enyhítő körülménynek számít, ha az igazságosság úgy kívánja (angolul: „*if justice requires*”),⁴¹⁹ amely összhangban áll a nürnbergi elvekkel. A második eltérés az alapcselekmények között található, „*a vallási alapon történő üldözés*” nem szerepelt köztük.⁴²⁰

A Jugoszláv-törvényszék statútumának 5. cikke határozta meg az emberiség elleni bűncselekményre vonatkozó rendelkezéseket, miszerint:

⁴¹³ ENSZ BT. 827. számú határozat. [https://undocs.org/S/RES/877\(1993\)](https://undocs.org/S/RES/877(1993)) (2020. 10. 02.)

Magyarország az 1996. évi XXXIX. törvénnyel ültette be a belső jogba az alapokmányát.

A törvényszék 2017-ben befejezte működését, amely az egykori Jugoszlávia területén 1991 óta elkövetett, a nemzetközi humanitárius jogot súlyosan sértő cselekményekért felelős személyek megbüntetésére jött létre. Ld. CRS Report for Congress, April 23, 1998, pp. 1-2. <https://fas.org/sgp/crs/row/96-404.pdf> (2020. 10. 06.); Domokos: i. m. 23. o.; UN ICTY, 2017. <https://www.icty.org/en/press/icty-marks-official-closure-with-moving-ceremony-in-the-hague> (2020. 10. 06.)

⁴¹⁴ ENSZ BT. 955. számú határozat. [https://undocs.org/S/RES/891\(1993\)](https://undocs.org/S/RES/891(1993)) (2020. 10. 02.)

Magyarország az alapokmányát az 1999. évi CI. törvénnyel ültette be a belső jogba.

Az első népirtás tárgyában született elmarasztaló ítéletre 1998-ban került sor, amikor Jean Paul Akayesu (ICTR-96-4-T) vonta felelősségre tetteiért. Ld. ICTR, Prosecutor v. Jean-Paul Akayesu, Judgment, 23 Nov. 2001, Case No. ICTR-96-4-T. <https://unictr.irmct.org/en/cases/ict96-4> (2020. 10. 02.)

A törvényszék 2015 végén bezárt. Ld. BIEDERMANN Zsuzsanna: A ruandai népirtás, Afrika Tanulmányok folyóirat, 2013/2., 75-77. http://real.mtak.hu/9153/1/03_biedermann.pdf (2020. 10. 04.)

⁴¹⁵ ICC Article 1. Ld. <https://www.icc-cpi.int/nr/rdonlyres/add16852-ae9-4757-abe7-9cdc7cf02886/283503/romestatuteng1.pdf> (2020. 10. 09.)

BASSIOUNI, M. Cherif: Negotiating the Treaty of Rome on the Establishment of an International Criminal Court, *Cornell International Law Journal*, 1999, Vol. 32: Iss. 3, Article 3., 443-460. <http://scholarship.law.cornell.edu/cilj/vol32/iss3/3> (2020. 10. 06.);

WIENER A. Imre – LIGETI Katalin: Hungarian Report on the International Criminal Court, *Acta Juridica Hungarica*, 2002, Vol. 43., Iss. 3-4., 263. <http://real.mtak.hu/46907/1/ajur.43.2002.3-4.5.pdf> (2020. 10. 02.)

⁴¹⁶ ENSZ BT 1315. sz. határozat. [https://undocs.org/S/RES/1385\(2001\)](https://undocs.org/S/RES/1385(2001)) (2020. 10. 02.)

Bővebben lásd például KOVÁCS Péter: Nemzetközi büntetőbíraskodás. In: JAKAB András – FEKETE Balázs (szerk.): *Internetes Jogtudományi Enciklopédia* (Nemzetközi jog rovat, rovatszerkesztő: SÜLYÖK Gábor), 2018, [64]-[67] bekezdések. <http://ijoten.hu/szocikk/nemzetkozi-buntetobiraskodas> (2020. 10. 06.)

⁴¹⁷ ECCC Article 1., 2. https://www.eccc.gov.kh/sites/default/files/legal-documents/KR_Law_as_amended_27_Oct_2004_Eng.pdf (2020. 10. 09.); BASSIOUNI 2011, 255-256.; KOVÁCS 2018, [68]-[70] bekezdések.

⁴¹⁸ GELLÉR 2010b, 32.

⁴¹⁹ GELLÉR 2010a, 529.

⁴²⁰ GELLÉR 2010a, 33.

„a Nemzetközi Törvényszék jogosult arra, hogy eljárást folytasson olyan személyek ellen, akik felelősek a következő, nemzetközi vagy belső, fegyveres konfliktus során elkövetett, a polgári lakosság ellen irányuló bűncselekményekért:

- a) emberölés,*
- b) kiirtás,*
- c) leigázás,*
- d) kitoloncolás,*
- e) bebörtönzés,*
- f) kínzás,*
- g) nemi erőszak,*
- h) politikai,*
faji vallási alapon való üldözés,
- i) egyéb embertelen cselekmények.”⁴²¹*

Az idézett rendelkezés tartalmilag közel állónak látszik a nürnbergi-törvényszék statútumának 6. cikk c) pontjában foglaltakkal, viszont a Jugoszláv-törvényszék statútuma a „fegyveres összeütközés során történő elkövetettséget” tekinti az emberiség elleni bűncselekmény konstitutív feltételének. Célszerű megjegyezni, hogy a Jugoszláv-törvényszék gyakorlatában annyit jelent a „fegyveres összeütközés”⁴²² során elkövettség”, hogy a bűncselekmény elkövetésének időpontjában és helyén a fegyveres konfliktus fennállt, a bűncselekmény és a konfliktus között semmilyen kapcsolat nem szükséges.⁴²³

A Jugoszláv-törvényszék Fellebbviteli Tanácsa a Tadić-ügyben tett megállapítása szerint: „[...] a nemzetközi szokásjog immáron kikristályosodott szabálya az, hogy az emberiség elleni bűncselekmények tényállásszerűsége sem nemzetközi, sem pedig nemzetközi fegyveres összeütközéshez nem kíván meg semminemű kapcsolódást. [...] A Statútum szövegezésekor a Biztonsági Tanács e bűncselekményi kör kereteit szükségtelenül szűkebbre vonta ahhoz képest, hogy a nemzetközi szokásjog szerint ez miként alakulna.”⁴²⁴

⁴²¹ 1996. évi XXXIX. törvény, 5. cikk.

⁴²² A nemzetközi jog a háború fogalmát soha nem határozta meg. Ld. VALKI 2014, 720. A nemzetközi jog ehelyütt a fegyveres összeütközés/konfliktus fogalmát használja. Ld. GREENWOOD, Christopher: The Concept of War in Modern International Law, *International and Comparative Law Quarterly*, 1987, vol. 36., 283.; M. NYITRAI 2006, 176.

⁴²³ KIRS Eszter: Az ex-jugoszláv törvényszék (ICTY) hagyatéka a bosznia-hercegovinai ítélezési gyakorlat fragmentáltsága tükrében, *Miskolci Jogi Szemle*, 2011/1., 60. https://www.mjsz.uni-miskolc.hu/files/egyeb/mjsz/201101/5_kirseszter.pdf (2017. 02. 11.)

⁴²⁴ ICTY, Prosecutor v. Tadić, Appeals Chamber Decision on the Defence Motion for Interlocutory Appeal on Jurisdiction, 2 Oct 1995, Case No.IT-94-1., par.141. Ld. <https://www.icty.org/case/tadic/4,2016-6-9>. (2020. 10. 02.); BERESFORD, Stuart: The International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia: the First Four

Tehát, a helyes értelmezés szerint a Jugoszláv-törvényszék *stricto sensu* semmilyen kapcsolódást nem kíván meg az emberiség elleni bűncselekmények és a (nemzetközi) fegyveres összeütközés között,⁴²⁵ ugyanakkor utóbbi fennállta objektíve mégis szükséges büntetőjogi felelősség megállapíthatóságához.

Kiemelendő a Nikolić-ügy, amely során a Jugoszláv-törvényszék Elsőfokú Tanácsa körvonalazta az emberiség elleni bűncselekmények alapvető jellemzőit.

E sajátosságok a következők:

- i) e deliktumoknak a polgári lakosság meghatározott csoportja ellen kell irányulniuk;
- ii) a cselekményeknek bizonyos mértékig szervezettnek és módszeresen elkövetettnek kell lenniük;
- iii) a cselekményeknek nem szükséges ugyan nemzeti szinten kialakult politikai irányvonalhoz kapcsolódniuk, azonban nem is valósulhatnak meg pusztán néhány egyén elszigetelt aktusa eredményeképpen.⁴²⁶

Ezen terminológiai megközelítés köszön vissza a Mrkic, Radic és Veselin Slijvancanin-ügyben is.⁴²⁷

A Jugoszláv-törvényszék alapokmánya kibővítette az alapcselekmények körét a nemi erőszakkal és a kínzással. A Jugoszláv-törvényszék Elsőfokú Tanácsa arra is rámutatott, hogy az emberiség elleni bűncselekmények és a háborús bűncselekmények között jelentős átfedések mutatkozhatnak,⁴²⁸ ámde az emberiség elleni bűncselekmények elkövethetők békeidőben is, ellenben a háborús bűncselekményekkel, amelyek kifejezetten a háború idején követhetők el.⁴²⁹

A Ruanda-törvényszék Statútuma 3. cikkében foglaltak szerint:

Years, p. 565. In Otago Law Review, 1999, Vol. 9, No. 3. <http://www.nzlii.org/nz/journals/OtaLawRw/1999/7.html> (2020. 10. 31.)

⁴²⁵ A hangsúly azon van, hogy a tényállás hivatkozássá vált a nem államközi konfliktusokban: „[...] *What is inhumane, and consequently proscribed, in international wars cannot but be inhumane and inadmissible in civil strife.*” Ld. ICTY, The Prosecutor v. Duško Tadić aka “Dule”, Decision on the Defence Motion for Interlocutory Appeal on Jurisdiction, Appeals Chamber, 2 October 1995, Case No. IT-94-1-AR72, par.119. <https://www.icty.org/x/cases/tadic/acdec/en/51002.htm> (2020. 10. 31.) Ld. még részletesebben: https://ihl-databases.icrc.org/customary-ihl/eng/docs/v1_rul_rule70#Fn_3460CD3C_00022 (2020. 10. 31.)

⁴²⁶ ICTY, Prosecutor v. Nikolić, Review of the Indictment pursuant to Rule 61, 20 Oct 1995, Case No.IT-95-2-R61., par.26. https://www.icty.org/en/case/dragan_nikolic#acjug (2020. 10. 02.)

⁴²⁷ ICTY, Prosecutor v. Mrkic, Radic, Veselin Slijvancanin, Review of the Indictment pursuant to Rule 61, 3 April 1996, Case No.IT-95-13-R61., par.30.; Ld. még részletesebben <https://www.icty.org/x/cases/mrksic/tjug/en/070927.pdf> (2020. 10. 31.) M. Nyitrai 2006, 189.

⁴²⁸ M. NYITRAI 2006, 190.

⁴²⁹ BASSIOUNI 2002, 105.

„a Ruandai Nemzetközi Törvényszék jogosult arra, hogy eljárást folytasson a következő bűncselekményekért felelős személyek ellen, ha azokat a polgári lakosság ellen széles körű és szisztematikus támadás során követték el, nemzeti, politikai, népi, faji vagy vallási alapon:

- a) emberölés;
- b) kiirtás;
- c) leigázás;
- d) kitoloncolás;
- e) bebörtönzés;
- f) kínzás; g) erőszakos közösülés;
- h) politikai, faji vagy vallási alapon történő üldözés;
- i) egyéb embertelen cselekmények.”⁴³⁰

E megfogalmazás annyiban tér el a Jugoszláv-törvényszék statútumának 5. cikk c) pontjában foglaltaktól, hogy az elkövetéskor nem kell fennállnia a fegyveres összeütközésnek. Tényállási elem a diszkriminatív – nemzeti, politikai, etnikai, faji vagy vallási – alap, illetve a polgári lakosság elleni széleskörű vagy módszeres támadás, amely a Jugoszláv-törvényszék gyakorlatában is tényállási elem, annak ellenére, hogy alapokmányában nem jelenik meg, azonban nem szabja az emberiség elleni bűncselekmények megvalósulása feltételének, hogy a tényállásszerű magatartásokat diszkriminatív alapon kövessék el.⁴³¹

A Nemzetközi Büntetőbíróság Statútumának (más néven: Római Statútum) alkalmazásában az emberiség elleni bűncselekményen bármelyik következő cselekmény értendő, amelyet a polgári lakosság elleni széles körű vagy módszeres támadás részeként, a támadásról tudva követnek el:

- a) szándékos emberölés;
- b) kiirtás;
- c) rabszolgaságba taszítás;
- d) a lakosság áttelepítése vagy erőszakos elhurcolása;
- e) bebörtönzés vagy a fizikai szabadság elvonásának más súlyos formája, a nemzetközi jog alapvető rendelkezéseinek megsértésével;
- f) kínzás;
- g) erőszakos közösülés, nemi rabszolgaságban tartás, prostitúcióra kényszerítés, kényszerterhesség, kényszersterilizálás vagy a nemi erőszak bármely más, hasonlóan súlyos formája;

⁴³⁰ 1999. évi CI. törvény, art. 3.

⁴³¹ SÁNTHA Ferenc: Az emberiség elleni bűncselekmények, *Miskolci Jogi Szemle*, 2008/1., 56.

h) bármely meghatározható csoport vagy közösség üldözése a 3. bekezdésben meghatározott politikai, faji, nemzeti, etnikai, kulturális, vallási, nemi vagy más, a nemzetközi jog által egyetemesen tiltott egyéb ismérv alapján, a jelen bekezdésben írt bármely cselekménnyel vagy a Bíróság joghatósága alá tartozó bármely más bűntettel kapcsolatban;

i) személyek erőszakos eltüntetése;

j) az apartheid bűntette;

k) más, hasonló jellegű, szándékosan nagy szenvedést, illetve a testi épség vagy a testi, lelki, egészség elleni súlyos sérelmet okozó embertelen cselekmények.

A Római Statútum 7. cikk 2. pontja az alábbi értelmező rendelkezéseket fűz az egyes elkövetési magatartásokhoz, amelyeket az értekezésben a következő alfejezetben (III.5.) fogok részletesen bemutatni.

A Nemzetközi Büntetőbíróságot az *emberiség* elleni bűncselekmények (így az *emberiesség* elleni bűncselekmény esetén is) értelmezésében és alkalmazásában segíti a *Bűncselekmények tényállási elemei* (angolul: *Elements of Crimes*) c. dokumentum. Ezen túlmenően a bíróság a Statútum 21. cikke értelmében jogalkalmazó tevékenysége során figyelembe vehet ún. külső forrásokat is, így például a nemzetközi bűncselekmények inkriminációját vállaló nemzetközi egyezményeket,⁴³² vagy a nemzeti szabályokból levezetett általános jogelveket.⁴³³

III.5. Az emberiesség elleni bűncselekmények magyar jogi interpretációja, implementálása

III.5.1. A sortűzperek problematikája

⁴³² Pl. ENSZ keretében 1984-ben kidolgozott kínzás és más kegyetlen, embertelen vagy megalázó büntetések vagy bánásmódok elleni nemzetközi egyezmény. Ld. <https://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/cat.aspx> (2020. 10. 02.)

⁴³³ ICC, Rome Statute Article 21.: „ [...] (a) *In the first place, this Statute, Elements of Crimes and its Rules of Procedure and Evidence;* (b) *In the second place, where appropriate, applicable treaties and the principles and rules of international law, including the established principles of the international law of armed conflict;* (c) *Failing that, general principles of law derived by the Court from national laws of legal systems of the world including, as appropriate, the national laws of States that would normally exercise jurisdiction over the crime, provided that those principles are not inconsistent with this Statute and with international law and internationally recognized norms and standards.*”

Magyarországon az 1989-es⁴³⁴ békés rendszerváltozást⁴³⁵ követően igény formálódott a jogrendszer legitimitációjára, s erre a sortűzpercek egyfajta igazságtételi⁴³⁶ megoldást jelentettek az 1990-es években.⁴³⁷ Az 1956. októberi forradalom és szabadságharchoz kapcsolódó nemzetközi bűncselekmények felelősségre vonásával kapcsolatos büntető eljárások többsége valamilyen sortűzhez kapcsolódott, emiatt sortűzperként aposztrofálták az eseményekhez kapcsolódó büntetőpereket.⁴³⁸ A Tényfeltáró Bizottság⁴³⁹ Kahler Frigyes vezetésével, három jelentést adott ki, amelyek a sortűzek történetét vizsgálta.⁴⁴⁰ Első ízben határozta meg a sortűz fogalmát, mely szerint: „Sortűznek tekintjük azt az eseményt, amikor felfegyverzett egyenruhás, reguláris alakulat vagy félreguláris csoportosulás tüzet ad le a fegyvertelen civil tömegre, illetve fegyvertelen egyenruhásokra.”⁴⁴¹ A tanulmányban nem elemzem a sortűzperekben született legfelsőbb bírósági végzéseket, ítéleteket minden részletükben,⁴⁴² s az azok alapjául szolgáló jogszabályokat, döntéseket, elveket sem.

⁴³⁴ Ez idő tájt, Kelet-Közép Európában mindenhol kívánalom volt a múlt rendszerben történt igazságtalanságok nyilvánosságra hozatala, a sértettek kárpótlása és rehabilitációja, valamint a bűncselekményeket elkövetők felelősségre vonásának igénye, vagyis felmerült az igazságtétel kérdése. Ez a kívánalom nemcsak a volt kommunista országokban, hanem olyan nyugat-európai, latin-amerikai vagy afrikai országokban is, ahol a diktatórikus rezsimeket demokratikus társadalmipolitikai berendezkedés váltotta fel. Ld. FOGARASSY Edit: Visszamenőleges igazságtétel Közép-Kelet-Európában, a rendszerváltás után, *Jogtudományi Közöny* 2001/9., 381.

⁴³⁵ Sokak számára (politikailag) vitatott tény az 1989-es rendszerváltozás. A tanulmány tartami korlátai okán ezt nem részletezi, ehhez ld. bővebben például: KORNAI János: Mit jelent a „rendszerváltás”? Kísérlet a fogalom tisztázására, *Közgazdasági Szemle* 2007/4., 303–321. <https://epa.oszk.hu/00000/00017/00136/pdf/2kornai.pdf> (2019. 12. 16.) vagy LÖFFLER Tibor: *A rendszerváltás állama: 1989-2006*. In: SZABÓ Pál Csaba (szerk.): *A magyar állam története: 1711-2006*. Szeged, JATEPress Kiadó, 2010, 312-349.

⁴³⁶ Az igazságtétel fogalma Samu Mihály szerint „a hatalmi döntésekkel és intézkedésekkel kapcsolatos káros következmények orvoslását”, „a hatalomgyakorlók káros tevékenységének politikai, erkölcsi és jogi megítélését” jelenti. Ld. SAMU Mihály: Az igazságtétel jogelméleti vonatkozásai, *Magyar Jog* 1994/6., 332., 337.

⁴³⁷ Az 1950-es években „a politika kriminalizálódott, a politikai bűncselekmények tömegessé, mindennappossá váltak.” Az 1970-es, 1980-as évek folyamán viszont már csökkent a politika dominanciája, illetve ezzel párhuzamosan megnőtt a jogi, erkölcsi normák szabályozó szerepe. Ld. BIHARI Mihály: Rendszerváltás, felelősség és igazságosság, *Társadalmi Szemle* 1992/1., 81.

⁴³⁸ A Korbély-ügy nem felel meg ennek a sortűz definíciónak, így az szorosan nem kapcsolódott ahhoz. Ld. KORBELY kontra MAGYARORSZÁG ÜGY (9174/02. sz. kérelem) ÍTÉLET STRASBOURG 2008. szeptember 19. <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22documentcollectionid%22:%5B%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22%5D%7D> (2020. 01. 15.) és HOFFMANN Tamás: A nemzetközi szokásjog szerepe a magyar büntetőbíróságok joggyakorlatának tükrében, *Jogelméleti Szemle* 2011/4., 4. <http://jesz.ajk.elte.hu/hoffmann48.html> (2019. 12. 16.)

⁴³⁹ 1993-ban az Antall-kormány hozta létre, annak érdekében, hogy a sortűzek történetét kutassák. Ld. KAHLER Frigyes (szerk.): *Sortűzek – 1956. Igazságügyi Minisztérium, Tényfeltáró Bizottság – 1993*. Lakitelek, Antalógia Kiadó, 1993, 5.

⁴⁴⁰ A bizottságot a Horn-kormány szüntette meg 1995-ben. Ld. KAHLER Frigyes – M. KISS Sándor: „Mától kezdve lövünk.” *Tíz év után a sortűzekről*. Budapest, Kairosz Kiadó, 2003, 5.

⁴⁴¹ KAHLER 1993, 5-6.

⁴⁴² Vö. Bfv.X.713/1999/3., Bfv.X.207/1999/5., Bfv.X.787/1999/3. számú legfelsőbb bírósági végzések.

Emellett számos olyan történelmi, illetve jog(elmélet)i fogalom nem kerül részletezésre,⁴⁴³ amely indokolt volna a téma teljeskörű bemutatásra érdekében, ám tartami korlátok okán azok bemutatására nincs mód. Tulajdonképpen arra törekszem, hogy a tanulmányommal bemutassam a nemzetközi (büntető)jog (kezdeti, göröngyös) „implementációját” a nemzeti jogba.

Az események büntetőjogi értékelése által felvetett kérdések közül talán a legtöbbet tárgyalt probléma az elévülés kérdése volt.⁴⁴⁴ Az 1991. évi november 4-én elfogadott, az 1944. december 21-e és 1990. május 2-a között elkövetett és politikai okból nem üldözött súlyos bűncselekmények üldözhetőségéről szóló törvény megkísérelte a már elévült bűncselekmények elkövetőivel szemben az állam büntető igényét érvényesíteni.⁴⁴⁵ Az Alkotmánybíróság a 11/1992 (III.5.) AB határozatában azonban a visszamenőleges igazságszolgáltatás ilyen megközelítését a jogbiztonság elvével ellentétesnek találta, így alkotmányellenesnek nyilvánította ezt a jogszabályt.⁴⁴⁶ Majd a jogalkotó megalkotta az 1956. októberi forradalom és szabadságharc során elkövetett egyes bűncselekményekkel kapcsolatos eljárásról szóló 1993. évi XC. törvényt.⁴⁴⁷ Az Alkotmánybíróság vizsgálta e törvénynek is az alkotmányosságát az 53/1993. (X. 13.) AB határozatában,⁴⁴⁸ s megállapította, hogy 1968. évi New Yorki egyezmény kizárja az elévülést háborús és emberiség elleni bűncselekmények esetén, így ezeknek a nemzetközi bűncselekményeknek a tényállását megvalósító bűncselekmények kapcsán indulhat büntetőeljárás akkor is, ha az elkövetés ideje óta eltelt 20, illetve 25 év, vagyis a rendes elévülési idő.⁴⁴⁹ Ezt követően ténylegesen megindulhattak a büntetőeljárások, melyek a sortüzekben részt vevő személyek

⁴⁴³ Úgy mint pl. a visszamenőleges igazságszolgáltatás jogelméleti aspektusai, a *nullum crimen sine lege és nulla poene sine lege* elvek részletezése. Ehhez ld. pl. NAGY Ferenc: A *nullum crimen / nulla poena sine lege* alapelvről, *Magyar Jog* 1995/5., 291-300. vagy pl. LAMM Vanda – BRAGYOVA András: *Visszamenőleges igazságszolgáltatás*. Budapest, MTA Állam- és Jogtudományi Intézete, 1992. illetve VARGA Csaba (szerk.): *Igazságtétel jogállamban. Német és cseh dokumentumok*. Budapest, Windsor Klub, 1995.

⁴⁴⁴ Ld. pl. az elévülési törvényt, melyet Zétényi Zsolt és Takács Péter 1991. május 9-én nyújtott be a Btk. módosítására (2961. számú javaslat). A javaslat szövegét ld. ZÉTÉNYI Zsolt: *Mi a teendő a múlttal? Beszéd, cikkek, interjúk 1989-1994*. Magyar Egyeztető Testület, 1994, 453-454. Kahler Frigyes szerint az elévülés „nem azonosítható a természetes időmúlással”, jogintézménnyé válásához a bűnüldöző és az igazságszolgáltató szervek alkotmányos együttműködése is szükséges. Ld. KAHLER Frigyes: *Lehetőségeink a jogállamiság helyreállításában*, *Magyar Jog* 1992/7., 397.

⁴⁴⁵ HOFFMANN 2011, 3.

⁴⁴⁶ Ld. itt a határozat szövegét: <http://public.mkab.hu/dev/dontesek.nsf/0/3ACA039C89527BCBC1258382003C4639?OpenDocument> (2020. 01. 10.)

⁴⁴⁷ 1993. évi XC. törvény megtekintve weboldalról: <https://mkogy.jogtar.hu/jogszabaly?docid=99300090.TV> (2020. 01. 10.)

⁴⁴⁸ Ld. itt a határozat szövegét: <http://public.mkab.hu/dev/dontesek.nsf/0/4F04BD1CFC72B3A9C1257ADA00526D89?OpenDocument> (2020. 01. 15.)

⁴⁴⁹ Ld. 53/1993. (X. 13.) AB határozat indokolás V. rész 3. pont.

ellen irányultak.⁴⁵⁰ 1956. október 23. és december 29. között több mint ötven sortűz történt.⁴⁵¹ Ám, összesen kilenc olyan büntetőeljárást tartunk számon, amely a sortűzek miatt indukálódott. Nevezetesen: a salgótarjáni, az egri, a kecskeméti, a tiszakécskei, a berzencei, a mosonmagyaróvári, a nyugati pályaudvar előtti, a Kossuth téri, a tatai sortűzper.⁴⁵² A sortűzperек során a magyar büntetőbíróságoknak a központi kérdése az volt, hogy a vádlottak cselekményei nemzetközi bűncselekményeknek minősülnek vagy sem. Emellett a vizsgálat tárgyává vált, hogy a háborús és „emberiség elleni” bűncselekményeknek milyen fogalmi elemei vannak. Ennek megállapításához az érintett bűncselekmények nemzetközi szokásjogban kialakult fogalmi elemeinek meghatározására lett volna szükség, amelyre azonban végül nem került sor.⁴⁵³ Az eljárások során a bíróságoknak azzal kellett szembesülniük, hogy a büntetőeljárás megindítását lehetővé tevő törvényt (1993. évi XC. törvény) időközben az Alkotmánybíróság megsemmisítette.⁴⁵⁴

A magyar bíróság a nemzetközi jog alapján lehetségesnek tartotta a büntetőjogi felelősségre vonást, ezért ahhoz a jogtechnikai megoldáshoz folyamodtak, hogy az Alkotmány „generális transzformációja” után „konkrét transzformációt” hajtottak végre.⁴⁵⁵ Ennek megfelelően, ha egy cselekményt, ami az 1949-es Genfi Egyezmények⁴⁵⁶ alapján súlyos jogsértésnek, vagyis háborús bűntettnek minősült, „pl. a Btk. meghatározott §-a szerint több emberen elkövetett emberöléssel valósítottak meg, ezért a Bíróság több emberen elkövetett szándékos

⁴⁵⁰ FOGARASSY Edit: *Igazságtétel és rendszerváltozás, különös tekintettel a visszamenőleges igazságszolgáltatásra PhD értekezés.* Miskolc, Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola, 2011, 173.

⁴⁵¹ A sortűzeknek három típusa van: 1) harci cselekmények közötti sortűzek; 2) objektum védő és tömegoszlató sortűzek; 3) megtorló típusú sortűzek. Az egyes sortűzek történetét időbeli rendben ld. részletesebben KAHLER 1993, 9-212.

⁴⁵² A Fővárosi Főügyészség és a Fővárosi Katonai Ügyészség – a kizárólagos illetékességgel rendelkező nyomozó hatóságok – 9 ügyben emelt vádat az Alkotmánybíróság 53/1993. (X. 13.) határozatában megfogalmazott szempontokra figyelemmel. Ld.

<http://public.mkab.hu/dev/dontesek.nsf/0/4F04BD1CFC72B3A9C1257ADA00526D89?OpenDocument> (2020. 01. 15.) Ld. még részletesebben: FOGARASSY Edit: *Sortűzperек Magyarországon, Publicationes Universitatis Miskolcensis, Sectio Juridica et Politica, Tomus XIX.* Miskolc University Press, 2001, 85-99.

⁴⁵³ HOFFMANN 2011, 1.

⁴⁵⁴ Az Alkotmánybíróság a 36/1996. (IX. 4.) határozatában semmisítette meg. Ld. itt a határozat szövegét: <http://public.mkab.hu/dev/dontesek.nsf/0/DEF697786E06D6F1C1257C2B004E738E?OpenDocument> (2020. 01. 15.)

⁴⁵⁵ Túlmutat a tanulmány keretein annak vizsgálata, hogy az Alkotmánybíróság döntése alkotmányjogi szempontból minden vitán felül állt-e, Bragyova András azonban felhívja a figyelmet az Alkotmánybíróság döntésének arra a problematikus vetületére, hogy a nemzetközi jog „generális transzformációját” arra az időszakra is érvényesnek tartja, amikor az Alkotmány ezt lehetővé tevő 7. § (1) bekezdése még nem tartalmazta az ominózus szabályt. Ld. BRAGYOVA András: *Igazságtétel és nemzetközi jog. Glossza az Alkotmánybíróság határozatához, Állam- és Jogtudomány 1993/3-4., 233-239.* és HOFFMANN Tamás 2011, 5.

⁴⁵⁶ 1954. évi 32. törvényerejű rendelet a háború áldozatainak védelmére vonatkozóan Genfben, az 1949. évi augusztus hó 12. napján kelt nemzetközi egyezményeknek a Magyar Népköztársaságban való törvényerejéről. A Magyar Népköztársaság megerősítő okiratainak letétele Bernben, 1954. augusztus 3-án megtörtént. E nemzetközi egyezmények a Magyar Népköztársaságra nézve az 1955. évi február hó 3. napján léptek hatályba.

emberöléssel megvalósított háborús bűntettként értékelte.”⁴⁵⁷ Ennek megfelelően az eljáró bíróságok a vizsgált cselekményeket minősítették „több emberen elkövetett szándékos emberöléssel megvalósított háborús bűntettnek”,⁴⁵⁸ a IV. Genfi Egyezmény „3. cikkében foglaltakra tekintettel a 147. cikkben meghatározott súlyos jogsértés folytán az emberiség elleni bűncselekménynek”,⁴⁵⁹ de a Kossuth-téri sortűz ügyében eljáró Fővárosi Bíróság kijelentette, hogy a vádlott cselekménye a IV. Genfi Egyezmény „2., 3., 4. és 6. cikkében foglaltakra tekintettel, a 146. és 147. cikkben meghatározott súlyos jogsértés folytán, emberiség elleni bűntettnek minősül, amelyet az 1978. évi IV. törvény a Büntető Törvénykönyvről, a régi Btk.⁴⁶⁰ 166. § (1) bekezdés, és a (2) bekezdés f) pontja szerinti módon, több emberen elkövetett emberölés bűntettével” valósított meg.⁴⁶¹ A magyar büntető bíróságoknak elméletileg a bűncselekmény minősítésével kapcsolatos minden releváns jogi körülményt a nemzetközi jog figyelembe vételével kellett elbírálniuk. A Legfelsőbb Bíróság hangsúlyozta, hogy a vádlott által megvalósított bűncselekmény elbírálásának és minősítésének jogi feltételeit (ideértve a tiltott magatartásoknak, az elkövetők és sértettek körének, a felelősség terjedelmének, a felelősségre vonás feltételének, az időbeli hatálynak és az elévülés kizárásának meghatározását) érintően a nemzetközi egyezmények irányadóak, az elkövetői alakzat, a szankciók, a büntetési nem és a büntetési tételkereset tekintetében viszont a magyar büntetőjogi törvény alkalmazandó, amelyen nem változtat az a tény, hogy az 1993. évi CX. törvényt az Alkotmánybíróság időközben hatályon kívül helyezte.⁴⁶² A bíróságok számára a nemzetközi jog alkalmazása jelentős nehézségeket okozott,⁴⁶³ a fenti minősítések között például található hivatkozás olyan paragrafusra, ami nem tartalmaz pönalizációs kötelezettséget, illetve több esetben a bíróságok egyszerre alkalmaztak olyan paragrafusokat, amelyek nemzetközi fegyveres konfliktusra vonatkoztak és a nem nemzetközi fegyveres konfliktusokra vonatkozó szabályokat kodifikáló genfi egyezmények közös 3. cikket.⁴⁶⁴ A perek során a bíróságok számára az egyik kulcskérdés annak megállapítása volt, hogy fenn állt-e a forradalom idején nem nemzetközi fegyveres konfliktus, ami az 1949-es Genfi Egyezmények Közös 3. Cikkének alkalmazási feltétele. A

⁴⁵⁷ KIS Norbert – GELLÉR Balázs: *A nemzetközi bűncselekmények hazai kodifikációja de lege ferenda*. In: WIENER A. Imre (szerk. LIGETI Katalin): *Ünnepi Kötet*. Budapest, KJK-Kerszöv, 2005, 368-369.

⁴⁵⁸ Vö. Bf.IV.1847/1996/10.

⁴⁵⁹ Vö. Bf.I.1.534/1999/5.

⁴⁶⁰ Ld. a régi Btk. szövegét: <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?dbnum=1&docid=97800004.TV&mahu=1> (2020. 01. 16.)

⁴⁶¹ Vö. 13.B.563/2001/18.

⁴⁶² Vö. Bf.IV.1847/1996/10.

⁴⁶³ Erre hívja fel figyelmet Gellér Balázs is és részletezi is azokat: GELLÉR Balázs József: A legfőbb bírói fórum három végzésének margójára, *Fundamentum 2000/1.*, 111-119.

⁴⁶⁴ A négy genfi egyezmény 3. cikke, más néven: a Közös 3. Cikk.

bíróságok egy része úgy ítélte meg, hogy az 1956. október 23-a és november 4-e közötti időszakban a felkelők és az állami erők közötti fegyveres összecsapások nem érték el a nem nemzetközi fegyveres konfliktus által megkövetelt intenzitást és a felkelők nem rendelkeztek megfelelő szervezettséggel. Ehhez a következtetés levonásához az 1977. évi genfi II. kiegészítő jegyzőkönyv I. cikkében megfogalmazott feltételek teljesülését vizsgálták, mivel a Közös 3. Cikk nem tartalmazott definíciót a tárgyi alkalmazási kör tekintetében. Ennek megfelelően viszont a felkelőknek felelős parancsnokság alatt kellett volna állniuk, ellenőrzésük alatt tartani az ország területének egy részét, és folyamatos és összehangolt harci cselekményeket kifejteni.⁴⁶⁵

A Legfelsőbb Bíróság felülvizsgálati tanácsa – a Katonai Főügyészség indítványára – 1999 júniusában, illetve novemberében hatályon kívül helyezte a tatai, a tiszakécskei és a kecskeméti, valamint a berzencei sortűzperben hozott jogerős határozatokat, és új másodfokú eljárás lefolytatására utasította a Legfelsőbb Bíróságot. Megállapították, hogy a bíróságok tévesen értelmezték a genfi egyezményeket, 1956. október 23. és november 4. között ugyanis nem nemzetközi jellegű fegyveres összeütközés zajlott Magyarországon, így az akkor elkövetett bűncselekmények emberiség elleni bűncselekménynek minősülnek. Az egri sortűzperben a Heves Megyei Bíróság első fokon, majd a Legfelsőbb Bíróság 2000 júniusában jogerősen felmentette a háborús bűntett elkövetésével vádolt egykori karhatalmistákat. A Legfelsőbb Bíróság 2000 szeptemberében jogerős marasztaló ítéletet hozott a kecskeméti és a tiszakécskei sortűzperben: bűnösnek mondta ki a vádlottakat el nem évülő emberiség elleni bűntett elkövetésében. A berzencei sortűzperben a Legfelsőbb Bíróság megalapozatlanság miatt hatályon kívül helyezte az első fokú határozatot, és új eljárásra utasította a Győr-Moson-Sopron Megyei Bíróságot, ahol 2002 februárjában jogerős felmentő ítéletet született. A mosonmagyaróvári sortűzperben a Legfelsőbb Bíróság 2002 júliusában az egyik vádlottat jogerősen elítélte, míg a másikat bűncselekmény hiányában felmentette. Az első fokon, a Győr-Moson-Sopron Megyei Bíróságon elítélt laktanyaparancsnok a másodfokú ítélet meghozatala előtt elhunyt. A Nyugati pályaudvarnál történt sortűz ügyében a Legfelsőbb Bíróság 2003 februárjában elévülés miatt jogerősen megszüntette az eljárást, a vádlott cselekményét ugyanis nem háborús bűntettnek, hanem foglalkozás körében elkövetett szándékos veszélyeztetésnek minősítették. A Kossuth téri

⁴⁶⁵ Vö. KB.II. 63/1998.; GELLÉR 2000, 65-68. és KOLLER, David S.: *The Nuremberg Legacy in Historical Development of International Criminal Law*. In: BERGSMO, Morten – LING, CHEAH Wui and PING, YI (ed.): *Historical Origins of International Criminal Law, Vol. 1*. Brussel, Torkel Opsahl Academic EPublisher, 2014, 595-596. <https://www.legal-tools.org/doc/f6903e/pdf/> (2019. 05. 25.)

sortűz ügyében marasztaló ítélet született első fokon, a Fővárosi Bíróságon, ami 2003 júniusában jogerőssé vált. A tatai sortűz kapcsán a vádlottat 2001-ben jogerősen elítélték emberiség elleni bűntett elkövetése miatt, majd – az Emberi Jogok Európai Bíróságának döntését követően – 2009 februárjában a Legfelsőbb Bíróság felülvizsgálati tanácsa megváltoztatta az ítéletet, de szintén megállapította az emberiség elleni bűntett elkövetését.⁴⁶⁶

A nemzetközi jog implementálása a nemzeti jogba komoly fejlődésen ment át az elmúlt három évtizedben. Így az emberiség elleni bűncselekmények szabályozásának útja is göröngyös a hazai jogban.

Magyarországgal szemben fennálló nemzetközi kötelezettségek révén a büntetőjogban is elismert a nemzetközi jog jogforrási szerepe [Magyarország Alaptörvénye (2011. április 25.) Q cikk].

Noha, ez nem mindig volt így, hiszen a nemzetközi jog és a belső jog viszonyának szabályozása, másképpen megközelítve, a nemzetközi kötelezettségek államon belüli érvénye és hatálya, a magyar alkotmányfejlődésében mindvégig háttérbe szorult, negligáltatott.⁴⁶⁷

Az íratlan történeti alkotmány, majd a Magyarország államformájáról szóló 1946. évi I. törvény, valamint eredeti formájában az első írott – 2011. december 31-jéig hatályban volt – alkotmány,⁴⁶⁸ a Magyar (Nép)Köztársaság Alkotmányáról szóló 1949. évi XX. törvény szövege nem tartalmazott a nemzetközi kötelezettségekre vonatkozó rendelkezést. Ennek oka a korabeli szocialista jogtudományban uralkodó gondolkodásmód volt, amely nem ismerte el a nemzetközi jog normáinak államon belüli érvényesíthetőségét, az állam külön ez irányú döntése – vagyis a belső joggá transzformálás – nélkül.⁴⁶⁹ Ezen időszak sajátos közjogi felfogása fejeződött ki abban, hogy viszonylag nagy számban hirdettek ki nemzetközi szerződéseket,⁴⁷⁰ azok alapvetően deklaratív természetűek voltak, azaz a jogalkalmazás számára nem minősültek tényleges jogforrásnak.⁴⁷¹ Mindezek alapján egy igen mereven és szélsőségesen dualistatranszformációs modell gyakorlati megvalósulása

⁴⁶⁶ FOGARASSY 2011, 179-180.

⁴⁶⁷ BODNÁR 1996, 20.

⁴⁶⁸ Bővebben lásd például KUKORRELI – TAKÁCS 2003, 53-72.

⁴⁶⁹ MOLNÁR 2018, [2]-[4] bekezdések.

⁴⁷⁰ Ez többnyire a Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsa által meghozott törvényerejű rendeletekkel történt. E szerv volt felruházva egyben a legszélesebb körű nemzetközi szerződéskötési jogosítványokkal. Bővebben lásd SÁRI 1976.

⁴⁷¹ BODNÁR 1996, 21.

rajzolódik ki, amely nem vagy csupán eseti jelleggel ismerte el a transzformált nemzetközi jog belső joggal szembeni elsőbbségét.⁴⁷²

A nemzetközi jog felé az első lépés az alkotmány módosítása volt az 1989. évi XXXI. törvénnyel, mely "rendezte" a nemzetközi jog és a magyar jog viszonyát, a nemzetközi jogi kötelezettségek államon belüli érvényesülését.⁴⁷³ A rendelkezés lakonikus, túlzottan általános megfogalmazása, és az ebből fakadó homályosság okán több különböző jelentést is ki lehetett olvasni belőle. Ezt a szakirodalom is éles kritikával illette.⁴⁷⁴ Végül az Alkotmánybíróság az 53/1993. (X. 13.), majd a 4/1997. (I. 22.) és a 30/1998. (VI. 30.) AB határozataival fémjelzett hiteles alkotmányértelmezésével végül a dualista-transzformációs berendezkedést vezette le a szövegből. Eszerint a nemzetközi jog általánosan elismert szabályai generális transzformációval válnak a magyar jog részévé, míg a nemzetközi szerződések külön jogszabályi kihirdetéssel, ún. speciális transzformációval egyenként kell beépíteni a magyar jogrendszerbe.⁴⁷⁵ Ezt az alkotmányi normát váltotta fel 2012. január 1-jétől az Alaptörvény Q) cikke, amely egybeolvasztotta a hazánk nemzetközi kapcsolatokban való részvételét kinyilvánító államcél [Q) cikk (1) bekezdés], valamint a nemzetközi jog és a magyar jogrendszer közötti híd szerepét betöltő új nemzetközi jogi klauzulát [Q) cikk (2)–(3) bekezdés].

Az Alaptörvény Q) cikke ekképpen szól:

- (1) Magyarország a béke és a biztonság megteremtése és megőrzése, valamint az emberiség fenntartható fejlődése érdekében együttműködésre törekszik a világ valamennyi népével és országával.
- (2) Magyarország nemzetközi jogi kötelezettségeinek teljesítése érdekében biztosítja a nemzetközi jog és a magyar jog összhangját.
- (3) Magyarország elfogadja a nemzetközi jog általánosan elismert szabályait. A nemzetközi jog más forrásai jogszabályban történő kihirdetésükkel válnak a magyar jogrendszer részévé.

⁴⁷² Az 1982. évi 27. törvényerejű rendelet volt az első törvényi szintű jogszabály, amely a nemzetközi szerződésekkel kapcsolatos eljárásról szólt.

⁴⁷³ Lásd az 1949. évi XX. törvény, Alkotmány 7. § (1) bekezdését.

⁴⁷⁴ BODNÁR 1996, 20.; és lásd még pl. VÖRÖS Imre: Az Európai Megállapodás alkalmazása a magyar jogrendszerben, *Jogtudományi Közlöny*, 1997/5., 232.; KOVÁCS Péter: Nemzetközi szervezetek szankciós típusú határozatai magyarországi érvényesíthetőségének alkotmányjogi gyakorlata és problémái. In: BODNÁR László (szerk.): *EU-csatlakozás és alkotmányozás*. Szeged, SZTE ÁJK, 2001, 134.; SZÉNÁSI György: A nemzetközi szerződésekkel kapcsolatos döntéshozatalra és eljárásra vonatkozó hatályos magyar jogi szabályozás és a napi valóság, ahogy azt a hivatásos jogalkalmazó látja és tapasztalja, *Magyar Jog*, 2002/7., 397.; SÜLYÖK 2005, 86. LAMM 2006, 22.

⁴⁷⁵ SÜLYÖK 2012., 18-19.

III.6. Az emberiség elleni bűncselekmény fogalma az új Btk.-ban a Római Statútum nyomán

A Btk. 143. §-a tartalmazza az emberiség elleni bűncselekmény törvényi tényállását, mely átfedést mutat a Római Statútum 7. cikkével.⁴⁷⁶ Az egyes fogalmak tisztázáshoz segítséget ad a *Bűncselekmények tényállási elemei* (angolul: *Elements of Crimes*) című dokumentum, illetőleg ennek nyomán elkészült a Nemzetközi Büntetőbíróság Statútumának és a Statútum 8. cikkére vonatkozó kampalmai módosításának kihirdetéséről szóló T/383. számú törvényjavaslatban található és szintén átfedést mutató fogalmak, kifejezések.⁴⁷⁷

Az emberiség elleni bűncselekmény védendő jogi tárgya tág értelemben az emberiség.⁴⁷⁸ Szűk értelemben pedig valamely állam lakossága, illetve annak egy része.⁴⁷⁹ Különböző büntetendő cselekményekkel valósulhat meg a lakosság elleni támadás. Valamennyi közös eleme, hogy azok abban az esetben valósulhatnak meg, ha az elkövetési magatartást a lakosság elleni átfogó vagy módszeres támadás részeként valósítják meg.⁴⁸⁰ Az átfogó és módszeres támadás azonban nem jelenti azt, hogy a Btk. értelmező rendelkezésében meghatározott háborúnak⁴⁸¹ kell fennállnia. Abban az esetben, ha háború⁴⁸² áll fenn, akkor a Btk. XIV. háborús bűncselekmények fejezetében meghatározott bűncselekmény megállapításának van helye. A háborús bűncselekményekkel kapcsolatban röviden azt kívánom megjegyezni, hogy a magyar jogalkotó azért szabályozza külön fejezetben a két nagy nemzetközi bűncselekmény kategóriát, mert a nemzetközi jogban kialakult ez a fajta rendszerezés. Az imént említettem, hogy háborús viszonyok között követhetők el a háborús bűncselekmények – ezzel szemben az emberiség elleni bűncselekmények tényállásszerűségének nem feltétele a háború léte –, de fontos azt is megemlíteni, hogy

⁴⁷⁶ KARSAI Krisztina (szerk.): *Nagykommentár a Büntető Törvénykönyvhöz*. Budapest, Wolters, 2019, 307.

⁴⁷⁷ TRÓCSÁNYI László, igazságügyi miniszter: T/383. sz. törvényjavaslat. <https://www.parlament.hu/irom41/00383/00383.pdf> (2023. 04. 29.)

⁴⁷⁸ KARSAI Krisztina (szerk.): *Nagykommentár a Büntető Törvénykönyvhöz*. Budapest, Wolters, 2019, 307.

⁴⁷⁹ MOLNÁR 2016, 27.

⁴⁸⁰ POLT Péter: Az emberiség elleni bűncselekmények. In: BLASKÓ Béla (szerk.): *Büntetőjog Különös Rész I*. Budapest-Debrecen, Rejtjel, 2018, 18.

⁴⁸¹ A Btk.-t módosító 2022. évi VII. törvény 64. § h) pontja szerint az értelmező rendelkezések között található háború fogalma a következő:

a) a háború áldozatainak védelmére vonatkozóan Genfben, az 1949. évi augusztus hó 12. napján kelt nemzetközi egyezmények közös 2. és 3. Cikkében, valamint ezen egyezmények I. Kiegészítő Jegyzőkönyve 1. Cikkének 4. bekezdésében meghatározott helyzetek,

b) az a) pontban említett egyezmények II. Kiegészítő Jegyzőkönyvének 1. Cikkében meghatározott helyzetek,

c) a hadiállapot,

d) a szükségállapot,

e) a háborús és a katonai bűncselekmények esetében a Magyar Honvédség külföldi alkalmazása is.

vö. Btk. 459. § 10. pont.

⁴⁸² Lásd az előző lábjegyzetben kifejtetteket ezzel kapcsolatban.

elkövetőjük nem csak katonának minősülő személy lehet. Ez utóbbi körülményre való tekintettel a magyar törvényhozó nem a katonai bűncselekmények között helyezte el a deliktumokat.⁴⁸³

A bűncselekmény passzív alanya a lakosság,⁴⁸⁴ vagy annak egy része, illetőleg tagja, nemre, életkorra, származásra, állampolgárságra tekintet nélkül.⁴⁸⁵ Az (1) bekezdés h) pontja szerint csoporton politikai, nemzeti, etnikai, kulturális, vallási, nemi vagy bármely más ismérv alapján együvé tartozó, vagy magukat együvé tartozónak valló személyek összességét értjük. A csoporthoz tartozás azt is feltételezi, hogy a csoport tagjai ténylegesen azonos földrajzilag körülhatárolt helyen élnek, laknak, együtt képezik a lakosságot vagy annak egy részét. A cselekmény gyakran járhat együtt területszerző érdekek érvényesítésével.⁴⁸⁶

A bűncselekmény elkövetési magatartásait a jogalkotó nyolc pontban sorolta fel.

1) Eszerint ilyennek tekintendő *az emberölés*. A törvény indokolása szerint itt a Btk. 160. §-a szerinti emberölés értendő, aszerint minősülő magatartás.⁴⁸⁷

2) A második elkövetési magatartás a *pusztulással fenyegető életkörülmények közé kényszerítés*. Ez alatt olyan ráhatást kell érteni, amelynek következtében a kényszerített egyének életfeltételei, életkörülményei hátrányosan megváltoznak úgy, hogy azok az elemi szükségletek kielégítését sem biztosítják, és ezáltal a lakosság vagy annak egy része pusztulásának a veszélyét idézik elő. Rendszerint a lakosság egészére vagy egy részére, egyes tagjaira irányuló olyan fizikai erőszak révén valósulhat meg, amely a lakosság vagy egyes tagjai tényállásban megfogalmazott kipusztulásának (halálának) a rémét vetíti előre.⁴⁸⁸

3) A harmadik elkövetési magatartás *a lakosság vagy egy részének a kitelepítése jogszerű tartózkodási helyéről*, mely a tartózkodási hely szabad megválasztásának jogát sérti. Alapvetően a lakosság áttelepítésével vagy erőszakos elhurcolása által valósulhat meg.⁴⁸⁹

4) A negyedik elkövetési magatartás *az emberkereskedelem és a kényszermunka* (192. §⁴⁹⁰). A Római Statútum 7. cikk (1) bekezdés c) pontja értelmezésében *rabszolgaságba taszítást* jelent.⁴⁹¹

⁴⁸³ MOLNÁR Gábor Miklós: Háborús bűncselekmények. In: BELOVICS Ervin (szerk.): *Büntetőjog II. Különös Rész. Nyolcadik, hatályosított kiadás*. Budapest, HVG-ORAC, 2021, 44.

⁴⁸⁴ A lakosság fogalmát lásd például: MOLNÁR 2021, 29.

⁴⁸⁵ Uo. 30.

⁴⁸⁶ Uo.

⁴⁸⁷ POLT 2018, 18.

⁴⁸⁸ HORNYÁK Szabolcs: XIII. fejezet. Az emberiesség elleni bűncselekmények. In: TÓTH Mihály – NAGY Zoltán (szerk.) *Magyar büntetőjog: Különös rész*. Budapest, Magyarország: Osiris Kiadó, 2014, 23-24.

⁴⁸⁹ POLT 2018, 19.

⁴⁹⁰ A Btk. 143. § (1) bekezdés d) pontját módosította a 2020. évi V. törvény 13. § c) pontja.

⁴⁹¹ POLT 2018, 19.

5) Az ötödik elkövetési magatartás a *mást személyi szabadságától megfosztása, vagy ennek jogellenes fenntartása*. Ez a Statútum alapján bebörtönzésnek, vagy a fizikai szabadság elvonása más súlyos formájának felel meg.⁴⁹²

6) A hatodik elkövetési magatartás a *mást szexuális erőszakra* (197. §) vagy *annak eltűrésére, prostitúcióra, magzat kihordására vagy magzatelhajtásra* (163. §) *kényszerítése*.⁴⁹³

7) A hetedik elkövetési magatartás a másnak súlyos testi vagy lelki sérelem okozása. *Súlyos testi* (164. § alapján nyolc napot meghaladó gyógytartamú) testi sértés vagy egészségsejtés vagy *lelki sérelem* okozása bántalmazással vagy lelki gyötrellem okozásával valósulhat meg. A súlyos lelki sérelem okozása akkor állapítható meg, ha a sértettet olyan erős lelki, érzelmi megrázkódtatás éri, amely pszichikai egyensúlyának legalább időszakos felborulásával jár, későbbi életében rossz élményként jelentkezik, esetleg a későbbi életvitele a megrázkódtatás hatására negatív irányba változik.⁴⁹⁴ A súlyos testi sérelem az egészségre gyakorolt súlyos kárt, a külső vagy belső szervek eltorzítását vagy súlyos megkárosítását jelenti.⁴⁹⁵ A lelki sérelemnek többnek kell lennie átmeneti károknál, akár megszügyenítésnél. Az okozott pszichés kárnak nem kell állandónak és helyrehozhatatlannak kell lennie, ugyanakkor súlyos hátrányt kell előidéznie az áldozat jövőbeli életvezetésére nézve.⁴⁹⁶ Mindezekből kiindulva példák erre az elkövetési magatartásra: a kínzás, a súlyos testi sértés, az élet elleni fenyegetés, az ütlegetéssel járó vallatás, a nemi erőszak vagy a súlyos embertelen, megalázó bánásmód egyéb formái.⁴⁹⁷ A súlyos fizikai vagy lelki sérelem okozására ki kell terjednie az elkövető egyenes szándékának.⁴⁹⁸

⁴⁹² Uo.

⁴⁹³ Uo. és HORNYÁK 2014, 24.

⁴⁹⁴ Vö. HORNYÁK 2014, 25.; POLT 2018, 20.

⁴⁹⁵ Prosecutor v. Krstic, Judgment, August 2, 2001, Case No. IT-98-33-T., par.543. <https://www.icty.org/x/cases/krstic/tjug/en/krs-tj010802e.pdf> (2020. 10. 02.)

⁴⁹⁶ IT-98-33-T. par.513.

ICTY, Prosecutor v. Blagojevic and Jokic, Judgment, 17 January 2005, Case No. IT-02-60-T., par.645. https://www.icty.org/en/case/blagojevic_jokic (2020. 10. 02.)

ICTY, Prosecutor v. Stakic et al., Judgment, 31 July 2003, Case No. IT-97-24-T., par.516. <https://www.icty.org/x/cases/stakic/tjug/en/stak-tj030731e.pdf> (2020. 10. 02.)

⁴⁹⁷ ICTY, Prosecutor v. Popovic et al., Judgment, June 10, 2010, Case No. 1T-05-88-T., par.812. <https://www.icty.org/x/cases/popovic/tjug/en/100610judgement.pdf> (2020. 10. 02.)

ICTY, Prosecutor v. Brdanin, Judgment, September 1, 2004, Case No. IT-99-36-T., par.690. <https://www.icty.org/en/case/brdanin> (2020. 10. 02.)

⁴⁹⁸ IT-02-60-T, par.645.; MOLNÁR 2021, 31.; KIRS Eszter: Népiártás az ICTY nagyítója alatt. In: BLUTMAN László – HOMOKI-NAGY Mária (szerk.): *Ünnepi kötet Dr. Bodnár László egyetemi tanár 70. születésnapjára*. Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Szeged, 2014, 306. o. http://acta.bibl.u-szeged.hu/34799/1/juridpol_077_303-311.pdf (2020. 10. 08.).

8) Az utolsó elkövetési magatartás a *politikai, nemzeti, etnikai, kulturális, vallási, nemi vagy más ismérv alapján meghatározható csoport vagy annak tagjának alapvető jogaitól megfosztása a csoporthoz tartozás miatt.*⁴⁹⁹

A cselekmény rendkívüli súlyosságára tekintettel a bűncselekmény *előkészülete* is büntetendő.

A *bűncselekmény alanya* tettesként bárki lehet, függetlenül az állampolgárságtól, valamint, hogy a tettes maga a támadó csoporthoz tartozik.

Az emberiség elleni bűncselekmények *szándékos* bűntett. Nem csupán egyenes (*dolus directus*), hanem eshetőleges (*dolus eventualis*) szándékkal is megvalósítható.

Az a körülmény, hogy az elkövető azonos alkalommal a tényállás egy vagy több fordulátát és egy vagy több személy sérelmére követi el, a rendbeliséget nem befolyásolja, halmazat megállapítását nem eredményezheti.

A tényállásban meghatározott arra a többletfeltételre tekintettel, hogy az abban részletezett elkövetési magatartások kifejtésére a lakosság elleni átfogó vagy módszeres részeként kerül sor, az emberiség elleni bűncselekmény speciális minden, a Btk. más tényállásába ütköző bűncselekményhez képest, ezért alaki halmazatuk látszólagos és kizárólag a 143. § szerint minősül.⁵⁰⁰

Röviden utalnék arra, hogy a magyar jogalkotó az emberiség elleni bűncselekmények elkövetését büntett miatt tíz évtől húsz évig terjedő vagy életfogytig tartó szabadságvesztéssel⁵⁰¹ rendeli büntetni.

A továbbiakban három elkövetési magatartásnak a sajátosságait szeretném kiemelni az alábbiakban.

III.6.1. Az emberiség elleni bűncselekmények egyes elkövetési magatartásainak sajátosságai

III.6.1.1. „A rabszolgaságba taszítás” és a kényszermunka az emberiség elleni bűncselekmények relációjában

⁴⁹⁹ HORNYÁK 2014, 25.; POLT 2018, 20.

⁵⁰⁰ MOLNÁR 2021, 31.; KARSAI Krisztina (szerk.): *Nagykommentár a Büntető Törvénykönyvhöz*. Wolters, Budapest, 2019, 307-309.

⁵⁰¹ Erről lásd részletesebben például: DOMOKOS Andrea – PAPP Petra: Életfogytig tartó szabadságvesztés – a magyar anyagi jogi szabályozás a kezdetektől napjainkig, *Jogelméleti Szemle*, 2020/ 2., 29-38.

A *civilizált államok*⁵⁰² többsége már a XIX. század második felétől tiltotta a rabszolgaságot (angol terminológia: *slavery*), ugyanis a brit parlament és az amerikai kongresszus 1807-ben a rabszolgakereskedelem eltörlése mellett szavazott és a XX. század első harmadától a kényszermunkát (angol terminológia: *forced labour*) is tilalmazták.⁵⁰³ A rabszolgaság eltörlésének csírái visszavezethető a korai XIX. századra, amikor a brit parlament és az amerikai kongresszus 1807-ben a rabszolgakereskedelem eltörlése mellett szavazott.⁵⁰⁴ A rabszolgaság és kényszermunka nemzetközi egyezmények szintjén történő felszámolása XX. századi nemzetközi jogfejlődés eredménye volt.⁵⁰⁵ Ilyen nemzetközi egyezmény az 1926-ban kelt rabszolgaság elleni nemzetközi egyezmény,⁵⁰⁶ az 1948-ban elfogadott Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatának 4. cikkelye,⁵⁰⁷ de a rabszolgaság és kényszermunka ellen lép fel az Emberi Jogok Európai Egyezményének szintén 4. cikkelye.⁵⁰⁸ Az Európai Unió Alapjogi Chartája is tartalmazza a rabszolgaság és a kényszermunka tilalmát az 5. cikkelyében.⁵⁰⁹ Magyarország Alaptörvénye (III. cikk (1) bekezdése) is deklarálja, hogy senkit sem lehet szolgaságban tartani. A XII. cikk (1) bekezdése pedig kimondja, hogy mindenkinek joga van a munka és a foglalkozás szabad megválasztásához.⁵¹⁰ Ezen alapjogok védelmé érdekében rendeli büntetni a Btk. a kényszermunkát (193. §). S rendkívül magas erőfeszítéseket tett és tesz a Nemzetközi Munkaügyi Szervezet [angolul: *International Labour Organization* (a továbbiakban, röviden: ILO)] a rabszolgaság és kényszermunka ellen. Ilyen kiemelt jelentőségű törekvései az ILO-nak az 1930-ban kelt, 29-es számú egyezménye a kényszermunka tilalmáról,⁵¹¹ valamint az 1957-ben elfogadott, 105-

⁵⁰² Archaikus megnevezés, ma már *művelt nemzeteknek* (államoknak) nevezik. JENEY Petra: A nemzetközi jog forrásai. In: KENDE Tamás – NAGY Boldizsár – SONNEVEND Pál – VALKI László (szerk.): *Nemzetköz jog*. Budapest, Wolters Kluwer, 2014, 144.

⁵⁰³ ALLEN, Brenda A. [et. al.]: *Slavery and Justice. Report of the Brown University, Steering Committee on Slavery and Justice*. Brown University, 2007, 34. http://brown.edu/Research/Slavery_Justice/report/ (2019. 11. 02.)

⁵⁰⁴ 47° GEORGII III, SESSION 1, CAP. XXXVI An Act for the Abolition of the Slave Trade [25th March 1807.] <http://www.esp.org/foundations/freedom/holdings/slave-trade-act-1807.pdf> (2023. 04. 30.)

⁵⁰⁵ HAJDÚ József: *Rabszolgaság és kényszermunka tilalma*. In: LAMM Vanda (szerk.): *Emberi Jogi Enciklopédia*. Budapest, HVG-ORAC, 2018, 622.

⁵⁰⁶ Genf, 1926, <https://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/SlaveryConvention.aspx> (2019. 11. 02.)

⁵⁰⁷ Universal Declaration of Human Rights, Article 4. <https://www.un.org/en/universal-declaration-human-rights/> (2019. 11. 02.)

⁵⁰⁸ European Convention on Human Rights, Article 4. https://www.echr.coe.int/Documents/Convention_ENG.pdf (2019. 11. 02.)

⁵⁰⁹ Charter of Fundamental Rights of The European Union, Article 5. https://www.europarl.europa.eu/charter/pdf/text_en.pdf (Letöltve: 2019. 11. 02.)

⁵¹⁰ Magyarország Alaptörvény (2011. április 25.)

⁵¹¹ Genf, 1930, https://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=1000:12100:0::NO::P12100_ILO_CODE:C029 (2019. 11. 02.)

ös számú egyezménye a kényszermunka abolíciójáról.⁵¹² Az ILO 2016-ban átdolgozta ezt a két egyezményt és egy új jegyzőkönyvet bocsátott ki, melyek a legújabb követelményeinek tekinthetők a kényszermunka tilalmának.⁵¹³

A modern ipari társadalmak individualista (az önrendelkezéshez ragaszkodó) gondolkodási rendjében az egyén – mindenféle külső behatás nélkül – saját maga hozza meg a döntéseit saját fizikai valójáról, gondolatairól, cselekvéseiről. Az önrendelkezéshez való jog sokrétű, komplex fogalom, amely összefügg egyrészt az emberi méltósággal (az emberi méltósághoz való jog), másrészt pedig a személyi autonómiával. Az önrendelkezéshez való jog az ember életét nézve, az ember jogait tekintve több síkon megjelenhet, ám jelen tanulmányban a kényszermunka, illetve a rabszolgaság tilalmával kapcsolatosan összefüggésekre fókuszál. A rabszolgaság és a kényszermunka közös nevezője *a személyt megillető önrendelkezési jog* – rendszerint – *teljes hiánya*. Azt gondolnánk, hogy a rabszolgaság, a kényszermunka már a múlté, és manapság ezek sehol elő nem fordulhatnak. *Tévedés*. A világ sok részén tapinthatóan jelen van az arcnélküli, globalizált és túlnyomó többségében liberális piaci viszonyok között. Számos termékben, szolgáltatásban, amit nap, mint nap vásárolunk, igénybe veszünk megtalálható a kényszermunka, illetve a rabszolgaság valamilyen formája. Ennek indoka a kiemelkedő profit termelése a piacon. S így a kényszermunka, valamint a rabszolgaság már nemcsak történelmi, hanem átalakult formában *jelenkori jelenség*. Ez utóbbi jelenséget nevezik *modernkori rabszolgaságnak*.⁵¹⁴ Az áldozat olyan személy, akit megfosztanak személyes szabadságától, akarata ellenére munkavégzésre kényszerítenek, és akit más személy saját tulajdonának tekint. A „tulajdonos” pedig jogot formál arra, hogy a tulajdonát képező személyt elcserélje, eladja vagy éppen elpusztítsa.⁵¹⁵ A modernkori rabszolgaságnak a nemzetközi jogban nincsen elfogadott terminusa, hanem egy gyűjtőfogalom, melybe különböző cselekmények tartoznak.⁵¹⁶ A modernkori rabszolgaságot leggyakrabban a *Comité Contre l’Esclavage Moderne* (röviden: CCEM)⁵¹⁷ rendszerével

⁵¹² Genf, 1957, https://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:12100:0::NO::P12100_ILO_CODE:C105 (2019. 11. 02.)

⁵¹³ ILO Standards on Forced Labour, Geneva, 2016. https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_norm/---declaration/documents/publication/wcms_508317.pdf (2019. 11. 02.)

⁵¹⁴ HAJDÚ 2018, 622.

⁵¹⁵ M. NYITRAI 2006, 193.

⁵¹⁶ PLANT, Roger: *Modern slavery: The concepts and their practical implications*. International Labour Office (working paper). Geneva, 2014, 1.

⁵¹⁷ Francia civilszervezet, 1994-ben alapították, elsősorban az áldozatoknak nyújt segítséget, emellett a társadalom informálása és a rabszolgaság felszámolása a feladata. Számtalan indítvánnyal segíti a francia és az európai politikát a rabszolgaság eltörlésében. Ld. <http://www.esclavagemoderne.org/notre-histoire/> (2019. 11. 14.) Tevékenységére EJEB is többször hivatkozik határozataiban. Pl. Siliadin kontra Franciaország ügyet

egyező csoportosítás szerint sorolják fel, úgymint: kényszermunka, szexuális kizsákmányolás (szexuális rabszolgaság), adórszolgaság, kényszerházasság, „hagyományos” rabszolgaság és a gyermekmunka.⁵¹⁸ Ezzel szemben, a másik kevésbé elterjedtebb felosztást, az angol *Modern Slavery Act* (Modernkori Rabszolgaság Törvénye)⁵¹⁹ által került bevezetésre, mely a szolgaság, rabszolgaság, kényszer és kötelező munka fogalmát vonta a törvény hatálya alá.⁵²⁰ Összességében megállapítható, hogy *a modernkori rabszolgaság leggyakoribb megjelenési formái*: a) az emberkereskedelem, b) a kényszermunka, c) az adórszolgaság, d) a kényszerházasság, e) gyermekek különféle kizsákmányolása, f) a rituális rabszolgaság és g) a háztartási (rab)szolgaság.⁵²¹

A kényszermunka a modern kori háborúk közös sajátossága.⁵²² Mianmarban (Burma)⁵²³ például a katonai hatóságok rendszeresen élnek azzal, hogy polgári személyeket soroznak be fizetéssel nem járó munkavégzésre.⁵²⁴ A kényszermunka fogalmát először a fent nevezett 29-es számú ILO egyezmény definiálta (a 105-ös számú egyezmény fenntartotta ezt a fogalmat) a következő módon: „kényszer- vagy kötelező munka” kifejezés vonatkozik minden olyan „munkára vagy szolgálatra, amit valamilyen büntetés terhe alatt valakitől követeltek, és amire a munkára kötelezett személy nem szabad akaratából vállalkozott.”⁵²⁵

(73316/01. számú kérelem). Ld. TALLÓDI Zoltán: Az Emberi Jogok Európai Bíróságának Ítéleteiből, *Fundamentum*, 2006/2, 116.

⁵¹⁸ <http://www.esclavagemoderne.org/definition-et-idees-recues/> (2019. 11. 14.)

⁵¹⁹ Modern Slavery Act 2015 Part 1. Article 1. http://www.legislation.gov.uk/ukpga/2015/30/pdfs/ukpga_20150030_en.pdf (2019. 11. 06.)

⁵²⁰ Az Egyesült Királyságban a modernkori rabszolgaság nagyon gyakori jelenség, ennek köszönhetően született meg ez a törvény. A Joseph Rowntree Foundation (röviden: JRF) mint angol civilszervezet dolgozik az Egyesült Királyságban ezekért a jogokért. A munkásságukat és ezáltal a kényszermunka jelenségét az Egyesült Királyságban támasztja alá, úgy mint például: LALANI, Mumtaz – METCALF, Hilary: Forced labour in the UK: The business angle. *JRF Programme Paper*, 2012. BALCH, Alex: Regulation and enforcement to tackle forced labour in the UK: A systematic response? *JRF Programme Paper*, 2012. SCOTT, Sam – CRAIG, Gary – GEDDES, Alistair: Experiences of forced labour in the UK food industry. *JRF Programme Paper*, 2012. SKRIVANKOVA, Klara: Between decent work and forced labour: Examining the continuum of exploitation. *JRF Programme Paper*, 2010. Stb.

⁵²¹ HAJDÚ 2018, 626.

⁵²² Ld. példának okán a szovjet, a francia vagy a német (kényszer)munkatáborokat (*arbeitslager*) a XX. században. Németországot emelném ki, ahol 1933-ban alapították az első ilyen tábort (Dachau) azon személyeknek, akiket „nemkívánatos elemeknek” minősített a rendszer. Az Auschwitz-Birkenau tábora mára talán a leghíresebb (turisztikai szempontból). A tábor bejáratán a jól ismert felirat áll(t) „*Arbeit macht frei*” (a munka felszabadít). Ld. Auschwitz-Birkenau: Történelem – A jelen. http://auschwitz.org/gfx/auschwitz/userfiles/auschwitz/historia_terazniejszosc/auschwitz_historia_i_terazniejszosc_wer_wegiarska_2010.pdf (2019. 11. 11.)

⁵²³ Mianmar Délkelet-Ázsiában található állam, ahol 2016-ban *népirtás* kezdődött a Rohingya kisebbség ellen. A legfrissebb adatok (2019. 11. 11.) alapján az International Court of Justice (ICJ – Nemzetközi Bíróság) kézbe vette az ügyet és megindult az eljárás Mianmar ellen. Ld. az ügyet részletesebben <https://www.icj-cij.org/files/case-related/178/178-20191111-PRE-01-00-EN.pdf> (2019. 11. 02.)

⁵²⁴ RYLE, John: Kényszermunka. In: GUTMAN, Roy – RIEFF, David (szerk.) [ford. LATTMANN Tamás – SÜLI István]: *Háborús Bűnök*. Budapest, Zrínyi 2002, 221.

⁵²⁵ ILO Forced Labour Convention, 1930 (No. 29) és ILO Forced Labour Convention, 1957 (No. 105) és ILO Report: *Global estimates of modern slavery: forced labour and forced marriage*. Geneva, 2017, 16.

Az ILO kényszermunkát⁵²⁶ tovább tipologizálja és kiterjesztetten értelmezi, ugyanis napjainkban a kényszermunka a magángazdaságban jelenik meg a leggyakrabban.⁵²⁷ Az ILO legutóbbi felmérése szerint (2016) több mint 40 millió ember áldozata a modernkori rabszolgaságnak, melyből 24,9 millió kényszermunkáé.⁵²⁸ Az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatának értelmében: „Senkit sem lehet rabszolgaságban, vagy szolgaságban tartani, a rabszolgaság és a rabszolgakereskedés minden alakja tilos.” Az Emberi Jogok Európai Egyezménye pedig így fogalmaz: „(...) 1. Senkit sem lehet rabszolgaságban vagy szolgaságban tartani. 2. Senkit sem lehet kényszer- vagy kötelező munkára igénybe venni.” Az Emberi Jogok Európai Bírósága (a továbbiakban, röviden: EJEB) az Emberi Jogok Európai Egyezményének (a továbbiakban, röviden: EJEE) 4. cikkét értelmezte a rabszolgaság és kényszermunka tilalmának megsértése kapcsán. Az EJEB kifejtette, hogy magát az EJEE-t és ezzel együtt a 4. cikket, nem szabad önmagában, “vákuumban” értelmezni, hanem a nemzetközi jog vonatkozó szabályaival és elveivel teljes összhangban kell ezt megtenni, vagyis az értelmezés során az EJEB nem csak az EJEE-t, hanem az összes többi vonatkozó nemzetközi egyezményt is figyelembe vette.⁵²⁹ Az úgynevezett *Global Slavery Index*⁵³⁰ alapján 2018-ra és 2019-re (az egész világra) vonatkozó adatokat is találhatunk a modernkori rabszolgaságra, s így a kényszermunkára is. Ha az Európa és Közép-Ázsia térségét nézzük 2018-ban, megállapítható, hogy több, mint 3,5 millió embert érint a modernkori rabszolgaság, amelynek 91%-a kényszermunka.⁵³¹ Ezek alapján megállapítható, hogy a kényszermunka alatt az olyan munkavégzést kell érteni, amikor a munkát végző személy akarata ellenére valamilyen kényszer vagy fenyegetettség alatt áll, ami fakadhat pl. erőszakból, vagy más jellegű, személyes (akár családi) problémákból.⁵³² A Nemzetközi Büntetőbíróság Alapokmánya értelmében *az emberiesség elleni bűncselekményeken* azon cselekmények értendőek, amelyeket felsorol a 7. cikk 1.

⁵²⁶ Az ILO a kényszermunka fogalmát több internetes platformon, többek között a Youtube-n létrehozott saját csatornájukon több videóban értelmezik és elmagyarázzák közérthetően. Ld. pl. Beate Andrees nyilatkozatát <https://www.youtube.com/watch?v=YCId7lh3Sjk> (2019. 11. 14.)

⁵²⁷ Ld. erről részletesebben: ILO Report: *Global estimates of modern slavery: forced labour and forced marriage*. Geneva, 2017, 17.

⁵²⁸ ILO Report: *Global estimates of modern slavery: forced labour and forced marriage*. Geneva, 2017. 5.

⁵²⁹ Ld. erről részletesebben: https://www.echr.coe.int/Documents/Guide_Art_4_ENG.pdf (2019. 11. 14.)

⁵³⁰ Ez egy internetes weboldal, melyet a Walk Free Foundation hozott létre. A weboldalon a világ országaira lebontva tájékozódhatunk arról, hogy hogyan alakul számszerűen a modernkori rabszolgaság az egyes országokban. Az indexet számos kritika is éri. Ld. pl. GALLAGHER, Anne T.: What's Wrong with the Global Slavery Index? *Anti-Trafficking Review*, issue 8, 2017. <https://www.antitraffickingreview.org/index.php/atrjournal/article/view/228/216> (2019. 11. 14.)

⁵³¹ <https://www.globalslaveryindex.org/2018/findings/regional-analysis/europe-and-central-asia/> (2019. 11. 14.)

⁵³² HAJDÚ 2018, 623.

bekezdésében,⁵³³ továbbá *a polgári lakosság elleni széles körű vagy módszeres támadás részeként, a támadásról tudva követnek el*. Ilyen cselekmény többek között a rabszolgaságba taszítás.⁵³⁴ E bűncselekménnyel összefüggésében a 7. cikk 2. pontja az alábbi értelmező rendelkezéseket rögzíti: *a rabszolgaságba taszítás* egy személy fölötti tulajdonjoghoz kapcsolódó valamelyik vagy valamennyi jogosítvány gyakorlását jelenti, köztük a jogosítványoknak az emberkereskedelemben való gyakorlását, különösen nők és a gyermekek tekintetében.⁵³⁵ A Nemzetközi Büntetőbíróságot az emberiség elleni bűncselekmények (így az emberiesség elleni bűncselekmények esetén is) értelmezésében és alkalmazásában segíti a *Bűncselekmények tényállási elemei* (angolul: *Elements of Crimes*) c. dokumentum.⁵³⁶ Ezen túlmenően a bíróság a Statútum 21. cikke értelmében jogalkalmazó tevékenysége során figyelembe vehet úgynevezett külső forrásokat is, így például a nemzetközi bűncselekmények inkriminációját vállaló nemzetközi egyezményeket.⁵³⁷ A Btk.-ban több helyen megjelenik a kényszermunka mint terminológiai kifejezés. Egyrészt, az emberiesség elleni bűncselekmények körében:

„Aki a lakosság elleni átfogó vagy módszeres támadás részeként emberkereskedelmet követ el, vagy kényszermunkát végeztet (...)” [vö. Btk. 143. § (1) bekezdése d) pontja].

Másrészt, külön tényállásként szankcionálva, s a következő módon határozza meg azt a Btk.: *„Aki mást annak kiszolgáltatott helyzetét kihasználva, illetve erőszakkal vagy fenyegetéssel munkavégzésre kényszerít (...)”* (vö. Btk. korábbi 193. §-ával).

Most hatályos törvényhely a 192. § (2) bekezdésének értelmében az alábbiak szerint tartalmazza:

„Aki mást rendszeres előny szerzése céljából munkavégzésre, munka jellegű tevékenység végzésére, egyéb szolgáltatásra, vagy jogellenes cselekmény folytatására

a) megtevesztéssel, a sértett nevelésével, felügyeletével, gondozásával, gyógykezelésével kapcsolatos, illetve a sértettel kapcsolatban fennálló egyéb hatalmi vagy befolyási viszonyával visszaélve, vagy a sértett kiszolgáltatott helyzetét kihasználva rábír, vagy

⁵³³ Vö. Rome Statute Article 7.

⁵³⁴ M. NYITRAI 2006, 192-193.

⁵³⁵ M. NYITRAI 2006, 194.

⁵³⁶ Ld. <https://www.icc-cpi.int/NR/rdonlyres/336923D8-A6AD-40EC-AD7B-45BF9DE73D56/0/ElementsOfCrimesEng.pdf> (2019. 11. 14.)

⁵³⁷ Pl. 1. ENSZ keretében 1984-ben kidolgozott kínzás és más kegyetlen, embertelen vagy megalázó büntetések vagy bánásmódok elleni nemzetközi egyezmény. 2. Az apartheid bűncselekmények leküzdéséről és megbüntetéséről szóló, New Yorkban, az Egyesült Nemzetek Szervezete Közgyűlésén, 1973. november 30-án elfogadott nemzetközi egyezmény. 3. Az emberkereskedés és mások prostitúciója kihasználásának elnyomása tárgyában, New Yorkban, 1950. március 21-én kelt nemzetközi egyezmény. Stb.

b) erőszakkal vagy fenyegetéssel kényszerít, büntett miatt két évtől nyolc évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.”

A kényszermunka mint különös részi törvényi tényállásnak a régi, '78-as Btk.-ban nincs megfelelője.⁵³⁸ A Btk.-hoz fűzött kommentár szerint az emberiség elleni bűncselekményeknél elkövetési magatartásként megjelölt kényszermunka egyenlő a Btk.-ban korábban 193. §-ában szabályozott kényszermunka fogalmával.⁵³⁹

III.6.1.2. A „vallási elem” és az erkölcsi rossz az emberiség elleni bűncselekmények relációjában

Vannak olyan bűncselekmények, amelyek már eleve magukban hordozzák az erkölcsi elítélendőséget, tehát elkövetésük materiális és morális értelemben is helytelenek tekinthetők. A római jog különbséget tett *delicta privata* és *crimina publica* között. E két kategóriát megtaláljuk a *common law* jogrendszerekben, ahol a pusztán tiltás folytán bűncselekménynek minősülő magatartások, illetve a morális értelemben is helytelen cselekmények megkülönböztetésére fejlesztették ki a *malum in se* (*wrong in themselves*) és a *malum prohibitum* (*statutory wrongdoing*) és a fogalmakat. Az utóbbi azokat a magatartásokat öleli fel, amelyek negatívuma a jogszabály megszegésében rejlik, míg az előbbi csoport tartalmazza a morális és materiális értelemben is rossz és veszélyes cselekményeket. „A gonosz maga”, a bűnelkövető az emberiség elleni támadás részeként az alapvető emberi értékeket, pl. az emberi méltóságot és humánusságot sérti vagy veszélyezteti, azaz „az emberiség lelkiismeretét megdöbbeníti”.

A nemzetközi jog szerint a *malum prohibitum* közvetlenebbül támaszkodik a szabályozásra, különösen a tilalom szintjére. E nézet szerint a nemzetközi bűncselekmény olyan cselekmény, amelyet a nemzetközi jog közvetlenül büntet. Tipikus példa egy olyan büntetőjogi norma megsértése, amelyet nemzetközi szerződés vagy nemzetközi szokásjog tartalmaz, pl. az 1948. évi Népiirtás egyezmény vagy az 1949. évi Genfi Egyezmények.

A Római Statútum 7. cikk (1) bekezdésének h) pontjában megjelenő „bármely meghatározható csoport vagy közösség üldözése” (angolul: *persecution against any identifiable group or collectivity*) egy csoportnak vagy közösségnek önazonossága miatt az

⁵³⁸ CZINE Ágnes – FIEDLER Laura: *Btk. Fordítókulcs oda-vissza. Az 1978. évi IV. és a 2012. évi C. törvény normaszövegének összehasonlító táblázata, mindkét irányban.* Budapest, HVG-ORAC, 2013, 61.

⁵³⁹ KARSAI Krisztina (szerk.): *Kommentár a Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvényhez.* Budapest, Complex, 2013, 284.

alapvető jogoktól való szándékos és súlyos, a nemzetközi joggal ellentétes megfosztását jelenti.⁵⁴⁰ Ez jelenik meg a Naletilić és Martinović ügyben is.⁵⁴¹ A bűncselekmény tárgyi eleme, hogy az elkövető a sértettet egy politikai, faji, nemzeti, etnikai, kulturális, vallásos, nemi vagy más nemzetközi jog által elismert csoporthoz vagy közösséghez való tartozása miatt fosztotta meg alapvető emberi jogaitól, illetve e cselekmény maga a csoport vagy közösség ellen irányult.⁵⁴² Az itt megjelenő jogi tárgy a politikai, faji, nemzeti, etnikai, vallási stb. diszkriminációval szembeni védelem.⁵⁴³

Érdekes, hogy a korábbi ad hoc nemzetközi büntetőbíróságok valamennyi alapokmányában megjelent a vallási elem, ám a Tokiói Törvényszékében nem.⁵⁴⁴

III.6.1.3. A „szexuális abúzus” és a nők elleni erőszak az emberiség elleni bűncselekmények relációjában

Kr. e. 19-18. században uralkodó Ur-Nammu király idejében megjelent a nők erkölcsének és nemiségének büntetőjogi védelme, az uralkodó büntetni rendelte az erőszakos közösülést.

Kr. e. 18. században Dadusa király védte a monogám házasság intézményét, előírta a házasságtörés büntetését, azonban az ókorra igencsak jellemző nemi differenciálódás miatt csak a nőkre szabtak ki halálbüntetést.⁵⁴⁵

Kr. e. 18. századi Babilonban Hammurappi törvénykönyve a nemi étellel kapcsolatos rendelkezések középpontjában az államalkotó társadalom alapjaként elismert család védelme állt. A feltűnően szigorú büntetőjog elsősorban a házasságtörést, a megrontást és a vérfertőzést üldözte, a többi nemi erkölcs elleni erőszakos cselekményeket maga a család büntette meg.⁵⁴⁶ A házasságban vagy ahhoz hasonló életközösségben élő asszonyok ellen elkövetett nemi erőszak, amelynek büntetése halál volt, kezdetben, mint a férj tulajdona elleni jogsértést szankcionálták.⁵⁴⁷

⁵⁴⁰ Római Statútum, 7. cikk 2. bekezdésének (g) pontja, magyar fordításban: PETRÓ Rita – SÜLYOK Gábor (szerk.): Nemzetközi közjogi dokumentum gyűjtemény. Miskolc, Bíbor Kiadó, 2002, 275-277.

⁵⁴¹ THE PROSECUTOR V. MLADEN NALETILIC A.K.A. „TUTA”, VINKO MARTINOVIC A.K.A. „STELA”, 2006.

⁵⁴² KUSSBACH 2005, 161.

⁵⁴³ SÁNTHA 2008, 64.

⁵⁴⁴ Charter for the International Military Tribunal for the Far East, Apr. 26, 1946, T.I.A.S. No. 1589.

⁵⁴⁵ RÁCZ Lajos (szerk.): *Egyetemes állam- és jogtörténet, Ókor – feudális kor.* Budapest, HVG-Orac, 1998, 43-44.

⁵⁴⁶ ANGYAL Pál: *A szemérem elleni büntettek és vétségek.* Budapest, Attila-nyomda Részvénytársaság, 1937, 5.

⁵⁴⁷ MADARASSY-MOLNÁR Máté: A nemi erkölcs és a büntetőjog megítélése az ókorban, *Iustum Aequum Salutare* IV., 2008/1., 124. <http://ias.jak.ppke.hu/hir/ias/20081sz/12.pdf> (2021. 07. 01.)

A prostitúció bizonyos formában Babilonban jelent meg először intézményesen az emberiség történelmében. Ennek alapja a vendégbarátság intézménye lehetett, amely szerint a vendéglátó nemcsak hajlékát és ételét osztotta meg a vendégével, hanem a ház asszonyait is.⁵⁴⁸ Az ókori keleti prostitúció megjelenési formáját tekintve szakrális és profán eredetre és tartalomra osztható fel.⁵⁴⁹ A szakrális prostitúció babiloni megjelenési formája az úgynevezett Venus-kultusz volt⁵⁵⁰, amely Hérodotosz szerint azt jelentette, hogy minden babiloni nő köteles életében egyszer a Venus templomban a testét egy idegen férfinak átadni. A Venus-kultuszt a Földközi-tenger mellékén, így Itália déli részén, Hellaszban, valamint Karthágóban a föníciaiak terjesztették el, amely egészen a 4. századig, Constantinus császár által történő betiltásáig virágzott.⁵⁵¹

A római jog szerint (Kr. u. 533 Digesta): „*nuptiae sunt coniunctio maris et feminae et consortium omnis vitae, divini et humani iuris communicatio.*”⁵⁵², vagyis a házasság egy férfi és egy nő egyesülése, életre szóló konzorcium, közösség az isteni és az emberi jogok között.⁵⁵³ Ugyanakkor a házasság ősi római formája szorosán összefonódott a férji hatalommal, eredeti formájában a feleség felett a férjnek szinte korlátlan uralmat biztosított (manusos házasság). A manusos házasságban a feleség férje hatalma alá került; ha a nő korábban önjogú volt, ezt a státuszát elvesztette, minden vagyona a férje tulajdonába ment át.⁵⁵⁴

A XII táblás törvények (Kr. e. 450 körül) idején azonban már biztosan létezett a házasságnak egy olyan formája is, melyhez nem kapcsolódott férji hatalom (manus nélküli házasság). Ilyenkor a nő vagyoni jogképessége megmaradt, ám eltartása ekkor is a férjet terhelte. Az utóbbi forma fokozatosan kiszorította az előbbit, s ez a nő beleegyezés fontosságát és a házasság hatalmi jellegének háttérbe szorítását jelentette.⁵⁵⁵ A római jog továbbélése során a családot érintő jelentősebb döntések (pl. a lakóhely megválasztása, a gyermekek nevelése)

⁵⁴⁸ DUFOUR, Pierre: *Szerelmi erkölcsök az ókortól napjainkig*. Budapest, Magyar Téka, 1948, 5.

⁵⁴⁹ A szakrális prostitúció időben előbb jelent meg, majd a két forma évszázadokon át egymás mellett élt, míg az ókor végén a szakrális megszűnésével a profán jutott egyeduralomra. Ld. KRÁNITZ Mariann: A prostitúció megjelenési formái. In: *Kriminológiai és kriminalisztikai tanulmányok 26*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1989.

⁵⁵⁰ UO. 6.

⁵⁵¹ MADARASSY-MOLNÁR 2008, 125.

⁵⁵² Dig. 23. 2. 1. <https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/Corpus/d-23.htm> (2021. 07. 01.)

⁵⁵³ Vö. Articolo 143 Codice Civile (R.D. 16 marzo 1942, n. 262) Diritti e doveri reciproci dei coniugi <https://www.brocardi.it/codice-civile/libro-primi-titolo-vi/capo-iv/art143.html> (2021. 07. 01.)

⁵⁵⁴ GILÁNYI Eszter: *A nők elleni erőszak és magyar büntetőjogi szabályozása a nemzetközi elvárások tükrében, PhD értekezés*. Miskolc, Miskolci Egyetem. Állam- és Jogtudományi Kar. Deák Ferenc Állam és Jogtudományi Doktori Iskola, 2017, 23-24. <http://midra.uni-miskolc.hu/document/25640> (2021. 06. 03.)

⁵⁵⁵ FÖLDI András – HAMZA Róbert: *A római jog története és intézményei*. Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó, 1996, 245-251.

a férjet illették meg. Sokáig fennmaradt a nő megfenyítésének joga is, néhány jogrendszer még arra is lehetőséget adott, hogy a férj házasságtörő feleségét megölje.⁵⁵⁶

A nők elleni erőszakot felcserélhetően használják a nemi alapú erőszakkal.⁵⁵⁷ A nők elleni erőszak fogalma kiterjed az összes olyan nemi alapon elkövetett erőszakos cselekedetre, ami a nőknek testi, szexuális vagy lelki sérülést, illetve szenvedést okoz, vagy okozhat. A nők elleni erőszak magában foglalja az ilyen cselekedetekkel való fenyegetést, a kényszer alkalmazását és a személyes szabadságtól való önkényes megfosztást is mind a köz- mind a magánéletben.⁵⁵⁸ A meghatározás vonatkozik egyebek között a családban és az otthoni környezetben történő erőszakra, ideértve a fizikai és mentális agressziót, az érzelmi és pszichológiai bántalmazást, a házastárs, állandó vagy alkalmi partner, illetve lakótárs által elkövetett szexuális visszaélést és a nemi erőszakot, az incestust, a „becsületgyilkosságot”⁵⁵⁹, a női nemi szerv megcsönkítését⁵⁶⁰, és más, a nőket veszélyeztető egyéb bűncselekményeket, mint például a korai és kényszerházasságokat⁵⁶¹.⁵⁶²

A nők elleni erőszak, amely a nőket aránytalanul nagyobb mértékben érintő bűncselekményeket foglalja magában – például a szexuális bántalmazást, a nemi erőszakot és a családon belüli erőszakot – az emberi méltóság, az egyenlőség és az

⁵⁵⁶ Uo. 263.

⁵⁵⁷ European Institute for Gender Equality: Gender-based violence, The Covid-19 pandemic and intimate partner violence against women in the EU. Luxembourg, Publications Office of the European Union, 2021, 4. <https://eige.europa.eu/publications/covid-19-pandemic-and-intimate-partner-violence-against-women-eu> (2021. 07. 11.)

⁵⁵⁸ DOMOKOS Andrea (szerk.): *A családon belüli erőszak büntetőjogi és társadalmi megítélése, Acta Caroliensia Conventorum Scientiarum Iuridico-Politicarum XVI*. Budapest, Patrocinium Kiadó, 2017, 11. http://www.kre.hu/ajk/images/doc3/A_csaladon_beluli_eroszak_buntetojogi_es_tarsadalmi_megitelese.pdf (2021. 06. 01.)

⁵⁵⁹ Nők, lánygyermek meggyilkolása a báty vagy az apa által, amiatt, hogy „szégyent hozott” a családra. Például ok lehet a becsületgyilkosságra a házasságon kívüli szex. KRANTZ, Gunilla – GARCIA-MORENO, Claudia: Violence against women, *Journal of Epidemiology and Community Health*, 2005, Vol. 59. No. 10., 818–821. <https://jech.bmj.com/content/59/10/818> (2021. 06. 01.) BILDT, Anna Maria Corazza – GÁLL-PELCZ, Ildikó – LE GRIP, Constance – MATERA, Barbara: Véleménytervezet, 1 b bekezdés. Európai Parlament, Nőjogi és Esélyegyenlőségi Bizottság, 2014/2216(INI), 18. https://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2014_2019/documents/femm/am/1043/1043482/1043482hu.pdf (2021. 06. 05.)

⁵⁶⁰ A női nemiszervek megcsönkítése minden olyan eljárást magában foglal, amely során egészségügyi indok nélkül részlegesen vagy teljesen eltávolítják a külső női szerveket, vagy egyéb sérülést okoznak ezeken. A beavatkozást általában szakszerűtlen körülmények között, altatás és érzéstelenítés nélkül végzik, legtöbbször a lányok 5 és 15 éves kora között. <https://www.europarl.europa.eu/news/hu/headlines/society/20200206STO72031/a-noi-nemi-szervek-megcsönkítése-az-egyik-legsúlyosabb-emberi-jogi-sertes> (2021. 07. 05.)

⁵⁶¹ Az Európai Parlament 2018. július 4-i állásfoglalása: A korai és a kényszerházasságok elleni uniós külügyi stratégia felé – következő lépések (2017/2275(INI)) (2020/C 118/07) <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/HTML/?uri=CELEX:52018IP0292&from=HU> (2021. 07. 06.)

⁵⁶² Kézikönyv parlamenti képviselőknek Parlamentet összefogása a nők ellen a családon belül elkövetett erőszak felszámolásáért, A Nők és a Férfiak Esélyegyenlőségével foglalkozó Bizottság Titkársága Az Európa Tanács Parlamenti Közgyűlése https://www.coe.int/t/pace/campaign/stopviolence/Source/handbook_hu.pdf (2021. 06. 06.)

igazságszolgáltatáshoz való jog tekintetében a nők alapvető jogait sérti meg.⁵⁶³ Az emberi méltósághoz való jog⁵⁶⁴ magába foglalja az egyén testi-lelki integritását, a szellemi-erkölcsi személyiség identitását, az emberek alapvető jogegyenlőségét és a megélhetéshez szükséges létminimumát.⁵⁶⁵

A nők elleni családon belüli erőszak esetében olyan globális problémáról van szó, amit több nemzetközi konferencián és nemzetközi dokumentumban is elemeztek és deklaráltak (ENSZ Emberi Jogi Világkonferencia, Bécs, 1993; az ENSZ Közgyűlésének nyilatkozata a nőkkel szembeni erőszak felszámolásáról, 1993. december 20.; az ENSZ IV. Nőkonzferenciája, Peking, 1995). Az erőfeszítések egyik eredménye, hogy létrejött a nőkkel szembeni erőszakkal, ennek okaival és következményeivel foglalkozó ENSZ különmegbízottat (*Special Rapporteur on violence against women, its causes and consequences*⁵⁶⁶) neveztek ki.⁵⁶⁷ A korábbi különmegbízott (2003-2009), Yakin ERTÜRK⁵⁶⁸ álláspontja szerint a felszámolására tett évtizedes erőfeszítések ellenére a nőkkel szembeni erőszak továbbra is „*talán a legelterjedtebb emberi jog-sértés*”.⁵⁶⁹

A korábbi különmegbízott Dubravka ŠIMONOVIC, akinek nevéhez köthető többek között a bevezetőben már hivatkozott ENSZ jelentés is, amelyet a nők elleni családon belüli erőszak és a Covid-19 világjárvány kapcsolatáról készült.⁵⁷⁰ Šimonovic jelentésében rávilágít arra a tényre, hogy a Covid-19 világjárvány fokozta és növelte az emberi jogsértésként értékelhető nők elleni családon belüli erőszakot, valamint felhívta a figyelmet arra is, hogy sok államban

⁵⁶³ FRA: Nőkkel szembeni erőszak: az Unió egészére kiterjedő felmérés – Az eredmények áttekintése, 2014, 7. https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra-2014-vaw-survey-at-a-glance-oct14_hu.pdf (2021. 06. 01.)

⁵⁶⁴ „Az emberi méltósághoz való jog nem pusztán erkölcsi értékdeklaráció. Az, hogy az emberi méltóság a jog előtt és felett létező érték, amely a maga teljességében a jog számára hozzáférhetetlen, nem zárja ki azt, hogy ezt az értéket a jogok forrásának tekintsük – mint a természetjogot követve számos nemzetközi egyezmény és alkotmány teszi –, vagy hogy a jog a méltóság tiszteletben tartását és védelmét előírja, avagy egyes aspektusait valóságos joggá formálja.” Dr. Sólyom László alkotmánybíró párhuzamos véleménye, 23/1990. (X. 31.) AB határozat, ABH 1990, 88, 103.

⁵⁶⁵ Magyarország Alaptörvénye (2011. április 25.) Preambulum: *Valljuk, hogy az emberi lét alapja az emberi méltóság. II. cikk: Az emberi méltóság sérthetetlen. Minden embernek joga van az élethez és az emberi méltósághoz, a magzat életét a fogantatástól kezdve védelem illeti meg.* Az Európai Unió Alapjogi Chartája az 1. cikkében deklarálja az emberi méltósághoz való jogot, valamint a 21. cikkében a megkülönböztetés, ezen belül a nem alapján történő megkülönböztetés tilalmát, a 23. cikkében a nők és férfiak közötti egyenlőségét. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/PDF/?uri=CELEX:12016P/TXT&from=EN> (2021. 06. 07.)

⁵⁶⁶ Special Rapporteur on violence against women, its causes and consequences <https://www.ohchr.org/en/issues/women/srwomen/pages/srwomenindex.aspx> (letöltés dátuma: 2021. 07. 06.)

⁵⁶⁷ COOMARASWAMY, Radhika: *Report of the Special Rapporteur on violence against women, its causes and consequences, Radhika Coomaraswamy, in accordance with Commission on Human Rights resolution 1994/45.* E/CN.4/1996/53/Add.1 <https://digitallibrary.un.org/record/228137> (2021. 07. 06.)

⁵⁶⁸ Prof. Yakin Ertürk, former Special Rapporteur on Violence against Women (2003-2009) <https://www.ohchr.org/en/issues/women/srwomen/pages/yakinerturk.aspx> (letöltés dátuma: 2021. 07. 06.)

⁵⁶⁹ ERTÜRK, Yakin: *The due diligence standard as a tool for the elimination of violence against women*, UN Report, E/CN.4/2006/61. <https://digitallibrary.un.org/record/565946> (2021. 07. 06.)

⁵⁷⁰ UN: A/75/144, 24 July 2020. <https://undocs.org/A/75/144> (2021. 07. 06.)

a Covid-19 világjárvány előtt is súlyos probléma volt a nők elleni családon belüli erőszak, azonban bizonyos államok nem fordítottak megfelelő figyelmet erre a tényre, így e jelentés egyben egy kampány, kezdeményezés is: „béke az otthonban” a Covid-19 pandémia alatt és azon túl („*peace in the home*” during the Covid-19 pandemic and beyond) címmel.⁵⁷¹ Šimonovic a jelentésben kifejtette azt is, hogy a Covid-19 világjárvány okán bevezetett korlátozások, különösen a kijárási tilalmak az államok részéről nem voltak megfelelőek azért sem, mert nem voltak tekintettel a családon belüli erőszak áldozataira, Šimonovic a nők elleni családon belüli erőszak áldozatait emelte ki.⁵⁷²

Az Európa Tanács is hosszú évekig dolgozott a probléma különböző emberi jogi aspektusain. Az Európa Tanács Miniszterek Bizottsága először 1985-ben fogadott el ajánlást [R (85) 4.⁵⁷³] a családon belüli erőszak tárgyában, majd 2002. április 30-án újabb ajánlást fogadott el [Rec(2002)5⁵⁷⁴] a nők elleni erőszakkal szembeni fellépésről, amely keretet biztosított a kérdés átfogó megközelítésére. A nők elleni erőszak sérti és csorbítja az emberi jogok és alapvető szabadságok érvényesülését, de emellett a béke és egyenlőség érvényesülését is akadályozza, amely az európai demokrácia és biztonság veszélyforrása.⁵⁷⁵

A családon belüli erőszaknak az elmúlt évtizedekben átfogó nemzetközi és európai uniós védelmi hálózata alakult ki [Vö. ENSZ tevékenysége, Lanzarote-i Egyezmény, Az Európai Parlament és a Tanács 2011/99/EU irányelve (2011. december 13.) az Európai Védelmi Határozatról, Az Isztambuli Egyezmény – 2011]. E hálózattal igyekszik a nemzetközi közösség egyrészt felszámolni, másrészt megelőzni a családon belüli erőszakot, különösen a nők elleni erőszakot. Korábban már említettem, hogy a Covid-19 világjárványnak köszönhetően sajnálatos módon megemelkedett a nőkkel szembeni erőszak az otthonokban⁵⁷⁶, hiszen az államok által bevezetett korlátozások azt eredményezték⁵⁷⁷, hogy a bántalmazott a bántalmazóval volt kénytelen egybe zárva tölteni a kijárási tilalmat⁵⁷⁸.

⁵⁷¹ A/75/144, 3.

⁵⁷² A/75/144, 4.

⁵⁷³ R (85) 4. a családon belüli erőszakról <https://kuria-birosag.hu/hu/etmb/r-85-4-csaladon-beluli-eroszakrol> (2021. 07. 08.)

⁵⁷⁴ A Miniszteri Bizottság Rec(2002)5 számú Ajánlása a tagállamok számára a nők erőszakkal szembeni védelméről http://www.europatanacs.hu/pdf/COE_CM_Rec_2002_5.pdf (2021. 06. 08.)

⁵⁷⁵ DOMOKOS 2017,36-37.

⁵⁷⁶ DOMOKOS 2021a. <https://www.who.int/emergencies/diseases/novel-coronavirus-2019/question-and-answers-hub/q-a-detail/coronavirus-disease-covid-19-violence-against-women> (2021. 06. 08.) European Institute for Gender Equality 2021.

⁵⁷⁷ <https://www.samhsa.gov/sites/default/files/social-distancing-domestic-violence.pdf> (2021. 06. 09.) European Institute for Gender Equality 2021.

⁵⁷⁸ <https://www.apa.org/topics/covid-19/domestic-violence-child-abuse> (2021. 06. 09.) European Institute for Gender Equality 2021.

Emellett pedig sok esetben bizonyos nők számára a munkahelyek sem jelentett biztos pontot a pandémia idején.⁵⁷⁹

Az Európai Parlament 2020-2021. évi álláspontja a Covid19-világjárvány és a nők elleni családon belüli erőszakról: a pandémia felerősítette a nők elleni jelenlegi nemi alapú erőszakot, megerősítve azokat a régóta ismeretes kutatási eredményeket, amelyek szerint a családon belüli erőszak kockázata válság idején általában nő.⁵⁸⁰ Az államok kijárási korlátozásokat vezettek be, hogy az emberek otthonuk biztonságában maradjanak. Az otthon azonban nem bizonyult biztonságosnak mindenki számára, és a kijárási korlátozások kimutatható szerepet játszottak a családon belüli erőszakról szóló jelentések számának jelentős növekedésében.⁵⁸¹

A nők elleni erőszak kapcsán kiemelten fontos tárgyalni a kényszerterhesség témakörét is. A Btk. kommentár és a Nemzetközi Büntetőbíróság Statútumának és a Statútum 8. cikkére vonatkozó kampalmai módosításának kihirdetéséről szóló T/383. számú törvényjavaslat⁵⁸² szerint a kényszerterhesség „az erőszakkal teherbe ejtett nő jogellenes fogva tartását jelenti, a népesség etnikai összetételének megváltoztatása, vagy más súlyos nemzetközi jogsértés elkövetésének szándékával”.⁵⁸³

A „magzat kihordása” fogalom szerepel az egészségügyről szóló 1997. évi CLIV. törvényben (a továbbiakban: Eütv.), így az a hazai jogrendszerben bevett fogalom.⁵⁸⁴

Az Európai Parlament állásfoglalásában sürgeti a Nemzetközi Büntetőbíróság valamennyi részes államát, az EU-t és magát a Nemzetközi Büntetőbíróságot – ideértve az ügyész hivatalát is –, hogy tegyenek meg minden erőfeszítést az emberiség elleni bűntettek

⁵⁷⁹ ILO: Gender relevance of the 19th ICLS statistical standards, October 2020. https://ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---stat/documents/publication/wcms_757969.pdf (2021. 07. 11.) OECD – ITF: Gender Equality, the Pandemic and a Transport Rethink, 8 March 2021. <https://www.itf-oecd.org/sites/default/files/gender-equality-covid-19.pdf> (2021. 07. 12.)

ILO Monitor: COVID-19 and the world of work. Fifth edition Updated estimates and analysis, 30 June 2020. https://www.oitcenterfor.org/sites/default/files/file_publicacion/5th_monitor.pdf (2021. 07. 13.)

⁵⁸⁰ SCHONARD, Martina: A férfiak és nők közötti egyenlőség, 05-2021. <https://www.europarl.europa.eu/factsheets/hu/sheet/59/a-ferfiak-es-nok-kozotti-egyenloseg> (2021. 06. 09.)

⁵⁸¹ DOMOKOS Andrea: "Social distancing" - egy másik értelemben. In: HOMICSKÓ Árpád Olivér – CZIBERE Károly (szerk.): *A szociális szolgáltatások és ellátások biztosíthatósága krízishelyzetekben*. Budapest, Károli Gáspár Református Egyetem, 2021, 101. https://ajk.kre.hu/images/doc2021/pr/A_szocialis_szolgaltatasok_es_ellatasok_biztosithatosaga_krizishelyzetekben.pdf (2021. 06. 01.)

⁵⁸² T/383. sz. törvényjavaslat, 101.

⁵⁸³ E fogalom eredeztethető a *European Institute for Gender Equality* (angol rövidítése: EIGE, magyarul: Nemek Közötti Egyenlőség Európai Intézete) kényszerterhesség (angolul: *forced pregnancy*) fogalmából: „*Unlawful confinement of a woman who has been forcibly impregnated, with the intent of affecting the ethnic composition of any population or carrying out other grave violations of international law.*” <https://eige.europa.eu/thesaurus/terms/1137> (2023. 04. 29.)

⁵⁸⁴ KÓNYA István: Az emberiség elleni bűncselekmények. In: Kónya István (szerk.): *Magyar Büntetőjog I-IV. - új Btk. - Kommentár a gyakorlat számára*, frissítve: 2022. március 1.

különös kategóriáját képező és a Nemzetközi Büntetőbíróság joghatósága alá tartozó (a Római Statútum 7. cikke), az emberiség elleni szexuális bűntettek – köztük a erőszakos közöszülés, nemi rabszolgaságban tartás, prostitúcióra kényszerítés, kényszerterhesség, kényszer-sterilizálás, vagy a nemi erőszak bármely más, hasonlóan súlyos formája – elkövetőinek üldözéséért és megbüntetéséért; megállapítja, hogy az ilyen jellegű szexuális bűncselekmények különösen elítélendők, amennyiben azokat gyakran nagy léptékben követik el, valamint háborús bűntetteket és emberiség elleni bűntetteket is képeznek (a Római Statútum 8. cikke), és amelyek a legkiszolgáltatottabb csoportokra – nők, gyermekek és polgári lakosság – irányulnak olyan országokban, amelyeket a konfliktusok és/vagy az élelmiszerhiány vagy az éhínség már meggyengített.⁵⁸⁵

Az emberiség elleni bűncselekmények elkövetési magatartása kapcsán [vö. Btk. 143. § (1) bekezdés f) pont] *a mást szexuális erőszakra vagy annak eltűrésére, prostitúcióra, magzat kihordására vagy magzatelhajtásra kényszerítés* alatt álláspontom szerint értelmezhető a „*konfliktusokkal összefüggő szexuális erőszak*” (angolul: *Conflict-related Sexual Violence*, angol rövidítése: CRSV) fogalmaként. E gyűjtőfogalom magában foglalja az erőszakos közöszülés mellett a szexuális rabszolgaságot, a kényszerített abortuszt, kényszerített terhességet, kényszerített prostitúciót, kényszerített sterilizációt, kényszerházasságot és bármely egyéb hasonló súlyú szexuális erőszakot.⁵⁸⁶ Az ENSZ BT 2000-ben fogadta el az 1325. számú, Nők, Béke és Biztonság (angolul: *Women, Peace and Security*, angol rövidítése: WPS) témájú határozatát, amely már magában foglalta a nők és lányok védelmének fontosságát a gender-alapú erőszak (angolul: *Conflict Related Gender-Based Violence*, angol rövidítése: CRGBV), különösen a nemi erőszakra és a szexuális visszaélés egyéb formáira. A 2008-ban elfogadott 1820. számú határozata első alkalommal ismerte el a konfliktusokkal összefüggő szexuális erőszakot a nemzetközi békét és biztonságot is

⁵⁸⁵ Vö. Az Európai Parlament 2011. november 17-i állásfoglalása a Nemzetközi Büntetőbíróságnak nyújtott uniós támogatásról: a kihívásokkal való szembenézésről és a nehézségek leküzdéséről (2011/2109(INI)) (2013/C 153 E/13) 51. pontjával. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/PDF/?uri=CELEX:52011IP0507&from=EN> (2023. 04. 29.)

⁵⁸⁶ PUSKÁS Anna: A humánbiztonság helye a NATO válságmegelőzési és -kezelési tevékenységében, *VÉDELMI-BIZTONSÁGI SZABÁLYOZÁSI ÉS KORMÁNYZÁSTANI MŰHELYTANULMÁNYOK* 2022/42., 11. https://hkk.uni-nke.hu/document/hhk-uni-nke-hu/VBSZK%20MT_2022_42_PUSK%C3%81S%20Anna_A%20hum%C3%A1nbiztons%C3%A1g%20helye%20a%20NATO%20v%C3%A1ls%C3%A1g%C3%A1l%C5%91z%C3%A9si%20%C3%A9s%20kezel%C3%A9si%20te%C3%A9kenys%C3%A9g%C3%A9ben.pdf (2023. 04. 29.)

súlyosan érintő hadviselési taktikaként, amely mind a megelőzést, mind a felelősségre vonást szorgalmazza.⁵⁸⁷

2015-ben a NATO főtitkára által kiadott katonai iránymutatás a megelőzés és kezelés érdekében szorgalmazta a kapcsolódó szempontok figyelembevételét a NATO-műveletekkel és missziókkal összefüggő oktatás, felkészítés, műveleti tervezés és megvalósítás, valamint a gyakorlatok során. Az iránymutatás hatóköre minden, egyének, vagy egyének csoportja ellen elkövetett szexuális vagy gender-alapú erőszakra kiterjed, amelyet „*válsággal vagy fegyveres összetűzéssel összefüggésben követnek el*”.⁵⁸⁸

2021 júniusában a brüsszeli csúcs egy politikai keretdokumentumot fogadott el.⁵⁸⁹ A dokumentum rögzíti a CRSV alkalmazásának stratégiai jellegű, hadviselési eszközként történő alkalmazását, amely hosszú távon is jelentős társadalmi és egyéni traumát okozva a konfliktusok és az instabilitás elnyúlásához, illetve az ebből következő további biztonsági kihívások felerősödéséhez vezethet.⁵⁹⁰ A 2021-es csúcs által kiadott politika a 2015-ös dokumentumnál konkrétabb definíciót is ad a CRSV vonatkozásában, amely szerint ennek minősül „*a nemi erőszak, szexuális rabszolgaság, kényszerített prostitúció, kényszerített terhesség, kényszerített abortusz, kényszerített sterilizáció, kényszerházasság, és nők, férfiak, lányok vagy fiúk ellen elkövetett, hasonló súlyosságú szexuális erőszak bármely más formája, amely közvetlenül vagy közvetve egy konfliktushoz kapcsolódik.*”⁵⁹¹

Bosznia–Hercegovinában a délszláv háború során (1992–1995) kínozták a civileket és a hadifoglyokat, koncentrációs táborokba zárták az embereket és tömegesen, szisztematikusan erőszakoltak meg nőket és férfiakat is.⁵⁹² Az esetek majdnem 90%-ban a tettesek szerbek voltak. Boszniában a nemi erőszakot a háború eszközeként használták egy politikai cél érdekében.⁵⁹³ Az egyik cél a tradicionális muzulmán családi keretek felbomlasztása volt, hiszen ezen családoknál jellemzőbb, hogy nem fogadják vissza a szexuális abúzus túlélőit. A másik cél az áldozatok szándékos teherbe ejtése volt, annak érdekében, hogy a muzulmán nők szerb gyerekeket adjanak életet. Ebből kifolyólag katonai bordélyházakba zárták a nőket

⁵⁸⁷ S/RES/1325 (2000) on Women and peace and security. Adopted by the Security Council at its 4213th meeting, on 31 October 2000; S/RES/1820 on women and peace and security. Conflict-related sexual violence. Adopted by the Security Council at its 5916th meeting, on 19 June 2008.

⁵⁸⁸ NATO, „Military Guidelines on the Prevention of, and Response to, Conflict-Related Sexual and Gender-Based Violence”, 2015, https://www.nato.int/issues/women_nato/2015/mcm-0009-2015_eng_pdp.pdf (2023. 04. 29.)

⁵⁸⁹ NATO, „NATO Policy on Preventing and Responding to Conflict-Related Sexual Violence”, 2021, https://www.nato.int/cps/fr/natohq/official_texts_184570.htm (2023. 04. 29.)

⁵⁹⁰ PUSKÁS 2022, 11.

⁵⁹¹ Uo.

⁵⁹² KIRS 2011, 59.

⁵⁹³ Uo.

és ezen létesítményekben erőszakolták meg őket.⁵⁹⁴ Az ICTY volt az első nemzetközi büntetőtörvényszék, amely nemi erőszakot mint kínzási formát és szexuális rabszolgaságot emberiesség elleni bűncselekményként ítélte el.⁵⁹⁵

Ruandában ugyan nem emberiesség elleni bűncselekmény történt, hanem népirátás⁵⁹⁶, azonban kétségtelen tény, hogy a népirátás részeként megjelent a nők szisztematikus mészárlása. Az ország hutu lakosai módszeresen gyilkolták le a tuszikat. A vérengzések alatt a legtöbb propaganda a társadalmilag megbecsült tuszi nők ellen irányult és meggyilkolásukra szólította fel a hutukat. A propaganda a tuszi nők felsőbbrendűségi tudatát hangoztatta, mondván, ezek a nők túl jónak gondolják magukat az alacsonyabb osztályba tartozó hutu férfiakhoz. Az önérzetükben sértett hutu férfiakat ezzel sikerült még jobban felhergelni. Annak érdekében, hogy kimutassák ennek ellenkezőjét, a hutuk a tuszi nők ellen fordultak. Nem csupán megerőszakolták, hanem borzalmas kínzásoknak vették alá és rabszolgaként tartották őket.⁵⁹⁷

A nemi erőszakot, mint emberiesség elleni bűncselekményt először a már fentebb hivatkozott Szövetséges Ellenőrző Bizottság (angoul: *Allied Control Council*) 10. számú rendelete említi. Vajon mi a különbség a szexuális erőszak mint közönséges bűncselekmény és mint háborús bűncselekmény vagy emberiesség elleni bűncselekmény között? Nyilvánvalóan az elkövetési magatartás ugyanaz marad: a passzív alany tényleges megerőszakolása, melynek fogalmi tereuma a magyar Btk. 143. §-ának alkalmazásában a Btk. 197. §-ához (szexuális erőszak deliktumához) fűzött jogirodalmi és joggyakorlati aspektusokat jelent. Mégis, az emberiesség elleni bűncselekmények vonatkozásában a nemzetközi jogirodalom és joggyakorlat szerint, attól lesz több egy közönséges deliktumnál, hogy az elkövető a cselekményével az emberiség egészét támadja, illetve az adott polgári lakosságot e cselekményével szisztematikusan, módszeresen teszi.

Az elkövetési magatartás további sajátossága a kényszerítés. A kényszerítés olyan külső ráhatás a passzív alanyra, amely őt a cselekvési szabadságától megfosztja, vagy abban korlátozza.⁵⁹⁸ A jogalkotó ehhez a típusú kényszerítéshez fűz semmilyen elkövetési módot, ez a szakirodalmi álláspontok szerint megvalósítható erőszakkal, fenyegetéssel (mely nem

⁵⁹⁴ SZILÁGYI Laura: Szexuális erőszak fegyveres konfliktusokban III., 2022. <https://yata.hu/szexualis-eroszak-fegyveres-konfliktusokban-iii/> (2023. 04. 29.)

⁵⁹⁵ ICTY, Prosecutor v. Dragolju Kunarac and Others, Case No. IT-96-23&23/1(Appeals Chamber), 12 June 2002.

⁵⁹⁶ DES FORGES, Alison https://www.hrw.org/sites/default/files/media_2020/12/rwanda-leave-none-to-tell-the-story.pdf

⁵⁹⁷ The Prosecutor Versus Jean-Paul Akayesu, Case No. Ictr-96-4-Ti- 1c4, Judgement, para 688.

⁵⁹⁸ GILÁNYI Eszter: A szexuális kényszerítés tényállása az Isztambuli Egyezmény rendelkezéseinek fényében, *Miskolci Jogi Szemle*, 2015/2., 130-131.

szükséges, hogy komoly félelem kiváltására alkalmas legyen), a passzív alany védekezési képességét befolyásoló állapotának kihasználásával vagy megtévesztéssel.⁵⁹⁹

Sántha Ferenc szerint a „kényszerítés olyan fizikai jellegű, a fenyegetést is felölelő ráhatás, amelynek következtében a csoport életfeltételei annyira ellehetetlenülnek, hogy a csoport vagy annak részének fizikai fennmaradása is veszélybe kerül.”⁶⁰⁰

⁵⁹⁹ GILÁNYI 2015, 131-132.

⁶⁰⁰ SÁNTHA Ferenc: XIII. Fejezet. Az emberiesség elleni bűncselekmények, in: HORVÁTH Tibor – LÉVAY Miklós (szerk.): *Magyar Büntetőjog. Különös Rész.* Budapest, Complex Kiadó, 2013, 20.

IV. AZ EMBERIÉSSÉG ELLENI BŰNCSELEKMÉNYEKÉRT VALÓ FELELŐSSÉGTANI ÉS BŰNMEGELŐZÉSI VIZSGÁLATA

*„Mindig gyilkolnak valahol,
lehunyt pilláju völgy
ölén, fürkésző ormokon,
akárhol, s vigaszul
hiába mondd, messzi az!”⁶⁰¹*

IV.1. Bevezető gondolatok

A hazai bűnmegelőzés megítélése ellentmondásokkal teli mind a közéletben, mind a jogalkalmazásban.⁶⁰² A legtöbben szubjektív véleményeken alapuló, sokszor egyoldalú álláspontot képviselnek és gyakran – álláspontom szerint – nem tulajdonítanak megfelelő figyelmet ennek a területnek a jelentőségére.⁶⁰³

Kriminálprevenció, profilaxis, bűnmegelőzés fogalmilag felöleli mind a bűnözés, mind a bűnelkövetés megakadályozását.⁶⁰⁴ A bűnmegelőzés a bűnözés és a bűnözéstől való félelem elleni állami és nem állami beavatkozások összessége, a bűnözés társadalmi és egyéni okainak, valamint a bűnelkövetés feltételeinek befolyásolására alkalmas stratégiák és eszközök rendszere. E fogalom alapján megállapítható, hogy nem kizárólag a jövőbeni bűnözés elleni fellépés, megelőzés a cél, hanem a kriminalitás okán kialakuló bűnözési félelmet is kezelni kell, továbbá, hogy a társadalom működésében és szerkezetében ható okok mellett az egyéni kriminogén tényezőkre is kiterjed a bűnmegelőzés.⁶⁰⁵ A bűnmegelőzés és így az egyes stratégiák alkalmazása kapcsán kiemelt jelentősége van az emberi jogok tiszteletben tartásának, az egyéni autonómia és a közösségi kontroll egyensúlyának; az arányosság elvének érvényesülésének; kulturális különbségek (kisebbségek eltérő szokásai) figyelembevételének; megbélyegzés elkerülésének; a szegregáció tilalmának; a kirekesztés elkerülésének, vagyis a diszkrimináció tilalmának.⁶⁰⁶

⁶⁰¹ RADNÓTI Miklós: Aludj! részlet, 1937.

⁶⁰² MEDVE Judit: A rendészeti bűnmegelőzés hatékony eszközei, *Magyar Rendészet*, 2014/5., 65.

⁶⁰³ UO.

⁶⁰⁴ PUSZTAI László: Bűnmegelőzés. (Fogalom, cél, dimenziók), *Acta Universitatis Szegediensis: acta juridica et politica*, 1996/1-20., 197.

⁶⁰⁵ KORINEK László: A bűnözés visszatükröződése. Latens bűnözés, bűnözésábrázolás, félelem a bűnözéstől. In: GÖNCZÖL Katalin – KEREZSI Klára – KORINEK László – LÉVAY Miklós (szerk.): *Kriminológia-Szakkriminológia*. Budapest, CompLex, 2013, 264-267.

⁶⁰⁶ NÉMETH 2020, 15.

A bűnmegelőzés a társadalompolitika része⁶⁰⁷, önmagában a bűnözésmegelőzés nem lehet eredményes.⁶⁰⁸ Az állam szerepe a bűnmegelőzésben nélkülözhetetlen és megkérdőjelezhetetlen, feladatai közé tartozik annak támogatása, hiszen e nélkül nehezen létezne.⁶⁰⁹ A bűnmegelőzés tehát, részben állami feladat, de nem valósulhat meg az egyének és közösségeik öntevékeny közreműködése nélkül (együttműködés a civil szférával): az állam feladata a jogszabályi környezet, a finanszírozás megteremtése, a kezdeményezések felkarolása és a támogatása. A gyakorlati bűnmegelőzés helyi ügy, tipikusan önkormányzati felelősség. Ismert *a totális* és *a limitált* bűnmegelőzés modellje, továbbá felosztható *általános* és *speciális* (például fiatalkorúak kapcsán) bűnmegelőzési modellre, továbbá megkülönböztetjük szintjeit *a beavatkozás jellege* és *célcsoportjai* szerint.⁶¹⁰ Ennek alapján beszélhetünk *elsődleges*, *másodlagos* és *harmadlagos* bűnmegelőzésről.⁶¹¹ Ezen kívül ismert *a bűnmegelőzés kriminálpolitikai modellje*, ilyen pl. *a szituatív bűnmegelőzés*, vagy *társadalmi bűnmegelőzés*⁶¹², mely a bűnözésre adott állami válasz milyenségét határozza meg. E válasz lehet *reaktív*, vagyis utólag reagáló, amely a büntető igazságszolgáltatás területe, és lehet *proaktív*, azaz megelőző, ez pedig a bűnmegelőzés területe.⁶¹³ Az Európa Tanács miniszteri bizottságának a bűnmegelőzés szervezetről 1988-ban elfogadott ajánlása leszögezi, hogy a tagországok kormányainak állandó feladata a bűnözés kontrolljának megteremtése, és ennek érdekében meghatározott intézmények létrehozása.⁶¹⁴ Az ajánlás esszenciális jelentőségű azért (is), mert elsődlegesen állami feladatként jelöli a bűnmegelőzéssel kapcsolatos stratégiai és taktikai kérdések kidolgozását.⁶¹⁵

Számos tudományterület használja a felelősség fogalmát, eltérő tartalommal és gyakran különböző célok eszközeként. A felelősség szó a XXI. században több kontextusban is felmerül, többek között: erkölcsi, politikai, gazdasági és nem utolsó sorban jogi

⁶⁰⁷ GÖNCZÖL Katalin: A bűnözés társadalmi reprodukciója, deviancia kontroll, társadalmi bűnmegelőzés. In: GÖNCZÖL Katalin – KERESZSI Klára – KORINEK László – LÉVAY Miklós (szerk.): *Kriminológia-Szakkriminológia*. Budapest, CompLex, 2013, 314.

⁶⁰⁸ NÉMETH Zsolt: A bűnmegelőzés. In: BORBÍRÓ Andrea (szerk.): *Kriminológia MA*. Budapest, Dialóg Campus, 2020, 16.

⁶⁰⁹ GRATZER-SÖVÉNYHÁZY Gábor: A bűnmegelőzés rendszere, 2014, 14-16. <http://biztonsagpiac.hu/wp-content/uploads/2014/04/Gratzer-Sovenyhazy-Gabor-A-bunmegelozes-rendszere.pdf> (2021. 03. 31.)

⁶¹⁰ NÉMETH 2020, 16.

⁶¹¹ SIVADÓ Máté: A bűnmegelőzés jelentősége, helye, szerepe és szintjei. In: BARABÁS A. Tünde (szerk.): *Alkalmazott kriminológia*. Budapest, Dialóg Campus, 2020, 283-287.

⁶¹² GÖNCZÖL 2013, 311-314.

⁶¹³ NÉMETH 2020, 18-20.

⁶¹⁴ Recommendation No. R (88) <https://rm.coe.int/16804c5d71> (2021. 04. 19.)

⁶¹⁵ BÉRCES Viktor: Devianciák és a bűnözés kapcsolata. In: DOMOKOS Andrea – BÉRCES Viktor: *Gondolatok a kriminológia tudományából*. Budapest, Patrocinium Kiadó, 2020, 81.

értelemben.⁶¹⁶ A felelősség szó a magyar nyelv értelmező szótárában a következőt jelenti: erkölcsi, jogi vagy hivatalos kötelezettség, amelynek alapján valaki, valamely testület vagy közösség valakiért vagy valamiért felelős, számot adni tartozik.⁶¹⁷ Ha a felelősséget általános értelmében definiáljuk, lényegében nem más, mint a tanúsított magatartásokról alkotott értékítélet következményeinek viselése.⁶¹⁸ Noha, a felelősség fogalmát az egyes források a XVIII. század második feléhez, Franciaországhoz vezetik vissza,⁶¹⁹ ám ekkor a *responsabilité* politikai⁶²⁰ fogalmat takart.⁶²¹ Schipani és mások⁶²² későbbi kutatásai azonban igazolták, hogy a felelősség, mint főnév az olasz és az angol politikai nyelvvezetben⁶²³ már a XVIII. század elején megjelent.⁶²⁴ A francia Polgári Törvénykönyv, a Code civilben már jogi fogalomként használták⁶²⁵ a felelősség kifejezést, és a kódex hatására más nyelvekben és jogi kultúrákban is hamar elterjedt.⁶²⁶ A kifejezés hosszú fejlődésen ment keresztül, aminek következtében egy sokrétű, több értelemben is használt, kissé parttalan fogalommá vált.⁶²⁷ A felelősség szemantikai szempontból olyan veszélyt jelző kategória,⁶²⁸ melynek okai, megjelenési formái és következményei nem kellőképpen

⁶¹⁶ FÖLDI András: *A másért való felelősség a római jogban. Jogelméleti és Összehasonlító polgári jogi kitekintéssel.* Budapest, Rejtjel Kiadó, 2004, 30-37.

⁶¹⁷ A Magyar Tudományos Akadémia Nyelvtudományi Intézet (szerk.): *A magyar nyelv értelmező szótára, I. kötet.* <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-a-magyar-nyelv-ertelmezo-szotara-1BE8B/f-28F2F/felelosseg-29EB8/> (2020. 06. 10.) és FÖLDI 2004, 47.

⁶¹⁸ FÖLDVÁRI József: *A büntetés tana.* Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1970, 60.

⁶¹⁹ FÖLDI András: A jogi felelősség fogalmáról. *Acta Facultatis Politico-Iuridicae Universitatis Scientiarum Budapestinensis De Rolando Eötvös Nominatae, Tomus XXX.*, 1988, 10.

⁶²⁰ Jelen értekezésnek nem része a politikai fogalom részletező elemzése, lásd arról részletesebben például: RIXER Ádám: Az államfelelősségének egyes kérdései, *De iurisprudentia et iure publico: Jog- és Politikatudományi folyóirat*, 2011/1., 2. <http://dieip.hu/wp-content/uploads/2011-1-06.pdf> (2020. 12. 05.)

⁶²¹ DESCAMPS, Olivier: La responsabilité dans le Code civil. *Dans Histoire de la justice*, 2009/1., 291-310. <https://www.cairn.info/revue-histoire-de-la-justice-2009-1-page-291.htm#> (2022. 11. 01.)

⁶²² SCHIPANI, Sandro: *Lex Aquilia, culpa, responsabilità.* In *Illecito e pena privata in età repubblicana.* Napoli, 1992, 179skk. Idézi FÖLDI 2004, 47. https://www.teoriaestoriadeldirittoprivato.com/wp-content/uploads/2021/12/2020_Contributi_Mercogliano.pdf

⁶²³ Richard McKeon szerint politikai felelősség fogalma először a *Federalist Papers* 64. cikkében jelenik meg. Ld. MCKEON, Richard: The Development and Significance of the Concept of Responsibility. *Revue Internationale de Philosophie* 11, 1957, 6-8. <https://www.jstor.org/stable/23940271?seq=1> (2020. 05. 06.) Bernard Bailyn által összeállított kötet alapján azonban Madisont illeti meg az első a 63. cikkben leírtak alapján. Ld. BAILY, Bernard (eds.): *The Debate on the Constitution, Part 2: Federalist and Antifederalist Speeches, Articles, and Letters During the Struggle over Ratification Vol. 2.* Library of America, 1993, 317. Ld. még a politika felelősség fogalmával kapcsolatosan: LÁNCZI András: Ki a felelős? A politikai felelősség nyomában, *Politikatudományi Szemle* XX/4, 2011/4., 16-29. http://www.poltudszemle.hu/szamok/2011_4szam/lanczi.pdf (2020. 05. 11.)

⁶²⁴ ZOVÁNYI Nikolett: *A felelősség kérdései az utazási szerződések és az utasjogok körében, PhD értekezés.* Debrecen, 2014, 9. https://dea.lib.unideb.hu/dea/bitstream/handle/2437/181350/Zovanyi-ertekezes_titkosított.pdf?sequence=1&isAllowed=y (2020. 05. 11.)

⁶²⁵ DESCAMPS 2009, 291.

⁶²⁶ ZOVÁNYI 2014, 9.

⁶²⁷ FÖLDI András - HAMZA Gábor: *A római jog története és intézményei.* Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó, 1996, 424.

⁶²⁸ RICHTER, Emanuel: Nachhaltige Politik – Systematisierungshilfen für die Begründungsprobleme der „Verantwortung“. In: HEIDRINK, Ludger - HIRSCH, Alfred (Hg.): *Staat ohne Verantwortung? Zum Wandel der*

behatárolhatók. A tudomány feladata megtalálni annak módját, hogy a felelősség fogalmában rejlő bizonytalan, ismeretlen dimenziót megmentsse az analitikus leegyszerűsítéstől.⁶²⁹ A felelősség fogalma tartalmilag hol kiüresedik, hol túlterjed saját határain. Ennek következményei azok a fogalmi bizonytalanságok, melyek mindegyike egy központi társadalmi problématerületre mutat rá.⁶³⁰ Ezért tartom fontosnak azt, hogy az egyes jogi felelősség fogalmakat pontosítsuk, s véleményem szerint szükséges az is, hogy a „felelősség fogalmát felelősséggel használjuk”,⁶³¹ ezáltal megalapozásának lehetőségeit, hatótávolságát, alkalmazásának módjait felismerhessük.⁶³² A felelősség fogalmát az alábbiak szerint definiálnám: a felelősség egy helytállási kötelezettséget jelent, amelynek alapja a természetes vagy a jogi személy⁶³³ olyan magatartása, amely ellentétes az adott társadalmi viszonyrendszerben elfogadott normákkal (ilyen norma lehet például erkölcsi, vallási, jogi norma). Tehát, felelősségről nem csak társadalmi értelemben beszélhetünk⁶³⁴, mivel az ember magatartása különböző szabályrendszerek tárgya lehet, így a felelősségnek is különböző fajtái vannak. Mint a felelősség általában, a jogi felelősség is valamely normarendszerhez igazodik. A jogrend az, amelynek esetleges megsértése kiváltja a jogi értelemben vett, s a jog eszközeivel szankcionált felelősséget.⁶³⁵ A jogi felelősség definiálása kapcsán, különösen két szerző gondolataival értek egyet, így ezeket emelném ki és tekintem a jogi felelősség rövid definiálásának.

EÖRSI Gyula megfogalmazásában: „*A felelősséget társadalmi értelemben valamely felelősségre kötelezett társadalomra veszélyes magatartás váltja ki. A felelősség a*

Aufgaben von Staat und Politik. Frankfurt, Campus, 2007, 443-444. A jogi felelősség fogalmának szemantikai-logikai analizésével kapcsolatban lásd: FÖLDI 2004, 30-37., a magyar elnevezéssel kapcsolatban: Uo. 52-53.

⁶²⁹ RICHTER, Emanuel: Politische Ethik als Verantwortungsethik. Die Folgenabschätzung als Begründungsfundament? *Archiv für Rechts- und Sozialphilosophie* 78/2, 1992, 166-182.

⁶³⁰ HORVÁTH Gábor: A felelősség imperatívusza és a szabadság, *Iustum Aequum Salutare* IX, 2013/3., 202. <http://ias.jak.ppke.hu/hir/ias/20133sz/11.pdf> (2020. 05. 03.)

⁶³¹ MÜLLER, W. E.: *Der Begriff der Verantwortung bei Hans Jonas.* Frankfurt, Athenäum, 1988, 7.

⁶³² HORVÁTH 2013, 213.

⁶³³ Ehhez kapcsolódóan lásd részletesebben pl. MOHAI Máté: *Felelősség és helytállási kötelezettség a társaságok jogában*, PhD értekezés. Pécs, 2017. <https://ajk.pte.hu/files/file/doktori-iskola/mohai-mate/mohai-mate-vedes-ertekezes.pdf> (2020. 12. 07.) MOLNÁR Gábor Miklós: A vállalkozói felelősség büntetőjogi vonatkozásai. In: DOMOKOS Andrea (szerk.): *A vállalkozói felelősség büntetőjogi vonatkozásai. Konferencia előadásainak szerkesztett változata.* Budapest, Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 2017, 23-24. https://ajk.kre.hu/images/doc4/dokumentumok/A_vallalkozoi_felelosseg_buntetojogi_vonatkozasai_kiadvan_y.pdf (2020. 12. 07.)

⁶³⁴ ZOVÁNYI 2014, 9.

⁶³⁵ BOROS Balázs Sándor: Nemzetközi jogi felelősség, különös tekintettel az ENSZ Nemzetközi Jogi Bizottsága szerződéstervezetére. *Iustum Aequum Salutare* III. 2007/3., 125. <http://ias.jak.ppke.hu/hir/ias/20073sz/09.pdf> (2018. 11. 20.)

*társadalom nevelő funkciójának az a része, amely represszióval reagál a társadalomra veszélyes magatartásokra.*⁶³⁶

NAGY Károly szerint pedig: „*A felelősség minden jogterületen a jog betartásának biztosítékát jelenti, felelősség nélkül nincs jog.*”⁶³⁷ A jogi felelősség sajátos jellegét – miként ezt NAGY Károly is írja⁶³⁸ – épp az adja, hogy jogáganként más-más jogkövetkezményt fűz az adott magatartáshoz.⁶³⁹ A jogi szabályozás sokrétűségének megfelelően beszélünk büntetőjogi, polgári jogi, munkajogi stb. felelősségről.⁶⁴⁰ *Tehát, a jogi felelősség a magatartás jogi szabályozásából eredő következmények elviselésének a szükségességét jelenti.*⁶⁴¹ Jelen tanulmányban a jogi felelősséget *kizárólag* a büntető-, a polgári és a nemzetközi jogi felelősség tekintetében vizsgálom. Első körben a két nagy felelősségi formát (a büntető-, és a polgári jogi felelősséget) igyekszem röviden szemléltetni, annak érdekében, hogy elhatároljam egymástól a kettőt. Majd a tanulmány második felében pedig egy speciális felelősségi formáról lesz szó: a nemzetközi jogi felelősségről, ezen belül is *az egyén nemzetközi büntetőjogi felelősségéről*.

A büntetőjogi felelősség alkotmányos, emberi jogi szempontoknak való megfeleltetése jogállami alaptétel, a XXI. században elkerülhetetlen kihívás.⁶⁴² A büntetőjogi felelősség számos aspektusból megközelíthető. Az egyik lehetséges megközelítés, ha *a felelősség általános fogalmából* indulunk ki, akkor a büntetőjogi felelősség a magatartásról alkotott büntetőjogi értékelés következményeinek a viselése lenne. E következmények elviselését a társadalom igényli és ennek az igénynek a kielégítését az államhatalom biztosítja. Az ember büntetőjogi felelőssége a társadalom jogi értékítéletének kifejezésére illetékes államhatalommal szemben áll fenn. Lényegét az a kötelesség adja, hogy magatartásának tanúsításánál figyelemmel kell lennie a törvényhozó akaratára, a társadalmi elvárásokra. A törvényhozó akaratát - parancsait és tilalmait - a jogszabályok juttatják kifejezésre. A törvényhozó foglalja össze azokat a feltételeket is, amelyek fennforgása esetében az elkövető büntethető - más szóval: felelősségre vonható. Tehát, míg *a büntethetőség a bűnelkövető*

⁶³⁶ EÖRSI Gyula.: *Kötelmi jog, Általános rész*. Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó, 2003. 239.

⁶³⁷ NAGY 1999, 514.

⁶³⁸ NAGY Károly: *Az állam felelőssége a nemzetközi jog megsértése miatt*. Budapest, Akadémia Kiadó, 1991, 19.

⁶³⁹ BOROS 2007, 125-126.

⁶⁴⁰ FÖLDVÁRI 1970, 60.

⁶⁴¹ Uo., 62.

⁶⁴² DOMOKOS Andrea - CSERVÁK Csaba: A büntetőjogi és politikai felelősség keveredése, avagy a büntetőjogi felelősség diszfunkcionális alkotmányjogi felülbírálata, *Jogelméleti Szemle* 2017/1., 36. http://jesz.ajk.elte.hu/2017_1.pdf (2020. 12. 05.)

megbüntetésének a feltételeit foglalja magában, addig a felelősség az elkövetőnek a társadalommal szemben fennálló és az államhatáalom által realizálható köteleességét jelenti. FÖLDVÁRI József szerint a büntethetőség nem azonosítható a büntetőjogi felelősséggel.⁶⁴³ DOMOKOS Andrea szerint a büntetőjogi felelősség megállapítása egyben a felelősségre vonást is magában hordozza, és a büntető szankció révén hatályosul.⁶⁴⁴ A bűnért való felelősség jogfilozófiai alapjait az indeterminizmus és a determinizmus közti választás határozta meg a büntetőjogi iskolákban, az egyes büntetőpolitikákban.⁶⁴⁵ A társadalomban és a jogászság között elterjedt büntetőjogi felfogás a bűnelkövetés elleni küzdelem kiindulópontjába a *bűncselekmények morálisan megvetendő és közösségellenes* jellegét teszi.⁶⁴⁶ Ez utóbbi egyfajta *erkölcsi*⁶⁴⁷ és *bűnösség* központú megközelítést jelent. A bűnösségen alapuló felelőssége elve (*nulla poena sine culpa*)⁶⁴⁸ legáltalánosabban értelmezve a bűncselekmény elkövetése miatti büntetőjogi felelősséghez az elkövető bűnösségét követeli meg.⁶⁴⁹ *Ab ovo* kizárólag perjogi bűnösséget takart: a bíróság a vádlottat „bűnösnek mondta ki” a bűncselekmény elkövetésében, s ezért őt büntetéssel sújtotta. A büntetőjogi felelősség ekkor annyit jelentett, hogy a vádlott kimerítette a vád tárgyává tett bűncselekmény törvényi tényállását és hiányoznak a büntetőjogi felelősségre vonás akadályai.⁶⁵⁰ A XIX. század utolsó harmadának büntetőjog tudománya kialakította a *jogellenesség* fogalmát, mely a bűncselekmény *külső, tárgyi* megjelenését jelentette, így a kauzalitással szemben a lelki mozzanatok váltak jelentőssé. Azaz, az elkövető gondolati világában kialakuló folyamatok, az „*alanyi okozatosság*”. Ezt nevezzük *büntető anyagi jogi*

⁶⁴³ FÖLDVÁRI 1970, 64.

⁶⁴⁴ DOMOKOS Andrea: Felelősség és felelősségrevonás a büntetőjogban. *Glossa Iuridica* 2015/1-2., 261.

⁶⁴⁵ Uo., 261-263.

⁶⁴⁶ POKOL Béla: Jogfilozófiai és büntetőjogelméletek, *Jogelméleti Szemle/ Journal of Legal Theory*, 8(4), 2. https://www.ssoar.info/ssoar/bitstream/handle/document/10706/ssoar-jogszemle-2007-4-pokol-jogfilozofiak_es_buntetojogelmeletek.pdf?sequence=1&isAllowed=y&lnkname=ssoar-jogszemle-2007-4-pokol-jogfilozofiak_es_buntetojogelmeletek.pdf (2020. 05. 05.)

⁶⁴⁷ Bővebben ehhez ld. pl. DOMOKOS Andrea: A büntetőjogi felelősség erkölcsi vonatkozásairól, *KRE-DIT: A KRE-DOK Online Tudományos Folyóirata*, 2019, 1-11. <http://www.kre-dit.hu/tanulmányok/domokos-andrea-a-buntetojogi-felelosseg-erkolcsi-vonatkozasaival/?print=pdf> (2020. 11. 01.)

⁶⁴⁸ Ld. erről részletesebben pl. BÉKÉS Imre: *Magyar büntetőjog I. Általános rész*, Budapest: BM Tanulmányi és Propaganda Csoportfőnökség, 1973. 50-52.; BÉKÉS Imre - FÖLDVÁRI József - GÁSPÁR Gyula - TOKAJI Géza: *Magyar Büntetőjog Általános rész*. Budapest, BM Tanulmányi és Propaganda Csoportfőnökség, 1980, 51-52.; FÖLDVÁRI József: *Magyar büntetőjog Általános rész*. Budapest: Tankönyvkiadó Vállalat, 1990, 21-22.; NAGY Ferenc: A bűnösségen alapuló felelősség elvéről. In: TÓTH Károly (szerk.): *Emlékkönyv dr. Tokaji Géza c. egyetemi tanár születésének 70. évfordulójára*. Szeged, Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 1996, 183-195. http://acta.bibl.u-szeged.hu/37737/1/juridpol_048.pdf (2020. 06. 10.)

⁶⁴⁹ MÉSZÁROS Ádám: *Kutatási eredmények - A büntetőjogi felelősség aktuális kérdései IV. A bűnösségen alapuló felelősség átörése és a mögöttes felelősség a büntetőjogban*. OKRI, 2019. <https://www.okri.hu/index.php/kutatas/kutatasok> (2020. 06. 18.)

⁶⁵⁰ NAGY Ferenc: A bűnösség. In: BELOVICS Ervin - NAGY Ferenc - TÓTH Mihály: *Büntetőjog I. Általános rész*. Budapest, HVG-ORAC, 2015, 184-185.

bűnösségnek. Ez idő tájt a bűnösség fogalmát gyűjtőfogalomként használták, ugyanis ezalatt értették a szándékosságot és a gondatlanságot.⁶⁵¹ A szándék (*dolus*) és a gondatlanság (*culpa*) a római jogban is ismert volt,⁶⁵² ennek ellenére csupán a XIX. században vált a bűnösség alkotó elemévé.⁶⁵³ Végül a bűnösségen alapuló felelősség elve a XX. század második felére vált a büntetőjogban igazán meghatározó jelentőségűvé. A bűnösségen alapuló felelősség elve különböző funkciókat tölt be. Alkotmányjogi szempontból az a kérdés, hogy a bűnösségen alapuló felelősség alkotmányos alapelveként értelmezhető-e.⁶⁵⁴ Ezt a kérdést rendezti Magyarország Alaptörvénye XXVII. cikkelyének (2) és (4) bekezdéseiben, miszerint: „*Senki nem tekinthető bűnösnek mindaddig, amíg büntetőjogi felelősségét a bíróság jogerős határozata nem állapította meg. (...) Senki nem nyilvánítható bűnösnek, és nem sújtható büntetéssel olyan cselekmény miatt, amely az elkövetés idején a magyar jog vagy - nemzetközi szerződés, illetve az Európai Unió jogi aktusa által meghatározott körben - más állam joga szerint nem volt bűncselekmény.*”

Bűncselekménytani értelemben bűncselekmény nélkül nem beszélhetünk büntetőjogi felelősségről és büntetőjogi felelősség hiányában nem alkalmazható büntetés. A bűnösség a bűncselekmény fogalmi eleme, az adott cselekményt „bűnösen” kell elkövetni (*nullum crimen sine culpa*). A bűnösségnek tehát a törvényi tényállás valamennyi elemére ki kell terjednie. Akit nem terhelt bűnösség, amikor a magatartását kifejtette, büntetőjogi értelemben felelőssé nem tehető (*actus non facit rerum nisi mens sit rea*⁶⁵⁵ – büntetendő cselekmény alapján, a cselekvő személy bűnösségének vizsgálata nélkül, nem büntethető senki). Jogkövetkezmény-tani szempontból a bűnösség előfeltétele a büntetésnek, nélkülözhetetlen velejárója annak. Aki bűnösség nélkül cselekszik, az büntetéssel nem sújtható (*nulla poena sine culpa*). A *nullum crimen/nulla poena sine culpa* elvek érvényesülése biztosíték arra, hogy az eredményfelelősség ne érvényesülhessen a büntetőjogban. Büntetéskiszabási megközelítésben a bűncselekmény szándékos vagy gondatlan megvalósítását a törvényhozó eltérő büntetési kerettel már értékeli a bűncselekmény büntetési tételének megállapításánál. Így a büntetés kiszabásánál a bűnösség önmagában nem értékelendő, azonban büntetéskiszabási jelentőséget kaphat a bűnösség

⁶⁵¹ BÉKÉS Imre: A bűncselekmény tana. In: BUSCH Béla (szerk.): *Büntetőjog Általános Rész*. Budapest, HVG-ORAC, 2010, 117.

⁶⁵² NÓTÁRI Tamás: *Római köz- és magánjog*. Szeged: Lectum Kiadó, 2011, 329.

⁶⁵³ BÉKÉS 2010, 117.

⁶⁵⁴ Vö. 11/1992. (III. 5.) AB hat.

⁶⁵⁵ DOMÁN Augusztina: *A beszámítási képesség a büntethetőségi akadályok rendszerében*, PhD értekezés. Budapest, 2019, 7. https://jak.ppke.hu/uploads/articles/12332/file/Dom%C3%A1n_Augusztina_dolgozatv.pdf (2020. 09. 11.)

különböző foka, a szándékos és gondatlan bűnösség intenzitása. Összegzésképpen úgy fogalmazható, hogy hazánkban a bűnösség mint a büntetőjogi felelősségre vonás előfeltétele és a bűncselekmény fogalom nélkülözhetetlen ismérve legitimálja és megalapozza a büntetést, a bűnösség foka mint büntetés kiszabási elv viszont – más körülményekkel együtt – befolyásolja a konkrét ügyben kiszabandó büntetés mértékét, súlyát.⁶⁵⁶

IV.2. A felelősség ideája a nemzetközi büntetőjogban

A nemzetközi jogban a felelősség (= *a jogsértések esetén beálló jogi felelősségrendszer*) az egyenértékű szuverenitások kapcsolatainak szükségképpeni szabályozó mechanizmusa.⁶⁵⁷ A nemzetközi közösségben (= *nemzetközi jogrendben*) nem jellemző a nemzetközi kötelezettségek tömeges, szisztematikus megsértése. Természetesen, ez nem azt jelenti, hogy ne lenne megsérthető egy nemzetközi norma, hanem inkább azt jelenti, hogy fontosabb az államok számára az adott nemzetközi jogi normával biztosított érdek vagy érték, elég utalni az erőszak tilalmának elvére, vagy az emberi jogok tiszteletben tartására. A nemzetközi felelősség intézménye szükségképpen központi, axiomatikus, alapvető fontosságú eleme a nemzetközi jogrendnek.⁶⁵⁸

*Nemzetközi felelősségről elsősorban az államfelelősség*⁶⁵⁹ relációjában jelent meg.⁶⁶⁰ Az államfelelősségről dióhéjban az alábbiakat emelném ki. Az államfelelősség a nemzetközi jog egyik alapvető eleme, amely a nemzetközi jogrendszer jellegéből, valamint az államok szuverenitásának és az állami egyenlőségének tételeiből ered. Az államfelelősség szavatolja, hogy ha egy állam egy másik állammal szemben a nemzetközi joggal ellentétes cselekedetet követett el, kettejük között nemzetközi felelősségi viszony jön létre. A nemzetközi kötelezettség megsértése nyomán pedig jóvátételi igénnyel lehet fellépni. A Nemzetközi Jogi Bizottság átfogóan foglalkozik az államfelelősség témakörével.⁶⁶¹ Ha a nemzetközi bűncselekményekre általánosságban tekintünk, közülük számosat állami szerepvállalás nélkül követnek el. Ha pedig a nemzetközi jogi bűncselekményeként vizsgáljuk, azok

⁶⁵⁶ BELOVICS Ervin - GELLÉR Balázs - NAGY Ferenc - TÓTH Mihály: *Büntetőjog I.: Általános rész: A 2012. évi C. törvény alapján*. Budapest, HVG-Orac, 2014, 75-78.

⁶⁵⁷ DINH, N. Q. - DAILLIER, P. - PELLET, A. (ford.: KOVÁCS Péter): *Droit international public*, 5 édition. Budapest, Osiris Kiadó, 2007, 365.

⁶⁵⁸ BRUHÁCS János: *Nemzetközi jog I.* Pécs: Dialóg Campus Kiadó - Nordex Kft., 2014, 131.

⁶⁵⁹ Ld. bővebben pl.: SHAW 2002, 475-513.

⁶⁶⁰ KECSKÉS Gábor: Az államfelelősség és a szankciók nemzetközi jogi kérdéskörének megjelenése a magyar jogirodalomban. In: BLUTMAN László - Homoki-Nagy Mária (szerk.): *Ünnepi kötet Dr. Bodnár László egyetemi tanár 70. születésnapjára*. Szeged, Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 2014, 289. http://acta.bibl.u-szeged.hu/34798/1/juridpol_077_289-301.pdf (2020. 05. 10.)

⁶⁶¹ SHAW 2002, 475.

megvalósítása elképzelhetetlen az állam részvétele nélkül, mi több, ezek tipikusan az állami politika megnyilvánulásai, illetve annak szükségképpen következményei vagy éppen előfeltételei. E bűncselekményeket az egyének mint az állam ügynökei követik el, ezért a nemzetközi büntetőjogi felelősségük fennáll, nemzeti és nemzetközi büntetőbíróságok e felelősséget megállapíthatják. Az elkövető mellett az államot is terheli felelősség, ám e felelősség sokszor csupán reparációt, kártérítési igényt implikál, nem büntetőjogi felelősséget. A Nemzetközi Büntetőbíróság (ICC) alapokmányának (Római Statútum) 25. cikkének 4. pontja kimondja, hogy „*a jelen Statútumnak az egyén büntetőjogi felelősségére vonatkozó rendelkezései nem érintik az Államok nemzetközi jogi felelősségét*”.⁶⁶² Az állam felelősségéről szól ugyan, de nem deklarálja a büntetőjogi felelősségét.⁶⁶³

A Nemzetközi Jogi Bizottság (röviden: NJB, angolul: *International Law Comission*, ICJ) több ízben⁶⁶⁴ vizsgálta a nemzetközi jogsértések vonatkozásában a nemzetközi „büntetteket”⁶⁶⁵. A béke és az emberiség elleni bűncselekmények törvénykönyvtervezetet a NJB 1954-ben letett az ENSZ Közgyűlés asztalára,⁶⁶⁶ érdemben nem került megvitatásra. Igaz ugyan, hogy a Közgyűlés éves ülészsakjai közül az 1954., az 1968. és az 1974. évinek a napirendjén is szerepeltették, de a kormányok képviselői rövid, formális vitát lefolytatva csak további részletes tanulmányozásra tettek ígéretet.⁶⁶⁷ Az államok nem tárgyalták érdemben tovább a tervezetet, az agresszió jogilag kötelező meghatározásának hiányára hivatkoztak okként. Ezen túl azonban az államok megosztottak voltak abban a tekintetben is, hogy célszerű-e a klasszikus nürnbergi elveket⁶⁶⁸ az újabb kihívásokat büntetni rendelő klauzulákkal kiegészíteni. Nézetkülönbségek voltak a tekintetben is, hogy lehetséges-e a feladatok megvalósítása úgy, hogy egyszersmind nem hívnak életre egy joghatósággal

⁶⁶² Ld. a Római Statútumot angolul itt: <https://www.icc-cpi.int/resource-library/documents/rs-eng.pdf> (2020. 03. 07.)

Article 25 Individual criminal responsibility: „4. No provision in this Statute relating to individual criminal responsibility shall affect the responsibility of States under international law.” Magyarország aláírta a megállapodást az alapokmány kihirdetéséről, melyet a 2006. évi XXXI. törvénnyel hirdetett ki, ám a konkrét alapokmányt a mai napig nem ratifikálta.

Ld. a törvényt, ill. a megállapodás szövegét angolul: <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=A0600031.TV> (2020. 03. 07.)

Ld. KOVÁCS 2019, 69-90.

⁶⁶³ M. NYITRAI 2006, 121-122.

⁶⁶⁴ Ezt lásd részletesebben itt: https://legal.un.org/ilc/guide/7_4.shtml (2020. 11. 11.)

⁶⁶⁵ Nagy Károly szerint nem szerencsés büntetteknek nevezni azokat, mert „*a büntetőjog már régen lefoglalta magának*” ezt fejezést. Vö. NAGY 1999, 518.

⁶⁶⁶ Draft Code of Offences against the Peace and Security of Mankind, 1954. https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/draft_articles/7_3_1954.pdf (2020. 05. 11.)

⁶⁶⁷ KOVÁCS 2018, [15] bekezdés.

⁶⁶⁸ Lásd az alapelveket itt, angolul: https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/draft_articles/7_1_1950.pdf (2020. 05. 12.)

rendelkező nemzetközi törvényszéket.⁶⁶⁹ Annak ellenére, hogy már az 1950-es években a jogtudomány fókuszában volt a nemzetközi büntetőbíráskodás⁶⁷⁰, az 1990-es években indult meg az a (hosszú) folyamat, amely elvezetett az állandó nemzetközi büntetőbírósághoz.⁶⁷¹ Így, nemzetközi szerződéssel, közvetlenül az államok által felállított büntetőbírói fórum egy van: a Nemzetközi Büntetőbíróság (ICC). 1998-ban Rómában⁶⁷² fogadták el az ICC Statútumát.⁶⁷³ Miután a hatvanadik állam is letétbe helyezte a ratifikációs okmányt 2002-ben hatályba lépett és megkezdte működését.⁶⁷⁴

IV.3. A magánszemély (az egyén) nemzetközi (büntető) jogi felelőssége

A nemzetközi jogi bűncselekmények miatti felelősségre vonás kapcsán nélkülözhetetlen az ember, mint *jogsértő*. A nemzetközi jogban fokozatosan létrejött az a terület, melyet *delicta iuris gentium*-nak nevezünk⁶⁷⁵, ez pedig a természetes személynek a nemzetközi jog megsértése miatti büntetőjogi felelősségére vonatkozó szabályaival identifikálódik.⁶⁷⁶

A *delicta iuris gentium* jogintézménye létrejöttének folyamatából különösen az alábbiakat kell kiemelni:

- a nürnbergi Nemzetközi Katonai Törvényszék (*International Military Tribunal at Nuremberg*) alapokmányában⁶⁷⁷ és ítéleteiben megjelenő jogelveket megerősítő közgyűlési

⁶⁶⁹ KOVÁCS 2018, [16] bekezdés.

⁶⁷⁰ Lásd erről részletesebben M. NYITRAI 2006, 64-66.

⁶⁷¹ Bővebben lásd Uo. 66-73.

⁶⁷² United Nations Diplomatic Conference of Plenipotentiaries on the Establishment of an International Criminal Court Rome, 15 June - 17 July 1998, Official Records, Volume III, Reports and other documents. https://legal.un.org/icc/rome/proceedings/E/Rome%20Proceedings_v3_e.pdf (2020. 12. 07.)

⁶⁷³ Lásd a Római Statútumot angolul itt: <https://www.icc-cpi.int/resource-library/documents/rs-eng.pdf> (2017. 08. 12.)

⁶⁷⁴ A Magyar Köztársaság Országgyűlése 2001. november 7-én határozott az ICC Statútumának megerősítéséről a 72/2001. (XI. 7.) OGY. határozattal.

Ld. SÁNTHA Ferenc: A Nemzetközi Büntetőbíróság joghatóságába tartozó nemzetközi bűncselekmények vázlatja. In: CSEMÁNÉ VÁRADI E. [et al.]: *Tanulmányok a bűnügyi tudományok köréből*. Miskolc, Gazdász-Elasztik Kft., 2013, 171. Magyarország ezt megerősítette a 2006. évi XXXI. törvénnyel: a Nemzetközi Büntetőbíróság Statútuma Részben Államainak Első Közgyűlése által, 2002. szeptember 10-én, New Yorkban elfogadott, a Nemzetközi Büntetőbíróság kiváltságairól és mentességeiről szóló Megállapodás kihirdetéséről. Ennek ellenére Magyarország a Statútumot nem implementálta a jogrendszerébe. Ld. erről részletesebben pl. KOVÁCS 2019.

⁶⁷⁵ BRUHÁCS János: *Nemzetközi jog II*. Pécs-Budapest, Dialog-Campus Kiadó, 2010, 202-213.

⁶⁷⁶ CSAPÓ Zsuzsanna: *Delicta iuris gentium, a természetes személyek nemzetközi jogon alapuló büntetőjogi felelőssége és a felelősségre vonás folyamata*. *JURA*, 2002/1., 136-143. <https://pea.lib.pte.hu/bitstream/handle/pea/12688/Jura-2002-1.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (2021. 03. 09.)

⁶⁷⁷ Nemzetközi Katonai Törvényszék alapokmánya angolul: https://www.un.org/en/genocideprevention/documents/atrocity-crimes/Doc.2_Charter%20of%20IMT%201945.pdf (2020. 10. 03.) és SÁNTHA Ferenc: Szervezeti felelősség a nemzetközi büntetőjogban? In: KOLTAY András – GELLÉR Balázs (szerk.): *Jó kormányzás és büntetőjog. Ünnepi tanulmányok Kis Norbert egyetemi tanár 50. születésnapjára*. Budapest, Ludovika Egyetemi Kiadó, 2022, 543. https://tudasportal.uni-nke.hu/xmlui/bitstream/handle/20.500.12944/18015/35_Santha.pdf?sequence=1

határozatot⁶⁷⁸, valamint az ezt követő határozatot, amely megbízta a Nemzetközi Jogi Bizottságot (NJB) a „*nürnbergi elvek*” kodifikációjával⁶⁷⁹;

- a kodifikáció következő állomása „*az emberiség békéje és biztonsága elleni bűncselekmények*” kódexének megalkotása, amely munka eljutott az ideiglenes (1991), majd a végleges tervezet (1994) – bizottsági szintű – elfogadásáig;

- a jogfejlesztésnek komoly impulzust adott az ENSZ Biztonsági Tanácsának 1995-ben a volt Jugoszlávia⁶⁸⁰ és Ruanda⁶⁸¹ Nemzetközi Büntető Törvényszékek felállításáról szóló határozata. E határozatokat az ENSZ főtitkárának jelentése indokolja, amely a nemzetközi jog általános szabályaira építi a törvényszékek által „*alkalmazandó jogot*”, azaz a törvényi tényállásokat;

- ezek az előzmények vezettek a Nemzetközi Büntetőbíróságról (ICC) szóló 1998. évi *Római Statútum* (vagy röviden: Római Statútum)⁶⁸² elfogadásához. E Statútum stabilizálta a természetes személyeknek a nemzetközi jog megsértése miatti büntető jogi felelősségét négy *bűncselekmény* elkövetésének esetében, szubszidiárius jelleggel, azaz elsősorban a nemzeti bíróságok feladatává téve az ítélezést.⁶⁸³ A Római Statútum preambuluma rögzíti, hogy ezek a bűncselekmények olyan kiemelkedő tárgyi súlyú deliktumok, amelyek az egész emberiség (a nemzetek közösségének) legalapvetőbb értékeit, illetve érdekeit, a nemzetközi békét és biztonságot sértik vagy veszélyeztetik.⁶⁸⁴ A cselekmények bűncselekményként történő minősítése nem függ a nemzeti jogtól, büntetendőségük közvetlenül a nemzetközi

⁶⁷⁸ A/RES/96/1 (1946) [https://undocs.org/en/A/RES/96\(I\)](https://undocs.org/en/A/RES/96(I)) (2020. 10. 03.)

⁶⁷⁹ A/RES/97/1 (a NJB erre vonatkozó kodifikációs tevékenységének összefoglalását l. Doudou Thiam külön előadó I. jelentésében (ACDI 1983, vol.II.) https://legal.un.org/ilc/publications/yearbooks/french/ilc_1983_v2_p1.pdf (2021. 03. 27.)

⁶⁸⁰ CRS Report for Congress, April 23, 1998, 1–2. <https://fas.org/sgp/crs/row/96-404.pdf> (2020. 10. 06.); DOMOKOS 2005, 23.; UN ICTY, 2017. <https://www.icty.org/en/press/icty-marks-official-closure-with-moving-ceremony-in-the-hague> (2020. 10. 06.)

⁶⁸¹ Ld. BIEDERMANN 2013, 75-77.

⁶⁸² International Criminal Court, röviden: ICC Article 1. Ld. <https://www.icc-cpi.int/nr/rdonlyres/add16852-ae9-4757-abe7-9cdc7cf02886/283503/romestatuteng1.pdf> (2020. 10. 09.) BASSIOUNI, M. Cherif: Negotiating the Treaty of Rome on the Establishment of an International Criminal Court. *Cornell International Law Journal*, Vol. 32. 1999, 443–460. <http://scholarship.law.cornell.edu/cilj/vol32/iss3/3> (2020. 10. 06.); WIENER A. Imre – LIGETI Katalin: Hungarian Report on the International Criminal Court. *Acta Juridica Hungarica*, 2002, Vol. 43., Iss. 3-4., 263. <http://real.mtak.hu/46907/1/ajur.43.2002.3-4.5.pdf> (2020. 10. 02.)

⁶⁸³ Ennek kihirdetése nem történt meg. Erről lásd részletesebben pl. KOVÁCS 2019, 69-90.

⁶⁸⁴ *Rome Statute of The International Criminal Court Article 5*: „*Crimes within the jurisdiction of the Court The jurisdiction of the Court shall be limited to the most serious crimes of concern to the international community as a whole. The Court has jurisdiction in accordance with this Statute with respect to the following crimes: (a) The crime of genocide; (b) Crimes against humanity; (c) War crimes; (d) The crime of aggression.*” <https://www.icc-cpi.int/resource-library/documents/rs-eng.pdf> (2021. 03. 22.)

⁶⁸⁴ *Rome Statute of the International Criminal Court Preamble*: „*(...) the most serious crimes of concern to the international community as a whole*”, which „*threaten the peace, security and well-being of the world*” and which „*deeply shock the conscience of humanity*”. <https://www.icc-cpi.int/resource-library/documents/rs-eng.pdf> (2021. 03. 22.) MARCHU, Iryna: *The Concept of Crime in International Criminal Law*. Berlin Heidelberg, Springer-Verlag, 2014, 70. <https://www.corteidh.or.cr/tablas/r32691.pdf> (2021. 03. 22.)

jogon alapul, az elkövető (egyéni) büntetőjogi felelőssége közvetlenül a nemzetközi jog szabályaiból ered.⁶⁸⁵ E deliktumokat a jogirodalom átfogóan *emberiség elleni bűncselekményeknek* (*crimes against humanity*) nevezi, melybe az alábbi négy *bűncselekmény* tartozik⁶⁸⁶:

- az agresszió (*crime of aggression*),
- a népirtás (*genocide*),
- az emberiség elleni bűncselekmények (*crimes against humanity*),
- háborús bűncselekmények (*war crimes*) [e felsorolás az ICC tárgyi joghatóságával megegyezik].⁶⁸⁷

A nemzetközi jogi terminológiában a magánszemély kifejezés felöleli mind a természetes, mind a jogi személyeket. Szórványos előzmények után a magánszemélyek nemzetközi jogalanyiségének térhódítása is az 1960-as években kezdődött. 1966-ban fogadták el a Polgári és Politikai jogok, illetve a Gazdasági, Szociális és Kulturális jogok Nemzetközi Egyezségokmányait,⁶⁸⁸ amelynek következtében az államok szerződésszegései, azaz az emberi jogok megsértései az embereket a nemzetközi felelősségi jogviszonyban a sértetti pozícióba helyezik és ennek következtében számukra különböző eljárási jogokat is keletkeztetnek (panasz, bírói eljárás kezdeményezése stb.). Ha a nemzetközi jogalanyiség körének kibővülésénél a generális nemzetközi szerződések kerültek előtérbe, meg kell jegyezni azt, hogy - különösen eljárásjogi dimenziókban - különböző regionális egyezmények⁶⁸⁹ jóval tovább mennek. Mindez elsősorban, de nem kizárólagosan többletjogok biztosítását jelenti. A nemzetközi felelősségi jogviszonyban megjelenő ember, akinek - mint a nemzetközi jog által elfogadott jogalany - anyagi és eljárási jogai vannak. E képlet kiegészült az ember, mint jogsértő szerepének megjelenésével.⁶⁹⁰ Ha a nemzetközi bűncselekményekre általánosságban tekintünk, közülük számosat *állami szerepvállalás nélkül* követnek el. Ha pedig *a nemzetközi jogi bűncselekményeként* vizsgáljuk, azok megvalósítása elképzelhetetlen az állam részvétele nélkül, mi több, ezek tipikusan az állami politika megnyilvánulásai, illetve annak szükségképpen következményei vagy éppen

⁶⁸⁵ KARSAI Krisztina: Nemzetközi együttműködés a büntetőjog területén. In: FEJES Zsuzsanna – SZALAI Anikó (szerk.): *Államközi kapcsolatok*. Szeged, Iurisperitus Kiadó, 2019, 230.

⁶⁸⁶ ADÁNY Tamás Vince: *A Nemzetközi Büntetőbíróság joghatósága: Előzmények, tendenciák és előfeltételek*. Budapest, Pázmány Press, 2014, 97.
http://real.mtak.hu/13960/1/adany_nemzetkozi_buntetobirosag_kefe_korr2.pdf (2021. 03. 28.)

⁶⁸⁷ *Rome Statute of The International Criminal Court Article 5.*

⁶⁸⁸ Kihirdette az 1976. évi 8. tvr. és 1976. évi 9. tvr.

⁶⁸⁹ Lásd az emberi jogok európai egyezményét (1950. Róma) és kiegészítő jegyzőkönyveit; az emberi jogok amerikai egyezményét (San José, 1969); a népek és az ember jogainak afrikai chartáját (Banjul, 1981); továbbá az említett szerződések által létrehozott emberi jogi bíróságok gyakorlatát.

⁶⁹⁰ BRUHÁCS 2014, 6-10., 106-107., 127.

előfeltételei. E bűncselekményeket *az egyének mint az állam ügynökei*⁶⁹¹ követik el⁶⁹², ezért a nemzetközi büntetőjogi felelősségük fennáll, nemzeti és nemzetközi büntetőbíróságok e felelősséget megállapíthatják. Az elkövető mellett az államot is terheli felelősség, ám e felelősség sokszor csupán reparációt, kártérítési igényt implikál, nem büntetőjogi felelősséget. A Római Statútum 25. cikkelyének 4. pontja kimondja, hogy „a jelen Statútumnak az egyén büntetőjogi felelősségére vonatkozó rendelkezései nem érintik az Államok nemzetközi jogi felelősségét”.⁶⁹³ Az állam felelősségéről szól ugyan, de nem deklarálja a büntetőjogi felelősségét.⁶⁹⁴ Nyilvánvaló az, hogy az állami szerv mögött, amelynek kötelezettségszegő magatartása az államnak beszámítandó, valójában természetes személyek e minőségben kifejtett cselekvései és mulasztásai vannak. Fokozatosan létrejött a nemzetközi jognak az a területe, amit *delicta iuris gentium*-nak nevezhetünk⁶⁹⁵, ami alatt a *természetes személynek a nemzetközi jog megsértése miatti büntetőjogi felelősségére* vonatkozó szabályaival identifikálódik, mely részben a nemzetközi jog általános szabályainak következménye, részben pedig *szerződéses* (ld. Római Statútum⁶⁹⁶) eredetű.⁶⁹⁷ A *delicta iuris gentium* jogintézménye létrejöttének folyamatából különösen az alábbiakat kell kiemelni: 1) A Nürnbergi Nemzetközi Katonai Törvényszék statútumában és ítéleteiben megjelenő jogelveket megerősítő közgyűlési határozatot⁶⁹⁸, amit azonnal követett az a határozat, amely megbízta a NJB-t a „nürnbergi elvek” kodifikációjával.⁶⁹⁹ 2) Közel harminc éves szünet után folytatódott csak a kodifikáció, most már „az emberiség békéje és biztonsága elleni bűncselekmények” kódexének megalkotása céljával, amely munka eljutott az ideiglenes (1991), majd a végleges tervezet (1994) – bizottsági szintű – elfogadásáig. 3) A jogfejlesztésnek komoly impulzust adott az ENSZ BT 1995-ben a volt Jugoszlávia és Ruanda nemzetközi büntető törvényszékek felállításáról szóló határozata.⁷⁰⁰ E határozatot az ENSZ főtitkárának jelentése indokolja, amely a nemzetközi jog általános szabályaira építi

⁶⁹¹ KOVÁCS Péter: *Nemzetközi jog*. Budapest, Osiris Kiadó, 2011, 990-991. bekezdések. https://regi.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop425/2011_0001_520_nemzetkozi_kozjog/ch05s02.html (2020. 12. 07.)

⁶⁹² SÁNTHA, Ferenc: *Responsibility of companies in international criminal law*, *European Integration Studies*, Vol. 17, No. 1, 2021, 139. <http://doi.org/10.46941/2021.se1.135-142> (2022. 11. 04.)

⁶⁹³ Rome Statute Article 25 *Individual criminal responsibility*: „4. No provision in this Statute relating to individual criminal responsibility shall affect the responsibility of States under international law.”

⁶⁹⁴ M. NYITRAI 2006, 121-122.

⁶⁹⁵ BRUHÁCS János: *Nemzetközi jog II*. Pécs-Budapest: Dialóg Campus Kiadó - Nordex Kft., 2010. 202-213.

⁶⁹⁶ Uo.

⁶⁹⁷ Uo. 137.

⁶⁹⁸ A/RES/96/1 (1946) <https://www.refworld.org/docid/3b00f09753.html> (2020. 12. 01.)

⁶⁹⁹ A/RES/97/1.; ACDI 1983, vol.II. https://legal.un.org/ilc/publications/yearbooks/french/ilc_1983_v2_p1.pdf (2020. 12. 07.)

⁷⁰⁰ Kihirdette az 1996. évi XXIX. törvény.

a törvényszékek által „alkalmazandó jogot”, azaz a törvényi tényállásokat. 4) Majd, ezek az előzmények vezettek a már fent nevezett Római Statútum elfogadásához. E Statútum stabilizálta a természetes személyeknek a nemzetközi jog megsértése miatti büntető jogi felelősségét négy bűncselekmény elkövetésének esetében (ld. előzőleg, *core crimes*), szubszidiárius jelleggel, azaz elsősorban a nemzeti bíróságok feladatává teszi az ítélezést.⁷⁰¹ A nemzetközi büntetőjog felelőssége kapcsán megállapítható, hogy a nemzetközi bűncselekmény koncepciója, s ezen belül a nemzetközi bűncselekmény általános részi fogalmi elemei kidolgozásának és egységesítésének elkerülhetetlenül gátat szab magának a nemzetközi büntetőjog jogi-politikai közegének a világ különböző nagy jogrendszereiben és büntetőpolitikai elképzeléseiben megnyilvánuló, lényegében feloldhatatlan pluralizmusa.⁷⁰² Ez ugyanakkor nem feltétlenül egészségtelen jogi helyzet: a büntetőjog mindenkoron az államok szuverenitásának kifejeződése is egyben, s egy államok feletti globális autoritás univerzális legitimitációja hiányában kiüresedetté válna minden világviszonylatban használatra szánt fogalmi közeg, így a nemzetközi bűncselekmény koncepciója is. Figyelembe kell venni ugyanis azt a körülményt is, hogy a nemzetközi büntetőjog eszközrendszere alkalmazásának nem csupán a minél hatékonyabb megtorlást kell szolgálnia, hanem az egységes koncepcionális rendszer kialakításának igénye mellett az ezek segítségével megvalósuló felelősségre vonás minél effektívebb társadalmi legitimitációját is biztosítani kell. Ennek során pedig törekedni kell az objektív igazság feltárására, az egyén, valamint a sértettek, illetve adott esetben a társadalom egészének rehabilitációjára, valamint a konfliktusban részes különböző személyek, illetve csoportok közötti megbékélés elősegítésére. Ezek a körülmények pedig sokszor pontosan nem a büntetőjogi felelősségre vonás mesterségesen egységesedő eszközei, a nemzetközi bűncselekmény dogmatikai elemeinek homogenizálása útján valósulhatnak meg.⁷⁰³

E témakör kapcsán röviden ki kell térni az előjáró felelősségre (angolul: *superior responsibility*) vagy másnéven a parancsnoki felelősségre (angolul: *command responsibility*).⁷⁰⁴

⁷⁰¹ Komplementer joghatóság, Rome Statute Article 1. BÉRES Nóra: Gondolatok a Nemzetközi Büntetőbíróság joghatóságának vitás kérdéseiről, *Publicationes Universitatis Miskolcensis Sectio Juridica et Politica, Tomus XXXIII*, 2015, 204. <http://midra.uni-miskolc.hu/document/22047/16376.pdf> (2020. 11. 18.); APREOTESEI, I. A.: A Nemzetközi Büntetőbíróság hatáskörébe tartozó bűncselekmények áldozatai, jogi felelősség. *Iustum Aequum Salutare III.*, 2007/3., 116. http://epa.oszk.hu/02400/02445/00006/pdf/EPA02445_ias_2007_3_115-123.pdf (2020. 12. 07.)

⁷⁰² BASSIOUNI 1986, 11.

⁷⁰³ M. NYITRAI 2010, 22.

⁷⁰⁴ SÁNTHA Ferenc: Parancsnokok, előjárók speciális felelőssége a nemzetközi büntetőjogban. In: KIRS Eszter (szerk.): *Egységesedés és széttagozódás a nemzetközi büntetőjogban. Studia Iuris Gentium Miskolcensis*. Miskolc, Bíbor Press, 2009, 43-55.

A parancsra elkövetett bűncselekményért való felelősség magában foglalja:

a.) egyrészt a katona (alárendelt) oldalán a „parancsra tettem” kifejezés formájában megjelenő hivatkozást, amely értékelhető egyfajta büntethetőségi akadályként, másfelől a büntetés kiszabása körében figyelembe vehető enyhítő körülményként.⁷⁰⁵

b.) Másrészt az előjáró (parancsnok) felelősségét az alárendelt által elkövetett bűncselekményért.⁷⁰⁶

Az előjáró felelősségének ugyanakkor két vetülete is létezik:

(1) A klasszikus előjárói felelősség, amikor az előjáró tettesként felel a jogellenes parancs alapján az alárendelt által elkövetett bűncselekményért;

(2) A speciális előjárói felelősség.

Az utóbbi jogintézmény lényege, hogy ebben az esetben a parancsnok a bűncselekmény elkövetésében sem tettesként, sem részesként nem vesz részt, annak elkövetésére kifejezett parancsot sem ad.⁷⁰⁷ Felelősségét egyrészt az alárendelt által elkövetett bűncselekményről való tudomás, illetve ennek elvárhatósága, másrészt a bűncselekmény megakadályozásának vagy megbüntetésének elmulasztása alapozza meg.⁷⁰⁸ Ez utóbbi sajátos felelősségi forma ez idáig csupán a nemzetközi büntetőjogban létezett, az új Btk. azonban az emberiség elleni bűncselekményekkel összefüggésben a hazai büntetőjogban is meghonosítja a katonai parancsnok, illetve katonai parancsnokként ténylegesen eljáró személy speciális büntetőjogi felelősségét.⁷⁰⁹

A Római Statútum 28. cikke részletesen szabályozza az előjárói felelősség jogintézményét. E cikk különbséget tesz a katonai és a civil előjáró büntetőjogi felelőssége között és a felelősség megállapíthatóságának feltételeiről e két kategória mentén rendelkezik.⁷¹⁰ A 28. cikk értelmében különbség tehető az alanyi és a tárgyi oldal között, melyeket alább részletezem.⁷¹¹ A 28. cikk a) pontja értelmében büntetőjogi felelősség terheli azt a katonai parancsnokot (angolul: *military commander*) vagy a katonai parancsnokként *de facto* eljáró személyt (angolul: *person effectively acting as a military commander*), akinek a tényleges

⁷⁰⁵ SÁNTHA Ferenc: Az előjáró parancsa mint büntethetőségi akadály a magyar büntetőjogban, *Publicationes Universitatis Miskolcensis Sectio Juridica et Politica*, Tomus XXXII., 2014, 313.

⁷⁰⁶ UO.

⁷⁰⁷ KIRS Eszter: A Nemzetközi Büntetőbíróság és a bünszervezeti felelősségi koncepció halála, *Kül-Világ*, 2012/4., 89. <http://kul-vilag.fw.hu/2012/04/kirs.pdf> (2023. 04. 30.)

⁷⁰⁸ SÁNTHA 2009, 43-55.

⁷⁰⁹ Ld. Btk. 45. és 159. §-ait.

⁷¹⁰ *Rome Statute Article 28.: Responsibility of commanders and other superiors.*

⁷¹¹ KIRS Eszter: *Tettesek és bűnrészesek a délszláv háborúban.* Miskolc L'Harmattan Kiadó, 2018, 89.

parancsnoksága és ellenőrzése, vagy tényleges hatalma és ellenőrzése alatt álló erők követnek el bűntetteket.⁷¹²

A 28. cikk b) pontja szabályozza a felettes-alárendelt viszonyát, amelyben a felettes büntetőjogilag felelős azon bűntettek miatt, melyeket a tényleges hatalma és ellenőrzése alatt álló alárendeltek követnek el.⁷¹³ A feletttest általában civil előljáróként (angolul: *civilian superior*) vagy „nem-katonai” előljáróként (angolul: *non-military superior*) azonosítják. A „nem-katonai” előljáró felelősségének megállapítása magasabb követelményeket támaszt a tárgyi oldal (*actus reus*, vagyis bűnös tett) és az alanyi oldal (*mens rea*, vagyis bűnös tudat) vizsgálata során, a katonai parancsnok és a katonai parancsnokként ténylegesen eljáró személy felelősségéhez képest.⁷¹⁴ Ennek oka a katonai jellegű szervezetrendszerben működő szigorú büntetési-megtorlási rendszer, amely magasabb fokú ellenőrzést biztosít az alárendeltek felett. Azonban ez a fajta büntetési-megtorlási rendszer a civil előljárók vonatkozásában általában nincs jelen.⁷¹⁵

A Bemba-ügyben a vádemelés megerősítéséről szóló határozatban a „katonai parancsnok” az a személy, akit hivatalosan és törvényi rendelkezés alapján jelöltek ki arra, hogy katonai parancsnoki funkciót töltsön be (*de jure* parancsnok).⁷¹⁶ Ellenben a „katonai parancsnokként ténylegesen eljáró személy” fogalmát úgy értelmezi, hogy ezt azokra kell alkalmazni, akiket jogilag nem választottak meg arra, hogy katonai parancsnoki szerepet töltsenek be, de ennek ellenére *de facto* mégis ellátják.⁷¹⁷ Szükséges kiemelni, hogy a *de facto* előljáró személyek „ténylegesen” katonai parancsnokként járnak el, azaz nem csak ehhez „hasonló funkciókat” látnak el.⁷¹⁸

A tárgyi oldal kapcsán a Római Statútum kifejezetten rendelkezik az „effektív kontroll” kritériumáról.⁷¹⁹ Az „effektív kontroll”, azaz a tényleges ellenőrzés alatt a Római Statútum azt az érdemi, fizikai értelemben vett képességet (angolul: *material ability*) érti, amely

⁷¹² Rome Statute Article 28.: *Responsibility of commanders and other superiors. (a).*

⁷¹³ Rome Statute Article 28.: *Responsibility of commanders and other superiors. (b).*

⁷¹⁴ KIRS 2012, 89.

⁷¹⁵ KARSTEN, Niels: Distinguishing Military and Non-Military Superiors, Reflection on the Bemba Case at the ICC, *Journal of International Criminal Justice*, 2009/7., 983-988.

⁷¹⁶ Decision Pursuant to Art. 61(a) and (b) of the Rome Statute on the Charges of the Prosecutor against JeanPierre Bemba Gombo, Bemba, Situation in the Central African Republic, ICC-01/05-01/08-424 PTC II, ICC 15 June 2009, para. 408. https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/CourtRecords/CR2009_04528.PDF (2023. 04. 30.)

⁷¹⁷ UO.

⁷¹⁸ JECS Franciska: Az előljáró felelőssége a Nemzetközi Büntetőbíróság joggyakorlatában, különös tekintettel a Bemba-ügyre, *Miskolci Jogtudó*, 2019/1., 25-26. <https://jogtudo.uni-miskolc.hu/files/4153/MJ2019iss1art4Jecs.pdf> (2023. 04. 30.)

⁷¹⁹ KIRS 2018, 89.

lehetővé teszi a bűncselekmények elkövetésének megelőzését és megakadályozását.⁷²⁰ Csupán azt az egyszerű képességet, hogy az elkövető befolyást gyakorol a katonai erők vagy az alárendeltek felett, még ha az lényeges befolyásnak is tekinthető, a Római Statútum értelmében nem elegendő a felelősség megállapításához.⁷²¹

A 28. cikk alapján a katonai parancsnok és felettes kötelezettségei zömében megegyeznek, azonban itt is egy további kötelezettség terheli a feletteseket. A rendelkezés kétszeres – általános és különös – kötelezettséget állít az előjárók elé, amelyeket határozottan el kell különíteni egymástól.⁷²² Az egyik az általános kötelezettség, amely alatt a megfelelő ellenőrzés gyakorlását értjük.⁷²³ A másik már egy különös kötelezettség⁷²⁴ megszegését foglalja magában, miszerint: „[az előjáró] nem tett meg minden szükséges és indokolt intézkedést annak érdekében, hogy megakadályozza, vagy megfékezze a büntettek elkövetését, vagy, hogy átadja az ügyet a hatáskörrel rendelkező hatóságoknak vizsgálat és büntetőeljárás lefolytatása céljából”.⁷²⁵ A két kötelezettség között folytonosság figyelhető meg, hiszen a különös kötelezettség megsértésére akkor lehetséges, ha az előjáró az általános kötelezettségnek nem tett eleget, azaz nem megfelelően gyakorolt ellenőrzést alárendeltjei felett.⁷²⁶ Továbbá az előjárók kötelesek eleget tenni a statútum által előírt megelőzési kötelezettségnek, amely a büntettek elkövetésének megakadályozását és meggátolását jelenti. A megtorlási kötelezettség kapcsán az előjáró köteles nyomozni, ha az a gyanú merül fel, hogy az alárendelt bűncselekményt követett el. Ha ez a gyanú bebizonyosodik, az előjáró jogosult arra, hogy felelősségre vonja az elkövetőt. Ellenben ha az előjáró nem kompetens, azaz nem büntetheti meg az alárendeltet, akkor köteles átadni az ügyet a hatáskörrel rendelkező hatóságoknak (angolul: *competent authorities*) nyomozás indítása és büntetőeljárás lefolytatása céljából.⁷²⁷ A 28. cikk a felelősség megállapításának követelményekét határozza meg, hogy az előjáró mulasztása (magatartása) és az alárendelt által elkövetett bűncselekmény (eredmény) között okozati összefüggés kell, hogy legyen,⁷²⁸ azaz az előjáró magatartása elengedhetetlen elemei feltétele (*conditio sine qua non*) az eredmény bekövetkezésének.⁷²⁹ Az előjárói felelősség megállapítása során a 28. cikk három

⁷²⁰ GELLÉR 2010b, 97-98.

⁷²¹ ICC-01/05-01/08-424 PTC II, 2009, para. 408.

⁷²² JECS 2019, 25-26.

⁷²³ Uo.

⁷²⁴ KISS, Alejandro: Command responsibility under Article 28 of the Rome Statute. In: STAHN, Carsten: *The Law and Practice of the International Criminal Court*. Oxford, Oxford University Press, 2015, 623.

⁷²⁵ Római Statútum 28. cikk (a) pont (ii) alpont; (b) pont (iii) alpont.

⁷²⁶ JECS 2019, 26.

⁷²⁷ KISS 2015, 634-636

⁷²⁸ ICC-01/05-01/08-424 PTC II, 2009, para. 419.

⁷²⁹ JECS 2019, 27.

különböző standardot alkalmaz az alanyi (tudati) oldal tekintetében, amelyek tisztán jelzik, hogy az alárendeltek büntetteket követnek el, vagy szándékoznak elkövetni.⁷³⁰

Ezek szerint az előjáró: i) „tudta”; ii) „tudnia kellett volna”; iii) „tudatosan figyelmen kívül hagyta az egyértelműen erre utaló információt.”⁷³¹ A „tudta” standard alapján a katonai és civil előjárók felelősségre vonhatók, ha tudták, hogy alárendeltjeik bűncselekményt követnek el, vagy szándékoznak elkövetni.⁷³²

A Római Statútum 28. cikk a) pont i) alpontja meghatározza a katonai parancsnok és a katonai parancsnokként ténylegesen eljáró személy tekintetében, hogy az akkori fennálló körülmények között tudnia kellett volna, hogy katonái az ICC joghatóságába tartozó büntetteket követnek el, vagy szándékoznak elkövetni. Ezt a „tudnia kellett volna” (angolul: *should have known*) standardot az ICC joggyakorlata a hanyag gondatlanság (angolul: *negligence*) standardjával azonosítja.⁷³³ A katonai előjáró nem mentesül a felelősség alól, ha a rendelkezésére álló információk nem utalnak egyértelműen az erői által történő bűncselekmény elkövetésére. Ez azt jelenti, hogy a katonai előjáró köteles megszerezni a releváns információkat, hogy mentesüljön a felelősség alól.⁷³⁴ Az utolsó követelmény különbözik az előzőktől abban, hogy a felettes tudatában van a kockázatnak.⁷³⁵

A Római Statútum 28. cikk b) pont i) alpontja magasabb standardot állít a nemkatonai előjárók felelősségének megállapítása tekintetében, miszerint a felettes tudatosan figyelmen kívül hagyta az arra egyértelműen utaló információkat, hogy az alárendeltjei büntetteket követnek el, vagy szándékoztak elkövetni. Ez azt jelenti, hogy az információnak a bűncselekmény elkövetésére „egyértelműen” utalnia kell. Egy általános információ a büntettek elkövetéséről elegendő lenne a katonai előjárók tekintetében, azonban a felettesek esetében nem. Továbbá az információt „tudatosan” figyelmen kívül kell hagynia a felettesnek.⁷³⁶

IV.4. A bűnmegelőzés nemzetközi és EU-jogi kitekintésben

⁷³⁰ KISS 2015, 638.

⁷³¹ Római Statútum 28. cikk (a) pont (i) alpont és (b) pont (i) alpont.

⁷³² KISS 2015, 639-640.

⁷³³ DÖRMANN, Knut: War Crimes under the Rome Statute of the International Criminal Court, with a Special Focus on the Negotiations on the Elements of Crimes. In: VON BOGDANDY, Armin – WOLFRUM, Rüdiger (ed.): MAX PLANCK YEARBOOK OF UNITED NATIONS LAW. Volume 7, 2003, 382.

⁷³⁴ KISS 2015, 643-646.

⁷³⁵ AMBOS, Kai: Treatise on International Criminal Law: Foundation and General Part, Vol. I. Oxford, Oxford University Press, 2013, 224.

⁷³⁶ KISS 2015, 647-648.

Az ENSZ által elfogadott meghatározás szerint a bűnmegelőzés „*azon stratégiák és intézkedések összessége, amelyek a bűnelkövetés veszélyének, és az egyénekre, valamint a társadalomra potenciálisan káros következményeinek visszaszorítását célozzák a kiváltó okokra irányuló beavatkozásukkal*”, eközben a büntető igazságszolgáltatás szerepét is elismeri.⁷³⁷ Az ENSZ kiemelt prioritásai a városi bűnmegelőzés, a fegyveres erőszak és a bűnismétlés megelőzése.⁷³⁸

Az EU-jog szerint a „*bűnmegelőzés minden olyan intézkedés és beavatkozás, amelynek célja vagy eredménye a bűnözés mennyiségi csökkentése és az állampolgárok biztonságérzetének javítása, történjék az a bűnalkalmak csökkentésével, a bűnözést gerjesztő okok hatásának mérséklésével vagy az áldozattá válás megelőzésével.*”⁷³⁹

Az Európa Tanács a jogalkotás, a jogfejlesztés útján kíván hatni. Kiemelt vizsgálódási területei a terrorizmus, a kiberbűnözés, a korrupció, s a kábítószer elleni küzdelem jogi háttere.⁷⁴⁰

Emellett szakosodott ENSZ-intézmények proaktív módon ösztönzik és támogatják a büntetés irányából a bűnmegelőzés innovatív módszerei felé való fokozatos elmozdulást. Az európai bűnmegelőzési hálózatot (a továbbiakban: EUCPN) a 2001/427/IB tanácsi határozat hozta létre, melyet a 2009/902/IB tanácsi határozat helyezett hatályon kívül. Az EUCPN-t létrehozó 2001. májusi tanácsi határozat fő célja az volt, hogy előmozdítsa a bűnmegelőző tevékenységeket és eszközt biztosítson a bűnmegelőzésben összegyűlő értékes bevált gyakorlatok megosztásához.⁷⁴¹

Az Európa Tanács a legfrissebb határozatában kifejtette az ENSZ bűnmegelőzéssel és büntető igazságszolgáltatással foglalkozó 14. kongresszusa kapcsán, hogy 2030-ig az úgy nevezett kiotói nyilatkozat lesz a jogi alapja a bűnmegelőzésnek. A kiotói nyilatkozat meghatározza az ENSZ bűnmegelőzésre és büntető igazságszolgáltatásra vonatkozó, következő öt évre szóló szakpolitikai keretét. Említést tesz egyrészt a fejlődés és a

⁷³⁷ UNODC Comprehensive Study on Cybercrime, UN, New York, 2013, 226. https://www.unodc.org/documents/organized-crime/UNODC_CCPCJ_EG.4_2013/CYBERCRIME_STUDY_210213.pdf (2023. 04. 30.)

⁷³⁸ DOMOKOS Andrea: Büntetőpolitika Magyarországon a XXI. század elején. In: DOMOKOS Andrea – BÉRCES Viktor: *Gondolatok a kriminológia tudományából*. Budapest, Patrocinium Kiadó, 2020, 179.

⁷³⁹ BORBÍRÓ Andrea: Prevenció és büntető igazságszolgáltatás, *Kriminológiai Tanulmányok*, 46. köt., 2009, 112., a Lisszaboni Szerződés 2. cikk, amelyet Magyarország a 2007. évi CLXVIII. törvénnyel hirdetett ki, Stockholmi Program (2010/C 115/01)]. <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2010:115:0001:0038:HU:PDF> (2023. 04. 30.)

⁷⁴⁰ LIGETI Katalin: Kriminálpolitika és pönológia. In: GÖNCZÖL Katalin – KERESZI Klára – KORINEK László – LÉVAY Miklós (szerk.): *Kriminológia-Szakkriminológia*. Budapest, CompLex, 2013, 630.

⁷⁴¹ Brussels, 30.11.2012 COM(2012) 717 final REPORT FROM THE COMMISSION TO THE COUNCIL Evaluation report on the European Union Crime Prevention Network. <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2012:0717:FIN:EN:PDF> (2023. 04. 30.)

jogállamiság közötti kapcsolatáról, másrésről a hatékony korrupcióellenes erőfeszítések szükségességéről, a bűnmegelőzés – ideértve a tényeken alapuló bűnmegelőzést – előmozdításának, a büntető igazságszolgáltatási rendszerek előmozdításának, a bűnözés valamennyi formájának – ideértve a terrorizmust és a kialakulóban lévő (például környezetre hatást gyakorló) bűnözési formákat – megelőzésére és kezelésére irányuló nemzetközi együttműködés és technikai segítségnyújtás megerősítésének fontosságáról.⁷⁴²

IV.5. A bűnmegelőzés a Nemzetközi Büntetőbíróság vonatkozásában

A Nemzetközi Büntetőbíróság (ICC) alapokmányának (Római Statútum) preambuluma előírja, hogy az aláírók „*eltökéltek abban, hogy véget vessenek e bűncselekmények elkövetői büntetlenségének, és ezáltal hozzájáruljanak az ilyen bűncselekmények megelőzéséhez.*” A megfogalmazás azt sugallja, hogy a megelőzés inkább a bíróság tevékenységének következménye lesz, mintsem tudatos cél; a büntetlenség megszüntetésével megelőzhetőek lesznek a jövőbeni bűncselekmények, de a bíróság tényleges szerepe a büntetőeljárás lefolytatásában fókuszálódik. Az ICC-nek azonban érdemi szerepet kell játszania a népirtás, az emberiség elleni bűncselekmények és a nemzetközi humanitárius jog súlyos megsértésének (háborús bűncselekmények), valamint agresszió büntetének megelőzésében és annak büntetésében (Római Statútum 5. cikk). Az egyetlen kifejezett utalás az elrettentésre vagy a megelőzésre, mint politikai célra az Római Statútum 58. cikkében található, amely lehetővé teszi a tárgyalás előkészítő tanács (angolul: *pre-trial chamber*) számára, hogy elfogatóparancsot vagy idézést adjon ki annak érdekében, hogy többek között megakadályozza az adott személyt abban, hogy azt a konkrét bűncselekményt vagy az ICC joghatósága alá tartozó, más bűncselekményt folytassa⁷⁴³ Tulajdonképpen ennek az imént említett cikknek az a célja, hogy az elkövetőt akadályoztassa a további büntettek elkövetésében. E cikk feltételezett szándék az, hogy fizikailag távolítsa el az egyént a konfliktus zónából, annak érdekében, hogy az adott bűncselekménnyel (nemzetközi jogi bűncselekmények egyikét az ICC tárgyi joghatóságával megegyező módon) felhagyjon, a súlyosan jogellenes állapotot megszüntesse.

⁷⁴² A Tanács (EU) 2021/430 határozata, (2021. március 5.) a bűnmegelőzéssel és a büntető igazságszolgáltatással foglalkozó, Kiotóban (Japán) 2021. március 7–12-én megrendezésre kerülő 14. ENSZ-kongresszuson „A bűnmegelőzés, a büntető igazságszolgáltatás, valamint a jogállamiság előmozdítása: útban a 2030-ig tartó időszakra vonatkozó fenntartható fejlődési menetrend végrehajtása felé” című kiotói nyilatkozattal kapcsolatban az Európai Unió nevében képviselendő álláspontról. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/PDF/?uri=CELEX:32021D0430&from=EN> (2023. 04. 30.)

⁷⁴³ BOSCO, David: The International Criminal Court and Crime Prevention: byproduct or conscious goal? *Michigan State Journal of International Law*, Vol. 19:2., 2011, 172-175.

IV.6. Az emberiesség elleni bűncselekmények megelőzéséről és megbüntetéséről szóló kódextervezet sommás bemutatása

Az államok nemzetközi közössége 1949-ben külön egyezményeket fogadott el a népirtás és a háborús bűncselekmények megelőzésére. Az emberiség elleni bűncselekmények megelőzésére és megbüntetésére vonatkozó egyetemes egyezmény azonban még mindig függőben van.⁷⁴⁴ 2014-től a Nemzetközi Jogi Bizottság komoly munkát kezdett az emberiesség elleni bűncselekményekről szóló egyetemes egyezmény cikktervezeteinek megfogalmazására.⁷⁴⁵ A Nemzetközi Jogi Bizottság 2019-ben, hetvenegyedik ülésén fogadta el az emberiesség elleni bűncselekmények megelőzéséről és megbüntetéséről szóló kódextervezetet⁷⁴⁶ (a továbbiakban: kódextervezet). Majd az ülés munkájáról szóló bizottsági (A/74/10. számú) jelentés részeként a Közgyűlés elé terjesztette.⁷⁴⁷ A legutóbbi Közgyűlésen (2022. 06. 02-án) DAPO AKANDE, az Oxfordi Egyetem nemzetközi közjog professzora elmondta, hogy a nemzetközi jog súlyos megsértése esetén az elszámoltathatóság és az igazságszolgáltatás terén tett jelentős lépések ellenére az elmúlt években megingott az egyének felelősségre vonása iránti elkötelezettség. Hangsúlyozta, hogy olyan szabályokat kell kidolgozni, amelyek alátámasztják e bűncselekmények megelőzését, kivizsgálását és megbüntetését, és azt is elmondta, hogy elkötelezettséget kell vállalni amellet, hogy az intézmények az ilyen szabályok végrehajtását és jobb működését biztosítsák.⁷⁴⁸ A Közgyűlésben egyelőre nem született konszenzus, így nem fogadták el a kódextervezetet. A kódextervezet a preambulomot követően 15 cikkelyből, valamint azokhoz kapcsolódó mellékletekből áll.

A kódextervezet preambuluma a következő:

⁷⁴⁴ SHARMA, Vishal: CRITICAL ANALYSIS OF INTERNATIONAL LAW COMMISSION'S DRAFT ARTICLES ON CRIMES AGAINST HUMANITY, *ILI Law Review Vol. II.*, Winter Issue 2019, 253-269. <https://ili.ac.in/pdf/vsh.pdf> (2022. 06. 07.)

⁷⁴⁵ JALLOH, Charles C.: The International Law Commission's First Draft Convention on Crimes Against Humanity: Codification, Progressive Development, or Both? *52 Case W. Res. J. Int'l L.* 331 (2020) Available at: <https://scholarlycommons.law.case.edu/jil/vol52/iss1/16> (2022. 06. 07.)

⁷⁴⁶ *Draft articles on Prevention and Punishment of Crimes Against Humanity 2019.* Angol nyelven az alábbi weboldalon érhető el: https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/draft_articles/7_7_2019.pdf (2022. 06. 06.)

⁷⁴⁷ A jelentés a Nemzetközi Jogi Bizottság évkönyvében jelenik meg, 2019, II. kötet, második rész. https://legal.un.org/ilc/reports/2019/english/a_74_10_advance.pdf (2022. 06. 06.)

⁷⁴⁸ SECURITY COUNCIL 9052ND MEETING (AM & PM) SC/14919 2 JUNE 2022 <https://www.un.org/press/en/2022/sc14919.doc.htm> (2022. 06. 07.)

„(...) Tudatában annak, hogy a történelem során gyermekek és nők millió váltak az egész emberiség lelkiismeretét mélyen megrázó bűncselekmények áldozataivá,
Felismervén, hogy az emberiesség ellen bűncselekmények a világ békéjét, biztonságát és jólétét veszélyeztetik,
Felidézvén az Egyesült Nemzetek Szervezetének Alapokmányába foglalt nemzetközi jog elveit,
Emlékeztvén arra is, hogy az emberiesség elleni bűncselekmények tilalma az általános nemzetközi jog (*ius cogens*-hez) tartozó magasabbrendű szabálya,
Megerősítvén, hogy az emberiesség elleni bűncselekményeket, melyek a nemzetközi közösség egészét érintő legsúlyosabb bűncselekmények között tartanak számon, a nemzetközi joggal összhangban kell megakadályozni,
Eltökélten az ilyen bűncselekmények elkövetőinek büntetlenségének megszüntetésére, ezáltal hozzájárulva ezen bűncselekmények megelőzéséhez,
Figyelembe véve az emberiesség elleni bűncselekményeknek a Nemzetközi Büntetőbíróság Római Statútumának 7. cikkében szereplő meghatározását,
Emlékeztvén arra, hogy minden államnak kötelessége büntetőjogi joghatóságát gyakorolni az emberiesség elleni bűncselekmények tekintetében,
Figyelembe véve az emberiesség elleni bűncselekményekkel kapcsolatban álló áldozatok, tanúk és mások jogait, valamint a feltételezett elkövetők tisztességes bánásmódhoz való jogát,
Tekintettel arra is, hogy mivel az emberiesség elleni bűncselekmények nem maradhatnak büntetlenül, az ilyen bűncselekmények hatékony üldözését nemzeti szintű intézkedésekkel és a nemzetközi együttműködés fokozásával kell biztosítani, többek között a kiadatás és a kölcsönös jogsegély tekintetében,
...”

A kódextervezet 1. cikke szól a tárgyi joghatóságról (*scope*), mely szerint kizárólag az emberiesség elleni bűncselekmények megelőzésére és megbüntetésére alkalmazható a kódextervezet.

A kódextervezet 2. cikk 1. pontja az emberiesség elleni bűncselekményeket definiálja (*definition of crimes against humanity*). Ennek értelmében az emberiesség elleni bűncselekmény a polgári lakosság ellen elkövetett széles körű vagy szisztematikus támadás, amennyiben az alapcselekményt a támadásról tudva követik el. A kódextervezet átveszi szó szerint a Nemzetközi Büntetőbíróság Római Statútumának a 7. cikkét, így ugyanazon elkövetési magatartásokat sorolja fel e kódextervezet 1. pont a)-k) alpontjaiban. Ugyanezen

cikk 2. pontja pedig átveszi szó szerint a Római Statútum 7. cikkéhez fűzött magyarázatot, így meghatározza (újra) ezen elkövetési magatartásoknak a fogalmát.

A kódtervezet 3. cikke az *általános kötelezettségeket (general obligations)* határozza meg három pontban. Minden Állam kötelessége, hogy ne kövessen el olyan cselekményeket, amelyek emberiesség elleni bűncselekménynek minősülnek. Minden állam vállalja, hogy megelőzi és megbünteti az emberiesség elleni bűncselekményeket, amelyek a nemzetközi jog alá tartozó bűncselekmények, függetlenül attól, hogy azokat fegyveres konfliktus idején követték-e el. Semmilyen kivételes körülmény, mint például fegyveres konfliktus, belföldi politikai instabilitás vagy egyéb közveszélyhelyzet, nem szolgálhat ezen bűncselekmények igazolására, illetve az emberiesség elleni bűncselekmények indoklásaként.

A kódextervezet 4. cikke rendelkezik a *megelőzési kötelezettségről (obligation of prevention)*. Minden állam vállalja, hogy megelőzi az emberiesség elleni bűncselekményeket, a nemzetközi joggal összhangban, az alábbiak szerint: a) hatékony jogalkotási, közigazgatási, bírósági és egyéb megelőző intézkedéseket fogantat a joghatósága alá tartozó minden területen; b) együttműködik más államokkal, érintett kormányközi szervezetekkel és adott esetben (ha szükséges) más szervezetekkel.

A kódextervezet 5. cikke deklarálja a *visszaküldés tilalmát* (ez az úgynevezett *non-refoulement* elv). Az 5 cikk 1. pontjának értelmében egyetlen állam sem utasíthat ki, küldhet vissza országába, vagy adhat ki egy személyt egy másik államnak, ha megalapozott az a feltételezés, hogy az adott személy emberiesség elleni bűncselekménynek van kitéve. - Azaz egyetlen államnak sincs jogában egy polgár – állampolgárságától függetlenül – biztonságát és épségét veszélyeztetni. Az 5. cikk 2. pontja kimondja, hogy annak megállapítása érdekében, hogy ilyen okok fennállnak-e, az illetékes hatóságoknak figyelembe kell venniük minden lényeges szempontot. Ezek közé tartozik az is, hogy adott esetben az érintett államban súlyos, kirívó és tömeges bűncselekmények tendenciája áll fenn, illetve, ilyen szempont a nemzetközi humanitárius jog megsértésének súlyossága.

A kódextervezet 6. cikke szól a *kriminalizációs kötelezettségről (criminalization under national law)*. A 6. cikk 1. pontja értelmében minden államnak kötelező életbe léptetni a szükséges intézkedéseket annak érdekében, hogy az emberiesség elleni bűncselekmények az adott nemzet büntetőjogában bűncselekménynek minősüljenek. A 6. cikk 2. pontja kijelenti, hogy a szerződést aláíró tagállamok mindegyike gondoskodni köteles arról, hogy a következő cselekmények bűncselekménynek minősüljenek a nemzeti büntetőjogukban: a) emberiesség elleni bűncselekmény elkövetése; b) az ilyen bűncselekmények elkövetésének kísérlete; c) ezek elrendelése, az ennek elkövetésére való felbujtás, ösztönzés, az efféle

tevékenységek segítése, pártolása vagy ezek elkövetéséhez valamely más módon való közreműködés vagy közreműködési kísérlet. A 6. cikk 3. pontja értelmében minden államnak kötelessége megtenni a szükséges lépéseket annak irányába, hogy a parancsnokok és más katonai előjárók büntetőjogi felelősségre vonhatósága biztosítva legyen azokban az esetekben, melyekben tudhatták vagy jogosan gondolhatták azt, hogy alárendeltjeik ezen cselekedeteket követnek el és nem tettek meg minden szükséges és ésszerű intézkedést annak megakadályozására – vagy ha a bűncselekmény már beállt – az elkövetők tettének szankcionálása érdekében. Továbbá, a 6. cikk 4. pontja szerint pedig minden állam köteles megtenni a szükséges intézkedéseket annak biztosítására, hogy büntetőjoga szerint az a tény, hogy az e cikktervezetben említett bűncselekményt egy kormány vagy egy felettes – akár katonai, akár polgári – végzése alapján követtek el, ne zárja ki az alárendelt büntetőjogi felelősségét. A 6. cikk 5. pontja alapján minden állam köteles megtenni a szükséges intézkedéseket annak biztosítására, hogy büntetőjoga szerint az a tény, hogy az e cikktervezetben említett bűncselekményt hivatalos tisztséget betöltő személy követte el, ne indokolja a büntetőjogi felelősség kizárását. A 6. cikk 6. pontja értelmében minden állam köteles megtenni a szükséges intézkedéseket annak biztosítására, hogy a büntetőjogában az e cikktervezetben említett bűncselekményekre ne vonatkozzanak az elévülés szabályai. A 6. cikk 7. pontjának rendelkezése szerint minden állam köteles megtenni a szükséges intézkedéseket annak biztosítására, hogy büntetőjoga értelmében az e cikktervezetben említett bűncselekményeket megfelelő büntetésekkel sújtsák, figyelembe véve azok súlyos jellegét. A 6. cikk 8. pontja értelmében minden állam köteles a nemzeti jogának rendelkezéseire is figyelemmel intézkedéseket hozni a jogi személyek felelősségének megállapítására az e cikktervezetben említett bűncselekményekért. Az állam jogi elveire is figyelemmel, a jogi személyek ilyen felelőssége büntetőjogi, polgári vagy közigazgatási lehet.

A kódextervezet 7. cikke *a nemzeti joghatóság megteremtéséről (establishment of national jurisdiction)* rendelkezik. A 7. cikk 1. pontja értelmében minden állam köteles megtenni a szükséges intézkedéseket annak érdekében, hogy megállapítsa a joghatóságát az e cikktervezet hatálya alá tartozó bűncselekmények vonatkozásában: a) ha a bűncselekményt a joghatósága alá tartozó bármely területen követik el, vagy az adott államban lajstromozott hajó vagy légi jármű fedélzetén; b) ha az állítólagos elkövető az adott állam állampolgára, vagy ha ez az állam

helyénvalónak tartja, hogy az a hontalan személy, aki szokásos tartózkodási hellyel rendelkezik az adott állam területén; c) ha a sértett az adott állam állampolgára, ha az állam

úgy ítéli meg, hogy helyénvaló. A 7. cikk 2. pontja szerint minden állam köteles megtenni továbbá a szükséges intézkedéseket annak érdekében, hogy megállapítsa joghatóságát az e cikktervezet hatálya alá tartozó bűncselekmények tekintetében azokban az esetekben is, amikor az állítólagos elkövető a joghatósága alá tartozó bármely területen jelen van, és a jelen cikktervezetnek megfelelően nem adja ki vagy adja át a személyt. A 7. cikk 3. pontja értelmében jelen cikktervezetek nem zárják ki az állam által a nemzeti joggal összhangban létrehozott büntetőjogi joghatóság gyakorlását.

A kódextervezet 8. cikke tárgyalja a *nyomozást (investigation)*. Az állam köteles biztosítani az illetékes hatósági eljárás azonnali elindítását, annak pártatlanul történő lefolytatását abban az esetben, ha megalapozott a feltételezésük a tekintetben, hogy emberiség elleni bűncselekménynek tekintendő cselekményeket követtek, vagy követnek el az állam ellenőrzése alá tartozó területen.

A kódextervezet 9. cikke a *feltételezett elkövetővel szemben alkalmazott előzetes intézkedésekről szól (preliminary measures when an alleged offender is present)*. A 9. cikk 1. pontja szerint, ha a rendelkezésre álló információk megvizsgálása után az adott állam meggyőződött arról, hogy hatásköre alatt áll az a személy, akit a jelen cikktervezetben szereplő bűncselekmények állítólagos elkövetésével gyanúsítanak, köteles őrizetbe venni e személyt, vagy más jogi intézkedések révén biztosítani a személy jelenlétét. Az őrizetbe vétel és az egyéb jogi intézkedések az adott tagállam joga szerint történnek, a személy ezen állapota azonban csak annyi ideig tartható fenn, hogy az elkövető számára lehetővé tegye a kiadatási eljárás megindítását vagy a feladás megkezdését. A kódextervezet 9. cikk 2. pontja szerint az ilyen állam köteles haladéktalanul előzetes vizsgálatot indítani a tényállás feltárása érdekében. A kódextervezet 9. cikk 3. pontja alapján, ha egy állam e cikktervezet szerint egy személyt őrizetbe vett, akkor haladéktalanul értesíti a 7. cikk 1. pontjában említett államokat arról a tényről, hogy a személy őrizetben van, valamint azokról a körülményekről, amelyek indokolják az adott személy őrizetbe vételét. Az az állam, amelyik a 9. cikk 2. pontjában említett előzetes vizsgálatot lefolytatja, a jelen cikktervezetben foglaltaknak megfelelően, haladéktalanul jelentést tesz megállapításairól az említett államoknak, és jelzi, hogy szándékában áll-e joghatóságot gyakorolni.

A kódextervezet 10. cikke rendelkezik az „*aut dedere aut judicare*” elvéről, amely szerint az adott állam vagy maga jár el, vagy kiadja olyan államnak vagy nemzetközi bírói fórumnak, amely képes és hajlandó eljárni.

A kódextervezet 11. cikke szól a *törvényes bánásmód biztosításáról (fair treatment of the alleged offender)*. A 11. cikk 1. pontja szerint minden olyan személyt, akivel szemben az e

cikktervezet hatálya alá tartozó bűncselekménnyel kapcsolatban intézkedéseket hoznak, biztosítani kell a tisztességes bánásmódot, beleértve a tisztességes eljárást, valamint jogainak teljes körű védelmét az alkalmazandó nemzeti és nemzetközi jog alapján, beleértve az emberi jogot és a nemzetközi humanitárius jogot is. A 11. cikk 2. pontja alapján minden olyan személy, aki olyan államban van börtönben, őrizetben vagy fogva tartásban, amely államnak nem állampolgára, jogosult: a) haladéktalanul kommunikálni annak az államnak vagy államoknak a legközelebbi megfelelő képviselőjével, amelynek az ilyen személy állampolgára, vagy amely egyébként jogosult az adott személy jogainak védelmére, vagy ha ilyen személy hontalan személy, annak az államnak a legközelebbi megfelelő képviselőjével, amely e személy kérésére hajlandó megvédeni e személy jogait; b) az adott állam vagy ezen államok képviselője általi látogatásra; és c) haladéktalanul tájékoztatni kell az e bekezdés szerinti jogairól. A 11. cikk 3. pontja szerint a 2. pontban említett jogokat annak a területnek az államának törvényeivel és rendeleteivel összhangban kell gyakorolni, amelynek joghatósága alá tartozó személy jelen van, azzal a feltétellel, hogy az említett törvényeknek és rendeleteknek lehetővé kell tenniük a 2. pont alapján biztosított jogok céljának teljes körű érvényesülését.

A kódextervezet 12. cikke rendelkezik az *áldozatokról, tanúkról és másokról (victims, witnesses and others)*. A 12. cikk 1. pontja alapján minden államnak meg kell tennie a szükséges intézkedéseket, hogy biztosítsák: a) minden olyan személynek, aki azt állítja, hogy emberiesség elleni bűncselekménynek minősülő cselekményeket követtek el vagy követnek el, joga van panaszt tenni az illetékes hatóságoknál; és b) a panaszosokat, áldozatokat, tanúkat, valamint hozzátartozóikat és képviselőiket, valamint a jelen cikktervezet hatálya alá tartozó nyomozásban, büntetőeljárásban, kiadatásban vagy más eljárásban részt vevő egyéb személyeket védeni kell a panasz, információ, tanúvallomás vagy egyéb bizonyíték következtében felmerülő rossz bánásmóddal vagy megfélemlítéssel szemben. A védelmi intézkedéseknek nem szabad megsértenie a 11. cikkben említett állítólagos elkövető jogait. A 12. cikk 2. pontja alapján minden államnak nemzeti jogával összhangban lehetővé kell tennie az emberiesség elleni bűncselekmény áldozatainak, nézeteinek és aggodalmaiknak az állítólagos elkövetőkkel szembeni büntetőeljárás megfelelő szakaszaiban történő ismertetését és figyelembevételét oly módon, hogy az ne sértse a 11. cikkben említett jogokat. A 12. cikk 3. pontja értelmében minden államnak meg kell tennie a szükséges intézkedéseket a saját jogrendszerében annak biztosítására, hogy a nemzetközi jog szerint az államnak felróható cselekmények révén elkövetett vagy a joghatósága alá tartozó bármely területen elkövetett emberiesség elleni bűncselekmény

áldozatai jogosultak legyenek anyagi és erkölcsi károk megtérítésére egyéni vagy kollektív alapon, a jóvátétel adott esetben állhat a következő formákból vagy ezen formák közül akár többől is: kárpótlás; kártérítés; elégedettség; rehabilitáció; megszűnés és az ismétlés elmaradásának garanciája.

A kódextervezet 13. cikke a *kiadatásról (extradition)* rendelkezik. Ez a cikk kijelenti, hogy hogy az államok alkalmazhatják a már meglévő kétoldalú vagy többoldali kiadatási szerződést, ha van ilyen, vagy kiadatási kötelezettségüket az egyezmény 13. cikkéből vezetik le. A részletes eljárási szabályokat a 13. cikk 2-13. pontja tartalmazza a következők szerint:

2. A jelen kódextervezetben szereplő valamennyi bűncselekményt úgy kell tekinteni, mint amely az államok között fennálló kiadatási egyezményekben kiadatási bűncselekményként szerepel. Az államok vállalják, hogy az ilyen jellegű bűncselekményeket minden közöttük megkötendő kiadatási szerződésbe belefoglalják a kiadatási jogsértések közé.
3. Az államok közötti kiadatás szempontjából az e kódextervezetben szereplő bűncselekmények nem tekinthetők politikai vagy politikai bűncselekményhez kapcsolódó, illetve politikai indíttatású bűncselekménynek. Ennek megfelelően az ilyen cselekményen alapuló kiadatási kérelem nem utasítható el kizárólag ezen indokok alapján.
4. Ha egy állam, amely a kiadatást egyezmény meglététől teszi függővé, kiadatási kérelmet kap egy másik államtól, amellyel nem kötött kiadatási szerződést, a jelen cikktervezeteket tekintheti a kiadatás jogalapjának az érintett bűncselekmények tekintetében.
5. Az az állam, amely a kiadatást egy szerződés meglététől teszi függővé, a jelen cikk tervezetek hatálya alá tartozó bármely bűncselekmény esetében:
 - a) tájékoztatja az Egyesült Nemzetek Szervezetének főtitkárát, hogy a jelen cikktervezeteket használja-e a más államokkal való kiadatási együttműködés jogalapjaként;
 - és b) ha nem használja a jelen cikktervezeteket a kiadatással kapcsolatos együttműködés jogalapjaként, adott esetben törekedjen arra, hogy e cikktervezet végrehajtása érdekében kiadatási szerződéseket kössön más államokkal.
6. Azok az államok, amelyek a kiadatást nem kötik szerződés meglétéhez, a jelen kódextervezetben szereplő bűncselekményeket egymás között kiadatható bűncselekménynek ismerik el.
7. A kiadatásra a megkeresett állam nemzeti jogában vagy az alkalmazandó kiadatási egyezményekben meghatározott feltételek vonatkoznak, beleértve azokat az indokokat is, amelyek alapján a megkeresett állam megtagadhatja a kiadatást.
8. A megkereső és a megkeresett állam nemzeti jogukra figyelemmel törekszik a kiadatási eljárások felgyorsítására és az ezekkel kapcsolatos bizonyítási követelmények egyszerűsítésére.
9. Szükség esetén az e kódextervezetben szereplő bűncselekményeket az államok közötti kiadatás céljából úgy kell kezelni, mintha azokat nemcsak azon a helyen követték volna el, ahol történtek, hanem azon államok

területén is, amelyek a 7. cikk 1. pontjával összhangban joghatóságot hoztak létre. 10. Ha a büntetés végrehajtása céljából kért kiadatást azért utasítják el, mert a keresett személy a megkeresett állam állampolgára, a megkeresett állam, ha nemzeti joga ezt lehetővé teszi, és az ilyen jog követelményeinek megfelelően, a megkereső állam kérelmére mérlegeli a megkereső állam nemzeti joga vagy annak fennmaradó része alapján kiszabott büntetés végrehajtását. 11. A jelen cikk tervezetek egyetlen rendelkezése sem értelmezhető úgy, hogy az kiadatási kötelezettséget ír elő, ha a megkeresett állam alapos okkal feltételezheti, hogy a kérelmet egy személy vádemelése vagy megbüntetése céljából terjesztették elő az adott személy neme, faja, vallása, nemzetisége, etnikai származása, kultúrája, egy bizonyos társadalmi csoporthoz való tartozása, politikai véleménye vagy egyéb olyan okok miatt, amelyeket a nemzetközi jog általánosan megengedhetetlennek ismer el, vagy amelyek a kérelem teljesítésére ezen okok bármelyike miatt sértené az adott személy helyzetét. 12. A megkeresett állam kellőképpen figyelembe veszi azon állam kérelmét, amelynek joghatósága alatt az állítólagos bűncselekmény történt. 13. A kiadatás megtagadása előtt a megkeresett állam adott esetben konzultál a megkereső állammal, hogy elegendő lehetőséget biztosítson számára véleményének ismertetésére és az állítása szempontjából releváns információk közlésére.

A kódextervezet 14. cikke *a kölcsönös jogsegélyre* vonatkozó részletes rendelkezéseket tartalmazza. Az államok kötelesek jogi segítséget nyújtani egymásnak az emberiség elleni bűncselekmények kivizsgálásában és üldözésében. A 14. cikk tervezetének 3. pontja átfogó listát ad a jogi segítségnyújtás kérdéseiről, amely a következőképpen szól: ezen kódextervezet cikkelyeivel összhangban nyújtandó kölcsönös jogsegély az alábbi célok bármelyikére kérhető: a) a feltételezett elkövetőknek, és szükség szerint az áldozatoknak, tanúknak vagy másoknak az azonosítása és helymeghatározása; b) bizonyítékok vagy vallomások gyűjtése személyektől, beleértve a videó konferencián történő kihallgatásokat is; c) bírósági iratok kézbesítése; d) házkutatások és lefoglalások végrehajtása; e) tárgyak és helyszínek vizsgálata, beleértve a törvényszéki bizonyítékokat; f) információszolgáltatás, bizonyítékokra támaszkodás és szakértői értékelések; g) a vonatkozó dokumentumok és feljegyzések eredeti vagy hiteles másolatának rendelkezésre bocsátása; h) bűncselekményekből származó bevétel, vagyon bizonyíték céljából vagy más célból történő azonosítása, felkutatása vagy befagyasztása; i) személyek önkéntes megjelenésének elősegítése a kérelmező államban; j) bármely típusú segítségnyújtás, amely nem ellentétes a megkeresett állam saját törvényeivel.

A tervezet többek között azt is előírja, hogy az államok nem tagadhatják meg a banktitok ürügyén történő jogi segítségnyújtást.

Itt helyénvaló megemlíteni, hogy amikor a kódextervezet első változatát elküldték az államoknak észrevételekre, akkor Hollandia válaszul azt javasolta, hogy három nemzetközi bűncselekmény, köztük a népirtás és a háborús bűncselekmények, valamint az emberiség elleni bűncselekmények esetében külön nemzetközi egyezményt hozzanak létre a kölcsönös jogsegélyről. Ezzel a javaslattal együtt Hollandia elküldte a teljes tervezetét: egyezmény a népirtás, az emberiség elleni bűncselekmények és a háborús bűncselekmények kivizsgálásában és üldözésében folytatott nemzetközi együttműködésről címmel.

A kódextervezet 15. cikke *a viták rendezéséről* szól. Az államok igyekeznek tárgyalások útján rendezni a jelen kódextervezet értelmezésével és alkalmazásával kapcsolatos vitákat. Ha tárgyalásos úton nem tudták rendezni, akkor ezen államok egyikének kérésére a Nemzetközi Bíróság elé kell terjeszteni, kivéve, ha az érintett államok megállapodnak abban, hogy a vitát választottbíróság elé terjesztik.

A kódextervezet mellékletei rendezik a központi hatóság kijelölését, a kérelem tartalmi követelményeit, annak megtagadását, ahogyan a kiadatás megtagadására vonatkozó információkat is, a kölcsönös jogsegély iránti megkeresés részletes előírásait és egyéb eljárásjogi szabályokat.

V. CONCLUSIO

„Békességet hagyok néktek; az én békességemet adom néktek: nem úgy adom én néktek, a mint a világ adja. Ne nyugtalankodjék a ti szívetek, se ne féljen!”⁷⁴⁹

V.1. A doktori értekezés témájának összegzése a vallás és a jogtörténet tanulságai alapján

A háború az emberiség történetének része, mióta a világ a világ, a fegyveres konfliktusok bizonyos korokban, társadalmakban kirobbannak. A háborúk mindig is kegyetlenek, ahol az ártatlanok e nemes elvek dacára szenvednek⁷⁵⁰, s olykor, az emberiség legkíméletlenebb elkövetőit ismertük meg. Sajnálatos módon az emberiség a leckéből nem tanulva, megismétli ugyanazokat a borzalmakat, amelyekre már egyszer a nemzetközi közösség azt mondta, hogy soha többé. Az igazságos háborút felváltotta a fegyveres erőszak jogszerű alkalmazása.⁷⁵¹ A konfliktusok megoldásának lehetőségei mint a háború alternatívái iránti kutatás ma drámai sürgetés, mivel „a tömegpusztító eszközök elrettentő hatása még a közepes és kisebb hatalmak számára is hozzáférhető, és az egész föld népei közötti egyre szorosabb kapcsolatok igen nehezzé, gyakorlatilag lehetlenné teszik a háború következményeinek korlátok közé szorítását”.⁷⁵² Ezért lényegi fontosságú azokat az okokat kutatni, amelyek háborús konfliktusokat támasztanak, mégpedig mindenekelőtt azokat, amelyek az igazságtalanság, a nyomorúság és a kizsákmányolás olyan struktúráival vannak kapcsolatban, amelyekbe be kell avatkozni, hogy végül legyőzhetőek legyenek: „*Ezért a béke másik neve a fejlődés. Amint közös a felelősségünk a háború elkerüléséért, ugyanúgy közös a felelősségünk a fejlődés előmozdításáért.*”⁷⁵³ A nemzetközi humanitárius jog egyik alapelve az *emberiesség elve*. E szerint „*az egyes ártó cselekményeket nem indokolhatnak semmilyen, még a háborús helyzetben legitimnek tekinthető okok sem.*”⁷⁵⁴ A háború utáni

⁷⁴⁹ Jn, 14, 27.

⁷⁵⁰ KOVÁCS 2011, XIII. fejezet.

⁷⁵¹ SHAW 2002, 680.

⁷⁵² II. János Pál Centesimus annus kezdetű körlevele, 51: AAS 83 (1991) 857.

⁷⁵³ Uo. 858.

⁷⁵⁴ LATTMANN 2014, 798-799.

szabálygyűjteményeknek feladata az volt, hogy akár háború esetén, akár békeidőben meghúzzanak egy határvonalat a civilizáció és a barbarizmus között. A jómódú nyugati államokban a nemzetközi humanitárius jog szabályai rendkívül jól tudtak érvényesülni, amint véget értek a gyarmati háborúk. Példa erre az amerikai hadsereg tevékenysége Vietnámban, ahol a nemzetközi humanitárius jog több szabálya is sérült, szemben az Öböl-háborúval, ahol komoly erőfeszítéseket tettek arra, hogy ezeknek a normáknak megfeleljenek. A konfliktusok áttevődtek a szegényebb területekre, ahol a kormányzatok, illetve lázadó erők rendszerint semmibe vették a jogi előírásokat. A hidegháború utáni időszakban pedig egyik jelentősebb nyugati hatalom sem volt érdekelt abban, hogy a harmadik világ konfliktusait kezeljék, megoldják, míg nem az olajé lett a döntő szó. A biztonsági rendszer felállítása, a szabálygyűjtemények megalkotása azt sugalmazták, hogy a háború utáni európai és észak-amerikai kormányzatok tanultak a leckéből, és megteremtették a megfelelő szabályokat arra az esetre, hogy ezeknek a szörnyűségeknek a lehetőségét, a puszta gondolatát megakadályozza. Majd e biztonsági rendszer a kilencvenes évek elején szétesőfélben volt: visszatért a háború az európai kontinensre.⁷⁵⁵

II. János Pál pápa szerint a nemzetközi közösség azért létesítette a Nemzetközi Büntetőbíróságot 1998-ban, hogy az mindazokat elítélje, akik különösen nagy jelentőségű bűntettekért felelősek: népirtásért, emberiség elleni bűnökért, háborús bűncselekményekért, a háborúk kiobbantásának bűnéért.⁷⁵⁶

Összegzésképpen megállapítható, hogy a második világháború után a győztes hatalmak által indukált perben számos kritika felvethető. A leggyakoribb kritikák a törvényesség alapelvével (angolul: *principle of legality*) összefüggésben merülnek fel, különösen az *ex post facto* szabályának a megsértéséből fakadóan, és abból a tényből, hogy a nürnbergi törvényszék egy olyan *ad hoc* bíróság, amely szelektív volt, tulajdonképpen a győztesek igazságszolgáltatását reprezentálta. Emellett argumentációra adott okot az „újjáélesztett természetjog” is, ám Németországban ekkor fellépni a természetjog újjáélesztéséért nem elméleti tett volt, hanem a politikai-ideológiai szükség által indukált reakció. Kevésbé megkérdőjelezhető az a tény, hogy a nürnbergi per megteremtette az egyén felelősségét a nemzetközi jogban, mindazonáltal, hogy a bűncselekményeket nem absztrakt entitások követik el, hanem személyek.

⁷⁵⁵ GUTMAN – RIEFF 2002, 12.

⁷⁵⁶ Vö. II. Vatikáni Zsinat, *Gaudium et spes* lelkipásztori konstitúció, 79: AAS 58 (1966) 1102–1103.

A nürnbergi per a nemzetközi büntetőjog jogfejlődésére gyakorolt hatása mindenekelőtt pozitív, hiszen lefektette a nemzetközi büntetőjog axiómáit (ezek az úgynevezett nürnbergi alapelvek, *Nuremberg Principles*), amelyek a következők:

I. A személyes felelősség elve: bármely személy, aki olyan cselekményt követ el, amely nemzetköz bűncselekménynek minősül, azért felelős lesz és büntetéssel sújtható.

II. A belső jogi minősítés irrelevanciája: az a tény, hogy a belső jog nem állapít meg büntetést olyan cselekményre, amely nemzetközi jog szerinti bűncselekménynek minősül, nem mentesíti az ilyen cselekményt elkövető személyt a nemzetközi jog szerinti felelőssége alól.

III. A hivatalos minőség irrelevanciája: az a tény, hogy a nemzetközi jog szerinti bűncselekményt elkövető személy állam vagy felelős kormányfőként járt el, nem menti őt ki a nemzetközi jogi felelőssége alól.

IV. Az úgynevezett *Führerprinzip* elvetése: az a tény, hogy az elkövető a Kormányának vagy felettesének utasítása alapján járt el, nem menti fel őt felelőssége alól, amennyiben erkölcsi választása valójában lehetséges volt.

V. A tisztességes eljáráshoz való jog: bármely, nemzetközi jog szerinti bűncselekményt elkövetésével vádolt személynek joga van a tisztességes eljáráshoz a tények és a jog megállapítására.

VI. A Nemzetközi Katonai Törvényszék Statútum szerinti bűncselekményeket sorolta fel, újra megerősítve azokat.

VII. A lehetséges részesi alakzatok újabb körét határozza meg, a *common law* körébe tartozó úgy nevezett *complicity* fogalmán keresztül. A „*complicity*” fogalom kontinentális büntetőjogi dogmatikának megfelelő feltárása olyan összehasonlító büntetőjogi munkát igényel, amely jelen munka tartalmára tekintettel itt és most mellőzhető.

Véleményem szerint a nürnbergi Katonai Törvényszék jogi fundamentuma jól alátámasztható a fennmaradt dokumentumokkal (a statútumával, a győztes hatalmak nyilatkozataival, egyezményeivel, s a perek jegyzőkönyveivel), valamint egyetértek azon állásponttal, hogy az újjáéledt természetjog itt nem volt más, mint egy politikai-ideológiai szükséglet, s mint ilyen nem értékelhető a természetjog továbbéléseként. A visszatérés a természetjoghoz valójában az igazságosság követelményéhez való viszonylagos visszafordulás. Napjainkban a jogpozitivizmus és a természetjog által megkövetelt igazságosság összeegyeztetésére Szabó András tesz kísérletet. A büntetőjog tisztán dogmatikus felfogását kritizálva az igazságosság szerepére hívja fel a figyelmet, mivel

amennyiben csupán a törvény a jog, akkor a törvény mindent megtehet, így az igazságtalanságot is szentesítheti.

Az emberiség elleni bűncselekmény(ek) kategóriája a második világháború után jelent meg, és hamarosan a nemzetközi büntetőjog szerves részévé vált. Önálló nemzetközi szerződési kodifikációjára ugyan még nem került még sor, de a Nemzetközi Büntetőbíróság Római Statútuma átfogó szabályozását adja. Az emberiség elleni bűncselekmények fogalmi elemeinek jelentős része a nemzetközi szokásjogban található, elsősorban a nemzetközi büntetőjogi fórumok esetjogában fellelhetően.

Igyekeztem rámutatni arra is, hogy ez a nemzetközi bűncselekmény-kategória (*emberiség elleni bűncselekmények*) viszonylag rövid ideje van jelen a belső jogban. Előzményeként elkönnyvelhető a második világháborút követő büntetőeljárások során megjelenő hasonló, jelentős részben a polgári lakosság ellen elkövetett bűncselekmények felelősségre vonására létrehozott új bűncselekmény-kategória, a népellenes bűntettek. Ezzel azonban nem azonosítható az emberiség elleni bűncselekmény kategóriája.

A 2012. évi C. törvény jelentős lépés a helyes irányba, azáltal, hogy *nagyrészt* megszüntette Magyarország nemzetközi jogi kötelezettségvállalásai és belső jogi szabályozása közötti koherenciazavart. Ám, ezzel még nem oldódott meg az az alapvető alkotmányossági aggály, hogy kihirdetett Római Statútum hiányában, miként is kell a Nemzetközi Büntetőbíróság komplementer joghatóságára alapítva az esetleges magyar ügyeket elbírálni/átadni/felfüggeszteni/újraindítani stb.⁷⁵⁷ Az anyagi jog „harmonizált”, de eljárásjog területén nagy a jogbizonytalanság. A disszertációban a büntetőeljárásjogi aspektusokkal terjedelmi korlátok okán nem kívánok foglalkozni.

Az emberiség elleni bűncselekmény a nemzetközi és a hazai jogi szabályozásban egyaránt relatíve fiatal deliktumnak tekinthető, annak okán, hogy jogi definiálására a második világháború után került sor.⁷⁵⁸ Az, azonban nem világos, hogy az „emberiség elleni bűncselekmények” (*crimes contre l’humanité / crímenes de les a humanidad / Verbrechen gegen die Menschlichkeit / crimes against humanity*) kifejezést először milyen összefüggésben dolgozták ki. Egyes tudósok rámutatnak arra, hogy ezt a kifejezést (vagy nagyon hasonló kifejezéseket) már a tizennyolcadik század végén és a tizenkilencedik század elején használták, különösen a rabszolgaság és a rabszolga-kereskedelem összefüggésében, valamint Afrikában az európai gyarmatosítással kapcsolatos atrocitások

⁷⁵⁷ Ld. erről részletesen KOVÁCS 2019, 76-90.

⁷⁵⁸ GELLÉR 2010b, 30.

kapcsán és másutt is, mint például II. Lipót belga király által a kongói szabad államban elkövetett atrocitások folytán.⁷⁵⁹

Más tudósok rámutatnak a szövetséges kormányok (angolul: *Allied governments*) (Franciaország, Nagy-Britannia és Oroszország) által 1915-ben kiadott nyilatkozatra, amelyben felelősségre vonják az Ottomán Birodalmat az örmények tömeges meggyilkolása végett⁷⁶⁰, ezzel tulajdonképpen megalapozták a kifejezés – nemzetközi bűncselekmények – kategóriájának eredetét.⁷⁶¹

Az emberiség elleni bűncselekmények önálló nemzetközi szerződési kodifikációjára nem került még sor, de a Nemzetközi Büntetőbíróság Római Statútuma átfogó módon szabályozza szabályozását adja. Az emberiség elleni bűncselekmények fogalmi elemeinek jelentős része a nemzetközi szokásjogban található, elsősorban a nemzetközi büntetőjogi fórumok esetjogában fellelhetően. Előzményeként elkönnyvelhető a második világháborút követő büntetőeljárások során megjelenő hasonló, jelentős részben a polgári lakosság ellen elkövetett bűncselekmények felelősségre vonására létrehozott új bűncselekmény-kategória, a népellenes büntettek tekinthetőek. Ezzel azonban nem azonosítható az emberiség elleni bűncselekmények kategóriája. A 2012. évi C. törvény, az új Btk. jelentős lépés a helyes irányba, azáltal, hogy *nagyrészt* megszüntette Magyarország nemzetközi jogi kötelezettségvállalásai és belső jogi szabályozása közötti koherenciazavart. Ezzel még nem oldódott meg az az alapvető alkotmányossági aggály, hogy kihirdetett Római Statútum hiányában, miként is kell az ICC komplementer joghatóságára alapítva az esetleges magyar ügyeket elbírálni, átadni, felfüggeszteni vagy újraindítani. A büntető anyagi jog relatíve harmonizált, de a büntetőeljárás jog területén nagy a jogbizonytalanság.

V.2. A doktori értekezés kutatás kérdéseinek és a hipotézisek összegző értékelése

I. A retroaktív igazságszolgáltatással nem éledt újjá a természetjog a második világháborút követő perekben. Ennek ellenére fontos megjegyezni azt is, hogy a *nullum crimen sine lege* elve a büntetőjog egyik alapelve, amely megállapítja, hogy senki sem vonható felelősségre jogellenes cselekményért, kivéve, ha megállapítást nyer, hogy a cselekmény elkövetésekor arra egyértelmű szabályok vonatkoztak, amelyek azt bűncselekménynek minősítették. Ez az

⁷⁵⁹ Ld. pl. SCHABAS 2012, 51-53.

⁷⁶⁰ Ld. erről részletesebben pl. DADRAN 1995.

⁷⁶¹ Lásd például BASSIOUNI, M. Cherif: *Crimes Against Humanity in International Criminal Law*. Hague, Kluwer Law International, 1999, 62.

elv, amely a nemzeti jogrendekben alkalmazandó, a nemzetközi jogban is éppúgy releváns. Végző soron az egyének nemzetközi felelősséget vállalnak magatartásukért, ha az említett magatartás a nemzetközi jog szerint jogellenes, függetlenül a nemzeti jog rendelkezéseitől. A nürnbergi törvényszék ítékezésének a legfőbb kritikája a visszaható hatály tilalmának megsértésére vonatkozott, amely a *nullum crimen sine lege* elvéből következik. A nürnbergi bíróság úgy ítélte meg, hogy az azt létrehozó Charta nem tükrözi a győztes nemzetek önkényes hatalomgyakorlását, hanem inkább az akkor hatályos nemzetközi jog kifejeződése, hozzátéve, hogy a háborús jog nemcsak szerződésekből ered, hanem fokozatosan általánosan elismert állami szokásokból és gyakorlatból is, valamint a jogtudósok és a katonai bíróságok által alkalmazott általános igazságszolgáltatási elvekből.

II. A nemzetközi humanitárius jog súlyos megsértésének meghatározott esetei háborús bűncselekményeknek minősülnek. A háborús bűncselekményeket a népirtással és az emberiség elleni bűncselekményekkel azonos körülmények között követik el, de ez utóbbiak, a háborús bűncselekményekkel ellentétben, nem kapcsolódnak fegyveres konfliktushoz. A háborús bűncselekményekért egyének viselnek személyes felelősséget. A „nürnbergi jog” kétségtelenül megteremtette az egyén nemzetközi büntetőjogi felelősségét, olyan nemzetközi bűntettekért, amelyek az egész emberiséget és a világ békéjét veszélyeztetik. Az emberi jogsértéseket elkövető, hatalmukkal visszaélő vezetők, akik korábban egy állam vagy egy közösség képviselői voltak, a nemzetközi bűnvádi eljárás során vádlottként jelennek meg. A felelősségre vonás kapcsán fontos az is, hogy a konfliktusban résztvevő feleket az elkövetett bűncselekményük súlya és nem pedig politikai hovatartozásuk miatt vonják felelősségre. Az államoknak – nemzeti jogukkal összhangban – biztosítaniuk kell, hogy az „állítólagos” elkövetők a saját belső bíróságuk előtt feleljenek, vagy átadják őket egy másik állam bírósága vagy egy nemzetközi büntető bíróság, mint például a Nemzetközi Büntetőbíróság (ICC) előtti tárgyalás céljából.

III. A Nemzetközi Büntetőbíróság (ICC) kulcsfontosságú szerepet játszik a nemzetközi jogi bűncselekmények megelőzésében. A Római Statútum szövegezési története is azt jelzi, hogy az alapokmányt aláíró (és ratifikáló) államok számára releváns egy olyan (nemzetközi) intézmény létrehozására, amely elrettentí és megakadályozza a jövőbeli nemzetközi jogi bűncselekményeket. Valójában az emberiség elleni bűncselekmények megelőzésével kapcsolatban az *erga omnes* kötelezettség a nemzetközi szokásjogból eredeztethető Emberiség elleni bűncselekményekkel sújtott jelenleg is világ, ám a nemzetközi közösség

nem nézi tétlenül és egy, a szóban forgó bűncselekmények tárgyában készült kódex nagyban elősegítené a prevenciót. A világ valamennyi államának a számára egyértelművé válna, milyen kötelezettségei vannak a megelőzést illetően. Úgy gondolom, hogy egy egységes nemzetközi egyezmény azt is eredményezhetné, hogy a világ valamennyi állama számára már ismert deliktumokat nem hagynák tétlenül nézni.

SUMMARY

Essential summary of the Doctoral Thesis

Seventy-seven years ago, the Nuremberg Trials concluded, marking a pivotal moment in history and international law. These trials represented the first instance of holding perpetrators accountable for unprecedented crimes against humanity, leaving a lasting impact on society. Over the years, historians and legal professionals have been deeply moved by the trials, while some have attempted to distort or undermine their significance. Preserving the principles and spirit of the Nuremberg Judgment is crucial for fostering peaceful coexistence and upholding international law. The Nuremberg trials have raised contentious issues concerning the legal basis and moral nature of the tribunal. In cases where injustice emerges within the realm of law, the distinction between legal certainty and justice becomes blurred, potentially eroding society's trust in the legal system and generating further tensions. Following Germany's military defeat and the prevailing social and political interests, it became imperative to bring the guilty to justice. Given the difficulties in establishing a legal framework for prosecution through international or national law violations, German law resorted to natural law principles, resulting in the conviction of major war criminals. This conference paper aims to provide an alternative perspective on the Nuremberg Trials, focusing on their legal and moral dimensions. Ultimately, these trials revolutionized the global perception of justice and fostered a renewed sense of moral responsibility among nations, aimed at preventing future tragedies.

International humanitarian law encompasses customary and treaty-based international positive law with the objectives of regulating methods and means of warfare and safeguarding the victims of armed conflicts. Grave breaches of these rules amount to war crimes, and individuals can be held directly accountable for them, subject to prosecution by sovereign states. However, if a state is unwilling or unable to prosecute such crimes, they can be addressed by international criminal tribunals established through treaties or binding decisions of the United Nations Security Council. This concise description of the current legal and political landscape reflects the state of the law at the beginning of the twenty-first century. It is the culmination of the international community's growing awareness, in response to the horrors and immeasurable suffering inflicted throughout history, that

violence must have limits established by law, and those responsible must be punished to deter future transgressions.

While the obligation to prevent genocide is well-established, uncertainties may arise regarding the obligation to prevent crimes against humanity. This thesis examines the existence of an erga omnes obligation to prevent crimes against humanity and explores the preventive measures that states should undertake if such an obligation exists. The legal analysis methodology is employed, critically examining case law and previous actions taken by the international community. The primary focus is on the Draft Articles on Crimes Against Humanity prepared by the International Law Commission (ILC) to assess the evolving views of the international community on this matter. The main issue identified is the ILC's reluctance to align the Draft Articles with international customary law, despite acknowledging the existence of the obligation. The Commission has generally adopted a conservative approach to both the concept of crimes against humanity and the obligation to prevent them. This is unfortunate, as achieving the goal of “never again” necessitates a comprehensive range of acts being included, ensuring that both perpetrators and failing states do not evade punishment and that the obligation to prevent crimes against humanity is fully implemented. The most effective preventive measure lies in the protection of human rights. By providing extensive safeguards, states can effectively uphold the promise of “never again.”

Summary Evaluation of Research Questions and Hypotheses in the Doctoral Dissertation

I. The concept of retroactive justice did not revive natural law in post-World War II trials. However, it is important to note that the principle of *nullum crimen sine lege*, which establishes that no one can be held accountable for an unlawful act unless it was clearly defined as a crime at the time of its commission, is a fundamental principle of criminal law. This principle is applicable not only in national legal systems but also in international law. Ultimately, individuals bear international responsibility for their actions if such actions are deemed unlawful under international law, regardless of provisions in national law. The main criticism of the Nuremberg trials was directed at the violation of the principle of non-retroactivity, which stems from the *nullum crimen sine lege* principle. The Nuremberg Court deemed that the Charter establishing the trials did not reflect the arbitrary exercise of power by the victorious nations but rather expressed the then-existing international law. It also emphasized that the laws of war originate not only from treaties but also from gradually

recognized state practices and general principles of justice applied by legal scholars and military courts.

II. Specific cases of serious violations of international humanitarian law qualify as war crimes. War crimes are committed under circumstances similar to genocide and crimes against humanity, although the latter are not directly related to armed conflict. Individuals bear personal responsibility for war crimes. The "Nuremberg law" undeniably created the international criminal liability of individuals for international crimes that endanger all of humanity and global peace. Former leaders who committed human rights abuses and abused their power, previously representing a state or a community, are brought to trial as defendants in international criminal proceedings. It is important to hold parties involved in a conflict accountable based on the gravity of the crimes committed rather than their political affiliations. States, in accordance with their national laws, must ensure that "alleged" perpetrators are either tried in their own domestic courts or extradited to another state's court or an international criminal court, such as the International Criminal Court (ICC).

III. The International Criminal Court (ICC) plays a crucial role in preventing international crimes under international law. The drafting history of the Rome Statute indicates the relevance for states that signed (and ratified) the statute to establish an (international) institution that deters and prevents future international crimes. In fact, with regard to the prevention of crimes against humanity, the *erga omnes* obligation can be derived from customary international law. While the world is currently grappling with crimes against humanity, the international community is not idle, and a codex specifically addressing these crimes would greatly facilitate prevention. Such a unified international convention would make it clear to all states what their obligations are regarding prevention. I believe that an international consensus could also prevent the world's states from remaining passive in the face of known delicts.

FORRÁSJEGYZÉK

SZAKIRODALMI JEGYZÉK

1. . BASSIOUNI, M. Cherif: *Crimes Against Humanity in International Criminal Law*. Hague, Kluwer Law International, 1999.
2. „Commission on the Responsibilities of the Authors of War and on Enforcement of Penalties – Report Presented to the Preliminary Peace Conference” *American Journal of International Law*, 1920/1-2.
3. ABI-SAAB, Georges: The Concept of “War Crimes”. In: YEE, Sienho – TIEYA, Wang (eds.): *International Law in The Postcold War World: Essays in memory of Li Haopei*. London, Routledge, 2001.
4. ÁDÁNY Tamás Vince: *A Nemzetközi Büntetőbíróság joghatósága: Előzmények, tendenciák és előfeltételek*. Budapest, Pázmány Press, 2014.
http://real.mtak.hu/13960/1/adany_nemzetkozi_buntetobirosag_kefe_korr2.pdf
(2021. 03. 28.)
5. ÁDÁNY Tamás Vince: *A Nemzetközi Büntetőbíróság joghatósága: Előzmények, tendenciák és előfeltételek*. Budapest, Pázmány Press, 2014.
http://real.mtak.hu/13960/1/adany_nemzetkozi_buntetobirosag_kefe_korr2.pdf
(2021. 03. 28.)
6. AKÇAM, Taner: *Killing Orders: Talat Pasha’s Telegrams and the Armenian Genocide*. Basingstoke, Palgrave Macmillan, 2018.
7. AL-DAWOODY, Ahmed: Islamic law and international humanitarian law: An introduction to the main principles. In: AL-DAWOODY, Ahmed [et. al.] – HASANOVIĆ, Zuhdija (Ed.) – DELIBAŠI, Semir (trans.): *Islamic Law and International Humanitarian Law*. Sarajevo, Fakultet islamskih nauka Univerziteta, 2020.
8. ALLEN, Brenda A. [et. al.]: *Slavery and Justice. Report of the Brown University, Steering Committee on Slavery and Justice*. Brown University, 2007.
http://brown.edu/Research/Slavery_Justice/report/ (2019. 11. 02.)
9. AMBOS, Kai: *Treatise on International Criminal Law: Foundation and General Part*, Vol. I. Oxford, Oxford University Press, 2013.
10. ANGYAL Pál: *A nemzetközi büntetőjog alaptanai*. Budapest, Különlenyomat, 1941.
11. ANGYAL Pál: *A szemérem elleni büntettek és vétségek*. Budapest, Attila-nyomda Részvénytársaság, 1937.

12. APREOTESEI, I. A.: A Nemzetközi Büntetőbíróság hatáskörébe tartozó bűncselekmények áldozatai, jogi felelősség. *Iustum Aequum Salutare III.*, 2007/3. http://epa.oszk.hu/02400/02445/00006/pdf/EPA02445_ias_2007_3_115-123.pdf (2020. 12. 07.)
13. ARISTOTLE: *Politics, vol 1.*, (trans. JOWETT, Benjamin). Orford, Clarendon Press, 1885. <https://archive.org/details/politicsaristot05arisgoog/page/n182> (2019. 06. 22.)
14. ARMOUR, W. S.: Customs of Warfare in Ancient India. *Transactions of the Grotius Society*, Vol. 8, 1922. https://www.jstor.org/stable/742713?read-now=1&refreqid=excelsior%3A70b5e7b26eef7ced9aeac8b9825aa178&seq=1#page_scan_tab_contents (2019. 06. 22.)
15. ATADJANOV, Rustam: *Humanness as a Protected Legal Interest of Crimes Against Humanity. Conceptual and Normative Aspects*. The Hague, T.M.C. Asser Press, 2019.
16. BÁBA Iván (szerk.): *Diplomáciai Lexikon. A nemzetközi kapcsolatok kézikönyve*. Budapest, Éghajlat Könyvkiadó, 2018. http://real.mtak.hu/80560/1/diplomaciai_lexikon.pdf (2022. 02. 22.)
17. BAILYN, Bernard (eds.): *The Debate on the Constitution, Part 2: Federalist and Antifederalist Speeches, Articles, and Letters During the Struggle over Ratification Vol. 2*. Library of America, 1993.
18. BALCH, Alex: Regulation and enforcement to tackle forced labour in the UK: A systematic response? *JRF Programme Paper*, 2012.
19. BANAI Tibor Péter: *Dzsihád Terrorizmus, vagy szabadságharc? A fogalom multidiszciplináris vizsgálata. Doktori értekezés*. Budapest, Corvinus Egyetem, 2018. http://phd.lib.uni-corvinus.hu/1072/1/Banai_Tibor_Peter_dhu.pdf (2021. 03. 19.)
20. BAR, L.: *Das internationale Privat- und Strafrecht*. Hannover, Hahn'sche Hofbuchhandlung, 1862.
21. BARRICK, William D.: THE CHRISTIAN AND WAR, *The Master's Seminary Journal*, 11/2 (Fall 2000).
22. BARRICK, William D.: THE CHRISTIAN AND WAR, *The Master's Seminary Journal*, 11/2.
23. BASSIOUNI, M. Cherif: *Crimes Against Humanity in International Criminal Law*. Hague, Kluwer Law International, 1999.

24. BASSIOUNI, M. Cherif: *Crimes Against Humanity: Historical Evolution and Contemporary Application*. Cambridge, Cambridge University Press, 2011.
25. BASSIOUNI, M. Cherif: *Crimes Against Humanity: Historical Evolution and Contemporary Application*. New York, Cambridge University Press, 2011.
26. BASSIOUNI, M. Cherif: Emberiesség elleni bűncselekmények. In: GUTMAN, Roy – RIEFF, David (szerk.) [ford. LATTMANN Tamás – SÜLI István]: *Háborús Bűnök*. Budapest, Zrínyi, 2002.
27. BASSIOUNI, M. Cherif: *Introduction to International Criminal Law*. Ardsley, NY, Transnational Publishers, 2003.
28. BASSIOUNI, M. Cherif: Negotiating the Treaty of Rome on the Establishment of an International Criminal Court, *Cornell International Law Journal*, 1999, Vol. 32: Iss. 3, Article 3., 443-460. <http://scholarship.law.cornell.edu/cilj/vol32/iss3/3> (2020. 10. 06.);
29. BASSIOUNI, M. Cherif: Negotiating the Treaty of Rome on the Establishment of an International Criminal Court. *Cornell International Law Journal*, Vol. 32. 1999. <http://scholarship.law.cornell.edu/cilj/vol32/iss3/3> (2020. 10. 06.)
30. BASSIOUNI, M. Cherif: *Nemzetközi Büntető Kódex Tervezet* (ford.: BITTÓ Márta). Igazságügyi Minisztérium, Tudományos és tájékoztatási főosztály kiadványai, tanulmánykötet 14., 1986.
31. BASSIOUNI, M. Cherif: The Penal Characteristics of Conventional International Criminal Law. *Case Western Reserve Journal of International Law*, 1983, Vol. 15. Iss. 1.
32. BASSIOUNI, M. Cherif: Universal Jurisdiction for International Crimes: Historical Perspectives and Contemporary Practice. *Virginia Journal of International Law*, Vol. 42, 2000. <https://www.legal-tools.org/doc/052301/pdf/> (2022. 10. 26.)
33. BÉKÉS Imre - FÖLDVÁRI József - GÁSPÁR Gyula - TOKAJI Géza: *Magyar Büntetőjog Általános rész*. Budapest, BM Tanulmányi és Propaganda Csoportfőnökség, 1980.
34. BÉKÉS Imre: A bűncselekmény tana. In: BUSCH Béla (szerk.): *Büntetőjog Általános Rész*. Budapest, HVG-ORAC, 2010.
35. BÉKÉS Imre: *Magyar büntetőjog I. Általános rész*, Budapest: BM Tanulmányi és Propaganda Csoportfőnökség, 1973.
36. BELLOT, Hugh H. L.: War Crimes: Their Prevention and Punishment. Papers Read before the Society in the Year 1916. *Cambridge University Press*, 1916/2.,31-55. <https://www.jstor.org/stable/i229755> (2020. 11. 20.)

37. BELOVICS Ervin - GELLÉR Balázs - NAGY Ferenc - TÓTH Mihály: *Büntetőjog I.: Általános rész: A 2012. évi C. törvény alapján*. Budapest, HVG-Orac, 2014.
38. BENCSIK Péter: Az első világháború okairól. *Belvedere Meridionale*, 2015/4. http://acta.bibl.u-szeged.hu/36032/1/belvedere_2015_004_005-023.pdf (2020. 11. 12.)
39. BEN-NUN, Gilad: Victor's Justice? Cultural Transfer and Public Imagery from Nuremberg to The Hague. *Pólemos*, 2019/13. <https://www.degruyter.com/view/journals/pol/13/1/article-p7.xml?language=en> (2020. 11. 20.)
40. BÉRCES Viktor: Devianciák és a bűnözés kapcsolata. In: DOMOKOS Andrea – BÉRCES Viktor: *Gondolatok a kriminológia tudományából*. Budapest, Patrocinium Kiadó, 2020.
41. BÉRES Nóra: Gondolatok a Nemzetközi Büntetőbíróság joghatóságának vitás kérdéseiről, *Publicationes Universitatis Miskolcensis Sectio Juridica et Politica*, Tomus XXXIII, 2015.. <http://midra.uni-miskolc.hu/document/22047/16376.pdf> (2020. 11. 18.)
42. BÉRES Nóra: Gondolatok a Nemzetközi Büntetőbíróság joghatóságának vitás kérdéseiről, *Publicationes Universitatis Miskolcensis Sectio Juridica et Politica*, Tomus XXXIII, 2015. <http://midra.uni-miskolc.hu/document/22047/16376.pdf> (2020. 11. 18.);
43. BERESFORD, Stuart: The International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia: the First Four Years, p. 565. In *Otago Law Review*, 1999, Vol. 9, No. 3. <http://www.nzlii.org/nz/journals/OtaLawRw/1999/7.html> (2020. 10. 31.)
44. BIEDERMANN Zsuzsánna: *Genocídium és destabilizáció az afrikai Nagy Tavak régióban – Ajánlások a megelőzésre*. Budapesti Corvinus Egyetem, Nemzetközi Kapcsolatok Multidiszciplináris Doktori Iskola, Ph.D. értékezés, 2013.
45. BIEDERMANN Zsuzsánna: Mobutu bukása, a ruandai hutu menekültek ellen elkövetett atrocitások és a kelet-zairei instabilitás regionális hatása, *Kül-Világ*, 2013/3-4.
46. BIHARI Mihály: Rendszerváltás, felelősség és igazságosság, *Társadalmi Szemle* 1992/1.
47. BILD, Anna Maria Corazza – GÁLL-PELCZ, Ildikó – LE GRIP, Constance – MATERA, Barbara: Véleménytervezet, 1 b bekezdés. Európai Parlament, Nőjogi és Esélyegyenlőségi Bizottság, 2014/2216(INI).

- https://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2014_2019/documents/femm/am/1043/1_043482/1043482hu.pdf (2021. 06. 05.)
48. BITTI, Gilbert: Two Bones of Contention Between Civil and Common Law: The Record of the Proceedings and the Treatment of a Concursum Delictorum. *ICC Legal Tools Databased*, 2001. <https://www.legal-tools.org/doc/b7b81a/pdf/> (2020. 11. 22.)
49. BLASKÓ Béla – POLT Péter A büntetőjog fejlődésének nemzetközi tendenciáiról. In: Prof. Dr. RUZSONYI Péter (szerk.): *Tendenciák és Alapvetések a Büntügyi Tudományok Köréből*. Budapest, Nemzeti Közszerológati Egyetem Rendészettudományi Kar, 2014.
50. BLASKÓ Béla: A nemzetközi büntügyi együttműködés. In: BLASKÓ Béla – BUDAHAZI Árpád: *A nemzetközi büntügyi együttműködés joga*. Budapest, Dialóg Campus, Wolters Kluwer, 2019.
51. BLASKÓ Béla: *Jogállamiság – Büntetőjog – Bűnösség. Kandidátusi disszertáció*. Budapest, 1994.
52. BLUM, Gabriella: On a Differential Law of War, *Harvard International Law Journal*, Vol. 52., 2011.
53. BLUTMAN László: *A nemzetközi jog érvényesülése a magyar jogban: fogalmi keretek*. MTA doktori értekezés. Szeged, 2015. http://real-d.mtak.hu/835/7/dc_1052_15_doktori_mu.pdf (2021. 03. 28.)
54. BOAS, Gideon: *Public International Law. Contemporary Principles and Perspectives*. Cheltenham-Northampton, Edward Elgar, 2012.
55. BÓDIG Mátyás: A jog és az erkölcs közötti viszony a konceptuális jogelmélet szempontjából. *Miskolci Jogi Szemle*, 2007/2. http://www.mjsz.uni-miskolc.hu/200702/3_Bodig.pdf (2019. 05. 02.)
56. BODNÁR László: A nemzetközi jog magyar jogrendszerbeli helyének alkotmányos szabályozásáról, *Acta Universitatis Szegediensis Acta Juridica et Politica*, Tomus XLVII. Fasciculus 10., 1996. http://acta.bibl.u-szeged.hu/6820/1/juridpol_047_019-036.pdf (2020. 10. 01.).
57. BOKORNÉ DR. SZEGŐ Hanna: *Nemzetközi jog*. Budapest, Tankönyvkiadó, 1989.
58. BOOT, Machteld: *Genocide, Crimes against Humanity, War Crimes: Nullum Crimen Sine Lege and the Subject Matter Jurisdiction of the International Criminal Court*. Antwerp, Intersentia, 2002.
59. BORBÍRÓ Andrea: Prevenció és büntető igazságszerológáltatás, *Kriminológiai Tanulmányok*, 46. köt., 2009.

60. BOROS Balázs Sándor: Nemzetközi jogi felelősség, különös tekintettel az ENSZ Nemzetközi Jogi Bizottsága szerződéstervezetére. *Iustum Aequum Salutare III.* 2007/3. <http://ias.jak.ppke.hu/hir/ias/20073sz/09.pdf> (2018. 11. 20.)
61. BOSCO, David: The International Criminal Court and Crime Prevention: byproduct or conscious goal? *Michigan State Journal of International Law*, Vol. 19:2., 2011.
62. BRADFORD, Alfred S.: Greek Piracy. In: *Flying the Black Flag: A Brief History of Piracy*. Westport, Praeger, 2007. http://lux.e-reading.bz/bookreader.php/134822/Flying_the_black_flag._A_brief_history_of_Piracy.pdf (2019. 06. 22.)
63. BRAGYOVA András: Igazságtétel és nemzetközi jog. Glossza az Alkotmánybíróság határozatához, *Állam- és Jogtudomány* 1993/3-4.
64. BRUHÁCS János: *Nemzetközi jog I.* Pécs: Dialóg Campus Kiadó - Nordex Kft., 2014, 131.
65. BRUHÁCS János: *Nemzetközi jog II.* Pécs-Budapest, Dialog-Campus Kiadó, 2010.
66. BRUHÁCS János: *Nemzetközi jog II.* Pécs-Budapest: Dialóg Campus Kiadó - Nordex Kft., 2010.
67. BUDAHÁZI Árpád: A nemzetközi bűnügyi jogsegély. In: BLASKÓ Béla – BUDAHÁZI Árpád: *A nemzetközi bűnügyi együttműködés joga*. Budapest, Dialóg Campus, Wolters Kluwer, 2019.
68. BURGESS JR, Douglas R.: Hostis Humani Generi: Piracy, Terrorism and a New International Law, *U. Miami Int'l & Comp. L. Rev.*, 2006/13. <https://repository.law.miami.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1069&context=umiclr> (2020. 11. 20.)
69. BÜHLER, Georg: *The Laws of Manu*. Orford, Clarendon Press, 1886. <https://www.globalgreycbooks.com/laws-of-manu-ebook.html> (2019. 06. 23.)
70. CHEAH, Wui Ling – CHOONG, Xun Ning: Introduction: Historical Origins of International Criminal Law. In: BERGSMO, Morten – CHEAH, Wui Ling – YI Ping (Eds.): *Historical Origins of International Criminal Law: Volume 1*. Brussels, Torkel Opsahl Academic EPublisher, 2014.
71. CHURCHILL, Winston: *A Little Matter of Genocide: Holocaust and Denial in the Americas, 1492 to the Present*. San Francisco, City Lights Books, 1997.
72. CHURCHILL, Winston: *Acts of Rebellion: A Ward Churchill Reader*. London, Routledge, 2003.

73. CICERO, Marcus Tullius: *Válogatott perbeszéddek* (ford. NÓTÁRI Tamás). Szeged, Lectum Kiadó, 2011.
74. CIFARELLI, Paola: CHRISTINE DE PIZAN, *Le Livre des fais d'armes et de chevalerie*, *Studi Francesi*, 2022/2. <https://journals.openedition.org/studifrancesi/49724>
75. COHEN, Roger: Etnikai tisztogatás. In: GUTMAN, Roy – RIEFF, David (szerk.) [ford. LATTMANN Tamás – SÜLI István]: *Háborús Bűnök*. Budapest, Zrínyi 2002, 106.
76. COLITRE, Charles E.: INTERPOL: The International Criminal Police Organization, Federal Bureau of Investigation United States Department of Justice Washington, D.C., Vol. 53, No. 10, 1984.
77. COOMARASWAMY, Radhika: *Report of the Special Rapporteur on violence against women, its causes and consequences, Radhika Coomaraswamy, in accordance with Commission on Human Rights resolution 1994/45*. E/CN.4/1996/53/Add.1 <https://digitallibrary.un.org/record/228137> (2021. 07. 06.)
78. CRAWFORD, James R.: *Brownlie's Principles of Public International Law* (8th Edition). Oxford, Oxford University Press, 2019. [https://auraleague.com/lpdf/international_law/James%20Crawford%20-%20Brownlie%E2%80%99s%20Principles%20of%20Public%20International%20Law-Oxford%20University%20Press%20\(2012\)%20\(1\)%20-%20Rajas%20Salpekar.pdf](https://auraleague.com/lpdf/international_law/James%20Crawford%20-%20Brownlie%E2%80%99s%20Principles%20of%20Public%20International%20Law-Oxford%20University%20Press%20(2012)%20(1)%20-%20Rajas%20Salpekar.pdf) (2022. 02. 22.)
79. CZINE Ágnes – FIEDLER Laura: *Btk. Fordítókulcs oda-vissza. Az 1978. évi IV. és a 2012. évi C. törvény normaszövegének összehasonlító táblázata, mindkét irányban*. Budapest, HVG-ORAC, 2013.
80. CSAPÓ Zsuzsanna: Delicta iuris gentium, a természetes személyek nemzetközi jogon alapuló büntetőjogi felelőssége és a felelősségre vonás folyamata. *JURA*, 2002/1. <https://pea.lib.pte.hu/bitstream/handle/pea/12688/Jura-2002-1.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (2021. 03. 09.)
81. CSAPÓ Zsuzsanna: II. Vilmos (nemzetközi) büntetőbíróság elé állításának megghiúsult terve az I. világháborút követően. *Jogelméleti Szemle*, 2019/1. http://jesz.ajk.elte.hu/2019_1.pdf (2020. 11. 01.)
82. DADRIAN, Vahakn: *The History of the Armenian Genocide: Ethnic Conflict from the Balkans to Anatolia to the Caucasus*. New York, Berghan Books, 1995.
83. DAVIES, John Reuben: The execution of William Wallace: Saint Bartholomew's Eve, Monday 23 August 1305. *Breaking of Britain: Cross-Border Society and Scottish*

- Independence 1216–1314*. 2013. <http://eprints.gla.ac.uk/87808/7/87808.pdf> (2020. 11. 20.)
84. DE QUIROGA, Pedro López Barja: Cicero: Bellum Iustum and the Enemy Criminal Law. In: BERGSMO, Morten – BUIS, Emiliano J. (ed.): *Philosophical Foundations of International Criminal Law: Correlating Thinkers*. Brussels, Torkel Opsahl Academic EPublisher, 2018. <https://www.legal-tools.org/doc/fbe7a2/pdf/> (2021. 05. 03.)
85. DES FORGES, Alison
https://www.hrw.org/sites/default/files/media_2020/12/rwanda-leave-none-to-tell-the-story.pdf
86. DESCAMPS, Olivier: La responsabilité dans le Code civil. *Dans Histoire de la justice*, 2009/1. <https://www.cairn.info/revue-histoire-de-la-justice-2009-1-page-291.htm#> (2022. 11. 01.)
87. DIETZE, H. H.: *Naturrecht in der Gegenwart*. Bonn, 1936. és STOLLEIS, Michael (translated by DUNLAP, Thomas): *A History of Public Law in Germany 1914-1945*. New York, Oxford University Press, 2004.
88. DINH, N. Q. - DAILLIER, P. - PELLET, A. (ford.: KOVÁCS Péter): *Droit international public*, 5 édition. Budapest, Osiris Kiadó, 2007.
89. DINH, Nguyen Quoc – DAILLIER, Patrick – PELLETT, Alain – KOVÁCS Péter: *Nemzetközi közjog*. Budapest, Osiris Kiadó, 1998.
90. DOMÁN Augusztina: *A beszámítási képesség a büntethetőségi akadályok rendszerében, PhD értekezés*. Budapest, 2019. https://jak.ppke.hu/uploads/articles/12332/file/Dom%C3%A1n_Augusztina_dolgozat_v.pdf (2020. 09. 11.)
91. DOMOKOS Andrea: Felelősség és felelősségrevonás a büntetőjogban. *Glossa Iuridica* 2015/1.
92. DOMOKOS Andrea - CSERVÁK Csaba: A büntetőjogi és politikai felelősség keveredése, avagy a büntetőjogi felelősség diszfunkcionális alkotmányjogi felülbírálata, *Jogelméleti Szemle* 2017/1. http://jesz.ajk.elte.hu/2017_1.pdf (2020. 12. 05.)
93. DOMOKOS Andrea – PAPP Petra: Életfogytig tartó szabadságvesztés – a magyar anyagi jogi szabályozás a kezdetektől napjainkig, *Jogelméleti Szemle*, 2020/ 2.
94. DOMOKOS Andrea (szerk.): *A családon belüli erőszak büntetőjogi és társadalmi megítélése, Acta Caroliensia Conventorum Scientiarum Iuridico-Politicarum XVI*.

- Budapest, Patrocinium Kiadó, 2017.
http://www.kre.hu/ajk/images/doc3/A_csaladon_beluli_eroszak_buntetojogi_es_tarsadalmi_megitelese.pdf (2021. 06. 01.)
95. DOMOKOS Andrea: "Social distancing" - egy másik értelemben. In: HOMICSKÓ Árpád Olivér – CZIBERE Károly (szerk.): *A szociális szolgáltatások és ellátások biztosíthatósága krízishelyzetekben*. Budapest, Károli Gáspár Református Egyetem, 2021.
https://ajk.kre.hu/images/doc2021/pr/A_szocialis_szolgaltatasok_es_ellatasok_biztosithatosaga_krizishelyzetekben.pdf (2021. 06. 01.)
96. DOMOKOS Andrea: A büntetőjogi felelősség erkölcsi vonatkozásairól, *KRE-DIT: A KRE-DOK Online Tudományos Folyóirata*, 2019. <http://www.kre-dit.hu/tanulmanyok/domokos-andrea-a-buntetojogi-felelosseg-erkolcsi-vonatkozasairol/?print=pdf> (2020. 11. 01.)
97. DOMOKOS Andrea: Büntetőpolitika Magyarországon a XXI. század elején. In: DOMOKOS Andrea – BÉRCES Viktor: *Gondolatok a kriminológia tudományából*. Budapest, Patrocinium Kiadó, 2020.
98. DOMOKOS Andrea: Nemzetközi büntetőbíráskodás eszméje, *Jog és Állam 7. Bűnügyi Oktatók Országos Találkozója (BOT) – 2004*. Budapest, Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 2005.
99. DONDÉ-MATUTE, Javier: *International Criminal Responsibility as a Founding Principle of International Criminal Law*. In: BERGSMO, Morten and BUIS, Emiliano J. (ed.): *Philosophical Foundations of International Criminal Law: Foundational Concepts*. Brussel, Torkel Opsahl Academic EPublisher, 2019.
<http://www.toaep.org/ps-pdf/35-bergsmo-buis> (2019. 05. 28.)
100. DÖRMANN, Knut: War Crimes under the Rome Statute of the International Criminal Court, with a Special Focus on the Negotiations on the Elements of Crimes. In: VON BOGDANDY, Armin –
101. DUFOUR, Pierre: *Szerelmi erkölcsök az ókortól napjainkig*. Budapest, Magyar Téka, 1948.
102. DUNANT, Henry: *Memory of Solferino*. Geneva, International Committee of the Red Cross, 1939, 1959.
<https://www.icrc.org/en/doc/assets/files/publications/icrc-002-0361.pdf> (2020. 11. 09.)

103. DURAND, Andre: The role of Gustave Moynier in the founding of the Institute of International Law (1873). The War in the Balkans (1857–1878) The Manual of the Laws of War (1880).
104. Egyezmény az emberi jogok és alapvető szabadságok védelméről Róma, 1950. november 4. https://www.echr.coe.int/documents/convention_hun.pdf (2023. 04. 29.)
105. EISENHOWER, John S.D.: Előszó. In: MATANLE, Ivor (ford.: KÁLDOS Zsolt): *A második világháború*. Budapest, Etúd, 1994.
106. EÖRSI Gyula.: *Kötelmi jog, Általános rész*. Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó, 2003. 239.
107. EÖTTEVÉNYI Nagy Olivér: *A hágai két békekonferencia*. Kassa, 1909. http://misc.bibl.u-szeged.hu/46155/1/xb_149215.pdf (2022. 06. 02.)
108. EPPSTEIN, John: *The Catholic Tradition of the Law of Nations, 1935*. The Lawbook Exchange, Ltd.; Reprint of sole edition, 2008.
109. ERNSZT Ildikó: A kalózkodás és a nemzetközi jog. In: Csapó, Zsuzsanna (szerk.) Ünnepi tanulmánykötet Bruhács János professor emeritus 70. születésnapjára. Pécs, Pécsi Tudományegyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, 2009.
110. ERTÜRK, Yakin: *The due diligence standard as a tool for the elimination of violence against women*, UN Report, E/CN.4/2006/61. <https://digitallibrary.un.org/record/565946> (letöltés dátuma: 2021. 07. 06.)
111. FELDE, Kitty – HOFFMAN, Paul – MCDONALD KIRK, Gabrielle – TIEGER, Alan – WIADIMIROF,
112. FERENCZ, Benjamin B.: International Criminal Courts: The Legacy of Nuremberg, *Pace International Law Review*, Vol. 10, Iss. 1, June 1998. <https://core.ac.uk/download/pdf/46711856.pdf> (2019. 05. 25.)
113. FILÓ Mihály: Radbruch naivitása. Herbert L. A. Hart a visszaható hatály tilalmáról, *Világosság*, 2010 tavasz. https://epa.oszk.hu/01200/01273/00056/pdf/Vilagosság_2010_tavasz_143-156.pdf (2019. 05. 03.)
114. FITZMYER, Joseph A.: Pompeiustól Bar-Kochbáig. In: Addison G. Wright, S.S. – Roland E. Murphy, O.Carm. – Joseph A. Fitzmyer, S.J.: Izrael története. <http://www.biblia-tarsulat.hu/biblia/komm3/75izrae.pdf> (2021. 03. 19.)

115. FOGARASSY Edit: *Igazságtétel és rendszerváltozás, különös tekintettel a visszamenőleges igazságszolgáltatásra PhD értekezés.* Miskolc, Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola, 2011.
116. FOGARASSY Edit: *Sortűzpercek Magyarországon, Publicationes Universitatis Miskolcensis, Sectio Juridica et Politica, Tomus XIX.* Miskolc University Press, 2001.
117. FOGARASSY Edit: *Visszamenőleges igazságtétel Közép-Kelet-Európában, a rendszerváltás után, Jogtudományi Közöny 2001/9.*
118. FORGÁCS Balázs: Mao Ce-tung. In: GÖCZE István (szerk.): *Állam és katona.* Budapest, Dialóg Campus Kiadó, 2017,
119. FÖLDI András - HAMZA Gábor: *A római jog története és intéúciói.* Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó, 1996.
120. FÖLDI András – HAMZA Róbert: *A római jog története és intéúciói.* Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó, 1996.
121. FÖLDI András: A jogi felelősség fogalmáról. *Acta Facultatis Politico-Iuridicae Universitatis Scientiarum Budapestinensis De Rolando Eötvös Nominatae, Tomus XXX.,* 1988.
122. FÖLDI András: *A másért való felelősség a római jogban. Jogelméleti és Összehasonlító polgári jogi kiteúntéssel.* Budapest, Rejtjel Kiadó, 2004.
123. FÖLDVÁRI József: *A büntetés tana.* Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1970.
124. FÖLDVÁRI József: *Magyar büntetőjog Általános rész.* Budapest: Tankönyvkiadó Vállalat, 1990.
125. FRASER, James E.: A Swan from a Raven: William Wallace, Brucean propaganda and the Gesta Annalia II. *Scottish Historical Review*, 2002/211. <https://doi.org/10.3366/shr.2002.81.1.1> (2020. 11. 11.)
126. FRIVALDSZKY János: *Természetjog a XX. század első felében.* In: FRIVALDSZKY János: *TERMÉSZETJOG, Eszmetörténet* (szerk.: VARGA Csaba). Budapest, Szent István Társulat, 2001, 2. [https://people.inf.elte.hu/fodtaai/anett_2/Termeszetiogeszmertortenet\(1\).pdf](https://people.inf.elte.hu/fodtaai/anett_2/Termeszetiogeszmertortenet(1).pdf) (2019. 03. 08.)
127. FULLER, Lon L.: Positivism and Fidelity to Law – A Reply to Professor Hart. *Harvard Law Review* 71/4.

128. GALLAGHER, Anne T.: What's Wrong with the Global Slavery Index? *Anti-Trafficking Review*, issue 8, 2017. <https://www.antitraffickingreview.org/index.php/atrjournal/article/view/228/216> (2019. 11. 14.)
129. GARDOCKI, Lech: Über den Begriff des internationalen Strafrechts. *Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft*, 1986, Band 98. Heft 3.
130. GAZDAG Ferenc – REMEK Éva: *A biztonsági tanulmányok alapjai* (szerk. HAUZINGER Zoltán). Budapest, Dialóg Campus, 2018. https://nkerepo.uni-nke.hu/xmlui/bitstream/handle/123456789/12604/web_PDF_EKM_Biztonsagi_tanulmanyok_alapjai.pdf?sequence=1 (2023. 04. 30.)
131. GELLÉR Balázs József: A legfőbb bírói fórum három végzésének margójára, *Fundamentum*, 2000/1.
132. GELLÉR Balázs József: *Nemzetközi büntetőjog Magyarországon, Adalékok egy vitához, (Egyes jellemzők leírása és diagnózis kísérlet)*. Budapest, Tullius, 2010b.
133. GELLÉR Balázs: A nemzetközi büntetőjog. In: BELOVICS Ervin [et al.] – BUSCH Béla (szerk.): *Büntetőjog Általános Rész, Ötödik, hatályosított kiadás*. Budapest: HVG-Orac, 2010a.
134. GILÁNYI Eszter: *A nők elleni erőszak és magyar büntetőjogi szabályozása a nemzetközi elvárások tükrében, PhD értekezés*. Miskolc, Miskolci Egyetem. Állam- és Jogtudományi Kar. Deák Ferenc Állam és Jogtudományi Doktori Iskola, 2017. <http://midra.uni-miskolc.hu/document/25640> (2021. 06. 03.)
135. GILÁNYI Eszter: A szexuális kényszerítés tényállása az Isztambuli Egyezmény rendelkezéseinek fényében, *Miskolci Jogi Szemle*, 2015/2.
136. GORDON, Gregory S.: The Trial of Peter Von Hagenbach: reconciling history, historiography, and international criminal law. In: HELLER, Kevin Jon – SIMPSON, Gerry J. (ed.): *Untold Stories: Hidden Histories of War Crimes Trials*. Oxford, Oxford University Press, 2013. <https://www.legal-tools.org/doc/5cd077/pdf> (2020. 11. 09.)
137. GOUGH, Kathleen: Roots of the Pol Pot Regime in Kampuchea, *Contemporary Marxism, SOUTHEAST ASIA*, No. 12/13, (Spring 1986).
138. GÖNCZÖL Katalin: A bűnözés társadalmi reprodukciója, deviancia kontroll, társadalmi bűnmegelőzés. In: GÖNCZÖL Katalin – KEREZSI Klára – KORINEK László

- LÉVAY Miklós (szerk.): *Kriminológia-Szakkriminológia*. Budapest, CompLex, 2013.
139. GRANT, Linda: Exhibit highlights the first international war crimes tribunal. *Harvard Law Today*, April 1, 2006. <https://today.law.harvard.edu/exhibit-highlights-the-first-international-war-crimes-tribunal/> (2020. 11. 11.)
140. GRATZER-SÖVÉNYHÁZY Gábor : A bűnmegelőzés rendszere, 2014. <http://biztonsagpiac.hu/wp-content/uploads/2014/04/Gratzer-Sovenyhazy-Gabor-A-bunmegelozes-rendszere.pdf> (2021. 03. 31.)
141. GREEN, L. C.: *International Regulation of Armed Conflicts*. In: BASSIOUNI, M. Cherif: *Internaitonal Criminal Law* (Vol. 1, 2nd ed.). Ardsley, NY, Transnational Publishers, 1999.
142. GREENWOOD, Christopher: The Concept of War in Modern International Law, *International and Comparative Law Quarterly*, 1987, vol. 36.
143. GROTIUS, Hugo: *A háború és béke jogáról, II. kötet*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1960.
144. GROTIUS, Hugo: *De Jure Belli ac Pacis*. Kitchener, Batoche Books, 2001. <https://socialsciences.mcmaster.ca/econ/ugcm/3ll3/grotius/Law2.pdf> (2021. 05. 03.)
145. GRÜLL Tibor: „Kitérők és betérők” – Zsidó és keresztény vallási misszió az ókorban. In: HORVÁTH Zita – SZ. HALÁSZ Dorottya (szerk.): *Zsidók és keresztények az évszázadok sodrában – Interpretációk egy témára*. Miskolc, Miskolci Egyetemi Kiadó, 2015. <https://mek.oszk.hu/14600/14616/14616.pdf> (2021. 03. 15.)
146. GUTMAN, Roy – RIEFF, David: Bevezetés. In: GUTMAN, Roy – RIEFF, David (szerk.) [ford. LATTMANN Tamás – SÜLI István]: *Háborús Bűnök*. Budapest, Zrínyi, 2002.
147. GYÖRFI Tamás: *A pozitívizmus-probléma*. In: BÓDIG Mátyás – GYÖRFI Tamás – SZABÓ Miklós (szerk.): *A Hart utáni jogelmélet alapproblémái*. Miskolc, Bíbor Kiadó, 2004.
148. HAJDÚ Gyula: A hadviselés nemzetközi jogi szabályai. In: BÚZA László – HAJDÚ Gyula: *Nemzetközi jog*. Harmadik átdolgozott kiadás (szerk.: HAJDÚ Gyula). Budapest, Tankönyvkiadó, 1961.
149. HAJDÚ József: *Rabszolgaság és kényszermunka tilalma*. In: LAMM Vanda (szerk.): *Emberi Jogi Enciklopédia*. Budapest, HVG-ORAC, 2018.

150. HALDON, John: Byzantium at war ad 600-1453, *Hadtörténeti Szemle*, 2017/1. http://www.epa.hu/00000/00018/00045/pdf/EPA00018_hadtortenelmi_2017_1_227-230.pdf (2021. 05. 03.)
151. HALL, Christopher Keith: The first proposal for a permanent international criminal court. *International Review of the Red Cross*, 1998/322. <https://www.icrc.org/eng/resources/documents/article/other/57jp4m.htm>
152. HÁRS András: Nemzetközi szervezetek határozatai. In: JAKAB András – FEKETE Balázs (szerk.): *Internetes Jogtudományi Enciklopédia* (Nemzetközi jog rovat, rovatszerkesztő: SÜLYOK Gábor), 2018. <http://ijoten.hu/szocikk/nemzetkozi-szervezetek-hatarozatai> (2020. 11. 20.)
153. HART, Herbert L. A.: *A jog fogalma* (ford. TAKÁCS Péter). Budapest, Osiris, 1995.
154. HART, Herbert L. A.: *Der Positivismus und die Trennung von Recht und Moral*. In: HOERSTER, Norbert (Hrsg.): *Recht und Moral: drei Aufsätze*. Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht Verlag, 1971.
155. HARTMAN, Florence: Bosznia. In: GUTMAN, Roy – RIEFF, David (szerk.) [ford. LATTMANN Tamás – SÜLI István]: *Háborús Bűnök*. Budapest, Zrínyi, 2002.
156. HARTMAN, Florence: Bosznia. In: GUTMAN, Roy – RIEFF, David (szerk.) [ford. LATTMANN Tamás – SÜLI István]: *Háborús Bűnök*. Budapest, Zrínyi 2002.
157. HENCKAERTS, Jean-Marie (ford.: VARGA Réka): *Szokásjog. Tanulmány a nemzetközi humanitárius szokásjogról: Hozzájárulás a fegyveres összeütközések során alkalmazandó jogszabályok megértéséhez és tiszteletben tartásához*, *International Review of the Red Cross*, 2005/857.. https://www.icrc.org/en/doc/assets/files/other/hun-irrc_857_henckaerts.pdf (2023. 04. 30.)
158. HLA VATHY Attila: *A magyar nemzetközi büntetőjog, különös tekintettel a jogsegély típusú szerződéseinkre*. BM Könyvkiadó, 1987.
159. HOFFMANN Tamás: A nemzetközi szokásjog szerepe a magyar büntetőbíróságok joggyakorlatának tükrében, *Jogelméleti Szemle*, 2011/4. http://jesz.ajk.elte.hu/hoffmann48.html#_edn1 (2020. 11. 01.)
160. HOFFMANN Tamás: A nemzetközi szokásjog szerepe a magyar büntetőbíróságok joggyakorlatának tükrében, *Jogelméleti Szemle* 2011/4. <http://jesz.ajk.elte.hu/hoffmann48.html> (2019. 12. 16.)

161. HOFFMANN Tamás: Az emberiség elleni bűncselekmények nemzetközi és magyar jogi szabályozása, *Állam- és Jogtudomány*, 2017/1.
162. HOFFMANN Tamás: Az emberiség elleni bűncselekmények nemzetközi és magyar jogi szabályozása, *Állam- és Jogtudomány*, 2017/1.
163. HOFFMANN Tamás: Contra aggressionem? Az agresszió bűncselekményével kapcsolatos nemzetközi jogi dilemmák, *Állam- és Jogtudomány*, 2019/1. <http://real.mtak.hu/93593/> (2022. 02. 19.)
164. HOFFMANN Tamás: Háború vagy béke? Az államközi erőszak alkalmazásának nemzetközi jogi kérdései az orosz-ukrán konfliktusban, *Közjogi Szemle*, 2022/3. <http://real.mtak.hu/155759/1/Hoffmann-HaboruvagybekeKozjogiSzemle.pdf> (2023. 04. 29.)
165. HOFFMANN Tamás: Nemzetközi büntetőjog. In: KENDE Tamás [et al.]: *Nemzetközi jog*. Budapest, Wolters Kluwer, 2014.
166. HOFFMANN, Tamás: Post-Second World War Hungarian Criminal Justice and International Law: The Legacy of the People's Tribunals. In: BERGSMO, Morten – CHEAH, Wui Ling – YI, Ping (ed.): *Historical Origins of International Criminal Law: Volume 2*. Brussels, Torkel Opsahl Academic EPublisher, 2014. <https://www.toaep.org/ps-pdf/21-bergsmo-cheah-yi> (2022. 06. 02.)
167. HOLLÁN Miklós: Globalisation and Conceptualisation in the Sphere of International Criminal Law. *Acta Juridica Hungarica*, 2000/3-4.
168. HORGOS Lívია: *A ius puniendiről a honi büntetőjogban*. Budapest, Nemzeti Közszerkeleti Egyetem, 2019.
169. HORNYÁK Szabolcs: XIII. fejezet. Az emberiség elleni bűncselekmények. In: TÓTH Mihály – NAGY Zoltán (szerk.) *Magyar büntetőjog: Különös rész*. Budapest, Magyarország: Osiris Kiadó, 2014.
170. HORVÁTH Gábor: A felelősség imperatívusza és a szabadság, *Iustum Aequum Salutare IX*, 2013/3. <http://ias.jak.ppke.hu/hir/ias/20133sz/11.pdf> (2020. 05. 03.)
171. https://www.mjsz.uni-miskolc.hu/files/egyeb/mjsz/200801/5_santha.pdf (2021. 03. 27.)
172. IRK Albert: *A Nemzetek Szövetsége, II. kiadás*. Danubia, 1926. http://real-eod.mtak.hu/8959/1/MTA_TudomanyosGyujtemenyDanubia_024.pdf (2022. 06. 02.)

173. IRK Albert: *A nemzetközi bűncselekmény és a nemzetközi büntetőbíróság eszméje. Különlenyomat az „Angyal Pál Emlékkönyv”-ből (Büntetőjogi Tanulmányok)*. Budapest, 1933.
174. IRK Albert: *A nemzetközi bűncselekmény és a nemzetközi büntetőbíróság eszméje. Különlenyomat az „Angyal Pál Emlékkönyv”-ből (Büntetőjogi Tanulmányok)*. Budapest, 1933,
175. JALLOH, Charles C.: The International Law Commission’s First Draft Convention on Crimes Against Humanity: Codification, Progressive Development, or Both? *52 Case W. Res. J. Int’l L.* 331 (2020) Available at: <https://scholarlycommons.law.case.edu/jil/vol52/iss1/16> (2022. 06. 07.)
176. JECS Franciska: Az előjáró felelőssége a Nemzetközi Büntetőbíróság joggyakorlatában, különös tekintettel a Bemba-ügyre, *Miskolci Jogtudó*, 2019/1. <https://jogtudo.uni-miskolc.hu/files/4153/MJ2019iss1art4Jecs.pdf> (2023. 04. 30.)
177. JENEY Petra: A nemzetközi jog forrásai. In: KENDE Tamás – NAGY Boldizsár – SONNEVEND Pál – VALKI László (szerk.): *Nemzetköz jog*. Budapest, Wolters Kluwer, 2014.
178. JESCHECK, Hans-Heinrich – WEIGEND, Thomas: *Lehrbuch des Strafrechts: Allgemeiner Teil*. Berlin, Duncker & Humblot, 1996.
179. KAHLER Frigyes – M. KISS Sándor: *„Mától kezdve lövünk.” Tíz év után a sortüzekről*. Budapest, Kairosz Kiadó, 2003.
180. KAHLER Frigyes (szerk.): *Sortüzek – 1956. Igazságügyi Minisztérium, Tényfeltáró Bizottság – 1993*. Lakitelek, Antalógia Kiadó, 1993.
181. KAHLER Frigyes: Lehetőségeink a jogállamiság helyreállításában, *Magyar Jog* 1992/7.
182. KAJTÁR Gábor: Az erőszak tilalma. In: JAKAB András – FEKETE Balázs (szerk.): *Internetes Jogtudományi Enciklopédia, Nemzetközi jog rovat* (rovatszerkesztő: SÜLYOK Gábor), 2018. http://real.mtak.hu/83265/1/az_eroszak_tilalma_u.pdf (2022. 02. 22.)
183. KARÁCSONY András: A jogász érület, természetjog vagy jogpozitivizmus? *Világosság*, 1994/11.
184. KARDOS Gábor: Az államok szuverén egyenlősége. In: JAKAB András – FEKETE Balázs (szerk.): *Internetes Jogtudományi Enciklopédia, Nemzetközi jog rovat* (rovatszerkesztő: SÜLYOK Gábor), 2018. <http://ijoten.hu/szocikk/az-allamok-szuveren-egyenlosege> (2021. 05. 03.)

185. KARDOS Gábor: Carl Schmitt és az államközi konfliktusok kérdése, *Iustum Aequum Salutare*, 2012/1.
186. KARPEC, Igor Ivanoics: A nemzetközi jellegű bűncselekmények. II. kötet. Rendőrtiszti Főiskola, 1983.
187. KARSAI Krisztina (szerk.): *Kommentár a Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvényhez*. Budapest, Complex, 2013.
188. KARSAI Krisztina (szerk.): *Nagykommentár a Büntető Törvénykönyvhöz*. Budapest, Wolters, 2019.
189. KARSAI Krisztina (szerk.): *Nagykommentár a Büntető Törvénykönyvhöz*. Budapest, Wolters, 2019.
190. KARSAI Krisztina (szerk.): *Nagykommentár a Büntető Törvénykönyvhöz*. Wolters, Budapest, 2019.
191. KARSAI Krisztina: *Az alapelvek rendszere az európai büntetőjogban. MTA doktori értekezés*. Szeged, 2015. http://real-d.mtak.hu/887/7/dc_964_14_doktori_mu.pdf (2023. 04. 30)
192. KARSAI Krisztina: Európai büntetőjog. In: JAKAB András – KÖNCZÖL Miklós – MENYHÉRD Attila – SÜLYOK Gábor (szerk.): *Internetes Jogtudományi Enciklopédia* (Büntetőjog rovat, rovatszerkesztő: SZOMORA Zsolt). 2023. <http://ijoten.hu/szocikk/europai-buntetojog> (2023. 04. 30.)
193. KARSAI Krisztina: Nemzetközi együttműködés a büntetőjog területén. In: FEJES Zsuzsanna – SZALAI Anikó (szerk.): *Államközi kapcsolatok*. Szeged, Iurisperitus Kiadó, 2019.
194. KARSTEN, Niels: Distinguishing Military and Non-Military Superiors, Reflection on the Bemba Case at the ICC, *Journal of International Criminal Justice*, 2009/7.
195. KECSKÉS Gábor: Az államfelelősség és a szankciók nemzetközi jogi kérdéskörének megjelenése a magyar jogirodalomban. In: BLUTMAN László - Homoki-Nagy Mária (szerk.): *Ünnepi kötet Dr. Bodnár László egyetemi tanár 70. születésnapjára*. Szeged, Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 2014. http://acta.bibl.u-szeged.hu/34798/1/juridpol_077_289-301.pdf (2020. 05. 10.)
196. KEMÉNY János: VIETNÁM HÁBORÚI ÉS BÉKÉJE 1945-TŐL NAPJAINKIG. Nemzeti Közszerkeleti Egyetem, 2020. <https://nkerepo.uni-nke.hu/xmlui/bitstream/handle/123456789/16274/Vietnam%20haborui%20es%20b>

- [ekeje%201945-tol%20napjainkig.pdf;jsessionid=2D7159C580CDE01F25006C6DB76EF286?sequence=1](#) (2023. 04. 29.)
197. Khaled Abou El Fadl, “The Rules of Killing at War: An Inquiry into Classical Sources”, *The Muslim World*, Vol. 89, No. 2, 1999.
198. KIRS Eszter: A nemzetközi büntető bírászkodás története a második világháborút megelőzően. In: *Miskolci Doktoranduszok Jogtudományi Tanulmányai* 5/1. Miskolc, Bíbor Kiadó, 2004.
199. KIRS Eszter: A Nemzetközi Büntetőbíróság és a bünszervezeti felelősségi koncepció halála, *Kül-Világ*, 2012/4. <http://kul-vilag.fw.hu/2012/04/kirs.pdf> (2023. 04. 30.)
200. KIRS Eszter: Az ENSZ szerepe a Kelet-Timorban zajló békéltetési folyamatban, *Sectio Juridica et Politica*, Miskolc, Tomus XXIII/2. 2005.
201. KIRS Eszter: Az ex-jugoszláv törvényszék (ICTY) hagyatéka a bosznia-hercegovinai ítélkezési gyakorlat fragmentáltsága tükrében, *Miskolci Jogi Szemle*, 2011/1. https://www.mjsz.uni-miskolc.hu/files/egyeb/mjsz/201101/5_kirseszter.pdf (2017. 02. 11.)
202. KIRS Eszter: *Demokratikus átmenet a háborús büntettek árnyékában. A nemzetközi büntetőbíróságok és a tényfeltáró bizottságok szerepe az átmeneti igazságszolgáltatásban*. Miskolc, Bíbor Kiadó.
203. KIRS Eszter: Népiirtás az ICTY nagyítója alatt. In: BLUTMAN László – HOMOKI-NAGY Mária (szerk.): *Ünnepi kötet Dr. Bodnár László egyetemi tanár 70. születésnapjára*. Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Szeged, 2014. http://acta.bibl.u-szeged.hu/34799/1/juridpol_077_303-311.pdf (2020. 10. 08.).
204. KIRS Eszter: *Tettesek és bűnrészesek a délszláv háborúban*. Miskolc L’Harmattan Kiadó, 2018.
205. KIS Norbert – GELLÉR Balázs: *A nemzetközi bűncselekmények hazai kodifikációja de lege ferenda*. In: WIENER A. Imre (szerk. LIGETI Katalin): *Ünnepi Kötet*. Budapest, KJK-Kerszöv, 2005.
206. KISS, Alejandro: Command responsibility under Article 28 of the Rome Statute. In: STAHN, Carsten: *The Law and Practice of the International Criminal Court*. Oxford, Oxford University Press, 2015.

207. KLEIN, Gary A.: *The American Press and the Rise of Hitler, 1923-1933*. Dissertation submitted for the degree of Doctor of Philosophy. The London School of Economics and Political Science, 1997. <https://etheses.lse.ac.uk/1459/1/U105259.pdf> (2021. 03. 19.)
208. KOLLER, David S.: *The Nuremberg Legacy in Historical Development of Internaitonal Criminal Law*. In: BERGSMO, Morten – LING, CHEAH Wui and PING, YI (ed.): *Historical Origins of Internaitonal Criminal Law, Vol. 1*. Brussel, Torkel Opsahl Academic EPublisher, 2014. <https://www.legal-tools.org/doc/f6903e/pdf/> (2019. 05. 25.)
209. KÓNYA István: Az emberiség elleni bűncselekmények. In: Kónya István (szerk.): *Magyar Büntetőjog I-IV. - új Btk. - Kommentár a gyakorlat számára*, frissítve: 2022. március 1.
210. KORINEK László: A bűnözés visszatükröződése. Latens bűnözés, bűnözésábrázolás, félelem a bűnözéstől. In: GÖNCZÖL Katalin – KEREZSI Klára – KORINEK László – LÉVAY Miklós (szerk.): *Kriminológia-Szakkriminológia*. Budapest, CompLex, 2013.
211. KORNAI János: Mit jelent a „rendszer váltás”? Kísérlet a fogalom tisztázására, *Közgazdasági Szemle* 2007/4.. <https://epa.oszk.hu/00000/00017/00136/pdf/2kornai.pdf> (2019. 12. 16.)
212. KOVÁCS Péter: Miért nincs még kihirdetve a Római Statútum? Gondolatok a Római Statútum és az Alaptörvény összeegyeztethetőségének egyszerűségéről. *Állam- és Jogtudomány*, 2019/1. <https://jog.tk.mta.hu/uploads/files/2019-01-KOVACS.pdf> (2019. 11. 06.)
213. KOVÁCS Péter: Nemzetközi büntetőbíráskodás. In: JAKAB András – FEKETE Balázs (szerk.): *Internetes Jogtudományi Enciklopédia* (Nemzetközi jog rovat, rovatszerkesztő: SÜLYOK Gábor), 2018. <http://ijoten.hu/szocikk/nemzetkozi-buntetobiraskodas> (2020. 11. 07.)
214. KOVÁCS Péter: *Nemzetközi jog*. Budapest, Osiris Kiadó, 2011. https://regi.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop425/2011_0001_520_nemzetkozi_koz_jog/ch05s02.html (2020. 12. 07.)
215. KOVÁCS Péter: *Nemzetközi közjog*. Budapest, Osiris, 2011.
216. KOVÁCS Péter: Nemzetközi szervezetek szankciós típusú határozatai magyarországi érvényesíthetőségének alkotmányjogi gyakorlata és problémái. In:

- BODNÁR László (szerk.): *EU-csatlakozás és alkotmányozás*. Szeged, SZTE ÁJK, 2001.
217. KOVALOVSKY Miklós – O. NAGY Gábor – JUHÁSZ József – SZŐKE István (szerk.): *Magyar Értelmező Kéziszótár*. Budapest, Akadémia Kiadó, 1972.
218. KRÁNITZ Mariann: A prostitúció megjelenési formái. In: *Kriminológiai és kriminalisztikai tanulmányok 26*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1989.
219. KRANTZ, Gunilla – GARCIA-MORENO, Claudia: Violence against women, *Journal of Epidemiology and Community Health*, 2005, Vol. 59. No. 10. <https://jech.bmj.com/content/59/10/818> (2021. 06. 01.)
220. KRAUSZ Tamás: Az új nemzetállamok Kelet-Európában: az entikai tisztogatás mint legitimáció? In: JUHÁSZ József – KRAUSZ Tamás (szerk.): *Az új nemzetállamok és az etnikai tisztogatások Kelet-Európában 1989 után*. Budapest, L'Harmattan Kiadó, ELTE BTK Kelet-Európa Története Tanszék, 2009.
221. KROKOVAY Zsolt: *Erkölc – Jog – Szabadság*. In: CS. KISS Lajos: *Herbert L. A. Hart jogtudománya kritikai kontextusban*. Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2014.
222. KUKORRELI István – TAKÁCS Imre: A magyar alkotmány története. Az alkotmányosrendszerváltozás jellemzői. In: KUKORRELI István (szerk.): *Alkotmánytan I*. Budapest, Osiris, 2003.
223. KUSSBACH Erich: *Nemzetközi és európai büntetőjog*. Budapest, Szent István Társulat, 2005.
224. KUSSBACH Erik: *Nemzetközi büntetőjog*. Budapest, PPKE Jog- és Államtudományi Kar, 1999.
225. LALANI, Mumtaz – METCALF, Hilary: Forced labour in the UK: The business angle. *JRF Programme Paper*, 2012.
226. LAMM Vanda – BRAGYOVA András: *Visszamenőleges igazságszolgáltatás*. Budapest, MTA Állam- és Jogtudományi Intézete, 1992.
227. LAMM Vanda: Megjegyzések a hazai jogrendszerről. In: SZENTPÉTERI József – TEPLÁN István – VIZI E. Szilveszter (szerk.): *Előmunkálatok a társadalmi párbeszédhez*. Budapest, Gazdasági és Szociális Tanács, 2006.
228. LÁNCZI András: Ki a felelős? A politikai felelősség nyomában, *Politikatudományi Szemle* XX/4, 2011/4. http://www.poltudszemle.hu/szamok/2011_4szam/lanczi.pdf (2020. 05. 11.)

229. LATTMANN Tamás: A nemzetközi büntetőbírói fórumokkal való együttműködés lehetősége vagy lehetetlensége a magyar jogi előírások alapján – különös tekintettel a Nemzetközi Büntetőbíróságra, *Kül-Világ*, 2011/1-2.
230. LATTMANN Tamás: A nemzetközi humanitárius jog. In: KENDE Tamás – NAGY Boldizsár – SONNEVEND Pál – VALKI László: *Nemzetközi jog*. Budapest, Wolters Kluwer Kft., 2014.
231. LEMKIN, Raphael: *Axis Rule in Occupied Europe of Occupation - Analysis of Government - Proposals for Redress*. Washington, D.C.: Carnegie Endowment for International Peace 1944.
232. LESAFFER, Randall: Peace treaties and the formation of international law. In: FASSBENDER, Bardo – PEETERS, Anne (Eds.): *The Oxford handbook of the history of international law*. Oxford University Press, 2012.
233. LEVIE, Howard S.: The History and Status of the International Criminal Court. *International Law Studies*, 2009/75. <https://core.ac.uk/download/pdf/236321493.pdf> (2020. 11. 20.).
234. LIGETI Katalin: Kriminálpolitika és pönológia. In: GÖNCZÖL Katalin – KEREZSI Klára – KORINEK László – LÉVAY Miklós (szerk.): *Kriminológia-Szakkriminológia*. Budapest, CompLex, 2013.
235. LÖFFLER Tibor: *A rendszerváltás állama: 1989-2006*. In: SZABÓ Pál Csaba (szerk.): *A magyar állam története: 1711-2006*. Szeged, JATEPress Kiadó, 2010.
236. M. NYITRAI Péter: A nemzetközi bűncselekmény koncepciója. *Jog, állam, politika*, 2010/2. <https://dfk-online.sze.hu/images/J%c3%81P/2010/1/Nyitrai.pdf> (2022. 10. 26.)
237. M. NYITRAI Péter: Az együttműködési kötelezettség alapvető jellemzői a szuverén államok és a nemzetközi büntetőbíróságok kapcsolatrendszerében, *Kül-Világ*, 2012/4.
238. M. NYITRAI Péter: *Nemzetközi bűnügyi jogsegély Európában*. Budapest, KJK-Kerszöv Jogi és Üzleti Kiadó Kft., 2002.
239. M. NYITRAI Péter: *Nemzetközi és európai büntetőjog*. Budapest, Osiris Kiadó, 2006.
240. MADARASSY-MOLNÁR Máté: A nemi erkölcs és a büntetőjog megítélése az ókorban, *Iustum Aequum Salutare* IV., 2008/1. <http://ias.jak.ppke.hu/hir/ias/20081sz/12.pdf> (2021. 07. 01.)

241. MARCHU, Iryna: *The Concept of Crime in International Criminal Law*. Berlin Heidelberg, Springer-Verlag, 2014, 70. <https://www.corteidh.or.cr/tablas/r32691.pdf> (2021. 03. 22.)
242. MARCHU, Iryna: *The Concept of Crime in International Criminal Law*. Berlin Heidelberg, Springer-Verlag, 2014. <https://www.corteidh.or.cr/tablas/r32691.pdf> (2021. 03. 22.)
243. MÁRKUS Ferenc: Nemzetközi büntetőjog. In: SZABÓ Imre (szerk.): *Állam- és Jogtudományi Enciklopédia. II.* Budapest, Akadémiai, 1980.
244. MCDONALD, Gabrielle Kirk – SWAAK-GOLDMAN, Olivia (ed.): *Substantive and Procedural Aspects of International Criminal Law. Documents and Cases (Volume II)*. Brill, 2000, E-book.
245. MCKEON, Richard: The Development and Significance of the Concept of Responsibility. *Revue Internationale de Philosophie* 11, 1957. <https://www.jstor.org/stable/23940271?seq=1> (2020. 05. 06.)
246. MEDVE Judit: A rendészeti bűnmegelőzés hatékony eszközei, *Magyar Rendészet*, 2014/5.
247. MERKL, Adolf: Einheit oder Vielheit des Naturrechts? *Österreichische Zeitschrift für Öffentliches Recht*, 1954.
248. MÉSZÁROS Ádám: *Kutatási eredmények - A büntetőjogi felelősség aktuális kérdései IV. A bűnösségen alapuló felelősség áttörése és a mögöttes felelősség a büntetőjogban*. OKRI, 2019. <https://www.okri.hu/index.php/kutatas/kutatasok> (2020. 06. 18.)
249. MICELI, Augusto P.: Forum Juridicum: Bartolus of Sassoferrato, *Louisiana Law Review*, Vol. 37, No. 5, 1977.
250. MICHALCZYK, John J. (ed.): *Nazi Law: From Nuremberg to Nuremberg*. Bloomsbury Academic, 2017.
251. MOHAI Máté: *Felelősség és helytállási kötelezettség a társaságok jogában, PhD értekezés*. Pécs, 2017. <https://ajk.pte.hu/files/file/doktori-iskola/mohai-mate/mohai-mate-vedes-ertekezes.pdf> (2020. 12. 07.)
252. MOLNÁR Dóra: Az Egyesült Nemzetek Szervezete – kollektív biztonság. In: MOLNÁR Anna – MARSAI Viktor – WAGNER Péter: *Nemzetközi biztonsági szervezetek*. Budapest, Dialóg, 2019.
253. MOLNÁR Gábor Miklós: A vállalkozói felelősség büntetőjogi vonatkozásai. In: DOMOKOS Andrea (szerk.): *A vállalkozói felelősség büntetőjogi vonatkozásai*.

- Konferencia előadásainak szerkesztett változata.* Budapest, Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 2017.
https://ajk.kre.hu/images/doc4/dokumentumok/A_vallalkozoi_felelosseg_buntetojo_gi_vonatkozasai_kiadvany.pdf (2020. 12. 07.)
254. MOLNÁR Gábor Miklós: Háborús bűncselekmények. In: BELOVICS Ervin (szerk.): *Büntetőjog II. Különös Rész. Nyolcadik, hatályosított kiadás.* Budapest, HVG-ORAC, 2021.
255. MOLNÁR Gábor Miklós: Háborús bűncselekmények. In: BUSCH Béla (szerk.): *Büntetőjog II., Különös rész.* Budapest, HVG-Orac Lap- és Könyvkiadó, 2014.
256. MOLNÁR Tamás: A nemzetközi jog és a magyar jog viszonya. In: JAKAB András – FEKETE Balázs (szerk.): *Internetes Jogtudományi Enciklopédia,* (Alkotmányjog rovat, rovatszerkesztő: BODNÁR Eszter – JAKAB András), 2018.
<http://ijoten.hu/szocikk/a-nemzetkozi-jog-es-a-magyar-jog-viszonya> (2020. 10. 02.)
257. MÜLLER, W. E.: *Der Begriff der Verantwortung bei Hans Jonas.* Frankfurt, Athenäum, 1988.
258. NAGY Ferenc: A bűnösség. In: BELOVICS Ervin - NAGY Ferenc - TÓTH Mihály: *Büntetőjog I. Általános rész.* Budapest, HVG-ORAC, 2015.
259. NAGY Ferenc: A bűnösségen alapuló felelősség elvéről. In: TÓTH Károly (szerk.): *Emlékkönyv dr. Tokaji Géza c. egyetemi tanár születésének 70. évfordulójára.* Szeged, Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 1996. http://acta.bibl.u-szeged.hu/37737/1/juridpol_048.pdf (2020. 06. 10.)
260. NAGY Ferenc: *A magyar büntetőjog általános része.* Budapest, 2008.
261. NAGY Ferenc: *A magyar büntetőjog általános része.* Budapest, Korona, 2001.
262. NAGY Ferenc: A nullum crimen / nulla poena sine lege alapelvről, *Magyar Jog* 1995/5.
263. NAGY Károly: *Az állam felelőssége a nemzetközi jog megsértése miatt.* Budapest, Akadémia Kiadó, 1991.
264. NAGY Károly: *Nemzetközi jog.* Budapest, Püski, 1999.
265. NÉMETH Zsolt: A bűnmegelőzés. In: BORBÍRÓ Andrea (szerk.): *Kriminológia MA.* Budapest, Dialóg Campus, 2020.
266. NÓTÁRI Tamás: *Római köz- és magánjog.* Szeged: Lectum Kiadó, 2011.
267. NYESTE Péter: Hazánk a nemzetközi bűnüldözési együttműködés rendszerében, *Nemzetközi Bűnügyi Együttműködési Központ (NEBEK), Rendőrségi tanulmányok,* 2022/5.

- https://epa.oszk.hu/04000/04093/00018/pdf/EPA04093_rendorsegi_tanulmanyok_2_022_1_142-172.pdf (2023. 04. 29.)
268. OEHLER, Dietrich: *Internationales Strafrecht*. Köln, Carl Heymanns Verlag KG, 1973.
269. OPPENHEIM, Lassa: *International Law – A Treatise*. London, Longmans, Green and Co., 1905–1906.
270. PATSCH Ferenc: Légy béketeremtő!: Mai megfontolások az "igazságos háború" elméletéről, *VIGILIA*, 2023/1.
271. PETRÓ Rita – SÜLYOK Gábor (szerk.): Nemzetközi közjogi dokumentum gyűjtemény. Miskolc, Bíbor Kiadó, 2002.
272. PETRUSKA, Ferenc: Három elfeledett háború II.: Az Öböl-háború, *HADMÉRNÖK*, 2012/7. http://hadmernok.hu/2012_1_petruska2.pdf (2023. 04. 29.)
273. PLANT, Roger: *Modern slavery: The concepts and their practical implications*. International Labour Office (working paper). Geneva, 2014.
274. POKOL Béla: Jog és morál. *AUSz: Forum Acta Juridica et Politica*, 2011/1. http://acta.bibl.u-szeged.hu/29292/1/juridpol_forum_001_002_109-155.pdf (2019. 03. 08)
275. POKOL Béla: Jogfilozófiák és büntetőjogelméletek, *Jogelméleti Szemle/ Journal of Legal Theory*, 8(4). https://www.ssoar.info/ssoar/bitstream/handle/document/10706/ssoar-jogszemle-2007-4-pokol-jogfilozofiak_es_buntetojogelmeletek.pdf?sequence=1&isAllowed=y&lnkname=ssoar-jogszemle-2007-4-pokol-jogfilozofiak_es_buntetojogelmeletek.pdf (2020. 05. 05.)
276. POLANO, Michael David: *The Great Terror: Violence, Ideology, And The Building Of Stalin's Soviet Empire*. Wayne State University Theses, 2017. http://digitalcommons.wayne.edu/oa_theses/583 (2021. 03. 19.)
277. POLT Péter: A ne bis in idem elv alkalmazása az Európai Unió Bíróságának ítélezési gyakorlata alapján. In: CZINE Ágnes (szerk.): *Király Tibor emlékkötet*. Budapest, ORAC, 2022.
278. POLT Péter: A nemzetközi büntetőjog fejlődésének néhány kérdése, *Jogtudományi Közlöny*, 1987/4. http://real-j.mtak.hu/2249/1/JogtudomanyiKozlony_1987.pdf (2018. 10. 02.)

279. POLT Péter: Az emberiség elleni bűncselekmények. In: BLASKÓ Béla (szerk.): *Büntetőjog Különös Rész I.* Budapest-Debrecen, Rejtjel, 2018.
280. POLT Péter: Nemzetközi bűnügyi együttműködés újabb fordulat előtt, *Miskolci Jogi Szemle*, 2019/14., különszám. https://www.mjsz.uni-miskolc.hu/files/6603/31_poltpeter_t%C3%B6rdelt.pdf (2023. 04. 29.)
281. Prof. Yakın Ertürk, former Special Rapporteur on Violence against Women (2003-2009) <https://www.ohchr.org/en/issues/women/srwomen/pages/yakinerturk.aspx> (2021. 07. 06.)
282. PUSKÁS Anna: A humánbiztonság helye a NATO válságmegelőzési és -kezelési tevékenységében, *VÉDELMI-BIZTONSÁGI SZABÁLYOZÁSI ÉS KORMÁNYZÁSTANI MŰHELYTANULMÁNYOK* 2022/42. [https://hhk.uni-nke.hu/VBSZK%20MT_2022_42_PUSK%3%81S%20Anna_A%20hum%C3%A1nbi ztons%C3%A1g%20helye%20a%20NATO%20v%C3%A1ls%C3%A1gmegel%C5%91z%C3%A9si%20%C3%A9s%20-kezel%C3%A9si%20tevé%C3%A9kenys%C3%A9g%C3%A9ben.pdf](https://hhk.uni-nke.hu/document/hhk-uni-nke-hu/VBSZK%20MT_2022_42_PUSK%3%81S%20Anna_A%20hum%C3%A1nbi ztons%C3%A1g%20helye%20a%20NATO%20v%C3%A1ls%C3%A1gmegel%C5%91z%C3%A9si%20%C3%A9s%20-kezel%C3%A9si%20tevé%C3%A9kenys%C3%A9g%C3%A9ben.pdf) (2023. 04. 29.)
283. PUSZTAI László: Bűnmegelőzés. (Fogalom, cél, dimenziók), *Acta Universitatis Szegediensis: acta juridica et politica*, 1996/1-20.
284. RÁCZ Lajos (szerk.): *Egyetemes állam- és jogtörténet, Ókor – feudális kor.* Budapest, HVG-Orac, 1998.
285. RADBRUCH, Gustav: Gesetzliches Unrecht und übergesetzliches Recht. *Süddeutsche Juristenzeitung*, Jahrg. 1, Nr. 5, August 1946.
286. RENFREW, Barry: Csecsenföld In: GUTMAN, Roy – RIEFF, David (szerk.) [ford. LATTMANN Tamás – SÜLI István]: *Háborús Bűnök.* Budapest, Zrínyi, 2002.
287. RHEA, Harry M: The United States and International Criminal Tribunals: an historical analysis. *ILSA Journal of Int'l & Comparative Law*. 2009/16. <https://core.ac.uk/download/pdf/80037725.pdf> (2020. 11. 20.)
288. RICHTER, Emanuel: Nachhaltige Politik – Systematisierungshilfen für die Begründungsprobleme der „Verantwortung“. In: HEIDRINK, Ludger - HIRSCH, Alfred (Hg.): *Staat ohne Verantwortung? Zum Wandel der Aufgaben von Staat und Politik.* Frankfurt, Campus, 2007.

289. RICHTER, Emanuel: Politische Ethik als Verantwortungsethik. Die Folgenabschätzung als Begründungsfundament? *Archiv für Rechts- und Sozialphilosophie* 78/2, 1992.
290. RIXER Ádám: Az államfelelősségének egyes kérdései, *De iurisprudentia et iure publico: Jog- és Politikatudományi folyóirat*, 2011/1. <http://dieip.hu/wp-content/uploads/2011-1-06.pdf> (2020. 12. 05.)
291. ROY, Pratap Chandra (trans.): *The Mahabharata Complete Volume*. Vakya Books, 2015.
292. RÖLING, B. V. A – RÜTER, C. F. (ed.): *The Tokyo Judgment. The International Military Tribunal for the Far East (I.M.T.F.E.), 29 April 1946-12 November 1948*. APA—University Press Amsterdam, 1977.
293. RYLE, John: Kényszermunka. In: GUTMAN, Roy – RIEFF, David (szerk.) [ford. LATTMANN Tamás – SÜLI István]: *Háborús Bűnök*. Budapest, Zrínyi 2002, 221.
294. SAINT AQUINAS, Thomas: *Summa Theologica*, 1812-1817. <https://d2y1pz2y630308.cloudfront.net/15471/documents/2016/10/St.%20Thomas%20Aquinas-Summa%20Theologica.pdf> (2021. 05. 03.)
295. SAMU Mihály: Az igazságtétel jogelméleti vonatkozásai, *Magyar Jog* 1994/6.
296. SÁNTHA Ferenc: A nemzetközi bűncselekmény általános fogalmának hazai fejlődése, *Jog-Állam-Politika*, 2010/1.
297. SÁNTHA Ferenc: A Nemzetközi Büntetőbíróság joghatóságába tartozó nemzetközi bűncselekmények vázlata. In: CSEMÁNÉ VÁRADI Erika [et al.]: *Tanulmányok a bűnügyi tudományok köréből* Miskolc, Gazdász-Elasztik Kft., 2013.
298. SÁNTHA Ferenc: Az előjáró parancsa mint büntethetőségi akadály a magyar büntetőjogban, *Publicationes Universitatis Miskolcensis Sectio Juridica et Politica*, Tomus XXXII., 2014.
299. SÁNTHA Ferenc: Az emberiség elleni bűncselekmények, *Miskolci Jogi Szemle*, 2008/1.
300. SÁNTHA Ferenc: Parancsnokok, előjárók speciális felelőssége a nemzetközi büntetőjogban. In: KIRS Eszter (szerk.): *Egységesezés és szétagozódás a nemzetközi büntetőjogban*. *Studia Iuris Gentium Miskolcensis*. Miskolc, Bíbor Press, 2009.
301. SÁNTHA Ferenc: Szervezeti felelősség a nemzetközi büntetőjogban? In: KOLTAY András – GELLÉR Balázs (szerk.): *Jó kormányzás és büntetőjog. Ünnepi tanulmányok Kis Norbert egyetemi tanár 50. születésnapjára*. Budapest, Ludovika

- Egyetemi Kiadó, 2022. https://tudasportal.uni-nke.hu/xmlui/bitstream/handle/20.500.12944/18015/35_Santha.pdf?sequence=1
302. SÁNTHA Ferenc: XIII. Fejezet. Az emberiség elleni bűncselekmények, in: HORVÁTH Tibor – LÉVAY Miklós (szerk.): *Magyar Büntetőjog. Különös Rész.* Budapest, Complex Kiadó, 2013.
303. SÁNTHA, Ferenc: *Responsibility of companies in international criminal law, European Integration Studies*, Vol. 17, No. 1, 2021. <http://doi.org/10.46941/2021.se1.135-142> (2022. 11. 04.)
304. SÁRI János: A Népköztársaság Elnöki Tanácsa. In: SCHMIDT Péter (szerk.): *Magyar alkotmányjog.* Budapest, BM Tanulmányi és Propaganda Csoportfőnökség, 1976.
305. SCHAACK, Beth Van – SLYE, Ron: *A Concise History of International Criminal Law, Santa Clara Law, Santa Clara Law Digital Commons, Faculty Publications*, 1-1-2007.
306. SCHABAS, William A.: *An introduction to the International Criminal Court, Third Edition.* Cambridge, Cambridge University Press, 2010.
307. SCHABAS, William: *Unimaginable Atrocities – Justice, Politics, and Rights at the War Crimes Tribunals.* Oxford, Oxford University Press, 2012.
308. SCHIFFLER Antal: Nemzetközi jogsegély. In: MÁRKUS Dezső (szerk.): *Magyar Jogi Lexikon, V. kötet.* Budapest, Pallas Rt., 1904.
309. SCHIPANI, Sandro: *Lex Aquilia, culpa, responsabilità. In Illecito e pena privata in età repubblicana.* Napoli, 1992. https://www.teoriaestoriadeldirittoprivato.com/wp-content/uploads/2021/12/2020_Contributi_Mercogliano.pdf
310. SCHONARD, Martina: A férfiak és nők közötti egyenlőség, 05-2021. <https://www.europarl.europa.eu/factsheets/hu/sheet/59/a-ferfiak-es-nok-kozotti-egyenloseg> (2021. 06. 09.)
311. SCHWARZENBERGER, Georg: *The Problem of an International Criminal Law, Current Legal Problems*, 1950, Vol. 3., Iss. 1.
312. SCOTT, Sam – CRAIG, Gary – GEDDES, Alistair: *Experiences of forced labour in the UK food industry. JRF Programme Paper*, 2012.
313. SELLARS, Kristen: *Imperfect Justice at Nuremberg and Tokyo. European Journal of International Law*, Vol. 21, Iss. 4, Nov. 2010. <https://academic.oup.com/ejil/article/21/4/1085/418156#6183069> (2019. 05. 27.)

314. SELMAN-AYETEY, Julia: *Universal Jurisdiction: Conflict and Controversy in Norway*. In: HELLER, Kevin Jon – SIMPSON, Gerry (ed.): *The Hidden Histories of War Crimes Trials*. Oxford, Oxford University Press, 2013. <https://0-library-oapen-org.catalogue.libraries.london.ac.uk/bitstream/handle/20.500.12657/33523/460250.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (2020. 11. 11.)
315. SHARMA, Vishal: CRITICAL ANALYSIS OF INTERNATIONAL LAW COMMISSION'S DRAFT ARTICLES ON CRIMES AGAINST HUMANITY, *ILI Law Review Vol. II.*, Winter Issue 2019. <https://ili.ac.in/pdf/vsh.pdf> (2022. 06. 07.)
316. SHAW, N. Malcolm: *Nemzetközi jog*. Budapest, Osiris, 2002.
317. SIVADÓ Máté: A bűnmegelőzés jelentősége, helye, szerepe és szintjei. In: BARABÁS A. Tünde (szerk.): *Alkalmazott kriminológia*. Budapest, Dialóg Campus, 2020, 283-287.
318. SKRIVANKOVA, Klara: Between decent work and forced labour: Examining the continuum of exploitation. *JRF Programme Paper*, 2010.
319. SOLER, Christopher: *The Global Prosecution of Core Crimes under International Law*. Hague, Springer, 2019. <https://link.springer.com/book/10.1007/978-94-6265-335-1> (2023. 04. 29.)
320. SOMFAI Béla: *Háború és béke a Katolikus Egyház tanításának fényében*. Szeged, 1992. <http://web.295.ca/gondolkodo/talalkozo/irasok/Somfai1HU04.html> (2021. 05. 01.)
321. SULYOK Gábor: *A humanitárius intervenció elmélete és gyakorlata*. Budapest, Gondolat, 2004.
322. SULYOK Gábor: *A humanitárius intervenció elmélete és gyakorlata. PhD értekezés*. Miskolci Egyetem, Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola, 2003. http://193.6.1.94:9080/JaDoX_Portlets/documents/document_5742_section_992.pdf (2023. 04. 29.)
323. SULYOK Gábor: A békéhez való jogról. In: *Rendszerváltás, demokrácia és államreform az elmúlt 25 évben: Ünnepi kötet Verebélyi Imre 70. születésnapja tiszteletére*. Akadémiai Kiadó, 2014.
324. SULYOK Gábor: A nemzetközi jog és a belső jog viszonya: a fontosabb elméletek és a hazai gyakorlat, *Leviatán*, Tom. 3., 2005.
325. SULYOK Gábor: Visszatérés a nemzetközi jog és a belső jog viszonyának alaptörvényi szabályozása, *Jog – Állam – Politika*, 2012/4. <https://dfk-online.sze.hu/images/J%C3%81P/2012/4/sulyok.pdf> (2020. 10. 01.)

326. SUNDBERG, J. W. F.: *Piracy*. In: BASSIOUNI, M. Cherif: *Internaitonal Criminal Law* (Vol. 1, 2nd ed.). Ardsley, NY, Transnational Publishers, 1999.
327. SZABÓ Adrienn: A nürnbergi, a jugoszláv, illetve a ruandai nemzetközi büntetőtörvényszékek joghatósága. *Sectio Juridica et Politica*, Miskolc, Tomus XXIV, 2006. https://matarka.hu/koz/ISSN_0866-6032/tomus_24_2006/ISSN_0866-6032_tomus_24_2006_133-151.pdf (2020. 11. 20.)
328. SZABÓ István: A lipcsei ítélet, *Debreceni Jogi Műhely*, 2005/1. http://www.debrecenijogimuhely.hu/archivum/1_2005/a_lipcsei_itelet/ (2020. 11. 20.)
329. SZÉNÁSI György: A nemzetközi szerződésekkel kapcsolatos döntéshozatalra és eljárásra vonatkozó hatályos magyar jogi szabályozás és a napi valóság, ahogy azt a hivatásos jogalkalmazó látja és tapasztalja, *Magyar Jog*, 2002/7.
330. SZILÁGYI Laura: Szexuális erőszak fegyveres konfliktusokban III., 2022. <https://yata.hu/szexualis-eroszak-fegyveres-konfliktusokban-iii/> (2023. 04. 29.)
331. SZILÁGYI Péter: *Az elválasztási tétel Austin, Hart és a naiv Radbruch jogbölcseletében*. In: Cs. KISS Lajos: *Herbert L. A. Hart jogtudománya kritikai kontextusban*. Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2014.
332. SZONDY Viktor: *Nemzetközi büntetőjog, I. kötet*. Budapest, Centrum, 1933.
333. TAKÁCS Péter: *A jogi pozitivizmus*. In: TAKÁCS Péter: *John Austin és a klasszikus analitikus iskola jogelmélete*. Budapest, 2010. <http://real.mtak.hu/81420/1/a%20AUSTIN%20%202010%20a%20.pdf> (2019. 05. 08.)
334. TALLÓDI Zoltán: Az Emberi Jogok Európai Bíróságának Ítéleteiből, *Fundamentum*, 2006/2.
335. TEGHZE Gyula: *A háború és a nemzetközi jog*. Debreczen, Csáthy Ferencz Magyar Kir. Tudományegyetemi Könyvkereskedés és Könyvkiadóvállalat, Hoffmann és Kronovitz könyvnyomdája, 1916. https://mtda.hu/books/teghze_gyula_a_haboru_es_a_nemzetkozi_jog.pdf (2022. 10. 26.)
336. TICEHURST, Rupert: The Martens Clause and the Laws of Armed Conflict. *International Review of the Red Cross*, 1997/317. <https://www.icrc.org/en/doc/resources/documents/article/other/57jnhy.htm> (2020. 11. 20.)

337. TOMUSCHAT, Christian: The Legacy of Nuremberg. *Journal of International Criminal Justice* 4, 2006. <https://pdfs.semanticscholar.org/73dc/c55d3a1ccadf9f8bb2202e5739c9cfd982b8.pdf> (2019. 06. 08.)
338. TUORI, Kaius: *Roman Jurists and the Idea of International Criminal Responsibility: Ulpian and the Cosmopolis*. In: BERGSMO, Morten and BUIS, Emiliano J. (ed.): *Philosophical Foundations of International Criminal Law: Correlating Thinkers*. Brussels, Torkel Opsahl Academic EPublisher, 2018. <http://www.toaep.org/ps-pdf/34-bergsmo-buis> (2019. 05. 25.)
339. TZU, Sun: *The Art of War* (trans. GRIFFITH, Samuel B.). Oxford University Press, 1963. <http://www.kennethgeeslin.com/wp-content/uploads/2016/05/Sun-Tzu-The-Art-of-War-trans.-Griffith-Oxford-1963.pdf> (2019. 06. 22.)
340. UJHÁZI Lóránd: Az „igazságos háború” tan elemeinek tovább élése a jelenkori fegyveres konfliktusoknál. In: GÖCZE István (szerk.): *Az igazságos háború elvétől az igazságos békéig*. Budapest, Dialóg Campus Kiadó, 2017. http://meot.hu/dokumentumok/2017szocet/Gocze_Istvan_Az_igazsagos_h_konfkia_d2017.pdf (2021. 05. 03.)
341. VALKI László: A második világháború hatása a nemzetközi jog fejlődésére. In: FÖLDES György – FEITL István (szerk.): *1945 a világtörténelemben. Milyen jövőt képzelt magának a világ? Tanulmányok*. Budapest, Napvilág Kiadó, 2005.
342. VALKI László: Háború, erőszak, agresszió. In: KENDE Tamás – NAGY Boldizsár – SONNEVEND Pál – VALKI László: *Nemzetközi jog*. Budapest, Wolters Kluwer Kft., 2014.
343. VAN SCHAACK, Beth – SLYE, Ron: *A Concise History of International Criminal Law. Santa Clara Law*, 2007. https://digitalcommons.law.scu.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1629&context=fac_pubs (2020. 11. 20.)
344. VARGA Csaba (szerk.): *Igazságtétel jogállamban. Német és cseh dokumentumok*. Budapest, Windsor Klub, 1995.
345. VARGA Csaba: *A jog és belső erkölcsisége*. In: VARGA Csaba: *A jog társadalomelmélete felé*. Budapest, 1999. <http://mek.oszk.hu/15300/15303/15303.pdf> (2018. 11. 06.)
346. VARGA Réka: *Challenges of domestic prosecution of war crimes with special attention to criminal justice guarantees. Dissertaiton*. Budapest, Pázmány Péter

- Katolikus Egyetem Jog-és Államtudományi Doktori Iskola, 2012. http://real-phd.mtak.hu/161/19/Varga%20R%C3%A9ka_PhD_V%C3%89GLEGES.pdf
(2023. 04. 30.)
347. VEKERDI József (ford.): *Rámájana*. Budapest, Terebess kiadó, 1997.
<http://mek.oszk.hu/00200/00228/00228.pdf> (2019. 06. 20.)
348. VÖRÖS Imre: Az Európai Megállapodás alkalmazása a magyar jogrendszerben, *Jogtudományi Közlöny*, 1997/5.
349. WEITZ, Eric D.: *A Century of Genocide: Utopias of Race and Nation*. Princeton University, 2003.
350. WIENER A. Imre – LIGETI Katalin: Hungarian Report on the International Criminal Court, *Acta Juridica Hungarica*, 2002, Vol. 43., Iss. 3-4., 263.
<http://real.mtak.hu/46907/1/ajur.43.2002.3-4.5.pdf> (2020. 10. 02.)
351. WIENER A. Imre – LIGETI Katalin: Hungarian Report on the International Criminal Court. *Acta Juridica Hungarica*, 2002, Vol. 43., Iss. 3-4.
<http://real.mtak.hu/46907/1/ajur.43.2002.3-4.5.pdf> (2020. 10. 02.)
352. WIENER A. Imre: A nemzetközi bűnügyi jogsegély. In: WIENER A. Imre (szerk.): *Büntetőjog Általános Rész*. Budapest, KJK- Kerszöv Jogi és Üzleti Kiadó Kft., 2002.
353. WIENER A. Imre: Nemzetközi büntetőjog – nemzetközi bűncselekmények, *Jogtudományi Közlöny*, 1986.
354. WIENER A. Imre: *Nemzetközi bűnügyi jogsegély*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, MTA Állam- és Jogtudományi Intézet, 1993.
355. WILSON, J. Dove: Baldus de Ubaldis, *The Yale Law Journal*, Vol. 12, No. 1, 1902.
356. WISE, Edward M.: Perspectives and Approaches. In: BASSIOUNI, M. Cherif: *International Criminal Law. Vol. I*. New York, Transnational Publishers, 1999.
357. WITTRECK, Fabian: *Nationalsozialistische Rechtslehre und Naturrecht, Affinität und Aversion*. Tübingen, Mohr Siebeck, 2008, 40-41. és LOVIN, Clifford R.: Blut und Boden: The Ideological Basis of the Nazi Agricultural Program. *Journal of the History of Ideas*, Vol. 28, No. 2, Apr. - Jun. 1967.
https://www.jstor.org/stable/2708423?read-now=1&refreqid=excelsior%3A6c6f9b9ab8f497055b18c10cfbd4b75d&seq=1#page_scan_tab_contents (2019. 06. 19.)

358. WOLFRUM, Rüdiger (ed.): MAX PLANCK YEARBOOK OF UNITED NATIONS LAW. Volume 7, 2003.
359. WRIGHT, Quincy: Legal Positivism and the Nuremberg Judgment, *The American Journal of International Law*, Vol. 42, No. 2, Apr. 1948. https://www.jstor.org/stable/2193683?seq=1#metadata_info_tab_contents (2019.05. 25.)
360. ZELLEI Gábor: Nemzetközi hadijogi szabályozás a civil lakosság védelme érdekében az I. világháború időszakában 10.17047/HADTUD.2016.
361. ZÉTÉNYI Zsolt: *Mi a teendő a múlttal? Beszédok, cikkek, interjúk 1989-1994.* Magyar Egyeztető Testület, 1994.
362. ZOVÁNYI Nikolett: *A felelősség kérdései az utazási szerződések és az utasjogok körében, PhD értekezés.* Debrecen, 2014. https://dea.lib.unideb.hu/dea/bitstream/handle/2437/181350/Zovanyi-ertekezés_titkosított.pdf?sequence=1&isAllowed=y (2020. 05. 11.)

JOGFORRÁSOK

1. Magyarország Alaptörvénye (2011. április 25.)
2. 1949. évi XX. törvény
3. 1954. évi 32. tvr.
4. 1955. évi 16. tvr.
5. 1956. évi I. törvény
6. 1976. évi 8. tvr.
7. 1976. évi 9. tvr.
8. 1982. évi 27. tvr.
9. 1993. évi XC. törvény
10. 1996. évi XXIX. törvény
11. 1996. évi XXXIX. törvény
12. 1996. évi XXXVIII. törvény
13. 1999. évi CI. törvény
14. 2006. évi XXXI. törvény
15. 2021. évi C. törvény
16. 2022. évi VII. törvény
17. T/383. sz. törvényjavaslat

18. T/4490. számú törvényjavaslat
19. 23/1990. (X. 31.) AB határozat.
20. 11/1992. (III. 5.) AB hat.
21. 53/1993. (X. 13.) AB határozat
22. 36/1996. (IX. 4.) AB határozat
23. 72/2001. (XI. 7.) OGY. határozat
24. 329/2007. (XII. 13.) Korm. rendelet
25. 8001/2001. (IK. 4.) IM tájékoztató
26. 47° GEORGII III, SESSION 1, CAP. XXXVI An Act for the Abolition of the Slave Trade [25th March 1807.] <http://www.esp.org/foundations/freedom/holdings/slave-trade-act-1807.pdf> (2023. 04. 30.)
27. A Miniszteri Bizottság Rec(2002)5 számú Ajánlása a tagállamok számára a nők erőszakkal szembeni védelméről http://www.europatanacs.hu/pdf/COE_CM_Rec_2002_5.pdf (2021. 06. 08.)
28. A Tanács (EU) 2021/430 határozata, (2021. március 5.) <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/PDF/?uri=CELEX:32021D0430&from=EN> (2023. 04. 30.)
29. A/RES/96/1 (1946) <https://www.refworld.org/docid/3b00f09753.html> (2020. 12. 01.)
30. A/RES/97/1.; ACDI 1983, vol.II. https://legal.un.org/ilc/publications/yearbooks/french/ilc_1983_v2_p1.pdf (2020. 12. 07.)
31. Articolo 143 Codice Civile (R.D. 16 marzo 1942, n. 262) Diritti e doveri reciproci dei coniugi <https://www.brocardi.it/codice-civile/libro-primi/titolo-vi/capiv/art143.html> (2021. 07. 01.)
32. Az apartheid bűncselekmények leküzdéséről és megbüntetéséről szóló, New Yorkban, az Egyesült Nemzetek Szervezete Közgyűlésén, 1973. november 30-án elfogadott nemzetközi egyezmény.
33. Az emberkereskedés és mások prostitúciója kihasználásának elnyomása tárgyában, New Yorkban, 1950. március 21-én kelt nemzetközi egyezmény.
34. Az Európai Parlament 2011. november 17-i állásfoglalása a Nemzetközi Büntetőbíróságnak nyújtott uniós támogatásról: a kihívásokkal való szembenézésről és a nehézségek leküzdéséről (2011/2109(INI)) (2013/C 153 E/13). <https://eur->

- lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/PDF/?uri=CELEX:52011IP0507&from=EN
(2023. 04. 29.)
35. Az Európai Parlament 2018. július 4-i állásfoglalása: A korai és a kényszerházasságok elleni uniós külügyi stratégia felé – következő lépések (2017/2275(INI)) (2020/C 118/07) <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/HTML/?uri=CELEX:52018IP0292&from=HU> (2021. 07. 06.)
36. Az Európai Unió iránymutatásai a nemzetközi humanitárius jog tiszteletben tartásának előmozdításáról (2005/C 327/04).
37. Brussels, 30.11.2012 COM(2012) 717 final REPORT FROM THE COMMISSION TO THE COUNCIL Evaluation report on the European Union Crime Prevention Network. <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2012:0717:FIN:EN:PDF>
(2023. 04. 30.)
38. Charter for the International Military Tribunal for the Far East, Apr. 26, 1946.
39. Charter of Fundamental Rights of The European Union, Article 5. https://www.europarl.europa.eu/charter/pdf/text_en.pdf (Letöltve: 2019. 11. 02.)
40. CRS Report for Congress, April 23, 1998, 1–2. <https://fas.org/sgp/crs/row/96-404.pdf> (2020. 10. 06.)
41. CRS Report for Congress, April 23, 1998. <https://fas.org/sgp/crs/row/96-404.pdf>
(2020. 10. 06.)
42. Déclaration du Congrès de Vienne en date du 8 fevrier 1815 au sujet de l’abolition de la traité des nègres d’Afrique, <https://mjp.univ-perp.fr/traites/1815vienne2.htm>
(2022. 10. 28.),
43. Dig. 23. 2. 1. <https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/Corpus/d-23.htm> (2021. 07. 01.)
44. *Draft articles on Prevention and Punishment of Crimes Against Humanity 2019.* Angol nyelven az alábbi weboldalon érhető el: https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/draft_articles/7_7_2019.pdf (2022. 06. 06.)
45. Draft Code of Offences against the Peace and Security of Mankind, 1954. https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/draft_articles/7_3_1954.pdf (2020. 05. 11.)
46. ECCC Charter https://www.eccc.gov.kh/sites/default/files/legal-documents/KR_Law_as_amended_27_Oct_2004_Eng.pdf (2020. 10. 09.)

47. *Elements of Crimes*, Published by the International Criminal Court, 2011.
<https://www.icc-cpi.int/NR/rdonlyres/336923D8-A6AD-40EC-AD7B-45BF9DE73D56/0/ElementsOfCrimesEng.pdf> (2021. 03. 27.)
48. ENSZ BT 1315. (2000) sz. határozat [https://undocs.org/S/RES/1385\(2001\)](https://undocs.org/S/RES/1385(2001)) (2020. 10. 02.)
49. ENSZ BT 1315. sz. határozat. [https://undocs.org/S/RES/1385\(2001\)](https://undocs.org/S/RES/1385(2001)) (2020. 10. 02.)
50. ENSZ BT 1664. (2006) sz. határozat
51. ENSZ BT 1757. (2007) sz. határozat
52. ENSZ BT 827. (1993) sz. határozat. [https://undocs.org/S/RES/877\(1993\)](https://undocs.org/S/RES/877(1993)) (2020. 10. 02.)
53. ENSZ BT. 955. sz. határozat. [https://undocs.org/S/RES/891\(1993\)](https://undocs.org/S/RES/891(1993)) (2020. 10. 02.)
54. ENSZ kínzás és más kegyetlen, embertelen vagy megalázó büntetések vagy bánásmódok elleni nemzetközi egyezmény, 1984.
55. Európai Unió Alapjogi Charta <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/PDF/?uri=CELEX:12016P/TXT&from=EN> (2021. 06. 07.)
56. European Convention on Human Rights, Article 4. https://www.echr.coe.int/Documents/Convention_ENG.pdf (2019. 11. 02.)
57. European Institute for Gender Equality (EIGE, Nemek Közötti Egyenlőség Európai Intézete) <https://eige.europa.eu/thesaurus/terms/1137> (2023. 04. 29.)
58. European Institute for Gender Equality: Gender-based violence, The Covid-19 pandemic and intimate partner violence against women in the EU. Luxembourg, Publications Office of the European Union, 2021, 4. <https://eige.europa.eu/publications/covid-19-pandemic-and-intimate-partner-violence-against-women-eu> (2021. 07. 11.)
59. FRA: Nőkkel szembeni erőszak: az Unió egészére kiterjedő felmérés – Az eredmények áttekintése, 2014, 7. https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra-2014-vaw-survey-at-a-glance-oct14_hu.pdf (2021. 06. 01.)
60. Genf, 1926,
<https://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/SlaveryConvention.aspx>
(2019. 11. 02.)
61. Genf, 1930,
https://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=1000:12100:0::NO::P12100_ILO_CODE:C029 (2019. 11. 02.)

62. Genf, 1957,
https://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:12100:0::NO::P12100_ILO_CODE:C105 (2019. 11. 02.)
63. ICTY, Prosecutor v. Dragolju Kunarac and Others, Case No. IT-96-23&23/1(Appeals Chamber), 12 June 2002.
64. ILO Forced Labour Convention, 1930 (No. 29)
65. ILO Forced Labour Convention, 1957 (No. 105)
66. ILO Monitor: COVID-19 and the world of work. Fifth edition Updated estimates and analysis, 30 June 2020.
https://www.oitcinterfor.org/sites/default/files/file_publicacion/5th_monitor.pdf
 (2021. 07. 13.)
67. ILO Report: *Global estimates of modern slavery: forced labour and forced marriage*. Geneva, 2017.
68. ILO Standards on Forced Labour, Geneva, 2016.
https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_norm/---declaration/documents/publication/wcms_508317.pdf (2019. 11. 02.)
69. ILO: Gender relevance of the 19th ICLS statistical standards, October 2020.
https://ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---stat/documents/publication/wcms_757969.pdf (2021. 07. 11.)
70. IMT Charter https://www.un.org/en/genocideprevention/documents/atrocity-crimes/Doc.2_Charter%20of%20IMT%201945.pdf (2020. 10. 03.)
71. IMTFE https://www.un.org/en/genocideprevention/documents/atrocity-crimes/Doc.3_1946%20Tokyo%20Charter.pdf (2020. 10. 03.)
72. International Court of Justice (ICJ – Nemzetközi Bíróság) kézbe vette az ügyet és megindult az eljárás Mianmar ellen. Ld. az ügyet részletesebben <https://www.icj-cij.org/files/case-related/178/178-20191111-PRE-01-00-EN.pdf> (2019. 11. 02.)
73. *International Law Review of the Red Cross*, 1994/303. <https://international-review.icrc.org/sites/default/files/S0020860400072818a.pdf>
74. Kézikönyv parlamenti képviselőknek Parlamentek összefogása a nők ellen a családon belül elkövetett erőszak felszámolásáért, A Nők és a Férfiak Esélyegyenlőségével foglalkozó Bizottság Titkársága Az Európa Tanács Parlamenti Közgyűlése

- https://www.coe.int/t/pace/campaign/stopviolence/Source/handbook_hu.pdf (2021. 06. 06.)
75. *Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons, Advisory Opinion*, ICJ Reports 1996. <https://www.icj-cij.org/public/files/case-related/95/095-19960708-ADV-01-00-EN.pdf> (2023. 04. 29.)
76. Lisszaboni Szerződés
77. Modern Slavery Act 2015 Part 1. http://www.legislation.gov.uk/ukpga/2015/30/pdfs/ukpga_20150030_en.pdf (2019. 11. 06.)
78. NATO, „Military Guidelines on the Prevention of, and Response to, Conflict-Related Sexual and Gender-Based Violence”, 2015, https://www.nato.int/issues/women_nato/2015/mcm-0009-2015_eng_pdp.pdf (2023. 04. 29.)
79. NATO, „NATO Policy on Preventing and Responding to Conflict-Related Sexual Violence”, 2021, https://www.nato.int/cps/fr/natohq/official_texts_184570.htm (2023. 04. 29.)
80. Nemzetközi Bíróság (angolul: International Court of Justice, röviden: ICJ) <https://www.icj-cij.org/en> (2023. 04. 29.)
81. Nemzetközi Jogi Bizottság jelentése, 2019, II. kötet. https://legal.un.org/ilc/reports/2019/english/a_74_10_advance.pdf (2022. 06. 06.)
82. Nemzetközi Katonai Törvényszék alapokmánya angolul: https://www.un.org/en/genocideprevention/documents/atrocity-crimes/Doc.2_Charter%20of%20IMT%201945.pdf (2020. 10. 03.)
83. OECD – ITF: Gender Equality, the Pandemic and a Transport Rethink, 8 March 2021. <https://www.itf-oecd.org/sites/default/files/gender-equality-covid-19.pdf> (2021. 07. 12.)
84. R (85) 4. a családon belüli erőszakról <https://kuria-birosag.hu/hu/etmb/r-85-4-csaladon-beluli-eroszakrol> (letöltés dátuma: 2021. 07. 08.)
85. Recommendation No. R (88) <https://rm.coe.int/16804c5d71> (2021. 04. 19.)
86. Resolution 819 (1993) / adopted by the Security Council at its 3199th meeting, on 16 April 1993., UN. Security Council (48th year : 1993). <https://digitallibrary.un.org/record/164939#record-files-collapse-header> (2023. 04. 30.)

87. Római Statútum <https://www.icc-cpi.int/resource-library/documents/rs-eng.pdf> (2017. 08. 12.)
88. S/RES/1325 (2000) on Women and peace and security. Adopted by the Security Council at its 4213th meeting, on 31 October 2000.
89. S/RES/1820 on women and peace and security. Conflictrelated sexual violence. Adopted by the Security Council at its 5916th meeting, on 19 June 2008.
90. Schengeni megállapodás: [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/PDF/?uri=CELEX:42000A0922\(02\)](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/PDF/?uri=CELEX:42000A0922(02)) (2023. 04. 29.)
91. SECURITY COUNCIL 9052ND MEETING (AM & PM) SC/14919 2 JUNE 2022 <https://www.un.org/press/en/2022/sc14919.doc.htm> (2022. 06. 07.)
92. Special Rapporteur on violence against women, its causes and consequences <https://www.ohchr.org/en/issues/women/srwomen/pages/srwomenindex.aspx> (2021. 07. 06.)
93. Stockholmi Program (2010/C 115/01)]. <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2010:115:0001:0038:HU:PDF> (2023. 04. 30.)
94. THE PROSECUTOR V. MLADEN NALETILIC A.K.A. „TUTA”, VINKO MARTINOVIC A.K.A. „STELA”, 2006.
95. The Prosecutor Versus Jean-Paul Akayesu, Case No. Ictr-96-4-Ti- 1c4, Judgement.
96. UN: A/75/144, 24 July 2020. <https://undocs.org/A/75/144> (letöltés dátuma: 2021. 07. 06.)
97. Understanding the International Criminal Court. Published by the International Criminal Court. The Hague. 2009. <https://www.icc-cpi.int/iccdocs/pids/publications/uicceng.pdf> (2020. 11. 19.)
98. United Nations Diplomatic Conference of Plenipotentiaries on the Establishment of an International Criminal Court Rome, 15 June - 17 July 1998, Official Records, Volume III, Reports and other documents. https://legal.un.org/icc/rome/proceedings/E/Rome%20Proceedings_v3_e.pdf (2020. 12. 07.)
99. United Nations War Crimes Commission: History of the United Nations War Crimes Commission and the Development of the Laws of War. London, His Majesty's Stationery Office, 1948. 35.
100. Universal Declaration of Human Rights, Article 4. <https://www.un.org/en/universal-declaration-human-rights/> (2019. 11. 02.)

101. UNODC Comprehensive Study on Cybercrime, UN, New York, 2013, 226. https://www.unodc.org/documents/organized-crime/UNODC_CCPCJ_EG.4_2013/CYBERCRIME_STUDY_210213.pdf (2023. 04. 30.)

BÍRÓI DÖNTÉSEK JEGYZÉKE

1. 13.B.563/2001/18.
2. KB.II. 63/1998.
3. Bf.IV.1847/1996/10.
4. Bf.IV.1847/1996/10.
5. Bfv.X.713/1999/3.
6. Bfv.X.787/1999/3.
7. Bf.I.1.534/1999/5.
8. Bfv.X.207/1999/5.
9. 1872 LR, 4 PC, 179.
10. Blaškić-ügy IT-95-14
https://www.icty.org/x/cases/blaskic/tjug/en/000303_summary_en.pdf (2021. 03. 27.)
11. Decision Pursuant to Art. 61(a) and (b) of the Rome Statute on the Charges of the Prosecutor against Jean Pierre Bemba Gombo, Bemba, Situation in the Central African Republic, ICC-01/05-01/08-424 PTC II, ICC 15 June 2009. https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/CourtRecords/CR2009_04528.PDF (2023. 04. 30.)
12. ICTR, Prosecutor v. Jean-Paul Akayesu, Judgment, 23 Nov. 2001, Case No. ICTR-96-4-T. <https://unictr.irmct.org/en/cases/ict-96-4> (2020. 10. 02.)
13. ICTY, Prosecutor v. Blagojevic and Jokic, Judgment, 17 January 2005, Case No. IT-02-60-T. https://www.icty.org/en/case/blagojevic_jokic (2020. 10. 02.)
14. ICTY, Prosecutor v. Brdanin, Judgment, September 1, 2004, Case No. IT-99-36-T. <https://www.icty.org/en/case/brdanin> (2020. 10. 02.)
15. ICTY, Prosecutor v. Mrkic, Radic, Veselin Slijvančanin, Review of the Indictment pursuant to Rule 61, 3 April 1996, Case No. IT-95-13-R61.
16. ICTY, Prosecutor v. Nikolić, Review of the Indictment pursuant to Rule 61, 20 Oct 1995, Case No. IT-95-2-R61. https://www.icty.org/en/case/dragan_nikolic#acjug (2020. 10. 02.)

17. ICTY, Prosecutor v. Popovic et al., Judgment, June 10, 2010, Case No. 1T-05-88-T. <https://www.icty.org/x/cases/popovic/tjug/en/100610judgement.pdf> (2020. 10. 02.)
18. ICTY, Prosecutor v. Stakic et al., Judgment, 31 July 2003, Case No. IT-97-24-T. <https://www.icty.org/x/cases/stakic/tjug/en/stak-tj030731e.pdf> (2020. 10. 02.)
19. ICTY, Prosecutor v. Tadić, Appeals Chamber Decision on the Defence Motion for Interlocutory Appeal on Jurisdiction, 2 Oct 1995, Case No.IT-94-1. Ld. <https://www.icty.org/case/tadic/4,2016-6-9> (2020. 10. 02.)
20. ICTY, The Prosecutor v. Duško Tadić aka “Dule”, Decision on the Defence Motion for Interlocutory Appeal on Jurisdiction, Appeals Chamber, 2 October 1995, Case No. IT-94-1-AR72. <https://www.icty.org/x/cases/tadic/acdec/en/51002.htm> (2020. 10. 31.)
21. International Committee of the Red Cross (ICRC): *International Humanitarian Law: Answers to your questions.* Geneva, 2002. https://www.icrc.org/en/doc/assets/files/other/icrc_002_0703.pdf (2022. 10. 26.)
22. KORBELY kontra MAGYARORSZÁG ÜGY (9174/02. sz. kérelem) ÍTÉLET STRASBOURG 2008. szeptember 19. <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22documentcollectionid%22:%5B%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22%5D%7D> (2020. 01. 15.)
23. Kunarac-ügy IT-96-23&IT-96-23/1-A. <https://www.icty.org/x/cases/kunarac/acjug/en/kun-aj020612e.pdf> (2021. 03. 27.)
24. Michail: The Prosecutor v. Dusko Tadic, *American University International Law Review* 13, no. 6., 1998. <https://core.ac.uk/download/pdf/235402117.pdf> (2021. 03. 27.)
25. PROSECUTOR v. DUSKO TADIC a/k/a "DULE" DECISION ON THE DEFENCE MOTION FOR INTERLOCUTORY APPEAL ON JURISDICTION Decision of: 2 October 1995. https://www.mpil.de/files/pdf1/vrstraf0910_090911.pdf (2021. 03. 27.)
26. Prosecutor v. Krstic, Judgment, August 2, 2001, Case No. IT-98-33-T., par.543. <https://www.icty.org/x/cases/krstic/tjug/en/krs-tj010802e.pdf> (2020. 10. 02.)
27. Siliadin kontra Franciaország ügyet (73316/01. számú kérelem).
28. The Prosecutor v. Bahr Idriss Abu Garda, ICC-02/05-02/09 <https://www.icc-cpi.int/darfur/abugarda> (2021. 03. 25.)
29. The Prosecutor v. Callixte Mbarushimana, ICC-01/04-01/10 <https://www.icc-cpi.int/drc/mbarushimana> (2021. 03. 25.)

30. The Prosecutor v. Jean-Pierre Bemba Gombo, ICC-01/05-01/08 https://www.icc-cpi.int/courtrecords/cr2016_02238.pdf (2021. 03. 25.)
31. The Prosecutor v. Uhuru Muigai Kenyatta, ICC-01/09-02/11 <https://www.icc-cpi.int/kenya/kenyatta> (2021. 03. 25.)
32. The Prosecutor v. William Samoei Ruto and Joshua Arap Sang, ICC-01/09-01/11 <https://www.icc-cpi.int/kenya/rutosang> (2021. 03. 25.)

EGYÉB IRODALMI JEGYZÉK, HIVATKOZÁS

1. A Magyar Tudományos Akadémia Nyelvtudományi Intézet (szerk.): A magyar nyelv értelmező szótára, I. kötet. <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-a-magyar-nyelv-ertelmezo-szotara-1BE8B/f-28F2F/felelosseg-29EB8/> (2020. 06. 10.)
2. Augustinus: Epistola 189. 6. Ad Bonifacium. PL 33. 856.
3. Auschwitz-Birkenau: Történelem – A jelen. http://auschwitz.org/gfx/auschwitz/userfiles/auschwitz/historia_terazniejszosc/auschwitz_historia_i_terazniejszosc_wer_wegierska_2010.pdf (2019. 11. 11.)
4. Beate Andrees nyilatkozata: <https://www.youtube.com/watch?v=YCId7lh3Sjk> (2019. 11. 14.)
5. FRENYÓ Zoltán: A keresztény katona. Egy eszme a történelemben, *Valóság*, 2019.
6. HOMÉROSZ: *Odüsszeia, Harmadik ének, Püloszban* (ford. DEVECSERI Gábor). <http://mek.niif.hu/00400/00408/html/01.htm#3> (2019. 06. 17.)
7. http://sam.baskent.edu.tr/belge/Lausanne_ENG.pdf (2020. 11. 20.)
8. <http://unscr.com/en/resolutions/1664> <http://unscr.com/en/resolutions/1757> (2020. 11. 22.)
9. <http://www.esclavagemoderne.org/definition-et-idees-recues/> (2019. 11. 14.)
10. <http://www.esclavagemoderne.org/notre-histoire/> (2019. 11. 14.)
11. <https://ihl-databases.icrc.org/ihl/INTRO/110> (2022. 10. 26.)
12. https://www.echr.coe.int/Documents/Guide_Art_4_ENG.pdf (2019. 11. 14.)
13. <https://www.europarl.europa.eu/news/hu/headlines/society/20200206STO72031/a-noi-nemi-szervek-megcsonkitasa-az-egyik-legsulyosabb-emberi-jogi-sertes> (2021. 07. 05.)
14. <https://www.globallaveryindex.org/2018/findings/regional-analysis/europe-and-central-asia/> (2019. 11. 14.)

15. <https://www.icc-cpi.int/NR/rdonlyres/336923D8-A6AD-40EC-AD7B-45BF9DE73D56/0/ElementsOfCrimesEng.pdf> (2019. 11. 14.)
16. <https://www.icc-cpi.int/nr/rdonlyres/add16852-ae9-4757-abe7-9cdc7cf02886/283503/romestatuteng1.pdf> (2020. 11. 11.)
17. https://www.un.org/en/genocideprevention/documents/atrocity-crimes/Doc.2_Charter%20of%20IMT%201945.pdf (2020. 11. 20.)
18. https://www.un.org/en/genocideprevention/documents/atrocity-crimes/Doc.3_1946%20Tokyo%20Charter.pdf (2020. 11. 20.)
19. https://www.un.org/en/genocideprevention/documents/atrocity-crimes/Doc.1_Convention%20on%20the%20Prevention%20and%20Punishment%20of%20the%20Crime%20of%20Genocide.pdf (2020. 11. 20.)
20. <https://www.wdl.org/en/item/11579/> (2020. 11. 20.)
21. II. János Pál Centesimus annus kezdetű körlevele, 51: AAS 83 (1991)
22. II. János Pál, Üzenet a Béke Világnapjára, 1999, 11: AAS 91 (1999).
23. II. János Pál, Discorso al Corpo Diplomatico (2003. január 13.), 4: AAS 95 (2003).
24. II. János Pál, Discorso all'Udienza Generale (1991. január 16.): Insegnamenti di Giovanni Paolo II, XIV, 1 (1991).
25. II. János Pál, Incontro con gli Officiali del Vicariato di Roma (1991. január 17.): Insegnamenti di Giovanni Paolo II, XIV, 1 (1991) 132; vö. uo., Discorso ai Vescovi di Rito Latino della Regione Araba (1990. október 1.), 4: AAS 83 (1991).
26. II. Vatikáni Zsinat, Gaudium et spes lelkipásztori konstitúció, 79: AAS 58 (1966).
27. II. Vatikáni Zsinat, Gaudium et spes, AZ EGYHÁZ A MAI VILÁGBAN kezdetű konstitúciója, a háború elkerülése, 1965. <http://tarsadalomformalas.kife.hu/a-ii-vatikani-zsinat-gaudium-et-spes/> (2021. 04. 03.)
28. II. Vatikáni Zsinat, Gaudium et spes lelkipásztori konstitúció, 77: AAS 58 (1966) 1100; vö. A Katolikus Egyház Katekizmusa.
29. II. Vatikáni Zsinat, Gaudium et spes lelkipásztori konstitúció, 79: AAS 58 (1966).
30. JÓZSEF Attila: *Eszmélet*. 1934.
31. RADNÓTI Miklós: Aludj! részlet, 1937.
32. Saint AQUINAS, Thomas: Summa Theologica, 1812-1817. <https://d2y1pz2y630308.cloudfront.net/15471/documents/2016/10/St.%20Thomas%20Aquinas-Summa%20Theologica.pdf> (2021. 04. 13.)
33. SIPOS Péter: A távol-keleti perek, *História*, 1994/1.

34. TARJÁN M. Tamás: 1305. augusztus 5. William Wallace angol fogságba esik. *Rubiconline*
http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/1305_augusztus_5_william_wallace_angol_fogsagba_esik/ (2020. 11. 11.)
35. THUKÜDIDÉSZ: *A peloponnészoszi háború, I. kötet* (ford. MURAKÖZY Gyula). Budapest, Osiris, 1999.
36. VI. Pál, Discorso ai Cardinali (1965. június 24.): AAS 57 (1965).
37. VI. Pál, Discorso all'Assemblea Generale delle Nazioni Unite (1965. október 4.), 5: AAS 57 (1965) 881. AZ IGAZSÁGOSSÁG ÉS BÉKE PÁPAI TANÁCSA: Az Egyház társadalmi tanításának compendiuma. ÖSZENTSÉGE II. JÁNOS PÁL PÁPÁNAK A TÁRSADALMI TANÍTÁS TANÍTÓMESTERÉNEK, AZ IGAZSÁGOSSÁG ÉS A BÉKE EVANGÉLIUMA TANÚSÁGTEVŐJÉNEK. Második rész, TIZENEGYEDIK FEJEZET A BÉKE TÁMOGATÁSA, III. alfejezet A BÉKE KUDARCA: A HÁBORÚ.
https://www.vatican.va/roman_curia/pontifical_councils/justpeace/documents/rc_p_c_justpeace_doc_20060526_compendio-dott-soc_hu.html (2021. 05. 01.)
38. WALLACE, William in Lanark
http://lanark.co.uk/sites/default/files/wallace_booklet.pdf (2020. 11. 20.)
39. XII. Piusz, Rádióüzenet (1939. augusztus 24.): AAS 31 (1939) 334; II. János Pál, Üzenet a Béke Világnapjára, 1993, 4: AAS 85 (1993).
40. XIII. Leó, Allocuzione al Collegio dei Cardinali, Acta Leonis XIII, 19, 1899.
41. XV. Benedek, Appello ai Capi dei popoli belligeranti (1917. augusztus 1.): AAS 9 (1917).
42. XXIII. János Pacem in terris kezdetű körlevele: AAS 55 (1963).

A JELÖLT PUBLIKÁCIÓSJEGYZÉKE A DISSZERTÁCIÓHOZ KAPCSOLÓDÓAN

- Papp, Petra: Keresztény tanítások a nemzetközi büntetőjogban, különös tekintettel a népiirtásra, a háborús és az emberiség elleni bűncselekményekre, GLOSSA IURIDICA IX : 1-2 pp. 203-219. , 17 p. (2022)
- Papp, Petra: Az emberiség elleni bűncselekmények megelőzéséről és megbüntetéséről szóló kódextervezet sommás bemutatása In: Miskolczi-Bodnár, Péter (szerk.) XXIII. Jogász Doktoranduszok Országos Konferenciája. Budapest, Magyarország : Károli Gáspár Református Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar (2022) 354 p. pp. 155-164. , 10 p.
- Papp, Petra: History and existing provisions of substantive legislation on crimes against humanity in Hungary. KAROLI MUNDUS 2 : 1 pp. 11-23. , 13 p. (2022)
- Papp, Petra: Sommás gondolatok a háború jogáról és a háborús bűncselekményekről. In: Miskolczi-Bodnár, Péter (szerk.) XXII. Jogász Doktoranduszok Konferenciája. Budapest, Magyarország : Károli Gáspár Református Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar (2022) 283 p. pp. 129-142. , 14 p.
- Papp, Petra: A nürnbergi per hatása a hazai és a nemzetközi büntetőjogra. In: Miskolczi-Bodnár, Péter (szerk.) XXI. Jogász Doktoranduszok Konferenciája : 2021. Budapest, Magyarország : Károli Gáspár Református Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar (2022) 168 p. pp. 69-80. , 12 p.
- Papp, Petra: A felelősség egyes aspektusairól: STUDIA IURISPRUDENTIAE DOCTORANDORUM MISKOLCIENSIIUM-MISKOLCI DOKTORANDUSZOK JOGTUDOMÁNYI TANULMÁNYAI 22 : 2 pp. 165-184. , 19 p. (2021)
- Papp, Petra: A nők elleni családon belüli erőszak, mint az emberi jogok megsértése. In: Domokos, Andrea (szerk.) A családon belüli erőszak aktuális kérdései. Budapest, Magyarország : Károli Gáspár Református Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar (2021) 112 p. pp. 89-108. , 20 p.
- Papp, Petra: A nemzetközi büntetőjog és a kereszténység. In: Badacsonyi, Zoltán (szerk.) Betű és Lélek : Jog és jogtudomány a kereszténység nézőpontjából. Budapest, Magyarország : Petrecz Sándor Alapítvány Kiadó (2021) 364 p. pp. 164-188. , 25 p.
- Papp, Petra: Gondolatok a bűnmegelőzésről. In: Baráth, Noémi; Mezei, József (szerk.) RENDESZET-TUDOMÁNY-AKTUALITÁSOK - 2021 A rendészettudomány a fiatal kutatók szemével - Tanulmánykötet. Budapest,

Magyarország : Doktoranduszok Országos Szövetsége, Rendészettudományi Osztály (2021) 168 p. pp. 138-147. , 10 p.

- Papp, Petra: Emberiesség elleni vagy háborús bűncselekmény? In: Miskolczi-Bodnár, Péter (szerk.) XIX. Jogász Doktoranduszok Országos Konferenciája. Budapest, Magyarország : Károli Gáspár Református Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar (2021) 375 p. pp. 221-233. , 13 p.
- Domokos, Andrea ; Papp, Petra: Az egyes nemzetközi szervezetek reagálása a családon belüli erőszakra pandémia idején. JOGELMÉLETI SZEMLE : 3 pp. 25-33. , 9 p. (2021)
- Papp, Petra: Az egyes nemzetközi büntetőbíróságok dióhéjban. In: Miskolczi-Bodnár, Péter (szerk.) XVIII. Jogász Doktoranduszok Szakmai Találkozója 2020. Budapest, Magyarország : Károli Gáspár Református Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar (2021) 321 p. pp. 211-234. , 24 p.
- Papp, Petra: A kényszermunka. In: Erdős, Csaba (szerk.) Doktori műhelytanulmányok 2020. Győr, Magyarország : Universitas-Győr Nonprofit Kft. (2020) 405 p. pp. 281-294. , 14 p.
- Papp, Petra: A sortűzpercek jogi minősítése. In: Miskolczi, Bodnár Péter (szerk.) XVII. Jogász Doktoranduszok Országos Szakmai Találkozója. Budapest, Magyarország : Károli Gáspár Református Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar (2020) 323 p. pp. 203-211. , 9 p.
- Papp, Petra: A kényszermunka alapjai. In: Miskolczi, Bodnár Péter (szerk.) XVI. Jogász Doktoranduszok Országos Szakmai Találkozója. Budapest, Magyarország : Károli Gáspár Református Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar (2020) 305 p. pp. 217-226. , 10 p.
- Papp, Petra: Az emberiesség elleni bűncselekmény anyagi jogi szabályozásának története és hatályos rendelkezése. JOGELMÉLETI SZEMLE 21 : 4 pp. 76-87. , 12 p. (2020)
- Papp, Petra: A nürnbergi per a jog és az erkölcs hálójában. In: Bihari, Erika; Molnár, Dániel; Szikszai-Németh, Ketrin (szerk.) Tavasz Szél 2019 Konferencia = Spring Wind 2019: Konferenciakötet I. Budapest, Magyarország : Doktoranduszok Országos Szövetsége (DOSZ) (2020) 641 p. pp. 287-298. , 12 p.
- Papp, Petra: A nemzetközi büntetőjog historikuma. In: Miskolczi, Bodnár Péter (szerk.) XV. Jogász Doktoranduszok Országos Szakmai Találkozója. Budapest,

Magyarország : Károli Gáspár Református Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar (2020) 207 p. pp. 119-128. , 10 p.

- Papp, Petra: Emberiség vagy emberiesség? Az emberiesség elleni bűncselekmények nemzetközi és magyar jogi szabályozása. ACTA IUVENUM CAROLIENSIA 2019 : 11 pp. 403-432. , 30 p. (2019)
- Papp, Petra: Mi a nemzetközi büntetőjog? A nemzetközi büntetőjog fogalmi és rendszertani alapjai. In: Miskolczi, Bodnár Péter (szerk.) XIV. Jogász Doktoranduszok Országos Szakmai Találkozója. Budapest, Magyarország : Károli Gáspár Református Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar (2019) 481 p. pp. 313-322. , 10 p.

Károli Gáspár Református EgyetemKároli Gáspár University of the Reformed Church in Hungary
Állam- és Jogtudományi Kar | Faculty of Law**NYILATKOZAT**

(Bele kell fűzni a doktori értekezésbe)

Alulírott Dr. Papp Réka (név), neptun
kód: Dikx32 nyilatkozom, hogy ÁLLAM- ÉS JOGTUDOMÁNYÁGBAN
(tudományágban) nincs folyamatban fokozatszerzési eljárásom, illetve fokozatszerzési
eljárásra való jelentkezésemet két éven belül nem utasították el, továbbá két éven belül nem
volt sikertelenül zárult doktori védésem.

Nyilatkozom tovább, hogy nem állok doktori fokozat visszavonására irányuló eljárás alatt,
illetve öt éven belül nem vontak vissza tőlem korábban odaítélt doktori fokozatot.

Dátum: 2023. 04. 30
.....
aláírás

Károli Gáspár Református EgyetemKároli Gáspár University of the Reformed Church in Hungary
Állam- és Jogtudományi Kar | Faculty of Law**NYILATKOZAT**

(bele kell fűzni a doktori értekezésbe)

Alulírott ezennel kijelentem, hogy a doktori fokozat megszerzése céljából benyújtott értekezésem kizárólag saját, önálló munkám eredménye. A benne található – másoktól származó – nyilvánosságra hozott vagy közzé nem tett gondolatok és adatok eredeti leőhelyét a hivatkozásokban (lábjegyzetekben), az irodalomjegyzékben, illetve a felhasznált források között hiánytalanul feltüntettem.

Kijelentem továbbá, hogy a benyújtott értekezéssel azonos tartalmú értekezést más egyetemen nem nyújtottam be tudományos fokozat megszerzése céljából.

E kijelentésemet büntetőjogi felelősségem tudatában tettem.

(dátum) 2023. 01. 30.

aláírás